259
İnceleme

Vahşi Hukuk

Cormac Cullinan

BİR YERYÜZÜ ADALETİ MANİFESTOSU

İngilizce'den Çeviren: Meral Güneşdoğmuş

AYRINTI

VAHŞİ HUKUK • Cormac Cullinan

797

CORMAC CULLINAN

Güney Afrikalı bir hukukçu olan Cormac Cullinan, hem ülkesinde hem de dünyada birçok çevre örgütünün kurucusu ve yöneticisi olmuş ve yazdığı *Wild Law* kitabıyla bu alanda bütün dünyanın sözüne kulak verdiği bir kişi haline gelmiştir.

Cape Town'daki Natal Üniversitesi'deki eğitiminin ardından Londra'da Çevre Hukuku alınında doktora yapmış ve daha sonra da Afrika'nın birçok ülkesinde avukatlık yapmıştır. Ekolojik sürdürülebilir bir dünya mücadelesinin her zaman en ön saflarında yer almış, bu konuda Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda konuşmalar yapmıştır.

Halen kurmuş olduğu çevre örgütü EnAct International'ın yöneticiliği yanında Cape Town Üniversitesi'nde Kamu Hukuku Bölümü'nde hocalık yapmaktadır. Ayrıca Green Innovation Forum of Southern Africa örgütünü kurmuştur.

Ayrıntı: 797
İnceleme Dizisi: 259

Vahşi Hukuk
Bir Yeryüzü Adaleti Bildirgesi
Cormac Cullinan

Kitabın Özgün Adı
Wild Law
A Manifesto for Earth Justice

İngilizce'den Çeviren
Meral Güneşdoğmuş

Yayına Hazırlayan
Elif Subaş

Son Okuma
Yeliz Eke

© Cormac Cullinan, 2002-2011

Bu kitabın Türkçe yayın hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir.

Kapak Resmi
Nihat Dursun / iStock Vectors / Getty Images Turkey

Kapak Tasarımı
Arslan Kahraman

Kapak Düzeni
Gökçe Alper

Dizgi
Hediye Gümen

Baskı ve Cilt
Kayhan Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Merkezefendi Mah. Fazılpaşa Cad. No: 8/2 Topkapı/İstanbul
Tel.: (0212) 612 31 85 - 576 00 66
Sertifika No.: 12156

Birinci Basım *2014*
Baskı Adedi *2000*

ISBN 978-975-539-930-0
Sertifika No.: 10704

AYRINTI YAYINLARI
Basım Dağıtım Tic. San. ve Ltd. Şti.
Hobyar Mah. Cemal Nadir Sok. No.: 3 Cağaloğlu - İstanbul
Tel.: (0212) 512 15 00 Faks: (0212) 512 15 11
www.ayrintiyayinlari.com.tr & info@ayrintiyayinlari.com.tr

Cormac Cullinan

Vahşi Hukuk

Bir Yeryüzü Adaleti Bildirgesi

Anne ve babam Chatelaine ve Brendan'a ve Townbush Vadisi'nin tepeleri, ormanları ve canlılarına, bana yeryüzü sevgisini aşılayan herkese
Oğullarım Cian ve Benjamin'e: Yeryüzü Yaşam Topluluğu'nun tüm neşesi içlerinde olsun ve Yeryüzünün ve yeryüzünün tüm çocuklarının bilge yol gösterici ve hitabet ustası Thomas Berry'nin anısına

İçindekiler

İkinci Baskıya Önsöz 9
Birinci Baskıya Önsöz 14
Yazarın Notu 20
Önsöz 22

Birinci Kısım
Yönetişimin Yeniden Düşünülmesi

1 Karınca Yuvası ile Karıncayiyen 33

İkinci Kısım
Bildiğimiz Dünya

2 Bağımsızlık Yanılsaması 47

3 Üstün Türler Miti 70
4 Hukuk ve İçtihat Neden Önemli? 78
5 Hukukun Kendini Beğenmişliği 88

Üçüncü Kısım
Yeryüzü Yönetişimi

6 Yüksek İlme Saygı 107
7 Kim Olduğumuzu Hatırlamak 118
8 Haklar Sorunu 132
9 Yeryüzü Yönetişiminin Unsurları 154

Dördüncü Kısım
Vahşiliğe Yolculuk

10 Yeryüzü İçtihadına Doğru 169
11 Hayatın Ritmi 184
12 Toprağın Kanunu 194
13 Topluluklar Birliği 205
14 Hukukun ve Yönetişimin Dönüştürülmesi 221

Beşinci Kısım
Önümüzdeki Topraklar

15 Dağ Yolu 237

Sonsöz: Vahşi Hukukun Doğuşu 251
Ek: Toprak Ana Hakları Evrensel Beyannamesi 270
Dizin 274

İkinci Baskıya Önsöz

Bu kitap, modern dünyanın sanayi toplumlarını oluşturan ve düzenleyen yapıların değiştirilmesi gerektiği konusunda görüşler ortaya koymaktadır. Bugün yürüdüğümüz ve felakete giden bu yolu terk ederek, yeryüzü yaşam topluluğunda türümüze, yaşanabilir bir görev biçmemiz için bu değişimi yapmamız, yeryüzünün güzelliğini, sağlığını ve çeşitliliğini geliştirecek bir yola girmemiz gerekiyor. Çok geç olmadan bu dönüşümü gerçekleştirmek güç olsa da mümkün. Bunu yapmazsak insan için dünya üstünde başka bir gelecek yok; bu yüzden bu işin zorluklarından kaçmak, neslimizin yok olmasını sorgusuz sualsiz kabul etmek anlamına geliyor.

Gezegenin insanlar yüzünden uğradığı zararın ağırlığı ve boyutları her gün biraz daha gün yüzüne çıkıyor. Bu bakımdan

21. yüzyılın çevre sorunlarını mevcut yönetişim yapılarında ufak tefek düzeltmelere giderek çözemeyeceğimizi artık birçok kişi de görüyor. Gözden geçirilmiş bu ikinci baskıya, Sonsöz bölümü ile 22 Nisan 2010'da ilan edilen Toprak Ana Hakları Evrensel Beyannamesi eklendi ve bu baskı, son birkaç yıl içinde dünyanın birçok yerinde yayımlandı. Son yıllarda doğa üzerinde egemenlik kurmaktansa doğayla uyumlu bir şekilde yaşama ve toplumu da aynı şekilde düzenlemeye yönelik ilgi giderek artmaktadır. Birçok kişi içinde yaşadığımız toplumun yeryüzü sisteminin kurallarına göre yaşamayı hedeflemesi gerektiği fikrini açık bir gerçek olarak değil de radikal bir fikir olarak görüyor. Bana göre birçoğumuzun arzu ettiği geleceğe ulaşmanın tek gerçekçi yolu, yeryüzü merkezli bir bakış açısıyla, toplumu yeniden düzenleyerek temel değişikliklere gitmektir. İklim değişikliği ve diğer çevresel sorunlar, yönetişim yapılarımız ile parçası olduğumuz yeryüzü sisteminin temel kuralları arasında uyum sağlayamamamızın doğurduğu sonuçlardır. İnsan davranışlarının düzenlenmesi adına, yeryüzü topluluğunun temel kurallarıyla uyumlu bir yol bulana kadar, ekolojik sınırları zorlamaya ve ekolojik dengeyi sarsmaya devam edeceğiz.

Vahşi Hukuk'un ilk baskısı, Eylül 2002'de Johannesburg'da bir araya gelen Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi'nden (SKD Zirvesi) hemen önce Güney Afrika'da yayımlanmıştır. Ancak ne SKD Zirvesi yeryüzünün insanlardan gördüğü zararı giderecek ve düzeltecek strateji ve yaklaşımlar geliştirmiş ne de uluslararası toplum 2002 yılından bugüne bir adım atmıştır. 21. yüzyılın en önemli sorunları karşısında uluslararası yönetişim yapılarının ne kadar yetersiz olduğu, 2009 Aralık ayında Kopenhag'da gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS) Taraflar Konferansı'nın 15. Toplantısı'nda, küresel toplumun iklim değişikliği karşısında ortaya konulması gereken önlemler üzerinde uzlaşma sağlamadaki başarısızlığı ile açıkça görülmektedir. Aslında BMİDÇS sürecinin geleceği de belirsizdir; çünkü Kyoto

Protokolü'nün süresi 2012'de sona ermeden, yerine iklim değişikliği üzerine yeni bir anlaşma yapılamayabilir.

Bu esnada devam etmekte olan kalkınma çalışmaları, yeryüzünün hemen hemen tüm yönlerinin bozulma ve yok olma sürecini öylesine hızlandırdı ki artık iklim değişikliği bakımından düzeltilmesi mümkün olmayan bir sürece girmiş olma ihtimali ile karşı karşıyayız. Gaia Teorisi'ni ortaya atan James Lovelock gibi bazı saygın bilim insanları yeryüzündeki iklim yapısının geri dönüşü olmayan seviyeyi zaten geçtiğini ve insan yaşamına uygun olmayan yeni bir sisteme doğru hızla ve acımasızca ilerlediği görüşünde.

Bu bilim insanları yanılıyor olsa da, insan kaynaklı iklim değişikliği geri dönülmez boyutlara ulaşmamış olsa da iklim değişikliği ile birlikte, aynı derecede gündemde olmayan; ancak aynı derecede önemli diğer zorlukları çözmediğimiz sürece, modern dünyaya egemen sanayi uygarlığının çöküşünü önleyemeyecek, çevresel olarak varlığını sürdürebilir bir toplum yaratamayacağız. Giderek azalan petrol ve maden kaynakları için bir çözüm bulmamız, ayrıca biyosferdeki kirlenmeye, verimli toprakların kaybına, çölleşmeye, taze su ve su ürünlerinin azalmasına, nüfusun büyümesiyle artan tüketim hızına çözüm getirerek bu kötüye gidişi tersine çevirmemiz gerekecek. *Vahşi Hukuk*'un yayımlanmasının üzerinden geçen sekiz yılın sonunda, yeryüzü topluluğu çok daha kötü durumda, bu yıkıma yol açan etkenlere karşı ise hiçbir müdahalede bulunulmadı.

Yeryüzünün geleceğinden endişe eden birçok kişi, çaresizlik içinde: "İnsan ırkının hayatta kalma süresini uzatmak için uğraşmanın bir faydası var mı?" diye soruyor. Bir bütün olarak yeryüzü açısından bakarsak, son birkaç yüzyıl içinde insan, yeryüzü üzerinde habis bir varlık sergiledi. Doymak bilmez hırsımızın ve kendini beğenmişliğimizin izleri yeryüzü toplulukları üzerine düşerken, beraberinde yıkım ve ölüm getirdi. Yeryüzü topluluğunun bize armağan ettiği muhteşem olanakları, zengin besinleri ve enerjiyi, topluluktan ve kendimizden bir bütün olarak yararlanmak amacıyla kullanamadık. Bunun

yerine övündüğümüz ruhsal, kültürel ve teknolojik başarılarımızın çoğunu bu topluluk pahasına elde ettik. Belki de gideceğimiz yolun sonuna gelmişizdir. Acaba türümüzün yapacağı son iş bu muhteşem gücü çevremiz ve kendimizin sonunu hızlandırmak için kullanmak mı olacak?

Bunlar çok ciddi sorular. *Vahşi Hukuk*'un bu ikinci baskısında çok açık bir şekilde cevap verdim. Ben hâlâ insan ruhunun geleceği şekillendirme gücünün olduğuna ve yüce iyiliğin peşinden koşmanın değerine inanıyorum, bu iyiliği nasıl tasavvur edeceğiniz size kalmış. Tezimin başarı garantisi yok, başarı olsa bile ne zaman olacağı ayrı bir konu; ancak her şeye rağmen sevdiğimiz şeyi savunmaya ve doğru olduğuna inandığımız şeyler için uğraşmaya değer. Başarı şansı ne olursa olsun, yeryüzünün inanılmaz güzelliğini korumak ve tüm türlerin gelecek nesillerinin geleceğini güvence altına almak için çaba sarf etmek bana hâlâ uğraşmaya değer geliyor. Çocuklarımıza, "Biliyordum ama işe yaramayacağını düşündüğüm için bir şey yapmadım" demenin utancını taşımak istemiyorum.

Ayrıca hayat deneyimim bana her zaman sürprizlerin var olduğunu, Sovyetler Birliği ve apartheidin çöküşü gibi büyük olayların, bir anda ve hızla olabileceğini gösterdi. Bu ikinci baskıyı yapmamın nedenlerinden biri de, dünyada gizemli bir hareketliliğin olduğunu sezmemdi. *Zeitgeist*'ın girdaplarının doğurduğu yeni değişim dalgası, beraberinde daha önce hiç hissetmediğim ve eyleme, kökten bir değişime ve insanlığın yeryüzü topluluğuyla yeniden bir araya gelmesine karşı bir açlık duygusu doğuruyor.

Ocak 2003'te, ünlü yazar Arundhati Roy, yaptığı bir konuşmayı şu sözlerle bitirdi: "*Yeni bir dünya imkânsız değil, hatta süreç başlamış durumda. Sessiz bir günde nefes alış verişleri geliyor kulağıma.*" Yıllar boyu, duyabildiğim tek nefes sesi bana, yaklaşmakta olan korkunç bir geleceğin kirli ciğerlerinden çıkan havaymış gibi geldi. Bugünse başka şeyler duyuyorum, kesik kesik kulağıma gelen şey, beklenmedik bir anda bir balinanın rüzgâra karşı su püskürtmesini andırıyor. Vahşi bir ya-

ratığın sakin, yavaş adımlarla yaklaşmasına benziyor. Duyması güç, makam odalarında, ticari piyasaların gürültüsünde fark bile edilmiyor; ama sessizlikte adeta elle tutulur hale geliyor. Bu duyduğum belki vahşiliğin kolektif bilinçteki kıpırdanmalarıdır, belki de sanayi toplumlarının yönetme, hâkim olma ve tektiplilik takıntısıyla bastırılmış ve reddedilmiş gölgesinin yeniden ortaya çıkışıdır. Yalnızca benim hayal gücüm de olabilir. Her ne olursa olsun, vahşi hukuk gezegen üzerine doğmaya başladı, kimi yerde hemen çıkıyor ortaya, kimi yerde ise bu kitapla tohumları saçılıyor. Farklı alanlarda da benzer yaklaşımlar güç kazanıyor: Tarımda, permakültür ve diğer yöntemlerle; mimaride toprak ve yeşil binalarla; eğitimde, bütünsel, deneysel ve doğa temelli tekniklerle; tıpta, sağlığın bütünsel anlayışıyla ve psikolojide, ekopsikolojiyle görüyoruz bunu.

Bu basımda yer alan Sonsöz, kitapta yer alan fikirlerin yayıldığını, daha da önemlisi bu fikirlerin uygulanmasının hızla arttığını ortaya koyuyor. Doğa hakları, Ekvador Anayasası'na bu fikrin öne sürülmesinden on sekiz ay sonra eklendi. Bundan sadece bir yıl sonra, Nisan 2010'da, Bolivya'da otuz beş binden çok kişinin katıldığı bir konferansta Toprak Ana Hakları Evrensel Beyannamesi ilan edildi (bkz. Ek). Bunu takiben, Eylül 2010'da Toprak Ana Hakları Küresel İttifakı kuruldu. Bunların her birinde, doğru kişilerin doğru yer ve zamanda bir araya gelmesi çok önemliydi. Bununla birlikte doğanın da haklara sahip olduğu fikrinin yaygınlaşmasının artık zamanı gelmiş olduğunu da belirtmek gerekir.

Ekvador, tartışmayı tamamen farklı bir yöne çekti. Vahşi hukuk fikrinin hukuki yapının göbeğine yerleştirilip yerleştirilemeyeceği sorunu artık yanıtlanmış durumda. Bugün sormamız gerekenlerse: Bu fikirlerin yaygın olarak uygulanmasını nasıl sağlarız, yönetişim motorunu bu uygulamayı etkin kılmak üzere nasıl dönüştürürüz?

Cormac Cullinan
Cape Town / Ocak 2011

Birinci Baskıya Önsöz

Bu kitabın doğuşunun temellerinin, 2001 Nisan'ında ABD'nin Virginia eyaletindeki Airlie Merkezi'nde, bir grup hukukçu, eko-psikolog, vahşi doğa uzmanı, antropolog ve çevreciyle; ünlü sosyal tarihçi, *yerbilimci*, yazar ve şair Peder Thomas Berry arasında yapılan tartışmalara dayandığını sanıyordum. Yanılmışım. Aslında hikâyenin bir bölümü çok daha gerilere gidiyor. Bu, kendi hayatımla ayrılmaz bir biçimde iç içe geçmiş bir hikâye aslında.

Thomas Berry, birçok hukuki ve siyasi yapının, gerçekte yeryüzünün sömürüsünü meşrulaştırdığına ve teşvik ettiğine dikkat çekmektedir. Berry, insanlarla biyosfer arasında karşılıklı fayda sağlayan bir ilişkiyi güçlendiren hukuki ve siyasi

kurumlar geliştirilmesinde sağlam bir temel kurabilmek için hukuk ve yönetişim anlayışımızın sorgulanmasının önemini yıllardır vurgulamaktadır. Thomas Berry'nin öne sürdüğü bu işi ele almak ve sorgulama sürecini başlatmak üzere Londra Gaia Vakfı tarafından Airlie Toplantısı gerçekleştirildi. Toplantının ardından birçoğumuz, ortaya çıkan fikirlerin yazılarak yaygınlaştırılması ve daha geniş kesimlerce tartışılarak ortaklaşa geliştirilmesi gerektiğini fark ettik. Yaklaşmakta olan Johannesburg Dünya Zirvesi, son derece heyecan verici ve önemli gördüğümüz bu bakış açısını tüm dünyadan yüz binlerce benzer görüşlü kişiye yayarak çoğaltabileceğimiz mükemmel bir fırsat olarak görünüyordu. Sürece dahil olmuş az sayıdaki avukattan biri olarak, biraz heyecan, biraz korkuyla, bu konuyla ilgili bir şeyler yazmayı kabul ettim.

Uzunca bir süre kafamda doğmakta olan yeryüzü içtihadı* fikrini nasıl ortaya koyup aktaracağım üzerinde debelendim. Yeryüzü içtihadının dayandığı temel fikir ve anlayışların daha önce benden çok daha akıllı kişiler tarafından son derece güzel ve kapsamlı bir şekilde farklı konular çerçevesinde yazılmış olması işin zorluklarından biriydi. Ayrıca bu kadar önemli ve derin bir konunun hakkıyla işlenmesi için, yıllarca süren bir çalışma ve tasarlama sürecinin gerekli olduğunun da farkındaydım. Bense sadece avukat, baba ve eş olarak görevlerimi yerine getirdikten sonra kalan zamanı verebilirdim.

Sonunda bu konu hakkında düşündüklerimi ve hissettiklerimi gerçek anlamda aktarabilmenin tek yolunun, hikâyeye kendimi de katmak olduğunu anladım. Sistem görüşüne dair anlayışları klasik, kopuk ve yarı akademik bir tarzda ele almaya çalışıyordum. Bunu yaparken, aslında eleştirdiğim mekanik ve kusurlu gerçeklik görünümünü tekrar ediyordum. Gerçekten de sistemden kopuk bir gözlemci değilim, sistemin içindeyim, evrenin büyük dans gösterisindeki dansçılardan biriyim. Kim olduğum ve bulunduğum yer gördüklerimi de etkiliyor. İşte bu yüzden söylemek istediklerimi özgün bir şekilde aktar-

* İçtihat kavramı, hukuk felsefesi anlamına gelmek üzere; görüş, anlayış, kavrayış anlamında kullanılmıştır. (y.h.n.)

manın tek yolunun, kendi içimdeki fikirlerin geçirdiği gelişim sürecini birebir vermek olduğunu düşünüyorum.

Bu hikâyeyi kişiselleştirmedeki amacım, hayatımın gereksiz detaylarını ya da düşünme sürecimin ne kadar parlak ve özgün olduğunu göstermek değil. Esasında burada karşılaşacağınız fikirlerin birçoğu binlerce yıldır farklı bağlamlarda, farklı yollarla ifade edilmiştir. Burada yapmak istediğim, size bu konuları düşünmeme şekil veren olaylar ve etkenlere dair bir şeyler vererek vardığım geçici sonuçları sizinle paylaşmak. Şu an bu kitabı elinizde tutuyor olmanızın bir anlam taşıdığına inanıyorum. Sizi bu noktaya getiren neydi, bundan sonra nerede olacaksınız? Umuyorum ki, bu sorulara benim verdiğim yanıtlar, hayatınızda sizi benzer çıkarımlara götüren olaylara dair kavrayışınızda kıvılcımlar çıkmasına yol açar. Sonuçta her birimiz dünyaya farklı gözlüklerden baksak da, aynı evrensel metni okuyoruz.

Hikâyeyi kişiselleştirmenin bir nedeni daha var. Genellikle, bir yanda duygusal ve ruhsal yaşamım, diğer yanda entelektüel ve mesleki hayatım arasında yarattığım ayrımın üstesinden gelmekte güçlük çekiyorum. Bunu başardığım anlarda, yeteneklerimin ve verimliliğimin arttığını görmenin verdiği şaşkınlık ve keyif karşısında yeniden aydınlandığımı hissediyorum. Gelecek kuşaklarla birlikte çağımızın sorunlarını aşmamızı sağlayacak büyük bir sosyal değişimi harekete geçireceksek, tüm varlığımızı bu işe vermemiz gerekiyor; yoksa bir işe yaramayacaktır. Thomas Berry'nin "Büyük Görev" olarak adlandırdığı bu işi başarmak, akademisyenlerin, uzmanların ve kendine göre bir yararcılık seçmiş kişilerin çok sevdiği soğuk, masa başı entelektüellikten çok daha fazlasını ister. Bunun için cesaret, düşünsel dürüstlük, tutku ve ruha da gerek var.

Bu kitap birey ve bir canlı türü olarak kim olduğumuzu konu ediyor. Yeryüzündeki yaşamı durmaksızın harap eden ve beraberinde günümüz toplumlarına özgü bir yoksunluk hissi doğuran bu yolu bırakıp başka bir yol çizmek için toplumu nasıl dönüştürmemiz gerektiği üzerinde duruyor. Kitap hukuk felsefesinden bahsetse de, temel olarak hukukçular için yazıl-

madı. Aslında burada geçen hukuk felsefesi, modern hukukçuların çoğuna yabancı gelebilir. Yine de en azından bir kısmının okumasını umarım, sonuçta çok az sayıda kişi hukukun söylediklerine değil ne söylemesi gerektiğine kafa yoruyor, yönetişim yapısının amacı üzerinde ise çok daha az kişi duruyor. Sonuçta çoğumuz yeryüzündeki hâkim toplumların, evrenin işleyişi ve evrendeki rolümüze dair yanlış algısının, hukuk ve idareye bakışımızı etkilediğinin farkında bile değil. Özellikle de karşımızda duran en temel sorunları çözmek için günümüz toplumlarındaki hukuk felsefesinin yetersiz olduğunu kabul etmiyoruz.

Neredeyse her gün daha çok insanın, türümüzün yeryüzüyle ve birbiriyle sürdürdüğü, aslında kendimizi yok eden bu savaşın durmasını beklediğine dair yeni bir işaret görüyorum. Güya çocuklarımız için her tür nimeti sunan küresel dünyayı çevreleyen göz aldanmasına rağmen, bilginin geçtiği yollardaki çatlaklardan sızan kötü kokunun önüne geçilemiyor. Süper teknik, dijital, genetiği oynanmış, küresel, muhteşem toplumumuzun parlak kabuğunun altında, gezegenimiz ve insanlığımız çürüyor. Bir çocuğun ışıl ışıl gözlerine bakıp da balinaların niye öldürüldüğünü ya da ormanların neden yakıldığını açıklamaya çalıştınız mı hiç? Güneş altında korunmasız yatmanın neden tehlikeli ya da derelerin neden zehirli olduğunu anlatabildiniz mi? Bazı kurbağaların neden beş bacağı olduğunu, Ortadoğu'da gençlerin kendilerini neden havaya uçurarak çocukları öldürdüğünü cevaplayabildiniz mi? Bazılarımız delice çalışırken, bir kısmımızın neden iş bulamadığını, hayatın her alanında tatmin duygusu ve aidiyet hissinin neden bu kadar bulunmaz olduğunu hiç merak ettiniz mi?

Bu kitap tüm bu sorulara cevap bulmaya çalışmıyor; ancak 21. yüzyıl gerçekliğinin bir yönüne ışık tutmaya girişiyor. Gerçek şu ki gezegene hâkim toplumlar, hem bizi hem çocuklarımızı, çoğumuzun hiç istemediği kötü ve devamı olmayan bir geleceğe sürüklüyor. Bu gelecekte eski insan kültürleri ve biyolojik topluluklar kayıtsızca yok ediliyor, bizimle birlikte

gelişimini gerçekleştirmiş çok sayıda canlı varlığın nesli tükeniyor. Bu canlıların yok olması, yeryüzünün milyonlarca yıllık deneyiminin, ekosistemlerdeki ilişki ağlarında ve genetik yapılarda kayıtlı bilgeliğin nedensiz yere yok edilmesi demektir. Bu durum yeryüzü topluluğunu kalıcı olarak azaltır ve evrimde hayatta kalma şansını canlıların elinden alır.

Bu durumu kabullenmek işin bir yüzü. Yeni bir gelecek yaratmak ise bundan çok daha fazlasını gerektirir. Eyleme geçme arzumuzu harekete geçirmek, mücadele etmek ve hem istediğimiz geleceği tasarlamak hem de bu geleceği yaşama geçirecek yollar bulmak için tüm yaratıcılığımızı ve gücümüzü kullanmamız gerekiyor.

Bu kitap, yeni bir toplum inşa ederken ve bu toplumu düzenlerken türümüzün gezegendeki yaşam topluluğunda karşılıklı olarak iyileştirici bir görev üstlenmesi anlayışını yansıtmak üzerinedir. Bu görevin hem çok önemli hem de çok acil bir görev olduğuna inanıyorum. Thomas Berry, *Great Work*'un son paragrafında şöyle diyor:

> Ancak bu yeni yüzyıla girerken bile yaşadığımız güzel anların geçici olduğunu unutmamalıyız. Dönüşüm, kısa bir süre içinde gerçekleşmek zorundadır. Aksi halde zaten dönüşüm olmaz. Evrenin milyonlarca yıllık tarihinde de bu tür tehlikeli anlarla başarıyla baş edilmiş olması, evrenin aslında karşımıza değil, bizimle olduğunu gösteriyor. Tek yapmamız gereken başarmak için evrenin desteğini kendimize çekmek. Her ne kadar insan faktörünü hafife almamak gerekse de evrenin ve Dünya gezegeninin kendi yolunun engellenebileceğine inanmak çok zor.

Bu kitapta yazılanların birçoğuna katılmasanız bile, size bir şekilde, üyesi olduğunuz topluluğu dönüştürecek bir esin kaynağı olmasını umuyorum. Kendimizi bir kez daha ait olduğumuz yeryüzü toplumunun değerli bir unsuru olarak kabul edebilmeyi, kendimizi buna uygun şekilde yönetmeyi öğrenecek akıl, hayal gücü ve kararlılığa sahip olmayı diliyorum.

Thomas Berry'ye olan düşünsel minnettarlığımı kitabın hemen tüm bölümlerinde görebilirsiniz. Kendisine Virginia, Air-

lie Merkezi'ndeki tartışmalarımız sırasında bana verdiği ilham ve bu kitabı yazma mücadelemde bana verdiği cesaretten dolayı teşekkür ederim. Her şeyden önemlisi bana esin kaynağı olan mevcudiyetine şükran borçluyum. Onun gibi kendini yeryüzü ve insanlığa tutkuyla adamış dahi bir aydın ve filozof, aynı zamanda karanlığın içindeki ışığı gören, mizah duygusu eksik olmayan biriyle tanışmak elde edilmesi zor bir ayrıcalıktı.

Londra Gaia Vakfı olmasaydı, Thomas Berry'nin kitaplarından hiç haberdar olamaz, onunla tanışamaz ve bu kitabı yazmamış olurdum. Liz Hosken ve özellikle de Ed Posey bana yalnızca bu kitapta ele aldığım bazı fikir ve görüşler hakkında değil, aynı zamanda bilinmeyen topraklara hiçbir güvence olmadan girmeyi göze almak bakımından çok şey öğretti. Hem kendilerine hem de tüm Gaia çalışanlarına bana verdikleri tükenmez kişisel, düşünsel ve mali destekleri için, Betty'ye ise bu kitabın yazılacağını önceden haber verdiği için teşekkür ederim.

Görüş ve yorumları ile kitaba katkıda bulunan herkese müteşekkirim; 2001 yılı Nisan ayında Airlie Merkezi, Virginia'daki toplantıya katılan herkese, 2001 yılı Kasım ayındaki Yedinci Vahşi Yaşam Kongresi'nde yeryüzü içtihadını tartıştığımız katılımcılara ve daha önce kaleme aldığım "Yeryüzü İçtihadı: Hukuk ve Toplumda Bütünlüğü Yeniden Kurmak" adlı makaleme görüş bildiren herkese teşekkürler. Ayrıca metni geliştirmemde yardımcı olan Terry Winstaley, Nicholas Smith, Belinda Bowling ve Ludine Lee-Wright'a, zor şartlar altında metindeki düzeltmeleri yapan Lindsay Norman ve Madeline Lass'a teşekkür ederim. En başından düşündüğüm şekilde ilk baskının Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi'ne yetişmesinde itici güç olan Siber Ink'den Simon Sephton'a özel teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak, bu kitabı meydana getirirken yaşadığım sancılı süreçte, fedakârlıklarını benden esirgemeyen aileme teşekkür ederim.

Cormac Cullinan
Temmuz 2002

Yazarın Notu

Bugün önümüzdeki en önemli sorun kendi yaşamımızı ve toplumu ekolojik, sosyal ve ruhsal açıdan sürdürülebilir bir geleceğe yönlendirebilmek için üzerimize düşen sorumluluğu almaktır. Bunun yanı sıra bizi gerekli dönüşümü yapmaktan alıkoyan düşünce yapısı ve sosyal yapıları değiştirebilmek için birlikte hareket etmek zorundayız. Bizi bekleyen dönüşüm, yeryüzündeki yaşam topluluğunun bütünlüğünü korumak, bu toplumda değerli bir görevimiz olduğu bilincinden gelen aidiyet ve bir amaç için var olma hissini geri kazanmak için gereklidir.

Çevre ve sosyal adalet mücadelesi veren herkesi bir araya getirebilecek ortak ve tutarlı bir gelecek anlayışı acil bir ihtiyaç

olarak önümüzde duruyor. Bize, yeryüzünde sürdürülebilir ve çevreci bir toplum yaratmamızı sağlayacak yepyeni, pozitif bir bildirge gerekiyor. Bunu insan merkezli başka bir düşünce sistemi kurarak gerçekleştiremeyiz. Benzer görüşlü insanların yaratıcı bir şekilde bir araya gelmesinin getireceği birlik ve özgürlük ancak ve ancak bizden çok daha büyük başka bir bütünün parçası olduğumuzu, tüm gezegenin sağlığına katkı sağlayacak şekilde yaşamamız ve toplumumuzu bu şekilde düzenlememiz gerektiğini kabul etmemiz ile mümkün olacaktır. Bu kitaptaki fikirlerin, toplumun değiştirilmesinin önündeki zorluklardan birinin çözümüne bir fayda sağlamasını umuyorum.

Vahşi Hukuk'un bu yeni baskısının yayımında emeği geçenlere teşekkürlerimi sunarım. Green Books'tan John Elford'a kitabı titizlikle düzeltmesi, sabrı ve kaliteden ödün vermemesi bakımından özellikle müteşekkirim. Ayrıca bu sayfalardaki fikirleri büyük bir coşku ve tutkuyla tüm dünyaya taşıyan herkese teşekkür ederim.

Cormac Cullinan
Ocak 2011

Önsöz

Oswald Spengler, 20. yüzyılın başında, 1. Dünya Savaşı'nın hemen ardından *The Decline of the West** adlı bir kitap yazdı. Bu kitap insanlık tarihi boyunca ortaya çıkan çeşitli uygarlıkların kökeni, gelişimi, olgunluk dönemi ve sonra da çöküşü hakkında yapılmış bir çalışmaydı. Tarihte yaşananlara dayanarak bugünün modern dünyasına bakan Spengler, Batı Uygarlığı'nın gerçekte çökmekte olduğunu açıkça ifade eden ilk kişi oldu.

Kitap, Avrupa ve Amerika'da büyük bir şok yarattı; çünkü 1914-1918 yılları arasında sürmüş olan 1. Dünya Savaşı'nın

* Oswald Spengler, *Batının Çöküşü*, Çev. Giovanni Scognamillo, Nuray Sengelli, Dergah Yayınları, İstanbul, 1978. (y.h.n.)

yarattığı yıkıma rağmen, bilimsel teknolojiler 19. yüzyılın sonunda bir dizi ilerlemeyi harekete geçirmişti. İlerleme o zamanlar, modern Batı uygarlığının kelime haznesinde kilit değer taşıyan bir kelime haline gelmişti.

Mühendisliğin gücüyle gökyüzüne uzanan çelik binalar inşa edebiliyorduk. Elektrik enerjisi sayesinde, geceleri tüm ufku aydınlatabiliyorduk. Otomobil ve uçaklar sayesinde daha önce hiç bilmediğimiz kadar kolay bir şekilde seyahat edebiliyorduk. Telefonla, uzak mesafelerle sihirli bir şekilde iletişim kurabiliyorduk. Bilimsel araştırmalar bize, doğa üzerinde önceki yüzyıllarda hayal bile edemeyeceğimiz bir güç veriyordu.

Tüm bu başarılar, Batı uygarlığının yepyeni ve çok daha parlak bir döneme girdiği hakkında yeterli kanıt sunuyordu ve Batı dünyasının çökmekte olduğunun işaretleri sayılmıyordu. Ancak Spengler, başkalarının göremediğini görüyordu, bilimsel ve teknolojik deha ne kadar muhteşem olsa da bu yüzeysel bir göz alıcılıktı. Yaşamın derinliği, kültürel çeşitlilik derin yara almıştı ve ruhumuzu kaybetmiştik. Teknoloji ne kadar gelişmiş; otomobiller ve uçaklar, televizyon ve radyo ne kadar harika; parlak üniversitelerimiz, tıp fakültelerimiz, mühendislik becerilerimiz ne kadar fazla olsa da hayata can katan ruh artık yoktu. Uygarlık artık insana tatmin duygusu verme yeteneğini yitirmekte, bağımlı olduğumuz topluluğa karşı korkunç derecede yıkıcı bir hale gelmekteydi. Toprak, yağmur, hava kirlenmekteydi. Ormanlar, çayırlar, karada gezen canlılar zarar görüyordu. Artık hiçbiri, doğalarında var olan arınma duygusunu veremiyordu.

Ruhun ve onunla birlikte hayatın anlamının kaybolması, dönemin Amerikalı yazarları tarafından da görülmekteydi. Özellikle Sinclair Lewis ve F. Scott Fitzgerald, kitaplarında modern Amerikan hayatının boşluğunu tarif ediyordu. Batı uygarlığının yaşamındaki bu içsel boşluk hakkındaki farkındalık daha sonra Avrupa'da varoluşçu yazarlar Jean-Paul Sartre, Albert Camus ve Samuel Beckett ile Amerikalı yazarlardan Tennessee Williams ve Arthur Miller tarafından da vurgulan-

dı. Uygarlığı ya da Spengler'in deyimiyle kültürü ayakta tutmak için geçmişte yapılan müdahaleler, düzenleyici süreçleri artırmakta ve teknolojik gelişme, doğal yaşamın sömürüsüne hız vermekteydi. Dolayısıyla, Rene Descartes'tan (1596-1865) günümüze kadar geçen birkaç yüzyıl içinde, doğal dünyaya çok daha saldırgan hale geldik. Kuzey Amerika'daki Büyük Düzlük'ü sürdük, açık kömür madenciliği yapmak için Apalaçya Dağı'nın tepesini havaya uçurduk, karayı asfaltla kaplayarak üzerine otoyollar ve otoparklar inşa ettik, Kuzey Atlantik sularındaki morina sürülerini silip süpürmek için denize ağlar attık. Kıtadaki en büyük nehirler üzerine yüzlerce metre yükseklikte barajlar inşa edebilmek için çok büyük miktarda beton döktük. Tüm bu sanayi projeleri, 20. yüzyıl Batı uygarlığını çağın teknoloji ve mühendislik harikası haline getirdi.

Aynı şekilde ekonomide de doğal kaynaklar üzerindeki gücümüzü artırmak ve üretim sürecini tüm gezegene yaymak için küresel güç birliği ile büyük bir ticari girişim ortaklığı yarattık. Bu ortaklıklar öyle büyük bir güce ulaştı ki bugün gezegendeki insan nüfusunun geçimi bu çerçevede sağlanır hale geldi. İnsanlar artık toprağa değil, ortaklığın şartlarına bağlı olduğunu fark etmeye başladı.

Görünüşe göre Batı uygarlığı sanayi devrinde öylesine başarılı oldu ki Batı ruhunun önceki yüzyıllarda önümüze bir engel olarak takıldığını zannettik. Artık bu ruhun bize dayatacağı yargılamalardan kurtulmanın zamanı gelmişti. İleri mühendislik sayesinde ardı arkası kesilmeyen icatlarla, Thomas Edison'un 1870'te New Jersey'de kurduğu araştırma enstitüsünde gerçekleştirdiği buluşlar sayesinde dünyanın hakkından elimizdeki bir düzenekmiş gibi gelebilirdik.

İnsanların elinde tutuğu bu mekanik dünya, insanlardan yana taraf tutarak, kendini çevreleyen her şeyi insanların hizmetindeki bir doğal kaynaklar toplamı olarak görüyordu. Dünya, tüm kutsallığı ve yüceliği ile dağların ve okyanusların muhteşemliğinde; çayırların, kuşların ve orman canlılarının güzelliğinde; insan ruhunun yalnızlığı ve bedendeki hasta-

lıkları iyileştirici gücünde yaşanabilecek bir tezahür değildi sanki.

Şehirlerin ışıklarla kirlenmesi sonucu gecenin ay, yıldızlar ve gizemli gezegenlerle gelen mevcudiyeti ve gücünü yitirdik. Artık kendimizi o muhteşem kozmik ayin içinde hissedemiyorduk, insanların kendi âdetleriyle katılarak mevcudiyetlerini onayladığı, kabile halkı ve geçmişteki büyük uygarlıkları etkilemiş bir ayindi bu. Bu ayin ve kendini buna uyduran âdetler, insan ruhunu tam bir varoluş deneyimine götüren ruhani disiplinin, sanatın, müzik, dans ve edebiyat eserlerinin kaynağıydı.

Din, hukuk, tıp, edebiyat, bilim ve tarih uğraşlarının kendi derin anlamlarına vardıkları bağlam burada yatıyor. Ancak tüm bunlar büyük ölçüde değişti. Şaşırtıcı olansa ruhun ortadan kaybolmasına dair bu hikâyenin bize büyük bir kazanç, özgürleşme, aydınlanma, muhteşem bir uygarlık atılımı olarak anlatılmasıdır. Bu yepyeni bir özgürlük deneyimiydi. İnsan aklı artık yeni bir ekonomiye, mühendisliğe, yeni bilim dallarına yelken açabilirdi. Sanayide kalkınma devrinin dönüştürücü aşamasına girebilirdik artık. Burada belirtmek gerekir ki bu kalkınma teriminin aslında kalkınma felaketi olarak yazılması gerekiyor; çünkü sanayi bağlamında insanlar için kalkınma, doğal yaşamın yıkımıyla eşzamanlı gitmektedir. Sanayi toplumunda kalkınmanın bir yıkımla örtüşmediği durumları nadiren görebiliyoruz. Bugüne kadar, modernleşme yanılgısı yüzünden bu iki kelimeyi aynı anda kullanmaktan kaçındık. Ne var ki insanlar ile yeryüzü arasındaki çağdaş zorlukların temelinde yatan da bu yanılgıdır.

Bununla birlikte, dünyayı içsel bir ilke ya da ruhun varlığı olmadan algılama biçimi, bilim ve doğal yaşam teknolojilerinin gelişebileceği çerçeve sundu. Bu durumun en büyük faydalarından biri, evreni ve Dünya gezegenini meydana getiren evrim sürecinin keşfedilmesi oldu. Aynı zamanda yeryüzünün hem küçük hem de büyük ölçekte nasıl işlediğine dair geniş bir anlayış sahibi olduk. Hatta yüzyıllardır süregelen ve hakkın-

da çok şey bilmediğimiz, çaresini bulamadığımız hastalıklara çare bulduk.

Ancak bu durumun içler acısı yanı yeryüzü ile olan yakınlığımızı da kaybetmiş olmamız. Yeni sanayi dünyasında yeryüzü ve evren hakkında daha önce hiç bilmediğimiz kadar çok şey biliyoruz; ne var ki yeryüzünün hep var olmuş bütünlüğü ile olan birliğimiz bozuldu. Bilimsel anlayışımız ormanları yıkmamıza; havayı, suyu ve toprağı kirletmemize engel olmadı. Somon balıklarına dair biyolojik bilgilerimiz, her yıl yumurtalarını bırakmak için Kolombiya Nehri'ne geçmek isteyen bu balıkların üreme maratonunu koca bir akıştan sızıntıya çevirmemize, hatta sanayi uygarlığımızın elzem gördüğü barajlar inşa ederek bazı somon türlerinin yok olmasına engel olmadı. Ne doğal dünyanın yaşamaya duyduğu gereksinim ne de insanların doğal hayatın esin ve harikalarından yararlanma ihtiyacı bizi sanayi ekonomisinin önceliklerini tatmin etmekten alıkoydu.

Bu kadar geniş bir bilgi birikimi ve elimizdeki teknolojinin gücü bize, eylemelerimizin doğurduğu her türlü güçlüğü çözebileceğimiz gibi kibirli bir güvence veriyordu. Kendimizi, doğruyu yanlışı yine kendine soran bir dünya merkezine oturttuk. Araştırma becerimiz vardı, bilim dalları ve mühendislik için gerekli eğitimi alabiliyorduk. Din, doğal dünyanın kaderine dair kaygılardan çoktan uzaklaştırılmıştı. En büyük ihtiyaçsa doğal dünyaya saldırı yetkisi veren hukuki bir yapıydı. Bu hukukun kuruluşunun ilk örneği Amerika Anayasası oldu, mal sahibi vatandaş, geçmişteki siyasi kurumların hepsinden çok daha yüce bir konum edindi. Bunun yarattığı güçlük tam olarak insanlara verilen haklarda değil, insan olmayan varlık hallerine hiçbir hak ve koruma sağlanmamasında yatmaktaydı.

Amerika Anayasası, başından beri insanın gelişimi çerçevesinde kurgulanmış ve temelde ne cennet ne de yeryüzünün başka bir gücüne göndermede bulunmuştur. Haklar Bildirgesi üzerinde yapılan ilk on değişiklik, bireylere verilen hakların ayrıntılı bir listesini vermektedir. İnsanlar nihayet, gerek bi-

reysel gerek siyasi toplum olarak, kendi kendini doğrulayan varlıklar haline gelmiş oldu. Bu kendi kendini doğrulama durumunu yaratan ve sürdürülmesini sağlayan unsur, ticari girişim güçlerinin meydana getirdiği birlik oldu, hukuki yargı güçleri de doğal dünyaya saldırının sürdürülmesini sağlayarak bu durumu destekledi.

Bu durumun aslında ne kadar içler acısı olduğu kolayca görülebilir; çünkü insan soyunun ne tükenmiş bir türe yaşam verme ne de tükettiğimiz doğal kaynakları tekrar yerine koyma gücü var. Ancak kendi kendini yok eden bir kibirlilik, doğanın var ettiği ama bir kez yıkıldığında ne gökyüzündeki ne de yeryüzündeki hiçbir gücün, doğanın kendisinin dahi geri getiremeyeceği şeyi mahvetme hakkını kendinde görebilir.

İnsanların yürürlüğe koyduğu anayasaların giriş bölümlerinde, insan olarak varlığımız ve refahımızın bizden daha büyük olan ve bizi doğuran, yaşamımızı temin eden yeryüzü topluluğunun refahına bağlı olduğunu açık bir şekilde kabul eden ibarelere yer verilmesi son derece uygun olur. Bu satırları takiben bu yeryüzü topluluğuna özenle bakılmasının kurulan toplumun öncelikli görevi olduğu belirtilebilir.

Bu tür beyanların, özellikle de dünya uluslarının bir araya geldiği Birleşmiş Milletler'de ifade edilmesi çok daha uygun olacaktır. Bugünkü haliyle tüm uluslar kendilerini egemen olarak tanımlıyor, egemenlik, kendinden daha üstün bir güç tanımayan ulusal bir sözleşmeyle birbirine bağlı insanlardan oluşan ve işlerini yürütmek için hiçbir dünyevi güce tabi olmayan halk anlamına geliyor. Birleşmiş Milletler'in kendisi de bugün dünyanın bağımsız uluslarını, uluslararası barış ve güvenliğin sürdürülmesi, ekonomik ve sosyal kalkınma için karşılıklı yardım sunma vaadiyle bir araya getirmektedir. Doğal yaşam ya da farklı varlık biçimleri ile olan ilişkiden, hatta üzerinde yaşadığımız, bizi ve sahip olduğumuz her şeyi var eden gezegenden söz etmeye yer yok burada.

Bu gelişmelerin üzerinden yarım yüzyıl geçmesine rağmen ulusların kendi içinde ve birbirleri arasındaki siyasi ve askeri

gerilim hâlâ bu dünya organizasyonunun başlıca uğraş alanı. Üstelik ufukta çok daha büyük bir gerilim belirmeye başladı: insan topluluğu ile üzerinde yaşadığımız gezegen arasındaki gerilim. Sanayi uygarlığı, kendini doğal kaynakların geliştirilmesine adayarak tüm dünyaya yayıldı. Bugün hiçbir sanayi toplumu temel fiziksel ihtiyaçlarını kendi başına karşılayabilecek durumda değil. Özellikle az gelişmiş ve nüfusu çok olan ülkeler daha güç durumda. Ancak daha da önemlisi, yeryüzü kaynaklarının tükenme hızıdır.

Cormac Cullinan'ın bu çalışması insan topluluğunun yeryüzüyle iç içe var olmasına dair yeni bir düşünce tarzı sunuyor. Ortaya koyduğu yeryüzü içtihadı kavramıyla önümüzdeki zorluklara işaret ediyor. Bugüne kadar hep yeryüzünü kendi insani yönlerimize indirgemeyi, evcilleştirmeyi, yeryüzünü kendi mekanik işleyiş kalıplarımıza sokmayı, kendimiz yeryüzüne duyarlı olacak yerde, yeryüzünü kendimize uydurmayı düşündük. Başarılı olamadığımız açık.

Çok net alternatifler geliştirsek dahi, burada bahsettiğimiz hususun, insanının mevcudiyetinin etrafını saran doğal yaşama derinden uyum sağlaması olduğunu akılda tutmalıyız. Gelecekte, sürdürülebilir bir insan yaşamını, bilim ve teknoloji olmadan kuramayız. Bununla birlikte, modern teknolojinin verdiği çarpıcı kavrayış gücünün yardımından yararlanabilmemiz ancak görüşümüzü değiştirdiğimiz, bağlılığın temel kalıplarını oturttuğumuz, insan olarak varlığımızın kuralları ve ona rehberlik eden şeyin etrafımızdaki dünyada olduğunu kabul ettiğimizde mümkün olacak. Bunun için ayrıca Thoreau'nun bahsettiği vahşilikle yaşamayı ve bu vahşiliği güçlendirerek korumayı öğrenmemiz, Aldo Leopold'un karşısına çıkan ve can çekişen kurdun değil, hayattaki kurtların gözlerindeki yeşil ateşin kızgınlığına hürmet edebilmemiz gerekecek. Bununla birlikte belirtmek gerekir ki, sanayinin doğaya verdiği yıpranmayı azaltmaya çalışmak, bu kapsamda yeniden kullanma, geri dönüştürme, hatta rüzgâr ve güneş enerjisi

gibi yenilenebilir kaynaklardan yararlanma tek başına burada bahsettiklerimizi yerine getirmek için yeterli değil.

Artık dünyaya karşı kibrimizi alçakgönüllülükle, korkumuzun yerini iyilikseverlikle değiştirmenin, bağışlayıcı anaya şükran duymak yerine onun sert ve zor bir ana olduğunu düşünmenin vakti geldi. Kimi zaman bizi kıtlıkla aç bırakan, fırtınaları üzerimize salan, denizlerde boğan; ancak bize her zaman bitmez tükenmez bir heyecan ve sonsuz anlam veren bir ana. Bize yıldızlı gecelerin gizemli anlamını verecek, her gün muhteşem bir şafakla uyandıracak, nefes almamız için taze hava, ekin ekmemiz için temiz toprak sağlayacak, çayırları olduğu gibi çiçeklere boğacak bir ana. O ananın kuşları her şafakta ve her günbatımında ötüp boşluğa doğru uçuvererek gözlerimiz kamaştıracak.

Böyle bir dünya ile bugün içinde yaşadığımız sanayi dünyası arasında bir fark var, bahsetmekte olduğumuz, gerçekte vahşi bir dünya; ama kendini sonsuza dek yenileyen ve her yeri dolduran bir enerjiyle capcanlı bir dünya. Bizi geleceğe taşıyacak olanın, sanayideki soluksuz kalkınma yoluyla değil, bizi var eden ve gelecek yüzyıllarda da varlığımızı devam ettirecek güçler yoluyla olacağını kavrayan hukuki yapı ve siyasi kurumlara ihtiyacımız var.

Thomas Berry*
2003

---

* 1914-2009 yılları arasında yaşamış olan Fr. Thomas Berry, insan ve doğal yaşam ilişkileri alanında dünyanın önde gelen düşünürlerinden biriydi. Bilge, filozof, kültür tarihçisi ve yazar olan Berry, kendini bir tanrıbilimci olmaktan ziyade yerbilimci ya da yeryüzü bilgini olarak görürdü. Yeryüzü üzerine tutkulu konuşmalar gerçekleştiren iyi bir hitabet ustasıydı, "günümüzün en saygın kültür tarihçilerinden biri" olarak tanınmış ve *Newsweek* tarafından "eko-tanrıbilimciler içindeki en kış-

kırtıcı isim" olarak tanıtılmıştır. 1934'te [bir Katolik kuruluşu olan] Passionist düzene katılarak hayatını araştırma, düşünme ve öğretmeye adamıştır. Tarih alanında bir doktorası bulunmakta olup, 1940'da Çin'de Çin Dili ve Kültürü eğitimi almış, 1950'lerde Avrupa'da askeri din görevlisi olarak bulunmuş ve Seton Hall ve Fordham Üniversitelerinde Hindistan ve Çin'in kültürel tarihi üzerine dersler vermiştir. New York'taki Fordham Üniversitesi ve Riverdale Dini Araştırmalar Merkezi'nde, Dinlerin Tarihi programını kurmuştur. Çalışmaları arasında *The Dream of Earth, The Universe Story, The Great Work and Evening Thoughts* yer alır. Hayatına, ABD'de, Kuzey Carolina ve Güney Apalaş Dağları'nda devam etmiş ve 94 yaşında hayata gözlerini yummuştur.

Birinci Kısım

Yönetişimin Yeniden Düşünülmesi

Biz buraya ekildik. İnsanoğlu yeryüzünde yetişen, dallanan ve çiçek veren bir bitkidir.

Azteklerin Nahuatl dilini konuşan bir kabile üyesi, Meksika

1
Karınca Yuvası ile Karıncayiyen

KARINCA YUVASI

Akşam yağmurunun getirdiği ferahlığın hüküm sürdüğü güneşli bir Afrika sabahıydı. Parlak Hadada ibisleri akasya ağaçlarının üstünde tüylerini gagalarıyla taramakta, toprak sabah güneşinin sıcaklığında hafifçe buharlaşmaktaydı. Sabah toplantısının ardından Malavi, Lilongwe'deki otelime dönerken yolun kenarında küçük bir karınca yuvası gördüm. Yağmur yuvanın koruyucu dış kubbesini yumuşatmış ve yoldan geçenlerden biri de çarparak, içerideki serin ve karanlık karınca tünellerini göz önüne seren kafatası büyüklüğündeki bir bölümü açığa çıkarmıştı. Açık renkli akkarıncalar hızla ve

gayretle hasarı onarmaya, giderek yükselen güneş ışığının içeri girmesini önlemeye çalışıyordu. İşçiler bir ileri bir geri gidip geliyor, deliği salya ve toprakla etkili bir şekilde kapatıyordu. Asker akkarıncalar ise işçileri yuvaya girebilecek işgalcilerden korumak üzere stratejik girişlere konuşlanmıştı.

Bir an için, akkarıncaların bu kadar etkili bir düzen içinde çalışmalarından hayrete düşerek olduğum yere çivilendim. Her bir akkarınca yapması gerekeni tam olarak biliyordu, bu minik bireylerden her birinin eylemi topluluğun gereksinim duyduğu refahı sağlamaya hizmet etmek üzere sorunsuz bir biçimde bir araya gelmişti. Bilim insanlarının karınca ve akkarınca gibi gelişkin sosyal yapılara sahip böcek türlerinde komutların tam olarak nasıl iletildiği üzerinde çalıştıkları geldi aklıma. Acaba kraliçe akkarınca, belirli koşullar altında ne yapılacağını söyleyen kodlanmış karmaşık talimatları etkili bir şekilde her bir karıncaya ileten özel kimyasallar mı salgılıyordu? Nasıl oluyordu da akkarıncalar nerede olursa olsun, yeraltı bahçeleri, havalandırma sistemleri ile akılları hayrete düşüren bir sosyal örgütlenme düzeyine sahip bu kadar şahane ve gelişkin yapılar inşa edebiliyordu?

Akkarıncaların hareketlerini izlerken bu küçük yaratıkların yapılacak şeye kendilerinin karar verdikleri ya da sadece kraliçenin verdiği talimatları uyguladıkları fikri aklıma pek yatmadı. Olsa olsa her biri dışsal bir uyarana bir tür içsel program ya da dürtüleri temelinde karşılık veriyor olmalıydı. Peki bu, karıncaların belirli bir düzen içindeki etkinliğini gerçekten açıklayabilir miydi? Bu içsel kodlar hayatın sonsuz sayıdaki değişken şartıyla başa çıkmak üzere nasıl olup da aşırı katı kalıplara dönüşmeksizin bu kadar detaylı hazırlanmış olabilirdi? Bana öyle geliyordu ki gözlemlediğim şey çok sayıda karıncanın hareketlerini büyük bir marifetle birbirlerine göre ayarlamalarından ziyade, tek bir bilincin, işleyişini çok sayıda canlı yoluyla ortaya koymasından ibaretti.

Ardından her bir akkarıncanın, kendilerine dans etmeleri gereken melodiyi ileten evrenin büyük senfonisinin belirli

bir aralığındaki bant genişliğine ayarlanmış minik birer alıcı olabileceği geldi aklıma. Belki de bu küçük yaratıkların ne büyük bir beyne ne talimatlara ihtiyacı vardı; çünkü her birinin, evlerine çarpan bir ayakkabının sarsıntısını ve içeri giren ışığı hissettiği anda, geniş bir akkarınca bilgi kaynağından istifade edebilecek kapasitesi bulunmaktaydı. Bu bilgi kaynağı bir tür zihinsel iletişim ağıydı. Akkarıncalar, topluluklarının, daha genelde ise türlerinin ve son derece önemli bir parçası oldukları ekosistemin bütünlüğünü sağlamak üzere, ne yapmaları gerektiğine dair bilgiyi bu kaynaktan içgüdüsel olarak yükleyebiliyordu. Bir başka deyişle akkarıncaların faaliyetleri kendi bedenlerinin dışında var olan bir bilgi kaynağı ile doğuştan gelen nitelikleri arasında kurulan etkileşim tarafından belirlenmekte, bu da akkarıncaların kendilerine özgü bilgilerden faydalanmasını ve ona göre hareket etmesini sağlamaktaydı.

Bugüne kadar bilim insanlarının akkarınca topluluklarının işleyişine ilişkin bir bulguya ulaşıp ulaşmadıklarını ya da düşüncelerimin doğru olup olmadığını bilmiyorum. Gene de o sıcak Malavi sabahı gördüklerim hiç aklımdan çıkmadı. O günden beri de, iyi işleyen, uyumlu ve dayanıklı toplumsal yapılar kurmanın, muhtemelen gelişkin ve hiyerarşik karar verme mekanizmaları geliştirmekten çok kendimizi evreni duyabilmeye ayarlamamız ve ona göre hareket etmemiz ile ilgili olduğunu düşünmeye başladım. Tahminim, insan gibi daha gelişmiş hayvanların, muhtemelen akkarıncalardan daha geniş bir bilgi bandına uyum sağlama kapasitesinin olabileceği ve algıladıklarımıza kesinlikle çok daha büyük bir kapasiteyle karşılık verebileceğimiz yönünde. Elbette ki ayarlarımızı açmadığımız ya da çevremize karşılık vermediğimiz sürece ne kadar engin de olsa bu türden bir kapasitenin bir faydası olmayacaktır.

BİR HİPOTEZ DOĞAR

1990'lar boyunca, çeşitli ülkelerde çevre hukuku ve politikasıyla uğraştım. Bu süreçte, sosyal davranışları yönlendirme

bakımından kanunların etkinliğini azaltan ya da artıran araçlarla daha fazla ilgilenmeye başladım. Kanaatimce, en azından benim alanımda, kanunların, etkili olabilmesi için ilgili oldukları konunun doğasını tanıması gerekir. Bu da, yönetişim yapılarının düzenlemeyi hedefledikleri şeyin niteliklerini belli bir dereceye kadar yansıtmaları ya da en azından bu niteliklerle uyumlu olması anlamına gelmektedir. Örneğin çevrenin niteliklerinden birinin değişkenlik olduğunu gözlemlersek, esnek ve uyarlanabilir çevre kanunlarına ve yönetişim yapılarına ihtiyaç duyarız demektir. Aynı şekilde, çevre konusunun yayılınacı doğası çevreye ilişkin yönetişim yapılarının geniş kapsamlı olması zorunluluğunu gerektirir.

Zihnimde giderek, başarılı yönetişim yapıları geliştirme olasılığının, yönetilecek şeyin vasıfları dikkate alınarak tasarlandığında artırılabileceği yönünde bir çalışma hipotezi oluştu. Zaman içinde, farkında olmadan oradan buradan fikir kırıntılarıyla bu ham hipotezi işlemeye başladım. Bu fikirlerden biri de, yönetişim yapılarının, insan davranışlarını yönlendirmek amacıyla ekonomik nedenler ile piyasa mekanizmasını esas almasını ve bunun bilinçli olarak kabul görmesini reddetmemiz gerektiğiydi. Belirli kararların bu yolla alınması uzun vadede, kötü ya da vasat kararların ortaya çıkmasını adeta garantiler. Bu durum, kirlenmenin maliyetlerinin kirleten tarafından üstlenilmesi ve mal fiyatlarına yansıtılması örneğinde görüleceği üzere, piyasa işleyişindeki aksaklıkların düzeltilmesi halinde dahi değişmemektedir.

Mesela insan vücudundan yararlanmaya ilişkin kararlarda olduğu gibi bazı etik kararları vermenin doğru yerinin piyasa olmadığı inancım, Andrew Kimbrell'in *The Human Body Shop* kitabını okuyup, insan bedeninin tüm yönlerinin ticarileştirilmesine ilişkin öngörülerinin yıldan yıla gerçekleştiğini gözlemlediğimde daha da kuvvetlendi. Bu türden kararlar insan olarak kim olduğumuzun kökenine kadar gider ve dikkatli bir değerlendirme ve bilgelik gerektirir. Dahası mesele sadece *ne* yapılması gerektiğine karar verme meselesi değildir. Bir şeyin

neden ve *nasıl* yapıldığı da hayati önem taşır. Kan bağışında bulunanlara para ödenmesi etkinlik ve maliyet etkinliği temellerinde haklı görülebilir. Bununla birlikte Kimbrell'in kitabının çok açık bir şekilde gösterdiği üzere, kanın ticarileştirilmesi, kelimenin tam anlamıyla fakirleri ve toplumun en zayıf üyelerini kanlarını son damlalarına kadar akıtmalarına kadar götürür. Diğer taraftan 11 Eylül 2001 trajedisine New Yorkluların verdiği tepkinin de gösterdiği gibi, hiç tanımadıkları ihtiyaç sahibi insanlara kan verme şeklindeki özgeci âdetin, insanları birbirine bağlayan ve topluluk bağlarını derinden güçlendiren rolünü de unutmamak gerekir.

Namibya'da vahşi yaşam mevzuatı üzerine çalıştığım sırada, sorgulamadan kabul ettiğimiz, dar görüşlü, insan odaklı kanunlarımızın doğurduğu olumsuz sonuçların, insanlar ve diğer canlılar arasında doğru bir ilişki geliştirme önünde yarattığı engelleri görmek beni hayrete düşürmüştü. Diğer birçok ülkede olduğu gibi Namibya'da da topraklarına gergedan, antilop, Afrika ceylanı gibi vahşi yaban hayvanları çekmek isteyen çiftçilerin, arazilerine avlanma bölgesi çitleri çekip hayvanları o çitler içinde tutmaları gerekmektedir. Bu şekilde Namibya kanunları, çiftçilerin bu kurak ülkede geniş alanların çitlerle çevrilmesini özendirmekte; buna karşılık, sürülerin su ve otlanma arayışıyla yaptıkları doğal göçü engellemektedir. Daha da kötüsü çiftçilerin su ya da yem bulundurmaları ve kuraklık zamanlarında çitleri açmaları yönünde yasal bir yükümlülükleri bulunmamaktadır. Zira çiftçilerin bir kısmı yalnızca kendi sürüleri için su ve yem tutmakta, av hayvanlarının ölmesine göz yummaktadır.

Aynı kanunlar, masum akkarınca yiyicileri olan karıncayiyenleri sorun yaratan hayvanlar olarak tanımlamakta ve görüldükleri yerde insanlarca katledilmelerini özendirmektedir. Karıncayiyenlerin hırsız statüsüne konulma nedeni, işini bilen çakalların karıncayiyenlerin kazdıkları oyukları kullanarak çitlerin altından geçmesi ve koyun çiftliklerine girmesidir. Eğer bu yerli sakinler insan efendilerin keyfine göre olarak yok

edilebilir nesneler olarak tanımlanmamış olsa, bu kanunlar da kimsenin aklına gelmezdi.

Düzenleyici sistemle düzenlenmekte olan şey arasında bir ilişki olması gerektiği şeklindeki temel hipotezim, Londra'da emekli bir profesör olan arkadaşımla yaptığım konuşmalar neticesinde iyice desteklenmiş oldu. Arkadaşım, bilgi ekonomisinde iş örgütlenmelerinin yeni formlarının geliştirilmesine ilişkin kuramlaştırmaya gitme fikrini beğendi. Bir gün bana yeni iş örgütlenmesi biçimlerinin nasıl gelişebileceğine ilişkin ilham ve görüş kazanmak için embriyoloji (embriyoların gelişimini inceleyen öğrenim dalı) okuduğundan bahsetti. Başlangıçta bu bakış açısı bana gerçekleşmesi oldukça güç görünmekle birlikte, doğanın sunduğu engin tecrübe kütüphanesinde bilinçli tasarımlarda bulunma fikri ilginç geldi. Her ne kadar doğadan ilham alma fikri insanlık tarihinde değişik biçimlerde yinelenmiş olsa da, başlangıçta bu bakış açısını yönetişim sistemlerine uygulama yönünde oldukça ihtiyatlı davrandım. Doğanın çeşitliliğinin ve doğaya ilişkin bilgimizin sınırlılığının faşistlerden hiççilere kadar hemen her fikre kendi teorilerinin doğa tarafından desteklendiğini iddia etmeye fazlasıyla imkân tanıdığının çok iyi farkındaydım. Fen bilimlerinden ziyade beşeri bilimler kökenli birçok kişi gibi ben de, yapmamız gerekenin, örneğin insan topluluklarının düzenlenmesinde akkarınca kolonilerinden ders çıkarma fikrinin, sosyal Darvinciliğin yeni ve çok daha acayip bir biçimi olarak yanlış yorumlanacağını düşünüyordum. Bu tür teoriler, Moses Rusden'in arıların kral, dük ve alt tabaka olarak hiyerarşik şekilde örgütlendiğini iddia eden 1679 tarihli *A Further Discovery of Bees* çalışmasında olduğu gibi düşüncenin doğaya yöneltilmesi üzerine kuruludur.

Daha sonra, Brian Swimme ve Thomas Berry'nin *The Universe Story* çalışmasını okuduğumda, doğadaki kalıp ve yöntemleri incelemenin üretken duruma geçme aşamasında daha faydalı olduğunun farkına vardım. Daha faydalı çünkü biz de doğanın bir parçasıyız ve ondan ayrı değiliz. Dolayısıyla evrimini geçirmiş ve milenyumun sınavlarında ayakta kalmayı

başarmış bu kalıpların yeryüzü sisteminin temel prensipleriyle uyumlu içsel nitelikler geliştirebilecek olması akla mantıklı geliyor. Dahası Altıncı Bölüm'de de ele aldığım gibi, biz de doğanın bir parçası olduğumuzdan, beşeri yönetişim yapılarının insan doğasına uyarlanması gereksiniminin bilinciyle hareket etmek kuvvetle muhtemeldir ki bize büyük yarar sağlayacak. Açıkçası bazı kalıpların bir bağlamdan alınıp olduğu gibi diğerine uygulanması birçok hataya neden olabilir. Bununla birlikte doğanın engin zenginlikteki kalıp, yapı ve işleyişinden bilinçli bir şekilde feyiz aldığımız takdirde başarı şansımızın da artacağını düşünüyorum.

Doğadan esinlenme giderek daha fazla kabul gören bir fikirdir. Şehirlerden sanayi süreçleri tasarımına kadar birçok disiplin, doğadan bilinçli olarak esinlenen işlerle uğraşıyor. Örneğin doğal sistemlerde bir organizma atığının bir diğerinin yiyeceği olduğu, madde ve enerjinin sonsuza kadar geri dönüştüğüne ilişkin en basit gözlem dahi sanayi süreçlerimizin yeniden tasarımına ilişkin çok derin sonuçlar barındırmaktadır. İnsanoğlunun yarattığı işleyiş sistemlerinin neredeyse tamamı doğrusaldır. İnsan, büyük miktarda madde ve enerjiyi tek bir sonuç elde etmek için alır, bunları insanların tüketimi için kullanılacak bir şeye dönüştürür; ve sonra esas itibariyle işe yaramaz bir atık olarak tekrar yeryüzüne bırakır.

Bildiğim kadarıyla çağdaş Batı toplumlarında, kamu kuruluşları sosyal düzenleyici sistemlerin oluşturulması ve tasarlanmasında doğadan yararlanmamıştır. Bunun birçok sebebi olması muhtemel, hukukçular ile kanun yapıcıların doğal düzenleyici sistemler hakkında yeterli bilgi sahibi olmaması ve her halükârda bu sistemlerin insanlara uygun olduğuna inanmamaları da bunlardan biridir.

Bununla birlikte, bu kitapta üzerinde asıl durduğum konu yönetişim mevzuatlarının yeniden hazırlanmasına ilişkin değil. Thomas Berry'den öğrendiğim en önemli şeylerden biri yönetişim yapılarımızı geliştirmemiz için hukuka bakışımızın, canlı ya da dünya odaklı bir bakış açısıyla yeniden şekillendi-

rilmesi gerektiği oldu. Tek başına ulusal mevzuatın geliştirilmesi ve yeni uluslararası anlaşmaların kabul edilmesi yeterli bir adım değildir; bu adımlar ancak insanlara, yeryüzündeki topluluğun yaşamını karşılıklı olarak geliştiren bir rol veren yeni bir anlayış temelinde yapıldığında anlamlı olacaktır. Bu anlayışı kabul etmenin sonucunda, halihazırda birçok ülke ve uluslararası toplumun yönetişim yapısının, esasında dünyanın insanoğlu tarafından sömürülmesi ve yok edilmesini meşrulaştırmaya yaradığını kabul etmemiz gerekiyor. Bu kapsamda, Yeryüzü Şartı'nın ortaya çıkarılması gibi bazı muhteşem girişimlerin ya da 1982'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen ve çığır açan Doğa İçin Dünya Şartı'nın yaygınlaştırılması hareketinin, yeryüzü odaklı bakış açısından izole bir şekilde başarı kazanamayacağına inanıyorum. Her ne kadar söz konusu belgeler bu kitapta savunulmakta olan değerleri içine alsa da temelde bu değerlere öncelik verilmesine karşı duran bir yönetişim bağlamı içinde yer almaktadır.

Bu kitapta, Thomas Berry'nin ayak izlerini takip ediyor ve yönetişim yapılarımızın amacının tamamen değiştirilmesi için eskinin yerine geçecek tutarlı bir yönetişim teorisi ve düşünme yöntemi olan yeryüzü içtihadını geliştirmemiz gerektiğini öne sürüyorum. Beşeri yönetişim yapısının evrenin işleyişinin temel prensiplerine göre yeniden ayarlanması için ihtiyaç duyduğumuz şey yeryüzü içtihadıdır (Altıncı Bölüm'de "Büyük İçtihat" başlığı altında geçmektedir). Yeryüzü içtihadının beşeri yönetişim yapısında etki doğurması ve yapısal değişikliklere neden olması aynı zamanda vahşi hukukun da geliştirilmesini gerektirir.

VAHŞİ TARAFTA YÜRÜMEK

"Vahşi hukuk'un kulağa saçma geldiğinin farkındayım; bunlar birbirine zıt iki terim. Her şeyden öte, hukuk eğilim olarak bağlayıcı, sınırlayıcı, düzenleyici ve medenileştiricidir. Hukuk kuralları güce dayanır; yabani insan davranışlarını biçilmiş çayırlara, çalılıklara ve uygar bahçelere sokup budamak

ve terbiye etmek üzere hazırlanmıştır. Öbür taraftan vahşi, bakımsız, barbar, arıtılmamış, medeniyetsiz, zapt edilmemiş, inatçı, başıboş, düzensiz, kontrolsüz, alışılmadık, başıbozuk, tutkulu, yaban, işlenmemiş ve bozguncu ile eşanlamlıdır. Aslında Kuzey Amerika'nın Vahşi Batısı'nın özellikle vahşi olarak nitelendirilmesi de burada hüküm süren genel hukuksuzluktan kaynaklanmaktaydı.

Vahşiliktir dünyayı koruyacak olan.

Henry David Throeau

Aşmamız gereken şey, tam da vahşi ile hukuk, doğa ile uygarlık arasındaki bu yanlış ikiliktir. Çin sembolü Yin ve Yang gibi, bu kavramlar bir bütünün parçasıdır ve önemli olan da birinin diğerine üstün gelmesi değil, aralarındaki devingen dengedir. Yapmamız gereken, hukukun Yang'ının derinlerindeki vahşi Yin noktasını ortaya çıkarmak ve dolayısıyla Yin'in vahşiliği içinde hukukun özüne ulaşmaktır. Varmak istediğimiz yer, vahşiliği ortadan kaldıran ve tek kültürlülüğün kör bir uyumunu destekleyen bir yönetişim anlayışı değil. İçimizdeki iyilik kalbimizin vahşi derinliklerinde gizlidir. Vahşilik, yaratıcılık ve tutkuyla, doğaya en yakından bağlı yanımızla ilişkilidir. Hepimizin içinde akan ve evrim sürecini yönlendiren yaşam enerjisinin bir metaforu olarak da düşünülebilir. Bu anlamda vahşilik, bizi tanımlayan ve bu gezegene en sıkı bağlarla bağlayan ebedi ve kutsal bir niteliğe sahiptir.

Vahşilik ancak ve ancak uygarlığın o bildiğimiz geleneksel yolunun dışına çıkarak görebileceğimiz bir özelliktir. Bildiğimiz kadarıyla vahşiliği en açık şekliyle yabanda, vahşiliğin hüküm sürdüğü özel alanlarda görebiliriz. Ancak birçok kültürde, yabanın bilgelikle de sıkı bir şekilde ilişkilendirildiğini hatırlamamızda fayda var. İnsanların zaman zaman kafa karışıklığı ya da geçiş dönemlerinde gittiği, yeni anlama biçimlerinin ortaya çıktığı yer orasıdır.

Özellikle Yedinci ve On Birinci Bölüm'de daha açık bir şekilde görüleceği üzere, vahşi zaman, vahşi yerler ve bir zamanlar vahşi insanlar olarak anılan şeylerin hepsi vahşi yaşam için

önem taşır. Tüm bunlar kulağa deli saçması gibi geliyorsa eğer, bana biraz daha katlanabilirseniz ne demek istediğimi daha açık bir şekilde anlatmaya çalışacağım.

VAHŞİ HUKUK

Öncelikle belirtmek gerekir ki, vahşi hukuk, geleneksel hukuk tanımı eleştirisinin kıskacında kolaylıkla tanımlanabilir bir terim değildir. Belki hukukun bir dalı ya da bir kanun derlemesi olmaktan ziyade, beşeri yönetişime yönelik bir bakış açısı olarak ele alındığında daha iyi anlaşılabilir. Doğru şeyi yapmaktan çok, olma ve yapmaya dair yöntemlerden bahseder.

Vahşi hukuk Yeryüzü İçtihadı'nı ifade eder. İçinde yer aldığı yeryüzü yapısının niteliklerini içinde barındırır ve tanır. Bir yaklaşım olarak hem insan ile doğa arasındaki tutku dolu ve yakın ilişkiyi güçlendirmeyi hem de kendi doğamızın vahşi yanıyla olan ilişkisini derinleştirmeyi hedef alır. Belirli bir noktaya ulaşma ya da malvarlığı gibi *şeylere* değil, ilişkiye ve ilişkinin güçlenme aracı olan sürece odaklanır. Yabanı ve toplulukların kendi kendini düzenleme özgürlüğünü koruma altına alır. Tektipliliği dayatmak yerine yaratıcı çeşitliliğe ulaşmayı hedefler. Vahşi hukuk, farklı ve alışılmadık yaklaşımların, içinde yeşerebileceği, gelişebileceği, kendi yollarında ilerleyip sonlanacakları alanlar açar.

Vahşi kanunlar, insanları, gezegenin süregelen birlikte evriminde rol oynamak üzere dünya üzerindeki canlı topluluklarının tüm üyelerine özgürlük verecek şekilde düzenler. Vahşi kanunların hüküm sürdüğü yerde, kültürel ve biyolojik çeşitlilik, yaratıcılık ve gezegenin birlikte evriminde yaratıcı rol oynayan özgürlük vardır.

Siz de biraz denemeyle, mevcut hukuki ve politik yapının içinde vahşi hukukun kıvılcımlarını fark etmeye başlayabilirsiniz. Vahşilik, nehrin sağlıklı akışını korumak için nehir yatağında bırakılması zorunlu su miktarını koruyan kanunlardan, yaşayan tüm organizmaların ve biyolojik çeşitliliğin değerini vurgulayan uluslararası bildirgelerden bize göz kır-

par. İnsanlar kadar hayvanların korunmasının da devletin yükümlülüğü olduğunu belirten Alman Anayasası'nın Md. 20 (a) paragrafının içinden çıkıverir. Etnik köken, milliyet, cinsiyet, yaş ya da cinsel tercih temelinde haksız ayrımcılığa tabi tutulmama hakkını kabul eden Haklar Bildirgesi, aynı zamanda insan çeşitliliğinin gelişmesine de imkân tanıyan alanların korunması bakımından bir ölçüde vahşi hukukun da unsurlarını yansıtır.

Kimi zaman da neyin vahşi hukuk olmadığını tanımlamak daha kolaydır. Örneğin, tohum ve genleri malvarlığı olarak tanımlayan ve çiftçilerin bir sonraki yıl ekin ekmek üzere tohum saklamasını yasaklayan kanunlar vahşiliği yadsır. On Üçüncü Bölüm'de ele alındığı üzere, bu kanunların arkasında yatan neden vahşi hukukun amacına ters düşer.

Vahşi hukuka ters düşen hükümlerin derinden yaralayan bir diğer yönü Brian Brown'un, Amerikan yerlilerinin kutsal toprakları ile olan ilişkisi üzerine Birleşik Devletler mahkemelerinin verdiği kararları konu alan kolay anlaşılır ve bir o kadar etkileyici analizinde açıklanmaktadır.[1] Bu davalarda mahkemeler, defalarca halkın, kültürlerinin beşiği olan topraklar ile kurdukları kadim ruhsal bağdan koparılmasına hükmetmiştir. Toprak kavramına malvarlığı olarak köktenci bir biçimde tutunan ve insanın manevi inancının çeşitliliği kavramları ile bir türlü uzlaşamayan mahkemeler, verdiği hükümlerin sonuçlarını görmekten aciz kalmıştır. Yerli halk için kutsal olan yaban araziler üzerinde baraj ve yol yapılmasına hükmedip, bu faaliyetlerin halkın geleneksel dini uygulamaları üzerinde doğuracağı yıkıcı sonuçları onaylayarak tüm insanlığın ruhu-nu ve vahşiliğini de reddetmiştir. Brown'un analiz ettiği bu yargıla-

1. Brown'ın kitabı, *Religion, Law, and the Land. Native Americans and the Judicial Interpretation of Sacred Land focuses on discussions of the Supreme Court's ruling in Lyng v Northwest Indian Cemetery Protective Association*, 485 U.S. 439, 99 L. 534, 108 (1988) ve Sequoyah v Tennessee Valley Authority davasının karar metni, 620 F.2d 1159 (1980); Bandoni v Higginson 638 F.2d 172 (1980), Wilson v Block 708 F.2d 735 (1983); Frank Fools Crow et al v Tony Gullet et al, 541 F Supp. 785 (1982).

malarda verilen kararlara götüren bir dünya görüşü ve içtihat anlayışı olsa olsa son derece yıkıcı olarak tarif edilebilir.

Vahşilik tüm insanlar ve organizmalara içkindir. Hatta evrene içkin olan yaratıcı yaşam gücünün diğer adı olarak bile anlaşılabilir. Aynı şekilde varoluşun temelinde yatar ve dışa vurulması hayattaki rolümüz için elzemdir. Yine de hemen hemen tüm kanunlarımız ile sosyal yönetişim yapılarımız tertipliliği ve kontrollü olmayı öne çıkararak vahşiliğin ifade edilmesini baskılar ve disiplin altına alır. Umarım bu kitap vahşiliğin hukuk ve toplumda yer alması için nasıl ortaya çıkacağı, öneminin anlaşılması ve geliştirilmesine ilişkin fikirler verecek. Aynı zamanda vahşiliğin köreltilmediği, yüceltilip desteklendiği bir toplum hayal etmeniz için, tabii yapabilirseniz, ilham verebilmeyi de umuyorum.

İkinci Kısım

Bildiğimiz Dünya

Kusursuz bir toplumun kanunları ancak şeylerin genel düzeni içinde, evrenin varoluş amacında yatar.

Alexander Solzhenitsyn, Ağustos 1914

2
Bağımsızlık Yanılsaması

CANLI KIYIMI MI? ÇOK BANAL!

İnsan toplulukları dünyayı paramparça ediyor. Şu anda, gezegene hâkim insan toplulukları altıncı büyük yok oluş olarak adlandırılan dönemi başlatmış durumda. Yeryüzünün on beş milyon yıllık tarihi içinde canlı soylarının kitlesel bir şekilde yok oluşu yalnızca beş kez meydana gelmiştir. Bunların sonuncusu yaklaşık olarak altmış beş milyon yıl önce gerçekleşti. Olayın Yucatan Yarımadası'nı batıran, yaklaşık 9,6 kilometre çapında büyük bir asteroitin çarpması ile tetiklendiği düşünülmektedir. Dünyayı karanlığa gömen bu olay sonucu, fotosentez durmuş ve Tebeşir Dönemi soyların tükenişiyle birlikte

sona ermiştir. Diğer tüm kitlesel yok oluş dönemlerinde olduğu gibi biyolojik çeşitliliğin tekrar bu korkunç olaydan önce var olan seviyesine gelmesi on milyonlarca yıl almıştır.

İnanması zor olan; ki çoğu kişi zaten inanmıyor, sadece birkaç yüzyıl içinde türümüzün gezegendeki bu güzel ve girift yaşam ağını bu kadar kapsamlı bir çözülmeye uğratabilmiş olmasıdır. Daha da kötüsü, birçoğumuz giderek artan çevresel yıkım ve yaklaşan çevre felaketi haberlerinden artık usanmış durumdayız. Neticede, gezegeni mahvetmiş olmamız yeni bir haber de değil. Dikkatlerimizi artık giderek daha da şaşırtıcı bir hal alan hikâye ve görüntüler çekebilir.

Birçoğumuz şimdi değineceğim akıl yürütmelere başvurmuş ya da en azından bunlara kulak vermiştir. "Evet, şu an biz konuşurken yağmur ormanları kesiliyor, mercan kayalıkları ağartılıyor ve hepimiz bu tür olaylara göz yumulmaması gerektiğine katılıyoruz. Elbette ki barakalarda yaşayan insanların sayısı giderek artıyor ve bu insanlar zor bir yaşam sürüyor, ileride çocuklarımızın yaşaması için doğal dünyadan geriye bir şey kalmayabilir. Diğer taraftan hayat devam ediyor. Her neyse Dünya Ticaret Örgütü ve benzerleri, çokuluslu şirketler ve giderek tükenen benzinin kullanımını hızlandırmayı hedefleyen hükümetler karşısında ne yapılabilir ki? Eğer çok umutsuz hissediyorsanız, yapılabilecek en iyi şey, gidip son çıkan "yeşil" ürünlerden birini almak ya da bulunduğunuz yerdeki okulun geri dönüşüm projesine destek vermek. Ve hey! Kim bilir, biraz da şansla bilim insanları aslında işlerin o kadar da kötü olmadığını keşfeder ya da küresel ısınmayı geri çevirecek yeni bir yeşil yol buluverirler. Birileri, bir yerlerde bu işi sonlandırmaya çalışmak ve bu sorunu sonsuza dek çözmek durumunda."

BAZI BELİRTİLERE KISA BİR BAKIŞ

Yeryüzünün hızla bozuluyor oluşu biz insanların bir yerlerde çok büyük bir yanlış yaptığımızın ve öz-düzenleyici mekanizmalarımızın, mesela yönetişim yapılarımızın, kusurlu olduğunun bir kanıtıdır. Gözlemlemekte olduğumuz çevresel

bozulma ve parçalanmanın doğal evrim sürecinin bir parçası olduğu ve fazla endişelenmememiz gerektiğini; zira eninde sonunda bu durumun kendi kendine düzeleceğini düşünenler vardır. Bu kişiler uzun vadede haklı çıkabilir; ama bana göre girift biyolojik toplulukların bu keyfi yıkımının ancak gelecek otuz yıl içinde düzelecek olması fikri boş bir teselliden başka bir şey değildir.

Bir diğer kesim ise üzerinde durulacak bir sorun olduğunu yadsıyor. Bu fikre neden katılmadığımın gerekçelerini burada saymayacağım; ama kendi görüşümün temel dayanaklarını sunmak adına, devam etmeden önce altı temel noktanın üzerinde durmak gerektiği kanısındayım.

Ekolojik Aşırılık

Mevcut genel görünümü ifade edersek, bugün insanoğlu belirli bir süre içinde yeryüzünün ürettiğinden çok daha fazlasını tüketiyor. Her yıl ekosistemler, doğal döngüler ve yeryüzü süreçleri; belirli miktarda temiz hava, temiz su ile verimli toprak üretir ve yeryüzüne düşen güneş ışığıyla birlikte bunlar tüm yaşamın sürdürülmesini sağlar. Her yıl, türümüz bu armağanlar içinden kendisine düşen paydan fazlasını alır ve böyle yaparak diğer canlıların gelişmesi için gereken şeyleri onlardan mahrum eder. Daha da beteri kömür, benzin, yeraltı suları ve diğer "doğal kaynak" depolarını bu kaynakların birikme hızından daha hızlı bir şekilde tüketerek "doğal sermaye"mizi tüketiriz; su ve atmosfere bunların, doğal yollarla kaldırabileceğinden fazla madde salınımında bulunarak bu kaynakların istikrarlılığını bozar ve işleyişlerine zarar veririz. Bu da insan nüfusunun sadece ekosistemlerin her yıl ürettiği yiyecek, kereste, temiz su gibi kaynakları hızlı tükettiğini değil, aynı zamanda ekosistemlerin kendilerini de tükettiğimiz anlamına gelir. Bu doğal ilişki ağlarına zarar verdiğimiz ölçüde yaşamın devam etmesini sağlayan koşulları sürdürme kapasitesini hasara uğratıyor ve bundan ileride faydalanma ihtimalini azaltıyoruz. Dolayısıyla çocuklarımızın ve gelişmekte olan

hatta hayatta kalmaya çalışan birçok canlı türünün geleceğini yok ediyoruz.

Bir kişi, grup ya da bir toplumun belirli bir sürede yeryüzünden aldığına bazen "ekolojik ayak izi" deniyor ve bu terim yeryüzünün bunun için gerekli olanları sonsuza kadar sağlaması için ne kadar genişlikte bir alana ihtiyaç olduğunu ifade ediyor. Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) 1997 ile 2007 arasında dört *Global Environmental Outlook* (GEO) raporu yayımladı[1]. Bu dört rapor yeryüzünün ekolojik sürdürülebilirliğinin ötesinde sömürülmesinin giderek kötüleşen sonuçlarını ardı ardına sıralamaktadır. 2007'de yayımlanan Dördüncü Rapor, kişi başına 21,9 hektarlık alana ihtiyaç olduğunu; ancak kişi başına sadece 15,7 hektarlık alanın bulunduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Ancak bu bile yeryüzü "kaynak"larının insanların kendi özel kullanımına uygun olduğunun varsayılması halinde sorunun hafife alınmasına yol açabilir. Toplum yaşamının sağlık ve işleyişinin bir bütün olarak en üst dereceye çıkarılması insanlığın ekolojik ayak izinin çok daha büyük oranda küçültülmesini gerektirir.

İnsanlığın ekolojik ayak izi ile dünyanın insan yaşamını destekleme kapasitesi arasındaki uçurum giderek artıyor. Bu durum toprağın insan yaşamını destekleme kapasitesini azaltan çevresel bozulmanın yanı sıra insan nüfusundaki patlama[2], ekonomik büyümeye karşılık olarak kişi başı tüketimdeki artış, küreselleşme ile refah seviyesinin artması ve tüketim kalıplarının değişmesi gibi birbiriyle ilişkili etkenlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bir başka deyişle bugün hâkim sanayi uygarlığının ilerleme adıyla temsil ettiği şey kendi çöküşünü hızlandırmaya doğru gitmektedir.

1. GEO-4 yaklaşık üç yüz doksan uzman tarafından hazırlanmış ve tüm dünyadan binden fazla uzman tarafından gözden geçirilmiştir. Yayımı tarihinde Birleşmiş Milletler'in çevre alanında hazırladığı en kapsamlı rapordur.
2. 1987'den 2007 yılına; insan nüfusu 5 milyardan, 2007'de 6,7 milyara çıkmıştır.

Aşırı Tüketim

İnsanoğlu yeryüzünün insan ve diğer canlı yaşamı için gerekli olanı kısmını üretildiğinden daha hızlı bir oranda tüketmekte ve yok etmektedir. Bunun yanı sıra tüketim hızı da giderek artmaktadır. Lester Brown'un *Eco-Economy*'de* işaret ettiği gibi, ekonomistler ekonominin 1950 ila 2000 arasında yedi kat genişlemiş olmasından gurur duyarken, ekolojistler bunun yeryüzünün doğal sermayesinin israf edilmesi üzerine kurulduğunu görmekte. Brown şöyle diyor:

> Dünya ekonomisinin olağanüstü büyümesine yol açan ekonomi politikaları, dünyanın destek sistemlerini ortadan kaldıran politikalarla aynıdır. Akla yatkın hiçbir ekolojik ölçüt karşısında bu politikaların geçerliliği yoktur...
> Dünya üzerindeki ekili arazilerin üçte birinin, uzun vadede verimliliğini yitirecek bir hızla yüzey toprağını kaybettiği su götürmez bir gerçektir. Dünyadaki meraların yarısı aşırı otlatmaya maruz bırakılmış ve çölleşmeye yüz tutmuş durumda. Ormanlar tarımın şafağından bu yana yarı yarıya azaldı ve azalmaya da devam ediyor. Okyanus balıklarının üçte ikisi üreme kapasitelerinin çok üzerinde avlanılıyor, aşırı avlanma bugün neredeyse kural haline geldi. Ayrıca yeraltı sularının aşırı tüketimi gıda üretimi yapılan bölgelerde aşırı derecede yaygınlaştı.[3]

Yeryüzündeki arazilerin dörtte biri ekili durumda ve 1960'tan bu yana nehir ve göllerden su çekilmesi iki katına çıktı (bunun %70'i tarım amaçlı kullanılmakta). Gübre kullanımı sonucu karasal ekosistemlere nitrojen ve fosfor salınımı önce iki, sonra da üç kat arttı. Hızla artan gıda, su, kütük, fiber ve yakıt talebi insanoğlunun ekosistemleri son elli yıl içinde insanlık tarihinin hiçbir dönemiyle kıyaslanamayacak derecede giderek artan hızla ve daha yoğun şekilde değiştirmesi sonucunu doğurdu.

---

* Lester R. Brown, *Eko Ekonomi: Dünya İçin Yeni Bir Ekonomi Kurmak*, Çev. A. Yeşim Erkan, Tema Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003. (y.h.n.)

3. "Millennium Ecosystem Assessment", *Ecosystems and Human Well-being: Synthesis*, Island Press, Washington, DC., 2005, s. 1.

Nüfus artışının gerektirdiğinin ötesinde ekonomik gelişme, refahın artması ve küreselleşme sonucu tüketim kalıplarının değişmesine bağlı olarak kişi başı tüketim miktarının artması işleri daha da kötü hale getirmektedir. Küçük bir azınlık için aşırı servet doğuran ve çoğunluk için aşırı yoksulluğa yol açan sosyal yapılardaki eşitsizliklerle bu durum giderek ağırlaşmaktadır. Her iki aşırılığın da yeryüzü için sonuçları olumsuzdur. Zengin azınlık, tüketimi hızlı bir şekilde artırmakta ve gelir dağılımı üzerinde ağır etkilere yol açma eğilimi göstermektedir. Terazinin öte yanında ise giderek artan sayıda insan yeterli oranda sürdürülebilir yaşam kaynağından mahrum kaldıklarından ulaşabildikleri kaynakları aşırı tüketme yoluna gitmekte ve kendi çocuklarının gelecek yaşamlarını tehlikeye atmaktadır.

İnsan nüfusunda azalma toplam tüketimin azaltılmasında faydalı olabilir; ancak bunun aşırı tüketim sorununu çözmeye yetmeyeceği açık. GEO-4 tahminlerine göre nüfus artış hızı yavaşlayıp yüzyılın ortalarında duracak. Buna rağmen 2050 yılına kadar GSYİH'nin üç ila altı katına çıkacak olmasının yanı sıra iklim değişikliği, aşırı besin yüklemesi gibi doğrudan ekosistem değişikliğine yol açan faktörlerin giderek şiddetlenecek ya da devam edecek olması insanoğlunun ekosistemden sürdürülebilir olmayan seviyelerde yararlanacağı anlamına geliyor.

Yaşamı Destekleyecek Kapasitenin Bozulması

İnsanoğlunun yeryüzünün yaşamı destekleyen sistemler üzerindeki baskısının, bu sistemleri en azından insanlar bakımından anlamlı bir süre için çok hızlı, kimi durumlarda ise geri dönülmez şekilde bozduğunu uzun süredir biliyoruz. Ancak son yıllarda, meydana gelen zararın insan refahı için ne derece ve ne kadar ciddi sonuçlar doğurduğu giderek artan sayıda çalışma ile ortaya koyulmaktadır. Bu çalışmalardan en güvenilir olanlarından biri 2001 ile 2005 yılları arasında yapılan ve tüm dünyadan bin üç yüz altmıştan çok uzmanın katılımıyla hazırlanan *Millenium Ecosystem Asessment** (MA) oldu.

* Binyıl Ekosistem Değerlendirmesi Raporu. (y.h.n.)

MA, dünyadaki ekosistemlerin mevcut durumu, gösterdiği değişimler ile temiz su, yiyecek, orman ürünleri, selle mücadele, doğal kaynaklar gibi insanlığa sağladığı faydaları ve bunların sürdürülebilir bir şekilde kullanımı için ıslah, koruma ve iyileştirme ihtimallerini değerlendiren en gelişmiş bilimsel rapordu. Bu rapor ile aynı zamanda ilk kez "yeryüzünün doğal sermayesi"nin kapsamlı bir dökümü de ortaya koyulmaktaydı.

MA, ekosistem hizmetlerinin yaklaşık %60'ının ya bozulmuş ya da sürdürülemez bir biçimde kullanılmış olduğu sonucuna varmaktadır; ki sayılan sistemlere su, su ürünleri, hava ve su arıtma sistemlerinin yanında, bölgesel ve yerel iklim koşulları ile doğal afet ve bitki zararlılarının düzenlenmesi de dahildir. İnsan yaşamı bu ekosistem hizmetleri sayesinde sürdürüldüğü düşünüldüğünde, MA'nın bize ifade ettiği şey, yeryüzünün insanoğluna yaşam verme kapasitesinden ciddi oranda taviz verildiği ve insan faaliyetlerinin durumunun daha da kötüleştirmekte olduğudur. MA'nın dikkat çektiği bir diğer husus ise şöyledir:

> Ekosistem hizmetlerinin yok olması ve zarar görmesinin tam maliyetini ölçmek güçtür ancak mevcut kanıtlar bu maliyetin önemli olduğunu ve giderek arttığını göstermektedir. Birçok ekosistem hizmeti gıda gibi diğer hizmetlerin arzını artırmak amaçlı faaliyetler sonucu zarar görmüştür. Verilen bu ödünler zararın maliyetini ya bir grup insandan diğerine kaydırır ya da gelecek kuşaklara aktarır.[4]

Günümüzde insan faaliyetlerinin, yeryüzünün insanları ve Senozoik Çağ'da* gelişmiş olan diğer birçok yaşam türünü destekleme yeterliliğini yıprattığının en temel belirtisi küresel ısınma ve iklim değişikliğidir. Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli (HİDP), insan faaliyetlerinin atmosferi ve küresel iklim değişikliğini etkilediğine ilişkin bilimsel kanıtların artık inkâr edilemez olduğu sonucuna varmaktadır; ancak bu kitabın ilk baskısının yapıldığı yıl ile 2002 *Global Environmen-*

4. A.g.e., s. 1.

* Memeli Hayvanlar Çağı. (y.h.n.)

tal Outlook (GEO-3) raporunun yayımlandığı sırada bu mesele sert tartışmalara konu olmaktaydı. Bugün, GEO-4'ün de gözlemediği gibi:

> Bugün sorun iklim değişikliğinin gerçekleşip gerçekleşmediği ya da bu soruna çözüm aranması gerekip gerekmediği değildir. Bugün sorun, yüz doksandan çok milleti ortak bir noktada bir araya getirmektir. Bunun bedeli sırf sera gazı salınımlarının azaltılması değildir, sürdürülebilir kalkınma ilkeleri ve temel hedefler ekseninde kapsamlı bir yeniden düzenlemeye gidilmesi gerekmektedir. İklim değişikliği, bir yandan çevreye sıkıca bağlı bir konu olmasının yanı sıra, maliyeden tarımsal planlamaya, sağlığa, istihdam ve ulaştırmaya kadar idare ve kamusal yaşamın tüm yönlerini etkilemektedir.

Yeryüzü sistemleri, insan toplumuna zararlı etkiler doğuracak şekilde değiştiğinden, uluslararası toplum da, ekosistemleri hiçbir bedeli olmadan sömürebileceğimize inancımızın artık geçerli olmadığını geç de olsa kabul etmeye başladı. İnsanoğlu ile etkileşim halinde olduğu ekosistemleri birbirine bağlayacak olan, doğadan insana doğru tek yönlü bir fayda akışı değil, bir geri beslenme döngüsüdür. Giderek çok sayıda kişi, iklim değişikliğinin problemin kendisi değil, insan uygarlığının hâkimiyet şekillerindeki yapısal bozukluğun altını çizen belirtilerden yalnızca bir tanesi olduğunun ayrımına varıyor. Bununla birlikte, bu belirtilerin, altında yatan sebeplere dokunulmadan iyileştirilemeyeceğini, dolayısıyla türümüzün bu gezegendeki rolüne ilişkin inancımızı sorgulamamız ve davranışlarımızı ona göre düzenlememiz gerektiğini kabul eden hükümet sayısı son derece az.

Kitlesel Yok Oluş

Bir parçasını oluşturduğumuz yaşam ağının kendisini ve evrim sürecinde birlikte olduğumuz canlıları korkunç bir hızla parçalıyoruz. İnsan faaliyetleri; besin zinciri, besin ve hidrolik döngüler ile iklim sistemlerine bağlı ekolojik toplulukları sekteye uğratıyor. Canlı soylarının giderek artan bir hızla tüken-

meye yüz tutması verilen zararın boyutlarının acı bir göstergesidir. Canlı türlerinin soylarının yok olması evrim sürecinin bir parçasıdır. Fosil kayıtları, bize ortalama olarak her bin yılda en az bir memeli türünün yok olduğunu gösteriyor. Ne var ki, son birkaç yüzyıl içinde insan toplumu bu oranı birkaç bin katına çıkardı.

MA, ölçümleri ve bilimsel doğrulaması yapılmış açıklamalarında, insanoğlunun hemen tüm ekosistemler üzerinde tahrip edici bir etkisi bulunduğunu belirtiyor. Rapora göre, Dünya Koruma Birliği kriterlerinin canlı soylarının tükenişine uygulanması halinde, bugün kuş türlerinin %12'sinin, memelilerin %23'ünün, kozalaklı ağaçların %25'inin, amfibilerin en az %32'sinin ve saykadların (yeşil kalan palmiye benzeri bitkiler) soylarının tükenmek üzere olduğunu ortaya koyuyor. Yirminci yüzyılın son çeyreğinde bile, insan faaliyetleri, birçok deniz balığı için hayati önemde yavrulama alanları olan Hindistan sakız ağacı bölgelerinin en az %35'ini, mercan adalarının %20'sini yok etmiş ve %20 oranında mercan adası da tahrip edilmiştir.

Biyolojik çeşitliliğinin azalmasına ve işleyişinin bozulmasına yol açan en önemli faktörler arasında canlıların yaşam alanlarının toprak kullanımı ve nehir yataklarındaki değişiklikler ya da mercan kayalıklarının yok olması gibi nedenlerle değişmesinin yanı sıra, iklim değişikliği, zararlı canlı türlerinin çoğalması, aşırı hasat ve kirlenme yer alıyor. Bu etkenlerin yakın gelecekte sabit kalması ya da artması beklenmektedir. MA'nın verdiği temel mesajlardan biri şudur:

> Biyolojik çeşitlilikte insan faaliyetlerine bağlı değişiklikler son elli yıl içinde insanlık tarihinde hiç olmadığı kadar hızlı gerçekleşmiş, çeşitliliğin yok olmasına yol açan ve ekosistemlerden doğan faydaları değiştiren faktörler zaman içinde ya sabit kalmış ya da bunların yoğunluğunda artış olmuştur. MA'nın öne sürdüğü, geleceğe ait en akla yatkın dört senaryoya göre biyolojik çeşitliliğin değişim oranı ya bu hızda devam edecek ya da hızlanarak artacaktır.

Küresel toplum ve ulusal hükümetlerin canlı soylarındaki tükenişin giderek artan hızını, sırf bu oranı geçmişte verili orana çekecek kadar dahi olsa, kesmek için aldığı önlemler ne yazık ki yetersiz kalmaktadır. Johannesburg'da yapılan 2002 Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi'nde uluslararası toplum biyolojik çeşitliliğin yok olma oranını 2010 yılına kadar azaltma vaadinde bulundu. Ancak Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, 2010 Haziran'ında, Uluslararası Biyolojik Çeşitlilik Yılı'nı ilan ederken, bu mütevazı hedefin dahi tutturulamadığını kabul etti.

MA Raporu, biyolojik çeşitlilikteki kayıp oranının azaltılmasının dahi çok daha ciddi önlemler ve uzun vadeli hedefler alınması gerektirdiği konusunda uyarmaktadır. Zira yönetişim yapılarına özgü eylemsizlik hali nedeniyle genellikle bir şeyin yapılmasına karar verilmesi ile kararın uygulanması arasında önemli bir zaman aralığı bulunmaktadır. Harekete geçildikten sonra bile biyolojik çeşitlilik ve ekosistemlerdeki etkinin görünür olması on yıllar hatta yüzyıllar alabiliyor. Esasında MA'nın tahminleri 2050 yılına kadar mevcut tükenme oranının on katına kadar çıkabileceği yönündedir.[5] Canlı soylarının tükenme oranındaki artış ve verdiğimiz zararın tamiri mümkün olmayan boyutları yeryüzündeki canlı toplulukları ile uyum içinde bir arada yaşamadaki basiretsizliğimizin korkunç bir göstergesidir.

İnsan Refahının Azalması

Yerlere göklere sığdırılamayan teknolojik ilerlememize ve insan nüfusundaki hızlı artışa karşın, insan türünün de pek iyiye gittiği söylenemez. Bir yanda milyonlar tümüyle önlenebilir hastalıklardan dolayı ölümle pençeleşir ya da hayatını kaybederken, öbür yandan daha müreffeh ülkeler kendilerini ölümüne yiyip bitiriyor. Dünya nüfusunun en müreffeh beşte biri toplam bireysel tüketimin neredeyse %90'ına karşılık gelirken, 1,2 milyar insan günde bir dolardan az para ile ge-

5. A.g.e., s. 5.

çinmektedir.[6] Bu sırada en iyi bilim insanlarımızdan bazıları genetik yapılarda değişiklik çalışmaları yapmakta ve gücü yetenlerin yaşamlarını uzatacak yedek parça üretimi için klonlama teknolojileriyle uğraşmaktadır.

Zengin ülkelerde dahi, toplumun tüm kesimlerinin hayatlarını refah içinde sürdürmesi zor görülen bir durum. Çoğu insan, yaşamını yakın bağları olan topluluklar hatta aileleriyle birlikte sürdürmüyor ve asıl memleketleri ile olan bağları kopmuş durumda. Topluluğun ve aidiyet duygusunun yitirilmesine bağlı duygusal ve ruhsal hasarı apaçık görmek mümkün.

Maalesef hükümetler ve insan davranışlarına yön veren kuruluşlar, insan sağlığı ile içinde yaşadığımız ekosistemlerin iyi koşullarda olması arasındaki bağı kuramamaktadır. Dünya üzerindeki birçok kişi, insan kaynaklı çevresel değişikliklerden etkilenmekte, tüm hastalıkların neredeyse dörtte biri çevresel bozulmadan kaynaklanmaktadır. Örneğin Dünya Sağlık Örgütü'nün tahminlerine göre iki milyondan çok yenidoğanın yaşamını kaybetmesinin nedeni hava kirliliğidir.[7] Şehirlerde yaşayan insan sayısı istikrarlı bir şekilde artmakta ve 1996'da bu sayı %50 oranında artmış durumda; ki bu da sorunun daha da derinleşmesinden başka bir şey ifade etmiyor.

İşin kötüsü ekosistemlerin işleyişinin bozulmasının zararlı sonuçları orantısız bir şekilde yoksul ve marjinalize edilmiş kişileri etkiliyor; çünkü bu kişilerin yaşamları doğrudan ekosistemlere ve onların sürdürülmesine bağlı durumda. Her ne kadar ekosistemlerdeki bozulmanın geçerli nedeni insan yararı olarak gösterilse de artan gıda üretimi ve ekosistemlerin küresel olarak tahrip edilmesi eşitsizliklerin artmasına ve farklı gruplar arasındaki ayrımın büyümesine yol açarak, zaman zaman yoksulluğun ve sosyal çatışmanın temelini oluşturmaktadır. MA'nın bu hususta vardığı sonuç ise şöyle:

6. *GEO-3*, s. 9.
7. "Air Quality and Health", *WHO Factsheet*, No. 313 (Ağustos 2008'de güncellenmiş baskı).

Ekosistem hizmetlerinin bozulması halihazırda uluslararası toplumun 2000 Eylül'ünde kabul ettiği Milenyum Kalkınma Hedefleri'nin önünde önemli bir engeldir ve bu bozulma gelecek elli yıl içinde ciddi oranda kötüleşebilir.[8]

Yetersiz Önlemler

Hükümetlerin bugüne kadar çevre alanında almış olduğu önlemlerin yetersiz olduğunu söylemek sorunu hafife almak olur. 1972 yılında yapılan ilk uluslararası çevre konferansından bugüne, yeryüzündeki canlı topluluklarının yaşam şartları, düzelmek şöyle dursun daha da bozuldu ve bu durum her yıl giderek kötüleşiyor. Her ne kadar birçok ülke karar alma süreçlerinde çevresel etkenlere daha fazla ağırlık vermekte ve iklim değişikliği birçok hükümet için önemli bir husus olarak sayılmakta ise de çok az hükümetin ekolojik olarak sürdürülebilir ve uzun vadede kendini ayakta tutabilecek uygarlıklar kurmak için doğayı ve doğaya vermemiz gereken karşılığın boyutlarını gerçekten anladığı söylenebilir.

İnsanoğlunun yaşamını sürdürmek için yeryüzünü aşırı ölçüde sömürmesinin bazı önemli sonuçları bulunmaktadır. Bunlardan ilki, toplam tüketim miktarında, yani türümüzün ekolojik ayak izinde akıl almaz boyutlardaki artıştır. Mesele artık, tüketimin azaltılması gereği değil, bunu nasıl gerçekleştireceğimiz konusudur. Ekoloji ve insan tarihinin bize verdiği ders tüketim düzeyimizi derhal azaltmadığımız takdirde insan nüfusunda kitlesel azalışların bizi buna mecbur bırakacağıdır. Bu durum birçok şekilde gerçekleşebilir; ancak ekosistemlerde meydana gelen değişikliklerin sel, kuraklık, yangın, hasat alamama ve karşılığında açlık vakalarının doğması, susuzluk, hastalıklar, sosyal karışıklıklar ve savaşlarla sonuçlanması en olası ihtimaller arasında.

İkinci olarak insanların çevresel bozulmaya ya da yok olmaya yol açma hızını azaltması artık yeterli bir önlem değil. Ekolojik eşikleri geçmiş olmamızdan dolayı ekolojik sürdü-

8. "Millennium Ecosystem Assessment", *Ecosystems and Human Well-being: Biodiversity Synthesis*, Island Press, Washington, DC, 2005, s. 2.

rülebilirlik düzeyine geri dönebilmemiz ancak yeryüzünden aldıklarımızın oranını azaltmamız, ekolojik sistemlere vermiş olduğumuz zararı gidermemiz ve bu sistemlerin yaşamı destekleme kapasitelerinin bir kez daha artmaya başlamasıyla mümkün olabilir. Örneğin insan faaliyetleri kaynaklı olsun olmasın, yıllık sera gazı salınım miktarı ekosistemlerin temizleyebildiği oranı aştığı sürece, ekolojik sürdürülebilirlik ancak insan kaynaklı emisyon oranları, yıllık soğurma kapasitesini geçmeyecek oranda kontrol edilerek sağlanabilir. Ne var ki bu limit bir kez aşıldığında; ki bilim insanları bunun yıllar önce gerçekleştiğini belirtiyor, sera gazlarının atmosferde birikme hızı artıyor; çünkü sonuç olarak ortaya çıkan iklim değişikliği ekosistemlerin bu gazları soğurma oranını düşürüyor. Bu durum ayrıca diğer kaynakların daha fazla gaz salınımına yol açıyor, örneğin toprak ve deniz suyu sıcaklığı yükseldikçe tundra ve deniz altı Arktik bölgede metan salınımı artıyor. Bu noktadan sonra, durum ancak insanoğlunun sera gazlarının atmosferden arındırılma hızının toplam emisyon oranlarını geçmesini sağlaması halinde bir istikrara kavuşabilir. Bu da hem insan kaynaklı salınımların kesin olarak azaltılmasını hem de ekosistemlerinin sağlığına kavuşturulması ve böylece karbon soğurma kapasitelerinin artırılması ile mümkün olabilir.

Üçüncü olarak hızlı ve kararlı adımlar atılması kritik önem taşır hale geliyor; çünkü herhangi bir gecikme, atılan adımların faydasız kalmasına yol açabilir. Uygarlığın ekolojik ayak izinin çevrenin taşıma kapasitesini bir kez aşması halinde, dalga uygarlığa karşı dönecek ve hem elimizdeki seçenekler hem de geriye kalan zaman büyük bir hızla tükenmeye başlayacaktır. Bu da zaman geçtikçe soruna doğru çözümler bulma yollarının tükeneceği ve ihtiyaç duyulacak çabanın da daha büyük olacağı anlamına geliyor. Yapabileceklerimizin yetersiz gelmesi ve çok geç kalmış olduğumuz riski, ne kadar beklersek o kadar artacak. Bu, özellikle değişikliklerin kolaylıkla ve doğrusal bir şekilde gerçekleşmediği ve taşma noktası dediğimiz, aslında küçük değişikliklerin etkisinin bir ekosistemi aniden ve hızla

tamamen yeni bir duruma sürüklemesi durumunda daha da geçerlidir. Bundan daha can sıkıcı olansa bu ani değişikliklerin meydana gelme ihtimalinin giderek artmasıdır. 2005 yılında yayımlanan *Binyıl Ekosistem Değerlendirmesi Raporu*'nun raporunun temel bulgularından bir tanesi şu şekildedir:

> Doğrusal olmayan, hızlı ve ani değişiklikler daha önce ekosistem üzerine yapılan birtakım bireysel çalışmada tanımlanmıştı. MA ise ekosistem değişikliklerinin doğrusal olmayan değişiklikler gösterme ihtimali olduğu sonucuna varan ilk değerlendirme ve bu bulgunun insan refahı için önemli sonuçlar doğuracağını belirten ilk rapordur. Bu tür değişikliklere ilişkin örnekler arasında hastalıkların belirmesi, su kalitesinde ani değişiklikler, kıyı sularında ölü bölge olarak tarif edilen alanların ortaya çıkması, balık ölümleri ve bölgesel iklim kaymaları verilebilir.[9]

Yeryüzüne yaptıklarımızın detayları ve ne kadar zarar verdiğimiz hususu karmaşık bir konudur, bazı hususlar ise tartışmalıdır. Ancak açık olan bir şey var ki, biz insanlar kendi yaşam alanımızı hızla yok ediyoruz. Bu süreç içinde, evrim sürecinden birlikte geçtiğimiz milyonlarca canlıyı öldürüyor ve yeryüzündeki tüm canlı topluluğunun sağlığını tehdit ediyoruz. Elbette ki bu davranış aynı zamanda kendi sonumuzu da hazırlıyor; çünkü yaşam ağının karşılıklı bağımlılık ilişkisi, içinde yaşadığımız yerin sağlığı bozuldukça kendi sağlığımızın da bozulacağı anlamına geliyor. Gaia Teorisi'nin yaratıcısı James Lovelock'un vurguladığı üzere, bu durum adeta insan beyninin vücuttaki en önemli organın kendisi olduğuna karar vererek ciğeri bombalamasına benziyor.

Burada akla bazı sorular geliyor: Bunu neden yapıyoruz ve neden yönetişim yapılarımızı bu tür davranışların önüne geçecek şekilde düzenlemiyoruz?

9. "Millennium Ecosystem Assessment", *Ecosystems and Human Well-being: Biodiversity Synthesis*, Island Press, Washington, DC, 2005, s. 1.

YÖNETİŞİM YAPILARIMIZ YANLIŞ TEMELLER ÜZERİNE KURULU

İnsan toplulukları dünyada, evreni yanlış algılayan bir temel üzerinden hâkimiyet kurmuştur. Bu yanlışın temeli biz insanların kendi çevresinden ayrı durduğu ve yeryüzünün sağlığı bozulsa bile kendi varlığımızın gelişiminin süreceği algısıdır. Doğrusu kendimizi, insan sağlığı ve refahının küresel ekosistemin korunmasına değil de yeryüzünün, mümkünse teknoloji ve piyasa talebinin izin verdiği hızda tüketilmesine dayalı olduğuna inandırmış durumdayız. Yönetişim yapıları, hukuk ilmi (içtihat) ve birçok toplumca kabul edilmiş olan kanunlar bu ayrılık ve bağımsızlık yanılsamasını yansıtmakta ve bu anlayışı kökleştirmektedir. Bu da çevresel ve sosyal olarak yıkıcı davranmayı özendirmekte ve meşrulaştırmakta, hâkim sosyal mitleri reddeden toplumlarca daha yerinde sosyal örgütlenme biçimleri geliştirilmesini engellemektedir.

Hâkim yönetişim yapılarının, kendi üzerimizdeki yıkıcı davranışlarımızı durduracak ya da düzeltecek araçlar sunamayacağını düşünüyorum. Kendimizi nasıl yöneteceğimize ilişkin yeni bir bakış ve anlayış zorunludur. Bunun için de sosyal olarak daha geniş bir dünya görüşüne ya da kozmolojiye yönelmek gerekiyor, bireylerin bilinci yön değiştirmeden bu hedefe ulaşmak zordur. Neyse ki elimizdeki bulgular olumlu bir değişime işaret ediyor. Ancak ben bu kitapta işin en çok önem taşıyan yönü üzerinde duruyorum: Kanun ve yönetişim anlayışımızı, yeryüzündeki tüm canlı topluluklarına; dolayısıyla bize de fayda sağlayacak şekilde nasıl yapılandırabiliriz?

BAĞIMSIZLIK MİTOLOJİSİNİN GELİŞTİRİLMESİ

Birçok yazar, insan topluluklarının doğal dünyanın bir parçası olduğunu ve nihayetinde kendi iyiliğimizin yaşam alanımız olan yeryüzünün sağlığından geldiğini neden unutmuş olabileceği üzerine araştırmalar yaptı. Avrupa tarihinde doğadan ayrılma söylencesinin ortaya çıkışı ile insanların zihnindeki doğa imgesinin Orta Çağın sonlarında var olan besleyici ana modelinin makineye dönüşmesi birbiri ile ilişkilendirilir.

Doğadan ayrı bir varlık olduğumuz mitinin gelişimi, esas olarak, Batı Avrupa kültürünün Galileo Galilei (1564-1642), Francis Bacon (1561-1626), Rene Descartes (1596-1650) ve Isaac Newton (1642-1727) gibi aydınlarına çok şey borçludur.

Dünyanın yaşayan bir organizma ve besleyici ana olarak görülmesi insanoğlunun davranışlarını sınırlayan kültürel bir kısıtlama olarak düşünüldü. Sonuçta kimse kalkıp da bir anneyi vahşice katledip, altın aramak için iç organlarını deşemez, vücudunu parçalayamazdı... Dünya yaşayan ve hassas bir varlık olarak düşünüldüğünde insanların dünyaya yönelik yıkıcı eylemleri ancak ahlaki duruşa karşı bir eylem anlamına gelebilirdi.

Carolyn Merchant, *The Death of Nature*

İtalyan matematikçi, gökbilimci ve fizikçi Galileo, bilimin ölçülebilen ve nitelendirilebilen şeylerin incelenmesi ile sınırlandırılması gerektiğini şiddetle savunmuştur. *The Assayer* adlı eserinde, doğanın kitabının matematik dilinde yazıldığını belirterek doğanın nitelikleri üzerinde duran bakış açılarını reddetmiştir. Kendi zamanında Galileo, dönemin ortodoks dünya görüşünü başta teleskop olmak üzere kendi deneysel gözlemlerine uygun dünya görüşü adına reddeden cesur bir özgür düşünce insanıydı. Fikirleri yüzünden Katolik Kilisesi tarafından Kopernik'in, güneşin dünyanın değil, dünyanın güneş etrafında döndüğü teorisinin savunusunu geri aldığını açıklamaya zorlanmış, caymasının ardından o meşhur "yine de dönüyor" sözlerini mırıldanmış ve yaşamının son dokuz yılını ev hapsinde geçirmiştir. Ancak hepimiz gibi o da yaşadığı dönemin sınırları içinde kalmıştır. Galileo'nun, dinsel dogmanın hüküm sürdüğü bir çağda bilimin, gerçekliğin ölçülmesi mümkün olmayan yönleriyle ilişkili olmamasından dolayı, teoloji ile birbirlerinden tamamen ayrı olduğunu ileri sürerek özgür düşüncenin gelişebileceği bir alan açmaya çalışmış olması pek de şaşırtıcı sayılmaz.

Francis Bacon, o uzun İngiliz deneyci filozofları listesinin başında gelmektedir ve deneysel bilim metodunu geliştirmesiyle ün kazanmıştır. Özellikle, neden ve sonuç arasında bir ayrım yapılması gerektiğini savunuyordu ve bir teorinin doğrulanması ya da tersinin kanıtlanması için dene-

yin öneminin altını çizmişti. Pratik ve faydacı olduğu belliydi; çünkü insan topluluklarının, hiçbir yardımı olmayan yüce zihinlere tapınmayı bırakıp bilimsel görüşü benimsediği ve teknolojiyi, doğayı yönetmek için kullanarak ilerleme sağlamayı anlatan, hayali olarak tarif edilebilecek görüşler de öne sürmüştü.

Galileo'nun programı bize ölü bir dünya sunuyor. Görme, duyma, tatma, dokunma ve koklama dışlanmış; bunlarla birlikte estetik ve etik duyarlılık, değerler, nitelikler, ruh ve bilinçli öz de çoktan gitmiş durumda. Böylesi bir deneyim bilimsel söylemi dışlar. Bugüne kadar dünyamızı Galileo'nun bu cüretkâr programı kadar değiştirmiş olan başka bir şey yoktur. Ne de olsa eylemde yok edilebilmesi için dünyanın önce teoride yok edilmesi gerekiyordu.

R. D. Laing, Fritjof Capra'nın *The Web of Life* eserinden alıntı, s. 19.

Bacon oldukça güçlü bir hukuk ve siyaset kariyeri edindi. Kral I. James'in en sevdiği kişilerden biriydi ve onun baş hukuk danışmanı oldu, daha sonra da başyargıçlık mertebesine yükselerek Viscount St Albans asalet unvanını aldı. Ancak 1621'de yolsuzlukla suçlanarak saraydan kovuldu ve sonunda soğuğun vücuduna etkilerini inceleyen dikkatsiz bir deney sonucu hayatını kaybetti. Bacon, doğayı araştırmak, sınırlamak ve sorgulamak, sonuç olarak da doğanın sırlarına ulaşmak adına pek çok deney yaptı. Dünyayı etkisiz bir madde olarak görmemekle birlikte yazıları, 17. yüzyıl Avrupası'nda ortaya çıkan düşüncenin deneysel bakışının, geçmişin dünyaya cömert bir anne olarak hürmet gösteren davranışlarının yerini almaya başladığını ortaya koymaktadır.

Fransız filozof ve matematikçi Rene Descartes, felsefeyi matematiksel akıl yürütme üzerine kurarak tamamen yeniden şekillendirmeye soyunmuştu. Geliştirdiği analitik düşünme yöntemiyle ün yapmıştı; ancak muhtemelen en etkili teorisi insan aklı ve insan bedeni arasındaki ayrıma ilişkin olanıydı. Meşhur "Düşünüyorum, öyleyse varım" önermesinden yola çıkarak, akıl ya da bilincin ve maddenin birbirinden tamamen ayrı olduğu ve birbiriyle bağdaşmadığı savını kurdu. Ona göre, biz insanlar, soyut ve mantıklı zihinlerdik ve adeta makinenin içine girmiş bir hayalet gibi bir şekilde fiziksel bir bedenin

içine girmiştik. Akıl ve maddenin birbirinden tamamen ayrı olduğu ve çoğunlukla Kartezyen ikilik olarak adlandırılan bu anlayışın, dünyaya bakışımız ve onun içindeki yerimize ilişkin kavrayışımız üzerinde büyük etkileri oldu ve hâlâ da olmaya devam ediyor.

Descartes... dünyayı ve içindeki tüm canlıları öldürdü. Ona göre doğal dünya bir mekanizmadan ibaretti. Paylaşıma dayalı bir ilişki içine girme olasılığı bulunmamaktaydı. Batılı insanlar çevrelerini saran dünya ile kıyaslandığında otistik bir hale geldi.

Thomas Berry, Ralph Metzner'in *Ecopsychology* eserindeki "The Psychology of the Human-Nature Relationship" makalesinden alıntı, s. 59.

Kopernik, Bacon, Galileo ve Descartes'ın çalışmaları en sonunda Isaac Newton tarafından sentezlendi ve böylece Bilimsel Devrim olarak anılan şey de tamamlanmış oldu. Fiziksel dünya, bu noktada indirgemeci bir analiz ile sanki işleyişini anlamak için tüm parçalarını ayırıp bakarak anlaşılabilecek gelişmiş bir makine gibi görülmekteydi. İnsan bilincinin bu dünyadan ayrı olduğu gerçeği, insanları doğaya karşı daha üstün, kibirli ve hükmeder davranmaya teşvik eden dini inançlar ile eşleşerek doğanın insanlar için gelmiş bir varlık olarak görülmesine yol açtı. Yeryüzünü anne olarak gören düşünce de yok olup gitti.

Başta Kartezyen ikilik düşüncesi olmak üzere, bu fikirler bugün hâlâ capcanlı durmakta. Esasında Dördüncü Bölüm'de de savunduğum üzere, birçok beşeri yönetişim yapısı hâlâ bu dünya görüşü üzerine kurulmuş durumdadır. Tuhaf olan şu ki, birçok yönden Galileo, Bacon, Descartes ve Newton'un ardılı niteliğinde olan günümüzün önde gelen fizik ve matematikçileri bu görüşü çoktan terk etmiştir. Yine de kendimizi hâlâ evrenin işleyişinin çarpık bir temsilini savunan bir 17. yüzyıl görüşünü esas alarak yönetmeye devam ediyoruz. Yaşadığımız bunca sıkıntıya şaşmamak gerek.

GERÇEKLİĞİ, EVRENİ VE DİĞER HER ŞEYİ YENİDEN DÜŞÜNMEK

Okuldayken, Werner Heisenberg adlı bir fizikçinin, bir elektronun kütle ve hızının eşzamanlı olarak belirlenemeyece-

ğini ifade eden belirsizlik ilkesini geliştirdiğini öğrenmiştim. Bir de, kendilerine özgü acayip ve akıl almaz bir nedenden ötürü, atomaltı parçacıklarının zaman zaman parçacık zaman zaman dalga şeklinde hareket ettiği anlatılmıştı. Ben bu anlatılanları sorgulamadan kabul etmeyi tercih ettim. Bunun üzerinden daha yedi yıl geçmeden, üniversite öğrencisi iken Fritjof Capra'nın *The Tao of the Physics** kitabını okuduğumda bugüne kadar nasıl olup da Heisenberg'in belirsizlik ilkesinin gerçeklik ve evreni kavrayışımız bakımından ne kadar büyük önem ifade ettiğine kimsenin dikkatimi çekmemiş olduğunu fark etmek beni hayal kırıklığına uğrattı. Belirsizlik ilkesi, evrensel sistemin bir parçası olduğumuzu ve ölçüm yapmaya çalıştığımızda ya da sorular sorduğumuzda aslında bütün ile onun işleyişini etkileyecek şekilde etkileşime geçtiğimizi ortaya koyuyor. Evrenin işleyişini dışarıdan gözlemlemek mümkün değil. Zira biz gözlemciler, sistemin bir parçasıyız ve gözlemlediğimiz şey ile birbirimize sıkı bir şekilde bağlıyız.

Aslında, Albert Einstein, Niles Bohr, Erwin Schrödinger ve Werner Heisenberg gibi bilim insanlarınca geliştirilen kuantum teorisine dayalı yeni fizik, evrenin değişken ilişkiler ağından oluşan tek ve yekpare bir bütün olduğunu ortaya koydu. Kuantum fizikçileri evrenin çok sayıda küçük yapıtaşından yapılmış çok büyük bir mekanizma olduğu görüşünü çürüttü. Günümüzde evren, dalgalı ve kıvrak bir dans olarak anlaşılmaktadır. Bu öyle bir danstır ki tüm dansçıları bir araya getirir ve aralarındaki ilişkinin sürekli değişkenliğiyle şekillenir.

Eğer evren bir dansa benziyorsa, o zaman hiçbir parçası bütünle ilişkilendirilmeden anlaşılamaz. Aslında doğa ve bir parçanın davranışı, bütün tarafından belirlenir; bütün, parça tarafından değil. Bu bakış açısı bugün genellikle düşünen sistemler olarak adlandırılan şeye de temel teşkil etmektedir. Düşünen sistemler, yapıları bölerek bütünü oluşturan parçaları birbirlerinden ayrı bir şekilde analiz etmekten ziyade, bir şeyin

* Fritjof Capra, *Fiziğin Tao'su*, Çev. H. Ökten, Arıtan Yayınevi, İstanbul, 1991, 1. Baskı. (y.h.n.)

anlaşılması için onun içinde bulunduğu bağlama ya da daha geniş bir yapı içinde oynadığı role bakılması üzerinde duran düşünsel bir bakış açısını ifade etmektedir.

Bu yaklaşımın etkilerinden bir tanesi, Descartes'ın akıl ile madde arasında yaptığı katı ayrımın artık geçerliliğini yitirmesidir. Descartes'ın "beden mefhumu içinde akla dair bir şey olmadığı gibi akılda da bedene dair hiçbir şey yoktur" önermesinin doğru olmadığı ortaya çıktı. Bir yandan maddenin en temel nitelikleri akıl ile etkileşimi sonucu akla gelirken diğer yandan akıl giderek maddenin kendi doğası gereği sahip olduğu bir şey olarak görünüyor. Esasında artık giderek daha fazla bilim insanı maddenin kendi kendini düzenleme ve sonsuz sayıda yaratıcı yolla evrilme kapasitesine sahip olduğunu kabul etmektedir. Bu da şüphesiz ki bilince ait bir özelliktir.

Dahası evrenin kendini meydana getiren ilişkilerin, kendine mahsus bir yakınlığa yetkin olduğuna dair kanıtlar giderek artmaktadır. Bilim insanları atomaltı parçacıkları arasındaki bazı bağlantıların, topluluktaki diğer parçacıklar ile aralarındaki zamansal ve uzamsal mesafenin bir önemi olmaksızın sürdürüldüğünü, üstelik uzay/zaman boyunca içinden geçen bu eylem için enerjiye gereksinim duymadıklarını ortaya koymuştur. Bu durumun bir sonucu olarak böyle iki parçacığın etkileşime geçmesinin ardından ayrışması halinde, bunlardan yalnızca bir tanesinin gözlenmesiyle, her nerede olursa olsun diğerinin davranışlarının tahmin edilmesi mümkün olmaktadır. Fizikçilerin bu bağları tarif etmekte kullandıkları "yerel olmayan" terimi ise bize yavan akademik azımsama ifadelerinin oldukça parlak bir örneğini sunuyor.

Kuantum fiziği ve düşünme sisteminin en göze çarpan yönü, çıkarımlarının, çok eski felsefelerle ortak temellere dayanmasıdır. Bu paralellikler bugüne kadar birçok yazar tarafından araştırılmıştır ve bu araştırmaların belki de en öne çıkanları *Fiziğin Tao'su* ile Frijof Capra ve *The Dancing Wu Li Masters*[10] ile Gary Zukav'dır. Elbette ki bilimsel teoriler bugün

10. A.g.e., s. vi.

var yarın yoktur; ancak farklı kültürlerden bu kadar çok büyük düşünürün farklı zamanlarda farklı teknikler kullanarak benzer sonuçlara varmış olmaları bana dikkate değer geliyor. Anlaşılan o ki tüm yollar, bizi her şeyin birbiri ile ilintili olduğu sonucuna götürüyor. Bu da aynı zamanda, bir yandan bu fikirleri açıklamak için modern fiziğin içgörüsü ve dilini kullanmayı tercih etmiş olsam da, birçok tinsel ve felsefi geleneğin yöntemlerini kullanarak aynı hedefe varmanın eşit derecede mümkün olduğu anlamına geliyor.

Hâkim hukuki yapıların tamamı biz insanoğlunun yalnızca derimizin altında var olduğu, derimizin dışındakinin dışımızda kaldığı ve evrendeki yegâne varlıklar ya da özneler olduğumuz varsayımı üzerine kuruludur. Beşinci Bölüm'de de ele aldığım üzere, bizim dışımızda kalan her şey nesne olarak tanımlanır. Bunlar, bir yönetişim yapısı kurmaya temel teşkil edecek makul çalışma hipotezleriymiş gibi görünebilir. Kuşkusuz ki bir hukukçunun gözünden, insanlar ile evrenin arasındaki ayrımı bulanıklaştırmaya başladığımız anda her şey karmakarışık bir hale gelir.

Artık bu varsayımların ve felsefelerin yanlış olduğunu biliyoruz. Tüm dünyanın gözünden ya da isterseniz ekolojik açıdan deyin, yönetişim yapılarımızın doğurduğu sonuçların inanılmaz derecede kötü olduğunu da biliyoruz. Dürüst olmak gerekirse, yönetişim yapılarımızı evrene dair bu yeni anlayışımızı yansıtacak bir şekilde dönüştürmek için tam olarak neye gereksinim duyulacağını bilmiyorum. Ancak 16. ve 17. yüzyılların çaptan düşmüş felsefelerini temel alarak kendimizi gamsızca idare etmeyi sürdürmek de çılgınca geliyor. Kendimizi yeryüzündeki canlı topluluklarının bir parçasıymışız gibi; ki zaten öyleyiz, düzenlemek iyi bir başlangıç noktası olabilir. Ayrıca asırlık bir deyiş olan, sana nasıl davranılmasını istiyorsan başkalarına öyle davran altın kuralını uygulamayı da düşünebiliriz.

YÖNETİŞİM SİSTEMLERİMİZİ NEDEN HÂLÂ GÖZDEN GEÇİRMEDİK?

Kendi toplumumuzu düzenlemek söz konusu olduğunda, tamamen yanlış rotada olduğumuzu söyleyen sayısız kanıta boğulduğumuz halde, günümüzün bu en hayati meselesine yanıt vermeyi reddetmek hususunda inanılmaz bir hüner sergiliyoruz. Thomas Berry'nin de vurguladığı gibi, insanların halletmesi gereken "büyük görev", "gezegende zararsız ve karşılıklı gelişime dayalı bir insan varlığı kurmaktır." Bu iş, küreselleşmeyi getirmek ya da her ülkenin toplam ürün kapasitesini artırmak değildir. Hatta kalkınma ya da yoksulluğun azaltılması kavramlarıyla da ilgili bir şey değildir. Bunlar her ne kadar değerli ve önemli sosyal hedeflerse de, uzun vadede faydalı olup olmadıklarını asıl olarak belirleyecek olan bu hedeflere hangi yollarla ulaşılacağıdır.

Bu hiç de kolay bir görev değil; çünkü kültürümüzün de dayandığı yanlış inanç ve yaklaşımlar çoğumuzun içine sinmiş durumdadır. Düşünme sistemimiz ikili bir temele dayanıyor ve örneğin tüketimdeki artışın bireysel mutluluğu da artırdığı gibi yanlış inançlar besliyoruz. Önde gelen ekopsikoloji teorisyenlerinden Ralph Metzner şöyle diyor: "İnsan bilinci ile biyosfer arasındaki ekolojik felaket doğuran yarılmaları açıklamak üzere birbirinden ayrı ve birçok tanı koyucu ve farklı benzetmeye gidilmiştir, anormal dengesizlik de bunlardan biridir."[11] Metzner devamında, kendimizi içinde bulunduğumuz çevreden ve bağlamdan uzaklaştırmadaki kararlılığımızı açıklamak için bağımlılık, çözülme, otizm ve unutkanlık gibi standart psikolojik sınıflamaların işe yarar tanı koyucu benzetmeler sunabileceği söyler.

Dünyayı koruyacak olan, tek başına düşünme yönteminin değiştirilmesi değildir. Çevresel yıkım, yaşamın kutsallığına inanan çok sayıda Budist ve Taocunun yaşadığı Çin gibi ülkelerde de meydana geliyor. Ziyadesiyle ihtiyaç duyulan bu dönüşümü sağlamak, doğa ve hukukun amacını kavrayışımızda

11. A.g.e., s. 5, şekil 4.

kökten bir farklılık yaratmayı ve toplumu yönetme biçiminin değişmesini gerektiriyor.

Bir sonraki bölümde egemen kültürlerin bağımsızlık yanılsaması çevresinde tam tekmil kurdukları mitolojiyi, ardından Dördüncü ve Beşinci Bölümde bunun yönetişim yapılarımız üzerindeki etkilerini ele alıyorum.

3
Üstün Türler Miti

SİS PERDESİ ARALANDIĞINDA

Dün gazetede genç ve ünlü bir Güney Afrika siyasetçisinin AIDS'in şifreli bir söyleniş şekli olan "zatürree"den öldüğünü okudum. Bu kişinin, HIV'nin AIDS'e yol açmadığına inanan, hükümetin HIV hastalarına virüse karşı geliştirilmiş ilaçları sağlaması için verilen mücadeleye şiddetle karşı çıkan ve AIDS'e kuşkuyla yaklaşan belli başlı kişilerden olması ise kaderin bir cilvesi olsa gerek. "Gerçeklik bir, ideoloji sıfır" diye geçirdim içimden. "İnkâr, inkâr, nereye kadar!" Ölüm, hastalıktan değil, tedavi için hiçbir adım atılmamasından gelmişti.

Bu adamla ilk karşılaştığımda kendini apartheidi devirmeye adamış genç bir aktivistti. ("Apartheid" Afrikaanların "ayrılık" olarak çevrilebilen bir kelimesidir). Bu sefer kazanan taraftaydı. Apartheid hükümeti ne gücünü oylamayla yitirmiş ne popüler bir devrimle silinmiş ne de savaşta yenilmişti. Apartheid devletinin nihayet tarihin sayfalarına süpürülmesinin nedenlerinden biri, varoluşu için gerekli mitolojiyi artık yaşatamamasıydı. Beyazların üstünlüğü mitleri ile beyaz Güney Afrikalıların muhteşem topraklarını lanetli tanrıtanımaz komünistler ve beyni yıkanmış yandaşlarına karşı korumak olan Hıristiyanlık görevleri hükümet yanlılarına bile giderek daha az inandırıcı gelmeye başlamıştı. Sorun şu ki gerçekliğin eksiksiz ve iyi işleyen fantezi dünyalarımıza bile girme gibi rahatsız edici bir alışkanlığı var. Bir alay denetleyici, öğretmen, propagandacı da bu miti beslese, muhalefetin başını ezecek ordularca asker ve polis de olsa gerçeklik içeri sızar.

1980'lerde, tüm dünyadan gelen kınamalar arttıkça, uygulanan yaptırımlar daha da can yakmaya başladı ve sis perdesi aralandıkça iç direniş de gelişti. Çözülen sisin ardındaki gerçeklik birçok beyaz Güney Afrikalıyı iliklerine kadar şoke etti. Kendilerine söylenenin ve çoğunun inandığının aksine siyah Güney Afrikalıların oylama ve özyönetime çok yüksek değer verdiği ve aslında üç beş tahrikçinin kışkırtmasına ve aldatmasına hiç de gelmedikleri anlaşıldı. Dahası Hollanda Reformisti Kilise dahi ters dönüp, gerçekte her şeyi yanlış anladığını itiraf etti. Apartheidin başından beri sapkın bir düşünce olduğu anlaşıldı. Ayrıca Protestan kilise papazlarının yıllardır ilan ettiği üzere, ayrı ancak eşit kalkınmaya ulaşmayı hedefleyen, yeterince açık ten bahşedilmemiş olanların zararsızca denetim altında tutulmasına yönelik kilise onaylı bir düşünce sistemi de değildi. Köklü değişiklikler fikri her ne kadar geniş kesimlerce kucaklansa da, beyazların gerçekle yüzleştiklerinde yaşadığı sarsıcı ve baş döndürücü engellemelerin hakkını vermez. Hayatınızı ürkütücü sahteliklerle şekillenmiş söylencelere dayalı bir dünyada yaşayarak geçirdiğinizi, özellikle de bu defa tanrı-

nın sizi başa koymadığını fark etmek bir şekilde endişe verici gelebilir. Güney Afrika'da da, olanlardan sonra kimileri elbette her şey kötü bir rüyaymış ve geçecekmiş gibi davrandı.

Eskiden efendi olanların bazıları, sisler dağılıp gün ışığı gözlerini kamaştırmaya başladığında hiçbir şeyin o kadar da kötü olmadığını fark etmeye başladı. Her şeyden önce ne hemşerilerini bastırmak için onca enerji sarf etmeye ne başka bir gerçekliğin arada bir can sıkıcı ve huzur kaçırıcı bir biçimde göründüğünü inkâr etmelerine ne de diğer tarafa duydukları empatiyi ve kendilerinden duydukları şüpheyi bastırmalarına gerek kalmıştı. Öyle görünüyor ki baskın ırktan olmak, ruhun arındırılmasına değil, egonun şişirilmesine yarıyordu. İkinci olarak gerek Güney Afrika'da gerek uluslararası alanda diğer insanlarla ilişkiye geçmenin önündeki tüm yollar açıldı.

İçinde yaşadığımız dünyadaki hâkim uygarlıklar, kendi türümüzün diğerlerinden üstün olduğuna ve bir zamanlar beyazların Güney Afrikalılara yaptığı gibi, bizim de gezegene hükmetmeye hakkımız olduğuna kendini inandırmış durumda. Ne var ki gerçeklik her zaman olduğu gibi bir yerlerden sızıyor. Bugünkü gazetelerden birinin manşetinde şunlar yazıyordu: "Dünya'nın 30 yıl ömrü kaldı. BM'nin Dünya Zirvesi öncesinde yayımladığı şok raporda, 1100 bilim insanı, insanlığın çöküşüne karşı uyarıda bulundu." Acaba bu haberle gerçeklik örtüşür mü diye merak ediyorum. Yoksa bu da inkârın bir başka zaferi olarak mı kalacak?

HOMOSFER

Biz insanlar, yüzyıllardır gerçek evrenden bambaşka bir insan dünyası yanılsaması kurmak için canla başla uğraşıp durduk. İçine doğduğumuz biyosferi reddederek kafamızda yalnızca insanların olduğu kocaman, hava geçirmez bir dünya yarattık. Bu uydurma insan homosferinin içinde o kadar uzun süredir yaşıyoruz ki artık bize dünyanın kendisinden daha gerçek geliyor. Kendi yaratımızla büyüleniyor, yaptığımız soyutlamalardaki zekâ ile hayranlığa düşüyoruz. Bu esnada camın

dışındaki doğal dünyanın tahmin edilemez gizemli güzelliğini ancak nadiren fark ediyoruz. Dünyayı astronotlar gibi oturup incelemeye kalkıştığımızda bile kültürümüzün teknoloji odaklı hayali mercekleriyle gördüğümüz şeyi çarpıtıyoruz. Thomas Berry'nin ortaya koyduğu üzere, dünya ile ilişkimizde otistik bir hale geldik. Kendi örnek modeline âşık olan sanatçı ve bilim insanları örneğinde olduğu gibi Toprak Ana'nın sıcaklığını ve duygusal cömertliğini dijital bir siber bebeğin yapay cazibesine değiştik. En derinlerdeki arzularımızı yerine getirmekten tamamen aciz; ancak her istediğimizi yerine getirmeye bir tık sesi kadar yakın teknolojik bir afet ya da iri bir kas yığını... Bunun getirdiği tehlike ise dünya ve birlikte yaşadığımız canlılarla olan fiziksel ve duygusal bağımızı kaybettiğimiz ölçüde bu cilalı yalanlara inanmaya daha meyilli hale gelmemizdir.

Şu ana kadar, homosferde yaşayan çoğu insan, buradaki yaşamımıza devam etmemizin büyük ölçüde yararı olduğuna inanıyor. Nihayetinde burası mükemmel bir ev, burada egolarımız evreni yönetmenin de verdiği kendini beğenmişlikle orantısız bir şekilde gelişebilir. İşte bu sayede büyümenin sınırları olarak tanımladığımız şeye aksi bir ihtiyar bakışı fırlatıp kendimizi doğadan daha becerikli olduğumuza inandırabiliriz. Burada önem taşıyan tek şey insandır, hatta bazıları daha da önemlidir. Her şey en önemli arzularımız saydığımız şeyleri yerine getirmeye hizmet etmeye yöneliktir. Heybetli dağlar, rüzgârla dalgalanan çimle kaplı geniş düzlükler, derin ve gizemli nehirler, yanardöner parlak renkleriyle muhteşem sürüler halinde gezen balıklar, hepsi artık birer doğal kaynağa indirgenmiş durumda. Simyacılıkta da süreç tersinden işlemeye başladı; yaşam dansının çeşitrefilli zarafeti, hektarlarca gayrimenkule, kilometrelerce yola, kilovatlarca elektriğe ve tonlarca av hayvanı yakalama iznine dönüştürüldü. Dünyayı azar azar insanlığın hırsının değirmenine yem ediyor, ilerleme ve kalkınmanın doymak bilmez tanrıları adına her şeyi feda ediyoruz.

Tüm bunlar içinde belki de en şaşırtıcısı şu ki aksi yönde tonla kanıt olduğu ve bu kanıtlar her gün arttığı halde, inşa

ettiğimiz bu dünyada daha sağlıklı, güvenli, mutlu ve hayattan memnun olabileceğimizden neredeyse eminiz. Gelgelelim son zamanlarda, bu söylenceyi kaplayan sis tabakası açılmaya başladı ve gerçeklik davetsiz bir misafir gibi zaman zaman bu aralıktan kendini gösteriyor. Yine de çoğu insan Güney Afrika'daki apartheidin savunucuları gibi, adeta etrafını çevreleyen bir savunma hattından dışarıyı gözleyerek homosferin dışında yattığını düşündüğü şeyden dehşete düşüyor. Bir zamanların kölelerinden oluşan bir toplumda eski efendilerin ne gibi bir işi olabilir ki?

İnsanlık tarihinin bu noktasında açık olan bir şey var ki o da bugünün sanayi ve sanayileşme sonrası insan toplumlarının içinde bulunduğu mevcut yapılara benzeyen herhangi bir şey ile uzun süre var olamayacağıdır. Belki elli yıl daha yaşarız; ancak petrol üretiminin azalması ve nüfus artışı göz önünde bulundurulduğunda bu toplumların kendini iki yüzyıl daha ayakta tutma şansı zor görünüyor. Uzmanların gelecek hakkındaki asıl endişesi, Birleşmiş Milletler'in oldukça dikkatli ve diplomatik bir dil kullanan GEO-3 gibi belgelerinden bile fark edilebiliyor. Bu raporun vardığı sonuç şu: "Zaten çoğu zaman hassas durumda olan kaynaklar üzerindeki talep baskısı ağırlaştıkça var olan sorunlar devam edecek ve yeni zorluklar ortaya çıkacak. Değişim hızının yanı sıra, bölgeler ve sorunlar arası etkileşimdeki artış geleceğe güvenle bakmayı güçleştiriyor."[1]

Elbette ki toplum zaman içinde uyumu yakalayacaktır. Mesele bunun nasıl ve ne yönde olacağı. Tartışmanın ana konusu işlerin o kadar kötü olmadığı ve bir parça araştırma ve geliştirme ile yenilikçi teknolojilerin çözemeyeceği bir problem olmadığıdır. Teknolojinin her tür problemi çözebileceğine inananlar yenilikçilik düzeyi sayesinde işin içinden zikzaklarla çabucak sıyrılıp ipin ucunda sallanmadan varoluşumuzun süreceğinden emin. *The Ecology of Eden*[2] kitabının yazarı Evan

1. Bkz. 1. Bölüm, Dipnot 2.
2. Evan Eisenberg, *The Ecology of Eden: Humans, Nature and Human Nature*, Picador, Londra, 2002.

Eisenberg, yönetici kesimdeki insanlara sesleniyor; çünkü gezegenin yönetilmesi gerektiğine inananlar onlar. Eisenberg'e göre, "Gezegen yönetimi, bilim insanları ve politika yapıcıların hâkim dünya görüşü haline gelmiştir. Yahudi-Hıristiyan ahlaki kâhyalığının silikon bir sürümü bu olan bu görüşe göre yeryüzü süsleyip koruyacağımız, ehlileştireceğimiz bir bahçeden başka bir şey değil."[3] James Lovelock'un[4] da dikkat çektiği üzere doğal yaşam destek sistemlerini yıktığımız için yeryüzündeki yaşamı sonsuza kadar destekleme görevini üzerimize almamız gerekebileceği ihtimali dahi en ateşli teknoloji düşkünlerini korkutmaya yetmiyor. Eisenberg'in de söylediği gibi, "Bu ihtimalin yöneticileri ölümüne korkutması gerek. Yoksa sonunda bu durum kanlarını akıtacak."[5]

Yönetici kesimle aynı fikirde olmayanların birçoğu teknolojiyi düzmece bir tanrı olarak kabul ediyor ve umutlarını, türümüzün evreni anlama ve onunla bağlantı kurma yolumuzu esaslı bir şekilde değiştirecek bir dönüşümden geçiyor olmamıza bağlıyor. Bu kişiler, dış dünyadan ziyade insanların nasıl değişeceği ve yönlendirileceği üzerine yoğunlaşıyor. Birleşmiş bir düşünce tarzından değil, değişimi doğurmak üzere her biri farklı bir bakış açısı benimsemiş farklı görüşlerden söz ediyorum. Mesela kimileri bireyin ruhsal gelişimi üzerine yoğunlaşırken kimileri de sürdürülebilir insan toplulukları meydana getirme üzerinde, bir diğer kısmı doğaya karşı gelmeden, doğayla uyumlu bir şekilde beslenmemizi sağlayacak kolay yollar geliştirilmesi üzerinde duruyor. Bu inançtaki kişiler, araçlarına ya da belki bisikletlerine bir çıkartma yapıştıracak olsaydı herhalde üzerinde "Gezegeni değil, kalbini ve aklını değiştir" yazardı.

Eisenberg kasıtlı ve açık bir şekilde yöneticilerin karşısında duran bu kişileri gezegen fetişistleri kalıbına sokar. Onun deyişiyle, "Bu adlandırma onların, insanlar hariç tutulduğunda,

3. A.g.e., s. 286.
4. James Lovelock, *Gaia: A New Look at Life on Earth*, Oxford University Press, Oxford, 1979.
5. *The Ecology of Eden*, s. 288.

doğayı kusursuz, uyumlu ve tam olarak düşünme eğilimini ortaya koyuyor. Onların penceresinde insanlar doğada rakunlardan daha fazla hakka sahip değil."[6] Fetişçilerin görüşlerine ilişkin özellikle *Deep Ecologists*'te yaptığı eleştirilerde, Eisenberg, "Sanayi sonrasının insanlarına Yontma Taş Devri'nin dünya görüşünü uygulamaya çalışıyorsan başına dert arıyorsun demektir" diyor.[7]

Bu kitapta ortaya koyulan hususlar, genel olarak Eisenberg'in yöneticiler görüşüne karşı çıkıyor. Hele ki teknolojinin her şeyi düzeltebileceğine dair inancım olmadığı gibi, halihazırda teknolojinin kumandasını elinde tutanların bunu bilgece kullanacaklarına da yok. Bununla birlikte şu anda bunları bir dizüstü bilgisayarda yazıyorum ve insanlığın bunu mümkün kılan yaratıcı gücüne de saygı duyuyorum. İleri teknolojinin geleceğin toplumlarının arzu edilen bir yanı olduğuna ancak bu yerinde kullanıldığı takdirde inanıyorum. Bir başka deyişle teknolojinin, Berry'nin ifade ettiği "Büyük Görev" amacı ile uygun bir şekilde üretilip kullanılacak ve geri dönüştürülecek şekilde tasarlanması gerektiğini düşünüyorum.

Burada öne sürülen konuların birçoğunu Eisenberg'in fetişçi saydığı görüşün bir parçası olarak nitelendirmek yanlış olmaz. Yine de bana göre bu, Eisenberg'in terimiyle fetişçi bir kitap değil. Bu kitap, 21. yüzyıl sanayi sonrası toplumlarında, öz-düzenleyici yapılara yeni ve kolay uygulanabilir bir bakış açısı geliştirmeyi konu alıyor. Zamanda geriye gitmeye çalışmadan yeryüzünün ezeli yaşanmışlığından ve insanlığın bin yıllık deneyiminden nasıl ders çıkaracağımız üzerinde duruyor. Teorinin özellikle bir eyleme yön vermede büyük bir değer taşıdığına duyulan inanç nedeniyle, kitabın büyük bir kısmı eylem ya da değişimden ziyade fikirlerin tartışılmasına adanmıştır. Bundan kastım, soyutlamanın deneyimin önüne geçmesi gerektiği değil. Vurgulamak istediğim şey, türümüzün kendini yönetmek üzere elbirliği ve uyum içinde bir değişik-

6. A.g.e., s. 283.
7. A.g.e., s. 285.

liğe gitmesi için yönetişim sistemlerimizin temelinde yatan amaç ve bu amacı gerçekleştirme yollarına dair uyumlu bir anlayış yakalamamız gerektiğidir. Bugün, hâkim toplumlar ile uluslararası toplumun bu tür bir anlayış içinde olduğunu düşünmüyorum.

Hayatın gidişatında neden bir değişime ihtiyaç duyduğumuzu ve değiştirmemiz gerekenin ne olduğunu anlamak önümüzde büyük bir iş olarak duruyor. Sanayi sonrası toplumlarda yaşayan birçok kişiye göre bu iş, tüm evreni ve toplumu kısaca kozmolojinin değişimini kapsıyor. Bu kitapta, bu geniş çaplı değişimin daha sınırlı ancak oldukça önemli bir yanı ele alınıyor. Kendimizi yönetim şeklimizi nasıl değiştiririz ki bu homosferi yıkıp yerine daha geniş kapsamlı bir yeryüzü topluluğu getiririz? Günümüz toplumlarının bir özelliği olan doğayla olan ayrılığımızı apartheid sonrası bir yeryüzü toplumuna doğru taşımak için hukuki ve siyasi yapılarımızda neleri değiştirmemiz gerekir?

4
Hukuk ve İçtihat Neden Önemli?

Bir önceki bölümde çağdaş toplumların, yaşam ağının bir parçası olduğumuzu ve yeryüzünün efendisi ya da yöneticileri olmadığımız gerçeğini kavrayamaması yahut bu gerçeği reddetmesinin insanlar da dahil olmak üzere birçok canlı için ölümcül olabileceğinden bahsettim. Bu baskın dünya görüşü bugünkü yönetişim yapılarımıza sinmiş durumdadır. Bu yapılar bu görüş üzerine kurulmuş durumda ve varılmak istenen hedef de insanların bu gerçeklik algısına göre hareket etmesini sağlamaktır. Bir sonraki bölümde buna dair örnekler üzerinde duruyorum. Ancak bundan önce hukukun ve hukuki felsefelerin rolü üzerinde durmak istiyorum. Özellikle de hukukun

rolü ve hukuk düşüncesi, Üçüncü Bölüm'de homosfer olarak adlandırdığım şeyin oluşturulması ve sürekliliğinin önemini kavramak açısından önem taşıyor. Yeryüzünün birçok yönden savunulmaya ihtiyacı olduğu şu dönemde yönetişim yapılarımızın belkemiğini oluşturan içtihat ve kanunların yeniden düşünülmesi gerekip gerekmediği de ayrıca sorgulanmaya değer bir husus.

HUKUKUN ROLÜ

Hepimiz hukukun, toplumun insan davranışlarını yönlendirmede kullandığı temel araçlardan biri olduğunu biliyoruz. Buna göre insanların istenmeyen davranışlar sergilemesi, büyük olasılıkla kanunların ve bunların uygulanmasının yeterli olmadığı ve yeniden yapılandırılması gerektiğini gösterir. Bundan dolayıdır ki çevreyi felakete sürüklediğimizin kanıtları çöplüklerdeki atıklardan da hızlı çoğalırken, birçok toplum çevre kanunları geliştirmeye daha fazla önem vermeye başladı. Aslında uluslararası örgütler, hükümet, sivil toplum örgütü ve çevre hukukçuları, insanın çevreye olan etkilerini düzenleyen kanunlar geliştirmek üzerine bugüne kadar çok fazla zaman ve çaba sarf etti. Başka bir kesimin ise, doğal kaynakların kökünü kurutan şirketler rahatsız olmasın diye var olan düzenlemelerin kaldırılması için çalıştığına şüphe yok.

Kanunların düzenleyici işlevini görmek kolayken, aynı zamanda toplumu meydana getiren ve şekillendiren rolünü çoğunlukla gözden kaçırıyoruz. Toplum kendisini oluşturan bireylerin ortak yaratımı olarak değerlendirilebilir. Belli sayıda kişi, kendilerini bir grup kimliği içinde tasavvur edip bu inançla hareket etmeye başladığı ve grup içindeki ilişkileri bu çerçevede kurup düzenlediği zaman toplum meydana gelir. Bu; kendi kuramlarını, değerlerini, yapısını yaratıp geliştiren ve sürekli devam eden bir süreçtir. Toplumların kendine has özellikleri, yaşayan organizmalara özgü kendilerini tanımlama, yapılanma, düzenleme ve yeniden üretme yollarıyla benzerlik gösterir. Yaşayan organizmaların, kendi kendini yaratma

olarak tarif edilen bu özellikleri Altıncı ve Yedinci Bölüm'de daha ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

Hukukun, toplumu ve toplumsal ilişkileri, o toplumun bakış açısıyla yaratmadaki rolü tarihte, özellikle yeni toplumların kendilerini oluşturma sürecinde çok daha açık bir şekilde görülebilir. On üç Amerika Birleşik Devleti'nin İngiliz Krallığı ve Büyük Britanya'dan bağımsızlığını ilan ettiği 1776 Amerika Bağımsızlık Bildirgesi bunun en uygun örneklerindendir.

İnsanlığa dair olayların akışı içinde, bir ulusun kendini diğerine bağlayan siyasi bağları çözerek, yeryüzündeki güçler içinden, doğanın kanunlarının ve yaratıcısının kendisine bahşettiği bağımsızlık ve eşitlik mertebesini alması zaruri hale geldiği zaman; insanlığın kanaatine hak ettiği saygıyı göstermek, o ulusun kendisini bağımsızlığa sürükleyen nedenleri açıklamasını gerekli kılar. Şu gerçekler bizim için apaçık ortadadır: Tüm insanlar eşit yaratılmıştır, yaratanları tarafından kendilerine devredilemez haklar bağışlanmıştır ki özgürlük ve mutluluğa erişme hakkı bunlardandır.

On üç Amerika Birleşik Devleti'nin 4 Temmuz 1776 tarihli Bağımsızlık Bildirgesi'nden alınmıştır.

Bağımsızlık Bildirgesi'nin giriş bölümü, bu genç toplumun belirli bir kozmoloji ya da dünya görüşünde ortaklaştığını ve belli ortak değerler üzerine kurulduğunu açıkça gösteriyor. Tanrının evreni yarattığı ve evrenin doğanın kanunlarına tabi olduğu görüşü ile eşitlik ve bireysel özgürlük değerleri bunlara örnektir. 1776'nın yeni kurulmuş Amerikan toplumunun kendine dair kuram ve fikirleri, (örn. tüm insanlar eşittir), arzuları (herkes mutluluğun peşinden koşabilmeli) ve benimsediği değerleri (özgürlük) o dönemde Amerika Birleşik Devletleri anayasası ve siyasi yapı ile bütünleştirilmişti. Bir örnek vermek gerekirse bireysel özgürlüğe atfedilen değer, siyasi sistemin yapısını doğrudan etkilemiştir. Birleşik Devletler'de siyasi erk, güçlerin ayrılığı ilkesine göre dağıtılmış ve devletin bireysel özgürlükler pahasına gücünü kötüye kullanmasını güçleştirmek için yasama, yürütme ve yargı işleri birbirinden ayrılmıştır.

Temel olarak hukuk, toplumu toplumdaki bireylerarası ilişki ve bunun yanı sıra bir grup birey, topluluk ve toplum ile diğer bir grup birey, topluluk ve toplum arasındaki ilişkileri tarif

ederek oluşturur. Hukuken tanımlanmış bu ilişkiler, toplumu düzenler ve toplumda gücün nasıl kullanılacağı gibi hususları belirler. Hukuk kuralları ayrıca, belirli davranışları yasaklayarak, yasaklara uymayanların cezalandırılmasında olduğu gibi, toplumdaki bireylerin hareketlerini yönlendirmeye ve denetlemeye de yarar.

Toplumun hukuki bünyesi, onu geçmişten geleceğe taşır. Hukuk, toplumun kendini yönlendiren varlığı, kendi kendini düzenleyen düzenidir. Hukuki bağlar, toplumdaki bireyler arasındaki sosyal güç ilişkilerini içine alır. Hukuki ilişkiler, insanda ve fiziki dünyada var olan gücün toplum için kullanılmasını sağlamak amacıyla toplumdaki bireyler arasında var olan sosyal iktidar ilişkilerini ortaya koyar.

Philip Allot, *Eunomia*, s. 297

Bu durumda bir toplum, hukuktan değişik yollarla yararlanır. Hukuk, toplum tarafından, kendi bakış açısı çerçevesinde kendini oluşturma ve tanımlama aracı olarak kullanılır. Toplum hukuku ayrıca, kendi kendini düzenleme, yapılandırma, bireyler ve gruplar gibi kendini oluşturan unsurların davranışlarını düzenleme amacıyla da kullanır. Hukukun bu işlevi, bir ölçüde canlı organizmalardaki geri bildirim sistemine benzetilebilir. Örneğin ceza yargılaması sisteminin, toplum kurallarına aykırı olan cezai olayları tespit edip ilgili kişilere çoğunlukla para ya da hapis cezası vererek olumsuz geri bildirimde bulunması sayesinde bu davranışların tekrar edilmemesi için caydırıcı olması beklenir.

Bizim için en çok önem taşıyan husus, hukuki yapıların aynı zamanda tutucu bir işlev de sergiliyor oluşudur; çünkü bir ilişki biçimi hukukta bir kez tanımlandığı ya da bir davranış yasaklandığında hukukun kendisi özel usullerle değiştirilmediği sürece bu tanımlama ya da yasaklama da değişmeyecektir.

Aynı mantıkla, daha önemsiz kurallar değiştirilmesi görece daha kolay olan yönetmelik ya da benzer diğer hukuki araçlarla düzenlenmektedir. Toplumun en temel saydığı kurallar ya da ilkeler ise genel olarak anayasa ya da haklar bildirgesi gibi üzerinde değişikliğe gidilmesi güç araçlarla sağlamlaştırılır. Bir düşünceyi hukuka dönüştürmek, onu daha güçlü ve kalıcı yapmakla birlikte değişmesini de yavaşlatır. Örneğin

Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nin ilanının ardından iki yüzyıldan uzun bir süre geçmesine rağmen, bu bildirge ve Amerikan Anayasası'nı kaleme alanların dünya görüşü bugün hâlâ dünyanın en güçlü ulusunun bir başka ulusla ve dünyanın geri kalanıyla olan ilişkilerini şekillendirmeye devam ediyor. Bildiğimiz üzere, bunun olumlu yanları olduğu kadar olumsuz tarafları da var.

HUKUK DÜŞÜNCESİ

Anayasalar, kanunlar ve bunları yorumlayan yargı kararları aynı zamanda, hukukun ne olduğu ve ne olması gerektiğine ilişkin düşüncemiz ile toplumun inançlarını ve amacını yansıtır. İşin az çok görünen tarafı olduğundan asıl güçlük de burada yatar. Hukuki ve siyasi yapının duvarda asılı duran bir resim olduğunu düşünürseniz hukuk düşüncesi ve toplum, o resmin çerçevesidir. Genellikle resme baktığımızda çerçeveyi ya da asılı olduğu duvarı görmeyiz. Yine de bu ikisi olmazsa olmazlardır. Çerçeve, toplumu görme ve anlama yetimizin sınırlarını çizer. Resme ya da topluma baktığımızda, resim daha büyük ya da küçük mü olsaydı yahut duvarda asılı mı yoksa duvarın üstüne mi çizilmiş olsaydı diye sorgulamayı bırakın bunları düşünmeyiz bile. Yönetişim yapılarımıza baktığımızda da, çerçeve tarafından belirlendiğini düşündüğümüz görüşümüzün ve sorgulamalarımızın sınırları çoktan çizilmiştir. Resmin kendisini geliştirmenin yollarını görürüz ama genellikle onun dışında yatanları görmeyiz.

Herkes, kendi görüş alanının sınırlarını dünyanın sınırları zanneder.

Arthur Schopenhauer, 19. yüzyıl filozofu.

Bununla ilgili şöyle bir örnek verebilirim: Hayvanlara hukuki haklar tanınması görüşünün Birleşik Devletler mahkemelerindeki başarısı, bu uğurda azimle mücadele eden kişilere, kendini buna adamış avukatların çabalarına rağmen sınırlı bir düzeyde kaldı. Bana öyle geliyor ki bu durumun altında yatan neden Amerikan yargı sisteminin hayvanlara karşı özel olarak duyarsız olması değil, hayvan-

ların Birleşik Devletleri oluşturan toplum ile hukuki ve siyasi yapıyı çizen resmin dışında kalmış olmasıdır. Bu durumdan ötürü hayvanların insanlarla aynı şekilde muamele görmesi, olduğu gibi hukuki yapının doğasına aykırı geliyor. Aslında birçok kişiye göre hayvan hakları akla sığmaz bir durumdur; çünkü bu bir bütün olarak çerçevenin dışında ve Amerikan toplumu yeni bir çerçeveye oturtulmadığı sürece de böyle kalacak.

Bir de Amerika Birleşik Devletleri'nin kurucu babalarının farklı bir kanaate varmış olmaları halinde neler olacağını düşünelim. Bağımsızlık Bildirgesi'ne göre apaçık olan gerçek tüm yaratılanların eşit olduğu ve yaratılanları tarafından yaşama ve kendi evrimlerinin götürdüğü yolda özgürlüğe erişme gibi devredilmez haklarla bağışlanması olabilirdi. Bu durumda, anayasa hayvan haklarını tanımış olur ve bu sefer hukukun hayvanları nesne olarak görmesi akıl almaz hale gelirdi.

Öyleyse toplumun kendine bakışı ile kanunları arasında yakın bir bağ var demektir. Hukuk felsefecisi ve akademisyen Philip Allot'un da değindiği üzere:

> Toplum kendine bakışından daha iyi olamaz. Hukuk toplumun kendine bakışından daha iyi olamaz. Hukukun toplumun kendini düzenlemedeki hayati rolü göz önünde bulundurulduğunda ise toplum hukuka bakışından daha iyi olamaz.[1]

Buna göre bir toplumun kendine bakışında, toplumun işleyişini etkileyecek belli başlı bir değişime gitmek için önce toplumun hukuka bakışının değişmesi gerekir. Bundan kastım yalnızca kanunların içeriğinin değiştirilmesi değil, toplumun hukuka ve hukukun işlevine ilişkin algısının değişmesidir. Bir başka deyişle Berry'nin bahsettiği "Büyük Görev"in altından kalkabilecek bir toplumda temelden bir yön değişimi hâkim kültürün hukuk sistemini tümüyle ve bütünüyle yeniden tanımlamadan mümkün olamaz.

---

1. Philip Allot, *Eunomia: New Order for a New World*, Oxford University Press, Oxford, 1990, s. 298.

Hâkim kültürün hukuk felsefesi bize kendi ellerimizle inşa ettiğimiz homosferin serasında kendi kendini düzenleyen bir sistemin kuruluşuna ilişkin bir kuram sunuyor. Bu da kendini tüm evrenden ayrı tutan bir insan toplumunun hukuk teorisi olarak kabul ediliyor. Bu hukuk felsefesi, bizim yanlış bildiğimiz bazı temellere dayanıyor. İnsan refahı, yeryüzündeki canlı topluluklarının bir bütün olarak refahından gelmez ya da yeryüzü sınırsız olarak yararlanabileceğimiz bir kaynaktır gibi yargılardır bunlar. Bu yanlış inançlar, doğal sistemleri yok ettiğimiz bu yolda, teknolojinin yarattığımız tüm problemlere bir çözüm getireceği varsayımı gibi tehlikeli bir kendini beğenmişlik haliyle de besleniyor. Ne var ki insanın kendine ilişkin bu hayali yaklaşımındaki tehlikenin altında yatan gerçek şudur: İnsan yeryüzünün doğal işleyişini öyle büyük bir ölçüde değiştirdi ki, yeryüzündeki tüm canlı toplulukların yaşamı ve sağlığı bundan etkilenmiş durumda.

ESKİMİŞ YÖNETİŞİM PARADİGMASINI DEĞİŞTİRME

Thomas Kuhn, 1960'ta, bilimsel yaklaşımlar geliştirilmesi üzerine yaptığı çalışmalarda, bilimsel bir paradigmanın[2] bilim insanlarından oluşan bir toplumun ortak aklı tarafından yaratıldığını ileri sürer. Bundan sonra bu paradigma, bu bilimsel camianın dünyayı algılayış ve görüş biçimini tarif eder hale gelir. Kuhn'a göre paradigma "bir bilim camiasının geçerli sorunları ve bunların çözümünü tanımlamak üzere paylaştığı kavram, değer ve tekniklerden oluşan bir kazanım kümesidir."[3] Yönetişim sistemi içinde yer alan kişilerin belli paradigmalarla ya da sınırlı referans değerle hareket ettiği gayet açık bir gerçektir. Bu durum, bir yandan onların bakış açılarını kısıtlıyor diğer yandan uyguladıkları yaklaşım ve yöntemleri seçerken dar bir elekten geçirmelerine neden oluyor. Bana göre, yönetişim sisteminde hâkim paradigma, hâlâ mekanik eksenli,

2. Yunan sözcüğü *pattern*'den gelir.
3. Thomas S. Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*; University of Chicago Press, 1962. [Bilimsel Devrimlerin Yapısı, Kırmızı Yayınları, 2011. (y.h.n.)]

Kartezyen, insan odaklı bir bakış açısıdır. Kısacası homosferin altında yatan felsefenin ta kendisidir.

Thomas Kuhn bir paradigmadan diğerine geçişin aşamalı olarak değil, paradigma kayması olarak tarif ettiği süreksiz, devrimci bir kırılışla gerçekleştiğini öne sürüyor. Bunun en güzel örneklerinden biri, güneşin dünyanın etrafında döndüğü görüşünü terk edip; ki bu inanç tanrının bizi evrenin merkezine koyduğunun bir kanıtıydı, tam tersinin geçerli olduğunu kabul eden Kopernik Devrimi'dir. Bu iki gerçek karşılıklı olarak birbirini dışladığından, bir görüşten diğerine aşamalı bir geçiş mümkün olmamıştır.

Aklıma paradigma kaymasına benzetilebilecek şöyle bir örnek geliyor: gelecek uzay çağını anlatan bir filmde kaptan mürettebata sert bir sesle tam hız yol alma emrini verir. Motor hızı artar, her şey sarsılmaya başlar, uzay korkunç bir hızla üstlerine gelir ve herkes endişelenmek bir yana korkmaya başlar. Sanki tüm gemi bir anda dağılıp her biri evrenin bir yanına dağılacakmış gibi görünür. Doğrusu 1900'lerin başında fizikte paradigma kaymasını gerçekleştiren ileri fizikçiler ve diğerlerinin içinde bulunduğu durum çok daha sarsıcı olmuş olsa gerek. Modern bilimin felsefi etkileri üzerine çalışan önde gelen yazarlardan Dr. Fritjof Capra bu deneyimin son derece özel yönlerini şu şekilde aktarıyor:

> Atom ve atomaltı dünyasının araştırılması bilim insanlarını tuhaf ve beklenmedik bir gerçeklikle ilişkiye soktu. Bu yeni gerçekliği kavrama çabası içinde, bilim insanları en temel kavramların, dilin ve tüm düşünme yöntemlerinin atom gerçeğini açıklamakta yetersiz olduğunu acı bir şekilde gördü. Sorunları yalnızca düşünsel değil, aynı zamanda duygusal ve hatta varoluşsal bir kriz halini aldı. Bu krizi aşmaları çok uzun sürdü; ama sonunda maddenin doğası ve insan aklı ile ilişkisine ilişkin derin bir içgörü ile ödüllendirildiler.[4]

Halihazırda insanlar ile yeryüzündeki canlı topluluğunun diğer yönleri arasındaki ilişkiyi etkileyecek kararları alan kişi-

4. Fritjof Capra, *The Web of Life*, Flamingo, Londra, 1997, s. 5.

lerden çok az bir kısmının mekanik eksenli bir görüşten bütünlüklü ve ekolojik dünya görüşüne kaydığını söylemenin yanlış olmayacağını düşünüyorum. Karar alma ve yönlendirme mekanizmalarında duranlar, esas olarak siyasetçiler, hukukçular, bürokratlar ve onların yanı sıra her biri mevcut hukuki ve siyasi yapıda var olan ve eski mekanik eksenli paradigmayı daha da derinleştiren özel şirket yöneticileridir. Bu durumun ta kendisi değişimin önünde bir engel olarak duruyor. Öte yandan dünyanın verdiği tepki karşısında bu dönüşümü yapmak için sınırsız zamanımızın olmadığı da açık bir gerçek. Hayatın o dallı budaklı enfes yapısı parmaklarımızın arasından akıp gidiyor. Dünyamız çaresizce yepyeni bir sosyal yönetişim paradigmasına ihtiyaç duyuyor. Ancak bu yeniliği sadece anlamakla kalmayıp davranışlarınıza da yansıtmak zorundayız. Sonuç olarak bir toplumu inşa edecek ve insan davranışlarını düzenleyecek yeniliklerin dünyaya karşı değil, onun yanında duran ve kolay uygulanır yollar olması gerekiyor.

Hukuka ve yönetişime, kanunlara, hukuki ve siyasi yapılarımıza bakışımızın yeryüzündeki canlı toplulukları ile ilişkimiz üzerinde kesin bir etkisi bulunduğunu, bunun da toplumsal yönetişimle uğraşan kişilere çok özel bir sorumluluk yüklediğini düşünüyorum. Düşünsel, duygusal, varoluşsal olsun karşımıza çıkabilecek her tür güçlükle yüzleşmek ve bir çıkar yol aramak durumundayız. Sapma hızına varmak üzere olan uzay gemisi mürettebatı gibi, bizim de kaygı uyandıran anlara karşı hazırlıklı olmamız gerekiyor. Doğrusu Niels Bohr ve Werner Heisenberg gibi kuantum fiziğinin öncülerinin kendi dünya görüşlerinin sınırlarıyla karşı karşıya kaldıklarında yaşadığı kişisel karmaşa, hayal kırıklığı ve çaresizlik hislerinden azade bir şekilde önümüze açılacak Ekozoik dönemin dehlizlerini aşmamız pek mümkün görünmüyor.

Burada önemli bir ayrımı ortaya koymamız gerekiyor. Dünyayı algılama biçimimiz, toplumun hatta genel olarak egemen toplumların yönetişim paradigmasında köklü bir değişime gitmemiz için, bir yeryüzü içtihadı geliştirmek ve vahşi hukuk

yaklaşımını benimsemek bir şey, daha vahşi kanunlar uygulamak ise başka bir şeydir. Benim düşünme şeklim sürekli bir değişim içinde, bu kitapta da dünyayı algılayışımı etkilediğini düşündüğüm anların ve çalışmaların örneklerini vermeye çalıştım. Bu değişim sürekli olarak içimde gelişmekte ve her zaman dışarıdan görülen ya da hemen anlaşılabilen bir şey değil.

Homosfer paradigmasının yeryüzü odaklı bir dünya görüşüne kaydırılması birçok alandan çok sayıda insanın emeğine mal olacaktır; ancak halihazırda bu sürecin içinde olduğumuzu gösteren işaretler de mevcuttur. Toplumsal değişimin en sevdiğim betimlemelerinden biri gökyüzünde sürü halinde dönen kuşlardır. Sürünün tek bir önderi olmasa da birlikte hareket ederler. Anlaşılan o ki kuşlar anlık kıvrılmalarını sağlamak için bir dönüş sinyali vermeye başlar ve sonra hızla yeniden esas rotalarına döner. Bu hareket kuşlar arası iletişimi sağlıyor ve aynısını diğer kuşlar da yapıyor, ta ki belli sayıda kuş dönmeye ve diğerleri de onları aynı anda takip etmeye başlayana kadar. Bu kitap da benim, başkalarının takip etmesini umarak yaptığım kanat çırpışlarımdır.

Diğer tüm paradigma kaymalarında olduğu gibi yeryüzü odaklı yeni bir paradigmanın oluşması halinde bunun görece kısa bir zaman diliminde gerçekleşmesi muhtemel. Böyle bir kaymanın doğası eski kavrayışları yeni bir anlayışa yer açmak üzere geride bırakınayı gerektirir. Bu da ancak eski ile yeninin birbiriyle bağdaşır hale gelene kadar bir araya getirilmesiyle gerçekleştirilebilir. Dolayısıyla doğası gereği köklü bir kaymadan bahsediyoruz.

Bu tür bir paradigmanın bir etkisi de yönetişim yapılarımızın amaç ya da hedeflerinde köklü değişimlere yol açabilecek olmasıdır. Ancak bu demek değil ki tüm yönetişim yapımız ya da kanunlar bir sıçrayışta değişecektir. Sürecin aşamalı bir evrimden geçmesi çok daha muhtemel ve Birinci Bölümde de ele alındığı üzere mevcut yönetişim yapılarımızda da vahşiliğin seçilebilen öğeleri zaten bulunmaktadır.

5
Hukukun Kendini Beğenmişliği

BASKI KANUNLARI

Apartheid Güney Afrikası'nda hukuk okuduğum için muhtemelen şanslı sayılırım. Bu sayede en başından beri devletin kanunları toplumsal denetimin bir aracı olarak kullandığının, hukukun siyasi gücü elinde bulunduranların dünya görüşünü yansıttığının ve hukuk, adalet ve ahlak arasında doğru bir ilişki olmak zorunda olmadığının farkındaydım. Ayrıca ne hukukun ihtişamından gözlerim kamaşmıştı ne de kendi içinde tutarlı ancak karmaşık bir kurallar sistemi koymanın tek başına bir hedef olduğunu düşünmüştüm. Öğrenci yürüyüşleri ve o zaman yasadışı olan hükümet karşıtı faaliyetler dü-

zenlemem sayesinde kimi hukuk teorisyenlerinin kendilerini kaptırdıkları tartışmaların tutar yanı olmadığını görebildim. Kanunlara sırf kanun olduğu için uyulması yönünde ahlaki bir zorunluluk olup olmadığı ya da ahlaka aykırı bir kanunun kanun olup olmadığı konusundaki tartışmalar o zamanlar basit geliyordu. Akademik bakış açıları ne kadar güzel olursa olsun hakikaten de ahlaka aykırı olduğu halde kırbaçla, hapisle ya da daha kötü yollarla uygulanan kanunlarla karşılaşmak tüm şüpheleri ortadan kaldırıyordu. Ben ve benim gibi birçok kişi mantık ve teori yerine kendi vicdanımız ve kalbimizin rehberliğine güvendik. Mantık ne kadar değerli olsa da, yaşamın karışıklığı içinden gerçeği bulup çıkarmakta bazen kalbimiz ya da sezgilerimiz çok daha iyi birer rehber olabilir.

Bir şeyin değeri kullanıldığında anlaşılır derler. Bana göre yeryüzünün durumunun giderek kötüleşiyor oluşu da insanların özyönetişim yapılarının bozulduğunu ortaya koyuyor. İnsan davranışlarını düzenleyen yapılarımız yeryüzünü ve evimizi yıkımdan korumaya yetmiyor; çünkü bu yönde bir amaç taşımıyor. Yetersiz öz-düzenlemenin yarattığı sorunların yasal reformlar düzeyinde çözülmesi mümkün değildir. Sorun sadece kanunlarımızın, daha etkili kılınmak üzere düzeltilmesinden geçmiyor. Gerçek şu ki genel olarak bu kanunlar, altında yatan sakat bakış açısının tam bir görünümünü yansıtıyor. Yeryüzünün sürekli olarak tahrip edilmesi ve bu durumun meşrulaştırılması tesadüfi bir sonuç değildir; çünkü yasal ve siyasal kuruluşlarımız bu amaçla tasarlanmıştır.

Bu bölümde bu hususu ortaya koyan bazı örnekler üzerinde durarak dünya toplumlarında baskın kültürlerin hukuk yapılarının altında yatan hukuk felsefesinin kısa bir özetini sunacağım.

BELİRTİLER

Egemen toplumların kibirli ve takıntılı derecede insan merkezli bakış açısı kendini en çok hukuk alanında gösterir. Hukuk, yeryüzüne hükmetme ve yeryüzünden yararlanmaya

ilişkin tüm hak ve ayrıcalıkları insanlara ve insanların temsilcilerine, çoğunlukla da belli bir kesimden olanlara bahşeder. Yeryüzü her yönüyle, üzerinde yaşayan diğer canlılar ile birlikte insanların hizmetine adanmış nesneler statüsüne indirgenir. Yüce milletlerin şaşalı anayasaları, homosferin kemerli kubbelerini çizer, homosferi ve onun emellerini tarif eder. Hukuk, diğer insanlarla, gezegendeki diğer varlıklarla ve dünyanın kendisiyle nasıl bağ kuracağımızı söyler. Buna uymayanları cezalandırır ve onlardan öcünü alır. Canlı türlerinin dış etkenlerle yok edilmesini, yaşamımızı sürdüren yeryüzüne hürmetsizliği ve yeryüzünün istismar edilmesini meşrulaştırır.

Tüm bunlar kulağa abartılı geliyorsa aşağıda ele alınan günümüz toplumlarına hâkim uygarlığın hukuk sistemlerinin gerçeklerine bir bakın.

YERYÜZÜ HAKLARDAN MAHRUM BİR NESNELER BÜTÜNÜ OLARAK TANIMLANMIŞTIR

Eskimo uygarlığı ile aramızdaki en temel ayrım, bugün bile hâlâ bazı durumlarda görebildiğimiz gibi, kendimizi hayvanların da üstünde yaşadığı dünyadan tamamen ayırmış olmamızdır. Hayvanları ve dünyanın diğer tüm doğal unsurlarını birer nesne haline getiriyoruz. Onları, kendi yazgımızın karmaşık hedeflerine ulaşmak için yönlendiriyoruz. Eskimolar bu ayrımı kolay kolay kavrayamaz ve kendilerini hayvanlardan ayrı bir dünyada hayal edemez. Birçoğu için böyle bir ayrım, insanın kendini ışık ve sudan mahrum etmesine benzer. Bunu hayal etmek bile zordur... Batı uygarlığının Eskimolara en tuhaf gelen tarafı ise insan ile canlı topluluğun hayvan üyeleri arasındaki ilişkinin duyarsız bir hal almasıdır.

Barry Lopez, *Arctic Dreams*

Hayvanlar, bitkiler ve gezegenin neredeyse diğer tüm unsurları hukuki açıdan insanlar veya tüzel kişilerin ya malvarlığıdır ya da yakalama veya öldürme yoluyla her an sahiplenilecekleri türden nesnelerdir. Hukuk, canlı yaratıklara varlık değil de şeyler olarak baktığı sürece onların da hakların öznesi, hak sahibi olabileceği ihtimaline gözlerimiz kapalı kalacaktır. Hukuken bir nesnenin hak sahibi olması inanılır bir şey değildir. Bir başka deyişle, dünyadaki hukuk sistemlerinin çoğunluğu Thomas Berry'nin de ifade ettiği gibi "evrenin bir

nesneler değil özneler kümesi" olduğunu kabul etmemektedir.[1]

Yalnızca insanları varlık olarak tanımlamanın bir diğer sonucu da diğer tüm yaşam türlerinin ya da yeryüzünün kendisinin kutsal ya da ruhsal yönlerinin yadsınması ve hukuk nezdinde yok sayılmasıdır.

Hukuken tanınmış yegâne haklar silsilesi, hukuk mahkemelerince uygulanabilir ve insanlar ya da tüzel kişiler tarafından sahip olunabilir haklardır. Bu da hukuk sistemine göre gezegendeki milyarlarca canlı türünün hukuk dışı olması ve bu şekilde muamele görmesi anlamına gelmektedir. Diğer canlı türleri, hukuk sistemine konu olan toplumların ya da toplulukların bir parçası olmayıp kendilerine özgü var olma ya da bir yaşam alanına sahip olma hakkından mahrumdur. Çoğu ülkenin, canlı türlerini ve milli parklar gibi canlı yaşam alanlarını koruyan kanunları olduğu düşünüldüğünde bu söylenenler abartı olarak gelebilir. Bununla birlikte bu tür mevzuatlar insan dışı varlıklara haklar tanımaz; sadece insan davranışlarını belli yönlerden sınırlar. Bunu da genellikle, vahşi alanlardan ve canlılardan yararlanma amacıyla yapar.

Bir hukuk sistemi diğer canlı türlerini varlık olarak tanısa bile karşımıza bu hakların nasıl korunacağı ve gücünün nasıl ortaya konacağı sorunu çıkar. Bu sorun aşması güç olsa da elzemdir. Uygulanmayan bir hak, hak değildir. (Haklar sorunu Sekizinci Bölüm'de daha ayrıntılı ele alınmaktadır.)

KURMACA VARLIKLAR ÇOK FAZLA HAK, ÇOK AZ SORUMLULUK TAŞIYOR

21. yüzyıl dünyamızda, kurmaca, cismen var olmayan varlıklara yeryüzünü her yönüyle sömürecek ve yönetecek kadar çok büyük, dizginsiz güçler verilmiş durumdadır. Şirketler de diğer tüzel kişilikler de, duygu, vicdan, değer ve ahlaktan, yeryüzü topluluğunun diğer üyeleri ile bir araya gelme kabiliyetinden yoksundur. Aslında şirketler kendilerini yaratan ka-

1. Bkz. Sekizinci Bölüm'de *Hakların Temeli, Anlamı ve Ayrımı* bölümü.

nunlar sayesinde doymak bilmez bir iştah geliştirmiştir; zaten kendi yapıları da yeryüzünün cömertliğini en sert şekilde elde tutmayı ve en kısa sürede tüketmelerini buyurur; bu tüketimin yeryüzünün kendisinde ya da üzerinde yaşayanlarda ortaya çıkan uzun dönem etkilerini hiçe sayar.

1970'lerde uluslararası düzeyde faaliyet gösteren yaklaşık 7000 şirket mevcuttu. Ancak 2008'e gelmeden bu sayı 82.000 çokuluslu şirkete ve 810.000 yabancı iştirake ulaştı.[2] Dünyadaki 100 büyük ekonomik birimin 51'ini şirketler (geri kalanını da ülkeler) teşkil ediyor; ancak en büyük 200 şirket dünyadaki ekonomik faaliyetlerin %25'ini yürüttüğü halde toplam işgücünün %1'inden az oranda bir istihdam yaratıyor.[3] Eski zamanların devleri gibi, dünyadaki şirketler, bugünkü boyutları, mali kaynakları ve etkileri sayesinde kafamızda adeta mitolojik bir görünüme bürünüyor. Hâlbuki mevcudiyetleri yalnızca son birkaç yüzyıla ait ve varlıklarının devamı tamamen elimizdeki hukuki yapının devamına ve onları tanımasına bağlı.

Ortaklıkların hep bugün onları bildiğimiz halleriyle var olduklarını varsayma eğilimi içindeyiz. Aslında, İngiliz hukuku altında ilk kuruluşları toplumun bir bütün olarak kamu yararına hizmet etmek üzere kâr amacı gütmeyen kuruluşlar olarak ortaya çıktı. Kilise, okul, üniversite ve ilerleyen zamanlarda belediyeler de bu grubun içindeydi. Başlangıçta hareket kabiliyetleri oldukça sınırlıydı; ancak birçok ülke gibi, Birleşik Krallık'ta da ortaklıklar üzerindeki kamu denetimi bugün yok denecek düzeye geldi.[4]

İngiltere'de Krallık 1500'lerin sonlarında ortaklık kuruluşu için Kraliyet İmtiyaznameleri vermeye başladı, 1600 yılında Doğu Hint Şirketi'ne Hindistan ticaret tekelini sağlayan bir imtiyazname verildi. Doğu Hindistan Şirketi daha sonra, yetkisi olmadığı halde, yasadışı davranarak hisseler oluşturup

2. UNCTAD World Investment Report 2009: *Transnational Corporations, Agricultural Production and Development*.
3. Top 200, Institute of Policy Studies, 2000.
4. Daniel Bennett, "Who's in Charge?" Londra, Şirketler, Hukuk ve Demokrasi Programı.

bu hisseleri kâr amacıyla satmaya başladı. Diğer ortaklıklar da aynı yolu izledi ve zamanla gerek Kraliyet İmtiyazları gerek Meclis kararıyla yeni ticari ortaklıklar meydana geldi. Tüm bu gelişmelerin sonunu getiren ise "Güney Denizi Balonu"nun patlak vermesi oldu. 1711'de kurulan Güney Denizi Şirketi, İspanyol kontrolü altındaki Güney Amerika limanlarında ticaret tekelini elinde almıştı. Şirketin bu limanlara hiçbir zaman giriş yapamayacağı ortaya çıktığında kurucuları ülkeyi terk etti ve bu durum borsada bir kriz doğurdu. Hükümet bu duruma 1720'de çıkardığı "Balon Yasası" ile karşılık verdi, bu yasaya göre "Yüce Kral'ın tebaasının müşterek şikâyetine maruz kalarak zarar ve sıkıntı verme temayülü olan" tüm ticari girişimlerin hükümsüz olacağı öngörülüyordu. Yasa ayrıca ortaklık ya da paydaşlık işlerinin yürütülmesi ile özel olarak uğraşan kişilere yapılan hisse satışlarının geçerli olacağını buyurmakta ve gerçeği yanıltmaya yönelik satışları yasaklamaktaydı. Meclisin ortaklıklara sınırlı süreli olarak kanal, su şebekesi inşası gibi işler için özel kanunlar çıkarmış olmasına rağmen, Balon Yasa'nın yürürlükten kalktığı 1825 yılına kadar ticaret asıl olarak müşterek ortaklıklar aracılığıyla yürüdü.

Bennet'in de belirttiği gibi 1825'ten bu yana İngiliz hukuku, mahkemelerle hükümetlerin denetim gücünü daraltırken, ortaklıklara gittikçe daha geniş yetkiler tanıdı. Şirket yetkileri, esas olarak Kraliyet ya da şirketin kuruluş belgelerini hazırlayan hükümet tarafından kısıtlanmaktaydı. Ancak 1844'te çıkan Anonim Şirketler Kanunu, şirketlere kendi faaliyet alanlarını tanımlama yetkisi verdi ve 1855'te ortakların şirket borçlarından ödedikleri hisse tutarında sorumlu tutulmalarına ilişkin bir kanun çıkarıldı.[5]

1844 Kanunu'ndan sonra mahkemeler bir ortaklığın kuruluş sözleşmesinde yer almayan faaliyetlerle uğraşmasının, yetkisi olmayan bir alanda hak iddia etmek anlamına geleceğine hükmederek ortaklıklar üzerinde denetim kurmak is-

5. An Act for Limiting the Liability of Members of certain Joint Stock Companies.

tedi. Sonuç olarak mahkemeler bu tür faaliyetlerin, hukuken yetkisizlik öğretisinin gösterdiği şekilde hukuksuz olduğuna ve hüküm doğurmayacağına hükmedebileceklerdi. Ne var ki şirketler faaliyet alanlarının etrafındaki tüm sınırlamaların etrafından dolanmaya devam etti ve yetkisizlik öğretisi de yetkili kişileri sınırlandıran bir dizi olay sonucu sarsılmış oldu. Sonuç olarak 1966'da Temyiz Mahkemesi, yönetim kurullarının, kuruluş sözleşmesinde belirtilmiş olması halinde şirket yetkilerinin sınırları hakkında karar verebileceklerini kabul etti.[6] 1989 tarihli Şirketler Kanunu ise şirketlerin tüm ticari faaliyetleri içine alacak şekilde amaçlarını kendilerinin belirlemesine izin verip ortaklık işlemlerine amaca ters düşmesi nedeniyle itiraz edilebilmesini engelleyerek malıkemelerin yok denecek kadar zayıf denetim vasfını dahi ortadan kaldırdı.[7]

Bu ortaklıklar içinde elbette ki gerçek kişiler de bulunmaktadır. Ancak hukuk, bu suni tüzel kişiliğe yatırım yaparak işletmesini alan kişilerin kendilerini teorik düzeyde de olsa ortaklık adına yapılan işlem ve eylemlerden dolayı cezai, mali, sosyal ve ahlaki sorumluluktan kurtulmalarına imkân tanır. Mahkemeler ortaklık katılımcılarının haklarının şirket kisvesi altında gizlenmesine göz yummakta ve ancak nadir durumlarda şirketin kişilik kurgusunu delerek, şirket adına yapılanların esas sorumluluğunu taşıyanları ortaya çıkaracak bir incelemeye girişmektedir. Sorumluluğu dağıtan bir diğer unsur da, şirket paydaşlarının çoğunun kendilerinin de insanların yatırım yaptığı şirketler olmasından kaynaklanıyor. Çoğu durumda bireysel yatırımcılar yatırım yaptıkları şirket grubunun çevre yönünden ve sosyal yönden sorumlu davranıp davranmadığını bilmediği gibi, umursamaz da. Ortaklık adına yapılan işlerden dolayı kişisel sorumluluk doğmaması, genellikle şirket yöneticileri için de geçerlidir. Birçok yönetici ve müdür, hukuk ve iş etiğinin temel önceliğinin, ortakların kısa dönem mali kazançlarını olabildiğince artırmak olduğu varsayımıyla

6. Bell Houses Limited v City Wall Properties Limited [1966] 2 QB s. 693.
7. *Companies Act* 1989 section 3A and section 35(1).

çalışır. Sonuç olarak bir ortaklıkla ilişkili olduğu halde ortaklık adına yapılmış yıkıcı eylemlerden dolayı hiçbir kişisel sorumluluk duymayan sayısız yatırımcı, müdür, çalışan ve müşteri ile karşı karşıya kalırız.

Ancak şimdi ortaklıkları daha derinden inceleyerek bu sosyal yapıların hâlâ halkın ve yeryüzünün yararına olup olmadığını kendimize sormanın tam zamanı. Sebep oldukları sosyal ve çevresel yıkım, özellikle de küçük bir azınlığın yararını besledikleri düşünüldüğünde, vermeleri gereken faydaya değer mi? Eğer değmeyecekse, ne kadar büyük bir lobi gücüne sahip olursa olsunlar, bir şey yapmamız gerekir. Hukuk, ortaklıkları yaratmak için kullanıldığı gibi değiştirmek ya da ortadan kaldırmak için de kullanılabilir. Mesela ticari bir faaliyetin çevreye verdiği hasardan dolayı, maliyeti ne olursa olsun ortaklığın yanı sıra ilgili kişilerin de sorumlu tutulacağı etkin bir hukuki mekanizma yaratılmış olsaydı ortaklıkların çevreye verdiği zararın ciddi şekilde azalacağından kuşkum yok.

YERYÜZÜNDEKİ YAŞAMI YOK ETMEK YASAL

Soykırımı, insanlığa karşı işlenen bir suç olarak, haklı bir şekilde, hukuk dışı ilan ederiz. Gerçekten de soykırım, işlendiği ülkenin kanunlarına göre hukuki sayılsa da dünyanın her yerinde soruşturulabilir bir suçtur. Peki diğer canlı türleri ve yaşam sistemlerinin yok edilmesi? Birkaç istisna dışında, diğer yaşam biçimleri hatta yeryüzünün yaşam destek sisteminin kendisini öldüren, tehdit eden veya yok eden en tehlikeli insan davranışları dahi suç olarak kabul edilmemiştir. Canlı kıyımı ya da çevre kıyımına yasak getiren hiçbir ülke bilmiyorum. Hatta dünyanın en güçlü toplumu, en hafif kısıtlamalara dahi uymayarak bağlı olduğu iklim sistemini yok etme hakkını halen talep etmekte.

Dahası çoğu yönetişim yapısı yaşamı tehdit eden davranışları destekliyor. Kalkınmayı ve yeryüzünün daha hızlı sömürülmesini kolaylaştıracak, hatta insan ve diğer canlıların genetik yapılarını değiştirecek teknolojileri özendiren teşvik-

ler veriliyor. Kullanılması halinde çok büyük ve muhtemelen düzeltilmesi mümkün olmayacak çevresel zararlara yol açacak toplu imha silahlarının geliştirilmesi için inanılmaz ölçüde kamu kaynağı harcanıyor.

ADALET SİSTEMİ İLİŞKİLERİ DÜZELTMEKTEN ÇOK BOZUYOR

Çoğu modern toplumda, büyük bir hayranlıkla bahsedilen adalet sistemi aslında devletin kurbanlar adına intikam aldığı ve böylece kurbanların sosyal düzeni bozarak kendi kendilerine adalet aramalarını önlemek üzere tasarlanmış bir yapıdan ibarettir. Çoğu olayda bu sistem bireyin toplumdan kopuşunu hızlandıran, kimi zaman ise suçluların daha da beter hale gelmesine yol açan pahalı bir araçtır.

Ne var ki toplumun esenliğine yüksek değer veren geleneksel hukuk sistemlerine göre suç ve sosyal çatışma, aralarında ölülerin, hayvanların ve kutsal varlıkların da bulunduğu toplumu meydana getiren sosyal bağların bozulmasının belirtisi olarak görür. Dolayısıyla cezanın dağıtılmasından ziyade, asıl zarar gören ilişkinin iyileştirilmesi üzerinde durur. Bu iyileştirici adalet anlayışı, benzer şekilde tüm ilgililerin dahil olduğu arabuluculuk ve müzakere yollarında da uygulanır ve kusurlu kişilerden mağdur tarafların; ki bunlar kutsal varlıklar da olabilir, zararının telafi edilmesi istenerek, sosyal bağlar yeniden inşa edilir.

Son yıllarda Nobel ödüllü Başpiskopos Desmond Tutu liderliğinde Güney Afrika apartheid suçlarını inceleyen Barış ve Uzlaşma Komisyonu, iyileştirici adalet anlayışını benimsemiştir. Bu yaklaşım ayrıca, genç suçlularla ilgili olarak birçok ülkede uygulama alanı bulmaya başlamıştır.

Cezalandırıcı adalet sisteminin yetersizliği insanların çok daha büyük bir yeryüzü topluluğu üzerindeki yıkıcı etkileriyle baş etmede kendini daha da görünür kılmaktadır. Her ne kadar çevreye zarar veren şahıs ve şirketlere ceza vermenin önleyici bir etkisi olsa da, bu önlem canlı topluluğu üzerinde meydana gelen zararı gidermeye yetmiyor.

KANUNLARIMIZ ÇOK DAHA GENİŞ BİR BÜTÜNÜN İÇİNDE VAR OLDUĞUNU YADSIYOR

Hukukun kaynağı tümüyle insandır. Bazı hukuk sistemleri ilahiyattan esinlendiğini öne sürse de tamamı uygulamada insanların oluşturduğu metinlere dayanır. Uluslararası düzeyde dahi, insanlar tarafından kaleme alınan kanunlarda, daha geniş kapsamlı bir evren ya da doğa kanunlarını dikkate almaya ihtiyaç olduğu yönünde bir kabul oluşmamıştır. Bu durum Avrupa Birliği'nin (AB) son derece gelişmiş yönetişim yapılarını söz konusu olduğunda bile böyledir, hatta Birlik, her yıl balık stoklarının yıllık olarak kaldırabileceğinden fazla avlanma kotaları tahsis etmektedir. Bünyesinde tersi yönde hareket edilmesi gerektiğine işaret eden çok sayıda bilim insanı bulunduğu halde AB, temelde beşeri yönetişim yapılarının eğilmez doğa kanunlarının ancak yardımcısı olabileceğini kabul etmemekte yahut umursamamaktadır. Brüksel'in çıkaracağı hiçbir direktif, aşırı avlanmanın ancak balık nüfusunun ticari olarak avlanmaya yetmeyecek hale gelene kadar süreceği ilkesini geçersiz kılmaya muktedir değildir. Doğa kanunlarına karşı gelmenin cezasına ne itiraz edilebilir ne de bununla pazarlığa girişilir. Bu cezanın iptal edilmesini sağlayacak hiçbir lobici yoktur.

Gezegenin ritmine uygun yaşamayı unutmakla kalmadık, bunun bir zamanlar insanları idare eden yapıların birincil amacı olduğunu da unuttuk. Muhtemelen tüm insan toplulukları, bir zamanlar, mensuplarının içinde yaşadığı doğal hayatın şartlarına uygun bir yaşam sürmesini sağlayacak şekilde idare edilmiştir. O zamanlar, bu uyum toplumun sağlığı için gerekli görülmüştür. Ne yazık ki çevreleri ile hâlâ karşılıklı olarak gelişen bir ilişki sürdürmeye öncelik veren bu yerli toplulukların örf, âdet ve uygulamalarının, hâkim kültürün idare yapıları üzerinde hiçbir fiili etkisi olmadı.

"DOĞAL HUKUK"UN ÇÖKÜŞÜ

Hukuk fakültesinde iken hukuk felsefesi dersleri görmüştüm. Bu derslerde, bu alandaki teorileri, "hukuk" ve "adalet"

gibi fikirleri incelemiştik. "Doğal hukuk" konusuna dahi değinmiştik. Doğal hukuku, ilgi çekici olmakla birlikte modası geçmiş; ancak insan eliyle yapılmış kanunların ahlaken bağlayıcı olup olmadığını belirlemede mihenk taşı olarak kullanılabilecek bir kavram olarak ele almıştık. Doğal hukuku savunanlara göre iyi kanunlar tüm insanlarda (en azından tüm uygar insanlarda) ortak olan ve neyin doğru neyin yanlış olduğunu kavrayan bir içgörüye dayandığına inanıyordu.

Doğru hukuk, doğayla uyum içinde olan gerçek nedendir; evrensel olarak kabul görür, değişmez ve ilelebettir; buyruğu ile göreve çağırır, yasakları ile yanlış yapmaya engel olur. Boş yere iyi insanlara emir vermez ve yasak koymaz; bununla birlikte ahlaksız insanlara da tesir etmez. Bu hukuku değiştirmeye çalışmak günahtır, bir kısmını ortadan kaldırmaya çalışmak uygun olmadığı gibi tamamen ortadan kaldırmak ya da feshetmek de mümkün değildir. Halkın ya da meclisin kararıyla bu yükümlülüklerden kurtulamayız; açıklanması ya da yorumlanması için kendimizden başka bir yere bakmamız gerekmez. Roma'da ya da Atina'da farklı kanunlar yoktur; bugün ve gelecekte ayrı kanunlar olmayacaktır; tüm halk için ebediyen geçerli olan sonsuz ve değişmez kanun bir tanedir; bir tek yönetici, tek kural koyucu vardır ki o da Tanrı'dır. Tanrı bu hukuku yazan, onu duyuran ve uygulayandır.

Cicero, *De Republica* iii, xxii, 33 (Harris'den alıntı, 1997, s. 8)

Bu kavramın ilk hali Stoacı Roma filozofu Çiçero tarafından MÖ 1. yüzyılda ayrıntılı olarak tarif edilmiş ve Dominikli hukukçu St. Thomas Aquinas (1225-1274) tarafından Hıristiyanlık bağlamında, daha sonra büyük Roma-Hollanda hukukçusu Groitus (1583-1645) ve Puffendorf (1632-1694) tarafından laik bir anlayış temelinde geliştirilmiştir.

Avrupa hukukunda, hukuk felsefesi ve kanunların doğal hukuk ilkelerine göre belirlenmesi fikri yüzyıllar boyu kabul gördü; ancak 18. yüzyıldan itibaren değer kaybetmeye başladı ve 19. yüzyılda da geçerliliğini yitirdi. Yine de bu düşünme yönteminin kırıntıları Avrupa hukuk sistemi ile buna dayanan sistemlerde hâlâ görülebilir. Örneğin birçok ülkede, yönetişim hukuku alanında kamu hizmeti gören kurum ve kişilerin, karar alırken öncelikle her iki tarafı dinlemek gibi belli temel ölçütlere uyması bir gerekliliktir. Bu tür gereklilikler zaman zaman doğal adalet anlayışı olarak adlandırılır.

Doğal hukuk felsefesinin giderek önemini yitirmesine temelde iki öğreti sebep olmuştur. Birincisi, çoğunlukla İskoç filozof David Hume (1711-1776) ile ilişkilendirilen nonkognitivizmdir. İlk kez 1739'da yayımlanan *Treatise of Human Nature** adlı eserinde Hume, dünyanın işleyişi ya da insan doğası hakkında ne kadar çok şey bilirsek bilelim ahlaki olarak neyin doğru neyin yanlış olduğunun, buradan hareketle ne yapılması gerektiğinin mantıklı bir çıkarımının yapılamayacağına işaret etmektedir. Bir başka deyişle doğal hukukçular ve dönemin ahlak filozoflarının yaptığı gibi, değer yargısı içeren ahlaki çıkarımlara, gerçeğe dayalı iki mantık önermesinden yola çıkılarak ulaşılamaz. Örneğin "tüm memeliler üremek için cinsel ilişkiye girer" büyük önermesi ve "insanlar memelidir" küçük önermesinden yola çıkılırsa, mantıken "insanlar üremek için cinsel ilişkiye girer" sonucuna ulaşırız. Ancak bu önermeler "İnsanlar yalnızca üremek için cinsel ilişkiye girmelidir" sonucunu desteklemez.

Hume bize, filozof ve hukukçuların doğal hukukun kapsamını belirlemek üzere yaşam, toplum ve insan doğasının gözlenmesinden yola çıkarak, hukukun özellikle gelecekle ilgili ne söylemesi gerektiğine dair mantık temelinde bir çıkarıma varılamayacağını göstermiştir. Birçok hukukçu, Hume'un gözlemlerinin doğal hukukun temellerini yok ettiğini varsaydı. Ne var ki gerçekte olan bu değildi. Harris'in de işaret ettiği üzere tümdengelim yöntemini kullanan bu kıyas yöntemi bir şeyi ispata yarayan tek yol ise, o zaman güneşin geçmişte de doğduğundan yola çıkarak yarın yine doğacağını mantık yoluyla söyleyemeyiz. Üstelik değer yargısı içeren önermelerden yola çıkarsak, yapılması gerekenler gibi diğer çıkarımlara da mantık yoluyla varabiliriz.[8]

Doğal hukuk anlayışına karşı çıkan ikinci öğreti ise çoğunlukla hukuki pozitivizm olarak anılır. Bu öğretinin, taraftarla-

* David Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme,* Çev. Ergün Baylan, Bilge Su Yayıncılık, Ankara, 2009. (y.h.n.)

8. J. W. Harris, *Legal Philosophies*, Butterworths, Londra, 1997, 2. baskı, s. 12-16.

rı hukukun ahlaki bir içeriğe sahip olmadığını, bu kapsamda hukukun ne söylemesi gerektiğine dair bir sorunun anlamsız olduğunu, hukuk olan şeyin uygulamaya dayalı olarak anlaşılabileceğini ve bunun mevzuata yapılan atıf, yargılama kararları ve örf âdette belirgin olarak görüldüğünü söyler.

Gerçek hayata yansımasına baktığımızda, doğal hukukun değerini yitirmiş olmasının nedenlerinden birinin toplumdaki farklı çıkar gruplarının kendi inancının doğal olduğunu ve bu nedenle doğal olmamakla karaladığı diğer inançlara üstün gelmesi gerektiğini savunmasına zemin hazırlamasından kaynaklandığı görülür. Kuşkusuz yüzyıllar boyu farklı toplumların suç olan ve yasaklanmayan davranışları farklı şekillerde ele aldığını düşündüğümüzde pozitivist hukuk filozoflarının, suçu devletin siyasi mekanizmasını elinde tutanların tanımlamayı seçtiği şey olarak adlandırması çok da anlaşılmaz değildir. Günümüzde görece az sayıda hukukçu geçmişteki hukuk filozoflarının geliştirdiği, belli davranışların canice ya da yanlış olduğu (*mala in se)* ve evrensel olarak suç sayılacağı anlayışını desteklemektedir. Soykırım dahi içinde yer aldığı şartlara göre hukuken korunduğu ve cinayet sayılmadığı durumlar göz önüne alındığında son derece göreceli bir kavram olarak düşünülmektedir. Örneğin, karının şiddet uygulayan kocasını tasarlayarak öldürmesi cinayetken, savaş sırasında yüz binlerce kişinin kasten öldürülmesi alınan dış politika kararları sonucunda cinayet sayılmadığı gibi övgüye bile layık bulunabilir.

Dahası bir canlının kasten öldürülmesi ancak maktulün hukukun tanıdığı bir özne olması halinde cinayet sayılacaktır. Hukuken, sahip olunabilen şeyler nesnedir, özne değil. Aynı şekilde Roma hukukunda bir köleyi öldürmek cinayet değildi; çünkü köleler birer nesneydi ve bir suç meydana gelmiş olmuyordu. Ne var ki bir kimse bir başkasının kölesini öldürdüğünde köle sahibi mal varlığında meydana gelen ziyandan dolayı tazminat talep etmeye hak kazanıyordu. Bugün de benzer şekilde, kıyımın boyutu ne olursa olsun ya da uygulanan vahşet, ahlaksızlık ve acımasızlık ne derece büyük olursa olsun huku-

ken bir hayvana ya da ormana karşı cinayet işlemek mümkün değildir. En kötü ihtimalle ya çevresel etki değerlendirmesi gibi düzenleyici usullere ya da hayvanlara kötü muameleyle ilgili kanunlara karşı gelinmiş olunur; ki bu kanunlar da çoğunlukla hayvanlara karşı duyarlılığı korumaya yöneliktir.

Yakın zamanda doğal hukuk yaklaşımı, doğal hukukun asgari düzeyde tanınması gerektiğini savunan ünlü hukukçu H. L. A. Hart (1907-1992) tarafından desteklenmiştir. Hatta 1980 tarihli *Natural Law and Natural Rights** eserinin yazarı John Finnis gibi yazarların getirdiği yorumlar yoluyla yeniden yaşam bulan bir yaklaşım haline gelmiştir. Bununla birlikte doğal hukukun bu en yeni yorumları dahi katı bir insan merkezli yaklaşımdan kendini alamamıştır. Örneğin Finnis, adaletin toplumdaki bireylerin temel değerler ile makul amaçlara ulaşmasını sağlayan koşulları yaşama geçirerek, ortak iyiyi güçlendirmekten ibaret olduğunu öne sürer. Ancak sözü edilen toplum insan topluluğudur. Finnis devamında, "toplumdaki bireysel özerklik" için faydalı olduğu ve kaynakların kamu girişimlerinden ziyade özel teşebbüslerce daha üretken bir şekilde sömürüleceği gözlemine dayanarak özel mülkiyeti haklı göstermeye çalışır. Açıkça belirtmek gerekir ki, Batı toplumlarındaki birey için iyi olduğunu düşündüğümüz şeye ilişkin referans noktamızı yeryüzü için faydalı olan noktaya kaydırdığımızda ise varılacak sonuçlar oldukça farklı olacaktır.

Yeryüzü içtihadı açısından bakıldığında, doğal hukukun içinde bulunduğu insan merkezli durum nedeniyle bu yaklaşım etrafında dönen tartışmalar son derece yapay görünüyor. Buna rağmen doğal hukuk anlayışının tarihi, bazı açılardan yol gösterici nitelikte. İlk olarak bu tarih, bize gözleme dayalı gerçeğin ya da mutlak mantığa dayandırılamayan yaklaşımların, mevcut güç odaklarından çıkar sağlayanlarca ağır eleştirilere maruz bırakılabileceğini göstermektedir. İkinci olarak belirli durumların gözlenmesinden yola çıkarak olması gereken in-

* John Finnis, *Doğal Hukuk ve Doğal Haklar,* Oxford University Press, Oxford, 2011, 2. baskı. (y.h.n.)

san davranışlarına dair yüzeysel ya da belirli ideolojilere bürünmüş genellemelerin karşısında durmamız gerektiği yönünde bizi uyarır. Büyük olasılıkla, bilgelik arayışında neredeyse tamamen genel mantığa ve bilimsel yönteme dayanmanın sınırlarını da ortaya koymaktadır.

DOĞA KANUNLARI

Hukuk felsefesi derslerinde ele almadığımız konulardan biri de doğa kanunlarıydı. Bugün düşündüğümüz haliyle doğa kanunlarının, hukukçuların dünyasında yeri olmadığı açık. Popüler imgelemde ise ancak çizgi romanlarda yer alır. Hepimizin aşina olduğu bazı tabirler vardır: balta girmemiş orman kanunları, ya avcısın ya da av, en uygun olan hayatta kalır (bu tabir yanlış bir şekilde en güçlü ya da en kurnaz olarak anlaşılmaktadır). Bu deyişler genel olarak insanın doğal yaşama ilişkin gerçekdışı görüşünü yansıtır.

Konuyu biraz daha ciddi bir şekilde ele alırsak, doğa kanunlarını hayvan ve bitkilerin yaşamını düzenleyen fiziki dünyanın yönleri olarak düşünebiliriz; ne var ki bunun modern insanoğlu ile pek ilgisi olmadığı açık. Bir diğer deyişle, doğa kanunları terimini en ciddi şekilde kullanıyor olsak da, bunlara gerçek kanunlar gözüyle değil, evrenin işleyişini tanımlayan ve hava geçirmeyecek şekilde kapatılmış insan dünyası ile ilgisi olmayan ilkeler olarak bakıyoruz.

Böylesi bir durumda, laik hukuk felsefemiz insan toplumu dışında var olan tüm kaide, kural ve düşüncelerin dikkate alınmasını olduğu gibi dışlar. Kanunlar homosfer akvaryumu içinde meydana getirilir ve kelimenin tam anlamıyla başına buyruk düzenlemeler olarak anlaşılır. Hükmü olan tek şey toplumun hukuk inancı ve yazılı hukukun ne söylediğidir. Bu durum ilk bakışta kulağa tümüyle mantıksız gelebilir. Ancak nihayetinde, insan kanunları insanlara uygulanmak üzere yine insanlar tarafından yazılmıştır, İngiltere'de Halsbury Kanunları'nın en zeki yunusla dahi ne ilgisi olabilir ki? Tüm sosyal hayvanların kendi kuralları ve ihlalcilere dönük cezaları bulunmaktadır.

Av sonrası yemeye koyulan aslan grubuna ya da şempanzelerin sosyal yapılarına bir bakın. Bizim kanunlarımız da aynı şeyin daha karmaşık bir türü değil mi? Sorun, insan kanunları ya da insan haklarını geliştirmiş olmamızda değil; ancak hukuk sisteminin yeryüzü sistemi içinde yer aldığının farkında olmamamızdan ve sonuçta hukuk sistemi ile yeryüzü sistemi arasındaki bağın sürekliliğine dönük bir gereksinim duymamızdan ileri geliyor.

Bu çılgın durumu daha da vahim hale getiren ise yine insanın kendisidir. Evrim süreci insan türünü harikulade yeteneklerle donatmıştır. Bu sayede yaratıcılık ve bilinç gibi evrensel özellikleri müthiş derecede ortaya koyabilecek bir kapasitemiz olduğu kadar büyük zararlar vermeye de kapasitemiz var. Bir grup şempanze, ısrarla çevrelerini yıkıma uğratan anormal sosyal davranışlar sergileseydi bu durumun diğer türler üzerinde muhtemelen büyük bir etkisi olmazdı ve bu davranışların kendi kendine zarar veren doğası şempanzelerin uzun dönemde soylarının tükenmesiyle sonuçlanırdı. Bununla birlikte, kendi çevresini yönlendirmedeki gelişmiş becerisi göz önünde bulundurulduğunda, kendi türümüzün evrimsel eceli gelmeden yeryüzünün yaşam destek sistemlerine hasar verebileceği sonucu çok daha yakın bir ihtimal olarak duruyor. Tahminler, yeryüzü sistemi üzerindeki insan etkisinin içinde bulunduğumuz yüzyıl boyunca bu düzeyde devam etmesi halinde 2100 yılına gelmeden, yani torunlarımızın ve kısmen çocuklarımın yaşayacakları bir dönemde, bugün yaşamakta olan türlerin üçte birinin soylarının tükenmiş olabileceğini göstermekte.[9]

HUKUKU İYİLEŞTİRMEK

Hâkim toplumların yönetişim yapılarındaki bozukluk yıkıcı düzeydedir. Bu durum, yeryüzü topluluğunun diğer üyeleri için de geçerlidir. Bu yönetişim yapılarının bize de yarar getirmemesi çoğumuz için çok da açık bir gerçek değildir. Toplum,

9. Sidney Liebes, Elisabet Sahtouris, Brian Swimme, *A Walk Through Time: From Stardust to Us*, John Wiley & Sons, New York, 1998.

bütünün sağlığını tehdit eden uygulamaları tanımlamadığı ve bunları durdurmadığı sürece bu uygulamalar katlanarak artacaktır. Er ya da geç ya tüm yeryüzü topluluğuyla birlikte doğa felaketleriyle boğuşur hale geleceğiz ya da kendimizi düzenleme konusunda çok temel değişikliklere gideceğiz. Burada sorulması gereken soru, toplumumuzun gerekli dönüşümü yeterli hızda gerçekleştirip gerçekleştiremeyeceğidir. Bunun cevabı ise, engin ormanlar, kadim mercan kayalıklar ya da enfes yapıda diğer yaşam toplulukları açısından baktığımızda hayır olacaktır. Bu yaşam biçimleri insan davranışlarında temelden bir değişikliğe gidilmesinden önce sonsuza dek yok olmuş olacak. Kendi türümüz ve daha birçokları için ise, cevap önümüzdeki iki ya da üç neslin yaşamı boyunca verilecek kararara bağlı.

Bu bölümde tarif edilen halsizlik halinin belirtilerinin farkına varmak iyileşmenin ilk adımıdır. İkincisi ise hastalığın kökenine inerek belirtileri iyileştirmenin çok daha ötesine gitmemiz gerektiğini kabul etmekten geçiyor. Bununla birlikte iyileşme sağlıklı olmanın nasıl olduğunu anlamayı ve bu sağlığa yeniden kavuşmak için uğraşmayı gerektiriyor. Altıncı Bölüm'den Yedinci Bölüm'e kadar olan Üçüncü Kısım'da, insanlara nasıl bir kez daha sağlıklı bir rol biçeceğimizi ve bu rolü destekleyecek yönetişim yapılarının niteliklerinin neler olabileceğini ele alıyorum. Onuncu Bölüm'den On Dördüncü Bölüm'e kadar olan Dördüncü Kısım'da, mevcut yönetişim yapılarının yeryüzü yönetişim sistemine dönüştürmek üzere yapılabilecekleri tartışıyorum. On Beşinci Bölüm'den ibaret Beşinci Kısım ise toplumu ve yönetişim yapıları en hızlı şekilde dönüştürecek önermeleri ele almakta, nasıl ilerleme sağlanacağını incelemekte ve bugüne kadar yapılan ilerlemeler de son notlarda verilmektedir.

Üçüncü Kısım

Yeryüzü Yönetişimi

Toplumda insanlara karşı sorumluluk duygusu geliştikçe ekolojik benlik de ahlaki bir sorumluluk alma yönünde olgunlaşmaktadır. Bu benlik, sorumluluğu sosyal ilişkiler ile siyasi kararların yapısı içine dağıtmanın yollarını arar.

Theodore Roszak

6
Yüksek İlme Saygı

DAĞLAR

Penceremden görünen Masa Dağı [Cape Town sınırlarında] her zamanki gibi sükûnet içinde. Boylu boyunca uzanmış ince tutamlar halindeki beyaz bulutlar, gri, engebeli yüzeyin üzerinden huzur içinde akıyor adeta. Birkaç dakika önce, güneş dağların ardından batarken görkemli şeritlerle bölünmüş bulutların yeleyi andıran izleri capcanlı duruyordu. Şimdi, akşam serinliği çöküyor ve ormanlık yamaçlara doğru kayan bulutlar daha koyu ve ağır görünüyor. Dağ ağır ağır ilerleyen sis perdesinin ardında birden kayboldu. Artık hiç görünmez halde, akşam karanlığında sisli orman bile gözden kayboluyor.

Orda durduğunu biliyorum yine de, ararsam bulurum. Yamaçlara tırmanırken artan kalbimin atışından biliyorum bunu. Dik yokuşları kaslarımı şişirecek ve güzelliği ruhuma işleyecek. Zirve yolunda, ansızın bastıran sisin tehlikelerine hazırlıksız yakalanan gezgin de görecektir ki, dağın insanda saygı uyandıran fiziki bir gerçekliği var.

Ancak sırf mantık çerçevesinde tarif etmek güç. Nerde başlar, nerde biter? Bu ne dağı, türü ne? Neyden meydana gelmiş? Bulut, orman, dereler dağın bir parçası mı? Bana ne anlam ifade ediyor ya da ben ona ne anlam ifade ediyorum? Saygı duyulacak bir nesne mi? Bana esin veren bir fikir mi? Yoksa hoş bir biçimde bir araya gelmiş bir kumtaşı ve granit yığınından mı ibaret? Bu sorular içinde, aklım sözlük anlamının rahatlığına kaçıyor, yeryüzünün geniş doğal yükseltisi, ordinat haritalarının birbirinin içine geçmiş izohips çizgilerini getiriyorum aklıma. Dağ ise her zaman aynı, sert ve durgun; yine de etrafını saran mikroklimanın ortak yaratımındaki rolünü oynuyor, tıpkı aklımdan geçen anlamda ve kalbimdeki memnuniyetteki rolü gibi.

YÜKSEK İLİM İLE DİĞER YERYÜZÜ İÇTİHADINI BİRBİRİNDEN AYIRMAK

Ne ben dağın bir parçasıyım ne de dağ benden bir parça. Birbirimizden ayrıyız, yine de ikimiz de aynı yeryüzünün parçalarıyız ve aynı atomaltı parçacıklardan oluşuyoruz, içimizden geçen enerji aynı. Bir bütünün parçası olup yine de ondan ayrı olabilmeye dair özellikler, yeryüzü içtihadını anlamamıza da uygulanabilir; sonuçta bu felsefe de farklı yönler taşımakta. Bir yandan evrenin işleyişini düzenleyen kanunlar ve ilkeler var. Bunlar zamansız olmaları ve aynı kaynaktan gelmeleri bakımından bir. İşte bu yüksek ilim evrenin kendisinin bir göstergesidir. Örneğin, yerçekimi kanunu gezegenlerin dizilişinde, bitkilerin büyümesinde ve gece-gündüz döngüsünde görülür. Her biri bu kanunun bir kanıtıdır.

Diğer taraftan, yeryüzü içtihadı insanlar tarafından geliştirilen ve büyük oranda bu yüksek ilimden gelen ve ondan oluşan hukuk felsefelerine işaret eder. Daha açık bir ifadeyle, bu kitapta yeryüzü içtihadı tabirini bu dar kapsamda kullandım. Bununla birlikte her tür hakiki yeryüzü içtihadının yüksek hukuk ilmi ile donanmış olması ve bunun bir uzantısı olması gerektiğinin kavranmasını da önemli görüyorum. Dolayısıyla her iki tabir de ayrı şeyler değil ancak aynı modelin farklı yönleri olarak anlaşılmalıdır.

İnsan, kanunları yeryüzünden alır, yeryüzü kendi kanununu Cennetten, Cennet de Tao'dan alır. Tao'un kanunu olduğu şey olmaktır.

Tao The King (Tao Te Ching), Bölüm 25

YÜKSEK HUKUK İLMİNİN DOĞASI

Yüksek ilim dağlara benzer. Neyse odur; ona dair yaptığımız tüm tarifler soyut tahminlerden ibarettir. Ne yanlıştır, ne de doğrudur. Her şey evrenin bir parçası olduğundan dolayı, o da tüm şeylere içkindir. Bu anlamda en iyi, evrenin özelliklerinden biri olarak anlaşılabilir; yoksa evreni kontrol eden bir kural ya da ilke olarak değil; belli bir amaç güden bir kural ya da ilkenin uygulandığı gibi uygulanmaz. Ancak varlığı ve işleyişi doğal yaşam olgusu çerçevesinde gözlenebilir. Yeryüzü içtihadının geliştirilmesi işiyle uğraşanların üzerinde çalışacağı tasarımı etkileyen unsurlar olarak da anlaşılabilir.

Kendi türümüz için güvenilir bir yeryüzü içtihadı geliştirmek üzere yüksek hukuk ilmini rehber edineceksek, bu ilmin doğasını ve kapsamını ortaya çıkarmaya çalışmakla işe başlamalıyız. Doğal yaşam (evrenin olağan işleyişi) evrenin temel doğasına ilişkin en iyi rehberdir. Bu ilim, yeryüzü içtihadını yeniden keşfetmek ve günümüze uygun bir yapıya ulaştırabilmek için evrenin temel kanun ve ilkelerini inceleyerek işe girişmek gereklidir; çünkü bunlar yasal bir çerçevenin içinde yer alması gereken nihai çerçeveyi bize sunar. Gerçek hayatta, bunun anlamı yeryüzündeki doğal yaşamın işleyişini anlamak demektir. Kendimizi yeryüzü topluluğuna yeniden dahil

etmeye çalışırken ayaklarımızın altındaki toprağın, birlikte evrim geçirdiğimiz canlıların kök, pençe, kanat ve dokunaçlarının altındaki toprağın bizi birleştiren ortak nokta olduğunu hatırlamakta fayda var. Hepimizin yuvası olan, hamurumuz ve yaşamımızı destekleyen gıda, topraktır.

İNSAN DOĞASI VE YÜKSEK İLİM

Özellikle son yıllarda, bilim dünyasının topladığı tecrübe ve deneye dayalı bilgi birikimi, evrenin işleyişine ilişkin önemli bulgular sunuyor. Bununla birlikte geçerli ve işe yarar bilgi ile görüye ulaşmanın tek yolunun rasyonel analizden geçtiğini düşünmüyorum. Yüksek ilim evrenin her bir tarafına yazılıdır. Türümüze dair beynimizin boyutundan, dişlerimizin şekline, güzellik ve renk anlayışımıza kadar her şey evrim sürecinde en yakın şekilde dansımızı birlikte ettiğimiz evrenle, bitkilerle, hayvanlar ve mikroplarla olan etkileşimimize göre şekillenir. Bunlardan herhangi biri farklı olsaydı, yerçekimi başka türlü olsaydı mesela, biz de farklı olurduk. Bu nedenle yüksek ilim bir bakıma kendi vücudumuzdaki kemiklere, kaslara, bağ dokumuza ve düşünme biçimimize işlemiş bir olgudur.

Biz insanlar bu evrenin bir parçası olduğumuzdan, doğa ile empatiye dayalı bir ilişki ve iç gözlem ile yüksek ilmin ilkelerini anlama kapasitesine de sahip olmamız son derece mantıklıdır. Yani, doğal hukukun Dördüncü Bölüm'de ele aldığım klasik anlaşılma yöntemlerinden farklı olarak, yüksek ilmi keşfetmenin dar anlamda nedenselliği kullanmaktan başka yolları da bulunmaktadır. Yeryüzü içtihadını geliştirirken de insan doğasını ve onun evrenle etkileşimini göz önünde bulundurmak ayrıca önem taşıyor. İnsan doğası doğa için neyse, yeryüzü içtihadı da yüksek ilim için odur.

YÜKSEK İLMİN ÖZELLİKLERİ

Peki yüksek ilim dediğimiz bu dansın temel özellikleri nelerdir? *The Universe Story** kitabında, Brian Swimme ve

* Evrenin Hikâyesi. (y.h.n.)

Thomas Berry "Kozmogenetik İlke"ye değinir. Bu ilkeye göre evrenin, temel kısım ve yönlerinin evrimini ortaya koyan üç özellik tarif edilebilir: ayırıcı olma, öz yapıcılık ve birlik.[1] Bu özellikler, evrenin bu yönlerinin bir teoriden türetilmediğini; ancak evrenin incelenmesinden ortaya çıktığına işaret eder. Sonuç olarak zaman içinde bilgi ve kavrayışımız geliştikçe bu anlayışımızın da derinleşeceğini umabiliriz.

Bu terimlerin basit bir tarifini yapmak mümkün değil ancak burada, "ayırt etme" [differentiation]özelliğini çeşitlilik, değişkenlik ve çok yönlülüğe yatkın bir doğaya sahip olma, "öz yapıcılığı" [autopoiesis], kendini organize etme ve öz farkındalık yeteneği, "birliği" [communion] de evrenin her yönü ile karşılıklı bağ kurmaya işaret edecek şekilde anlayabiliriz. Evren düzenini, kendini her bir parçanın farklı yönlerinden ayırt ederek, kendini yaratma yeteneği ile bu farklı parçaları yapılandırarak ve birlik ile her bir parçayı birbirine uygun şekilde düzenleyerek sağlar.

Bunun yanı sıra, yeryüzü sisteminin kendini çok daha ileri safhalara doğru geliştirmekte olduğu da göz önünde bulundurulması gereken bir ihtimal olarak duruyor. Varılan her seviyede, yeni nitelikler ortaya çıkmaya yüz tutar, sistem kendini yeniledikçe kendini oluşturan parçaların toplamından çok daha büyük bir hale gelir ve önceki safhaların bileşiminden çok daha ötesini ifade eder.

Masa Dağı'nı sık sık gezen bir diğer isim olan Jan Smuts (1870-1950) şöyle yazar:

> Gerek madde gerek yaşam, beden ya da organizma dediğimiz doğal bütünlükler meydana getiren birim yapılardan oluşmuştur. Bütünlük özelliği her yerde karşımıza çıkar ve evrende çok temel olan bir şeye işaret eder. Bütünsellik, işte bu temel rol için türetilen terimdir.[2]

1. Brian Swimme ve Thomas Berry, *The Universe Story: From the Primordial Flaring Forth to the Ecozoic Era–A Celebration of the Unfolding of the Cosmos*, HarperCollins, San Francisco, 1992, s. 73-75.
2. J. Smuts, *Holism and Evolution*, 1926. Akt. Pepper, D, *Modern Environmentalism: An Introduction*, Routledge, Londra, 1996.

Smuts, yaşamın cansız maddeden türediğini, ardından da aklın ortaya çıktığını ileri sürer. Sonraki aşamalardan her biri kendinden önceki aşamaların toplamından çok daha büyüktür ve kendini oluşturan parçalara indirgenemez.

Yeryüzünün, kendisi ile canlı organizmalar arasında ve canlı organizmalar ile cansız çevre arasındaki etkileşim ile ortak bir yaratım sürecinden geçerek evrilen bir yapı olduğu görüşü bir dizi hipotez ve keşif sonucu güçlenmiştir. Eski NASA bilim insanı James Lovelock'un Gaia Teorisi de bunlardandır. Lovelock, yeryüzünün aşina olduğumuz diğer organizmalar gibi olmadığına, etkin bir öz-düzenleyici yapı olarak görülmesi gerektiğine dair inandırıcı savlar öne sürer.[3] Kuşkusuz gün geçtikçe, yeryüzünün milyonlarca yıl boyunca atmosferin kimyasal konumu ile yüzey sıcaklığını yaşam için en uygun düzeyde sabitlediğini gösteren kanıtlar artmaktadır. Örneğin metan milyonda 1,7 gibi oldukça durağan bir seviyededir ve atmosferin %21'i tepkimeye son derece duyarlı olan oksijenden oluşur. Güneş ışığında oksijen ve metan, karbondioksit ve su üretmek üzere tepkimeye girer. Metanın mevcut oranını koruması canlı organizmaların yılda yaklaşık 500 milyon ton metan üretmelerine bağlıdır. Eğer yeryüzündeki yaşam sona ererse bu elementlerin tümü artık tepkime olması mümkün olmaz hale gelene kadar birbiriyle tepkimeye girer ve gezegen ısınarak oksijen ve suyun olmadığı, yaşanamaz bir yer haline gelirdi.[4]

Londra Üniversitesi Birkbeck Koleji'nin eski kuramsal fizikçilerinden David Bohm'un teorileri yeryüzünün tüm potansiyelini kullanmaya doğru bir tomurcuk gibi açılmakta olduğunu destekleyebilir. Bohm üç boyutlu bir resmin her parçasının resmin tümünü ortaya çıkarması gibi, bir sistem bütünün tüm özelliklerinin bütünün tüm parçalarında bulunduğunu öne sürer. Dahası, televizyonun radyo sinyallerinde bulunan res-

3. Bkz. J. E. Lovelock, *Gaia: A New Look at Life on Earth*, Oxford University Press, Oxford, 1979.
4. J. E. Lovelock, *Gaia: The Practical Science of Planetary Medicine*, Gaia Books, Londra, 1991, s. 23.

mi açığa çıkarması gibi, parçalara içkin ve göze görünmeyen bir düzen bütününün de doğal yollardan açılarak görünür hale gelebileceğine de işaret etmektedir.[5]

Katolik rahip Teilhard de Chardin ve *The Awakening Earth*'ün[6] yazarı Peter Russell'ın da içinde bulunduğu bir diğer kesim ise, dünyayı süper organizma olma yönünde evrim geçirmekte olan bir yapı olarak görür. Enerji düzeyinden maddeye, maddeden yaşama sıçrayan dünya, küresel bilinç düzeni haline bir sıçrayış yapmak üzeredir.

Yaşam yerküreyi savaşarak değil örgütlenerek ele geçirmiştir. Yüzeysel farklılıklarımızın ardında, hepimiz yürüyen birer bakteri topluluğuyuz... Dünya minik canlı varlıklardan meydana gelen noktacı bir resim olarak ışıldar.

Margulis ve Sagan, *Microcosmos*, s. 15 ve 191.

Bunlar kulağa inanılması zor fikirler gibi geliyor olabilir. Henüz genç ve mantıktan ödün vermeyen bir avukat olma yolunda ilerlerken, Lovelock'un dünyanın bir organizma olarak görülmesi varsayımını duyduğumda katılarak güldüğümü çok iyi hatırlıyorum. Ancak daha sonra Lovelock'un bilimsel savlarını okuduğumda önyargılı davrandığım için pişmanlık duydum. Bu varsayımın bilimsel bir teori olarak kabul edilmesi için yeterli kanıt bugün mevcut durumda. Örneğin, Lynn Margulis gibi bilim insanları, deniz yosunları gibi mikroorganizmaların atmosferin bileşimindeki istikrarı korumaya yardım ettiğini göstermiştir. Margulis, ayrıca evrim sürecinin çoğunlukla türlerin birbirinden ayrılmasıyla değil, bağımsız varlıkların daha gelişmiş varlıklar oluşturmak üzere kurdukları ortak yaşam ilişkisi temelinde bir araya gelmesi sonucu yönlendirildiğini öne sürmektedir. Yani evrim sürecinde işbirliği ve karşılıklı bağlanma rekabetten çok daha önemli olmuştur.[7]

5. David Bohm, "Wholeness and the Implicate Order", *The Penguin Book of New Age and Holistic Writing*, Penguin, Londra, 2001.
6. *The Awakening Earth*, Routledge & Kegal Paul, Londra.
7. Bkz. Lynn Margulis ve Dorion Sagan, *Microcosmos*, Summit, New York, 1986.

Bu aşamada, günümüze uygun bir yeryüzü içtihadı geliştirme sürecinde, doğal sistemlerin Edward Goldsmith'in[8] bütünlüklü koruma olarak adlandırdığı karakteristik özellikler sergilediğini göz önünde bulundurmanın akıllıca olacağını söylemekte bir beis görmüyorum. Bütünlüklü koruma görüşüne göre düzgün işleyen bir sistem her yönden tüm yapının sağlık ve bütünlüğüne faydalı olacak şekilde çalışır. Böyle olmasaydı, yapının bütünlüğü kendini oluşturan parçaları da olumsuz etkileyecek şekilde bozulmaya başlardı. Öz-düzenleyici olma, canlı organizmaların ya da organizma topluluklarının zorunlu unsurlarından biridir. Bu ayrıca, uygulanabilir ve kendi kendini düzenleyen her yapının, bütüne zarar veren herhangi bir işlevi tanımlayıp düzeltebilecek geri bildirim mekanizmalarına sahip olması gerektiği anlamına gelir. Buna göre dayanıklı bir öz-düzenleyici sistemin, kendi içinde bütünü zayıflatan tarafları bulup düzeltecek bir geri bildirim mekanizmasına da sahip olması gerekir.

Kuşkusuz dünyanın düzgün işleyen bir doğal sistem olduğunu, endişe edilecek bir şey olmadığını; çünkü zaman içinde kötü yönetişim anlayışımız sonucu türümüzün yok olması ya da sayımızın azalması sonucu dengenin ya da homeostazın yeniden sağlanacağını iddia edenler olacaktır. Ben şahsen bu düşünceyi hiç de iç rahatlatıcı bulmuyorum ve zaman içinde yeterince gelişmiş, uygun öz-düzenleyici mekanizmalar geliştirerek bu uzun vadeli cezanın yönünü değiştirebilecek kadar zeki olduğumuzu düşünüyorum. Öte yandan her ne kadar gidişata olumlu bir yön versek de, asıl mesele bu esnada dünyanın neler yitireceğidir.

YÜKSEK İLMİN REHBERLİĞİNDE YÜRÜMEK

Yüksek hukuk ilminin beşeri yönetişim yapılarına ve hukuk felsefesine etkilerini anlayabilmek için, sırf insan odaklı dayanak noktamızdan kaymamız gerekiyor. Bu kayma, güneşin dünyanın değil de, dünyanın güneş etrafında döndüğü

8. Edward Goldsmith, *The Way: An Ecological World View*, Rider Books, Londra, 1992 (gözden geçirilmiş baskı, Green Books, 1996).

gerçeğini kabul etmek için gerekli mantıki bakış açısındaki kaymaya benzetilebilir. O zamanki insanlar ve yetkili kurumlar, dünyanın ve sonuçta insanın, evrenin merkezi olmadığını kabul etmenin doğuracağını sandıkları olumsuz sonuçlardan öylesine korkuyordu ki, Kopernik'i sözünü geri almaya zorladı. Böyle yaparak da bu kabulün gerçeklik üstünde aslında hiçbir etkisi olmadığını, Kopernik'in doğruyu söylüyor olmasının sadece dünyanın güneş etrafında döndüğünü kanıtlayacağını ve bunun da düşündükleri gibi bir felaket olmadığını göremediler. Aslında gerçekte zarar görecek olan tek şey, dönemin kilisesi ve insanlarının sarıldığı mutlak aşırı kibirlilik ve kendini beğenmişlik haliydi. Aynı şekilde beşeri hukuk felsefesini, yüksek ilmin yardımcı bir unsuru olduğunu kabul etmek de tehditkâr görünebilir ancak doğru olan budur.

Bu halde evrenin, yani yüksek ilmin temel özelliklerinin yeryüzü içtihadına ne gibi etkileri olabilir?

Öncelikle yüksek ilmin beşeri hukuk felsefesiyle ilgili olduğunu ve geçerliliğini kabul ettiğimizde, hukuk felsefesi ve hukukun kaynağı, homosferin ve insanın denetim alanının dışına çıkar. Daha doğru ifade etmek gerekirse, Thomas Berry'nin de ifade ettiği gibi, "esas kanun koyucu evrendir."[9] Bu denetim alanıyla birlikte, doğruyla yanlışı ayırt etmenin, meşruiyetin yüce hakemi olmamızın temelleri de ayağımızın altından kayıp gider. Ancak bunun yeryüzündeki yaşamı yeniden kabul etmenin bir bedeli olduğunu, bize homosferde bulamadığımız refahı sunacağını kabul etmemiz gerekiyor.

İkinci olarak hakların temel kaynağının toplum değil, evren olduğunu kabul ettiğimizde beşeri hukuk felsefesinin de çok daha engin ve daha önemli olan yüksek ilim ile sarmalanmış ve sınırlanmış olduğunu görürüz. Hukuk teorisi ve kanunların düzenlemeyi hedefledikleri şeyin bilincinde olmak zorundayız.

Üçüncü olarak beşeri kanunlar ile yönetişim yapılarının insan davranışlarını sırf toplumun sağlık ve bütünlüğü için

9. Thomas Berry, *The Great Work: Our way into the future*, Bell Tower, New York, 1999.

değil, aynı zamanda ekolojik topluluklar ve dünyanın kendisine de faydalı olacak şekilde düzenlemesi gerekmektedir. Tüm öz-düzenleyici yaşam topluluğu ve ekosistemler, daha büyük bir yapının parçalarından biri olduğu gibi o yapı da kendinden daha büyük bir yapının bir parçasıdır ve bu döngü böyle sürer. Dolayısıyla yönetişim yapılarının bütünün korunması ilkesine göre değerlendirilmesi ve düzenlenmesi sürecinde, bir yandan daha bütünlüklü topluluklar yapılandırmış oluruz. Bu anlamda bütünlüğün korunması ilkesinin uygulanması, birlikteliği de bütünlüğü de yeniden oluşturmuş olur.

Dördüncüsü, birliği dayatma isteğimizi yeniden ele almalı ve öz-düzenleyici yapıların çeşitliliğini, isterseniz buna yeryüzü demokrasisi diyelim, kucaklamalıyız. Çeşitliliğin özellikleri hakkındaki bilgimiz, bize istikrar ve yaratıcı evrimin temelinin birlikten ziyade çeşitlilikte yattığını göstermektedir. Ne var ki hukuki yapıların büyük çoğunluğu gerek yaklaşım gerek içerik bakımından bir örnek olmayı dayatmaktadır. Küreselleşme de tektipliliğin desteklenmesi, kültürel ve bölgesel farklılıkların azaltılması üzerine kuruludur. Birörnekliliğe karşı bu baskın arzumuzun temelleri bir dereceye kadar çevre de dahil etrafımızdaki her şeyi yönetmemiz gerektiği şeklinde katı bir inanca dayanmaktadır. Yönetici aklın, toplu halde karar alabilmesi için gerçek dünyanın karmaşıklığını soyut uyumlaştırmalara indirgemesi gerekir. Örneğin Dünya Bankası'nın, muhtemelen önüne gelen her projeye ayıracak yeterli zamanı yoktur. Bu nedenle, toplu halde karar alabilmek için, bu projeleri tasnif edip sınıflara ayırmak durumunda kalır.

Yeryüzü içtihadı, olması gerektiği gibi, çeşitliliğe uyum sağlayacaksa eğer, insanı üstün gören yönetişim anlayışını bırakarak, farklı bakış açılarının gelişebileceği bir ortam yaratmanın yollarını aramalıdır. Bir kez varlığın özünde bir olduğunu kabul edip, koruyucu şekilde hareket ederek bu gerçeğe verdiğimiz değeri ortaya koyduğumuzda, çeşitliliğe ya da olağan sapmaya izin vermenin sosyal yapıyı dağıtmasından korkmamıza gerek kalmaz. Aslında gerek toplumda gerek kendi içimizde

var olan yaratıcı ve öz-düzenleyici güce daha fazla ifade özgürlüğü sunmanın yolu hukuki denetime verilen ağırlığın azaltılmasından geçiyor.

Buradaki en temel sorun kuşkusuz neyin bütünü koruyucu olduğunu neyin olmadığını ayırt etmede yatıyor. Birliktelik de bu noktada önem kazanıyor. Birliktelik bir ilişki ağı ya da bir bütün olarak evrenin farklı yönlerinin birbiriyle ortak dansı olarak anlaşılabilir. Bu anlamda evrenin yapıldığı şeydir de aslında. Bu birbirine bağlılık ilişkisi evrenin özünün bir olmasından dolayı hep var oldu; ancak niteliği değişti. Bir ilişki biçimi güçlü ve karşılıklı faydaya dayalı bir bağa dayanıyorsa yalın bir ilişkidir. Bu ilişkinin, uzun süreli olması, her iki tarafın da yararlanacağı değişim ve karşılıklılık gibi özellikler sergilemesine bağlıdır. Bu durum bir çeşit avcı-av ilişkisi olan insanlar arası aşk ilişkisinde de geçerlidir. Buna göre bir ilişki biçimi ya da toplumla yakın bağları olan kişilerin, karşılıklı fayda sağlayan şartlara dayanması en iyi yoldur. Bir ilişki karşılıklı yarar sağlıyorsa sağlam bir dengededir; ilişki uzun süreli olur ve bütünün korunmasına da katkıda bulunur. Burada, çoğunlukla dilimizi konuşamayan diğer canlılarla olan ilişkilerimizi ele aldığımızdan, ilk yapmamız gereken, aramızdaki yakınlığı artırmak için yeryüzü topluluğunun diğer üyelerine göstereceğimiz hassasiyeti öğrenmek (ya da yeni baştan öğrenmek) olmalıdır. Ancak öncelikle kim olduğumuzu bilmemiz gerekir.

7
Kim Olduğumuzu Hatırlamak

NEREDEN GELMİŞTİK?

Afrika'da doğduğum bölgede, Zulu dilinde, biriyle tanıştığınızda isimden sonra gelen ilk soru "*Uphumaphi?*" olur, "*Nerelisin?*" "Birçok Afrikalı için bir kişinin köklerini ve yaşamının nerede olduğunu bilmek o kişinin kim olduğunu anlamanın en önemli unsurudur. Zulu ve Xhosa kültüründe, bir çocuk dünyaya geldiğinde göbek bağı, topluluğun tinsel ve ekonomik merkezi olan sığır ağılına gömülür. Bu uygulamadan geleneksel selamlaşmanın ne kadar derin bir önem taşıdığı görülebilir. Nerelisin sorusu, sırf geldiğiniz yeri değil, yeryüzünde köklerinizin nerede olduğunu da sorar. Bu ne-

denle, kırsal Zulu toprağının yeşil tepelerinden, ılık dumanlı sabahlarından kopup şehirde büyüyen her erkek ve kadın, bu geleneksel soruyu ait olduğu toprağı söyleyerek yanıtlar.

İnsanoğlu, Afrika'ya yaklaşık yedi milyon yıl önce ayakbastı. Doğu Afrika'nın Büyük Rift Vadisi'nde ve son yıllarda Batı Afrika'da da çok sayıda insan buluntusuna rastlandı. Ancak insan benzeri en eski atalarımız genellikle *Austrolopitocus africanus* olarak kabul ediliyor ki kalıntıları Johannesburg yakınlarında bulunan Sterkfontein'daki derin kireç taşı mağaralarında bulunmuştur. *Australopitheus*'un *Homo habilis*e ve sonra *Homo erectus*a ve yaklaşık yarım milyon yıl önce de *Home sapiens*e evrildiği düşünülüyor. Bildiğimiz kadarıyla, bu türler ilk beş ya da altı milyon yıl boyunca sadece Afrika kıtasında bulunmuştur. İnsanlık tarihi yaklaşık 50.000 yıl önce başladı, Jared Diamond'un deyişiyle büyük bir sıçrayış yaptı[1] ve bugün Cro-Magnons olarak adlandırdığımız alanda sayısız eser bıraktı. Anlaşılan, atalarımız bir milyon yıl kadar önce Afrika dışına yayılmaya başlamış daha gelişmiş bir tür olan Cro-Magnons aracılığıyla 40.000 yıl önce Avrupa'ya geçmiş ve burada yaşayan Neandertalleri yerinden etmiştir.

Bu insanların hepsi avcı-toplayıcıydı, insanın hayvanları evcilleştirip ekin ekerek gıda üretimine geçmesi ancak son 11.000 yıla dayanır. Binlerce yıl boyunca tarım ve avcılık-toplayıcılık farklı hayatta kalma seçenekleri olarak bir arada sürdürüldü. Kimi gruplar tarımla hiç uğraşmazken, kimileri tümüyle tarıma geçti, bir kısmı avcılık-toplayıcılığı tarımla destekledi diğer bir kısım ise sadece tarımla bir süre uğraşıp bıraktı.[2] Zamanla bir dizi nedenden ötürü denge tarım lehine döndü. Yiyecek toplama, işleme ve depolama bilgisi geliştikçe nüfus yoğunluğu da arttı. Bu durum gıda talebini daha da artırdı. Uygun tahılları olan bir topluluğun bu tahılları en uygun

1. Jared M. Diamond, *Jared, Guns, Germs and Steel: A Short History of Everybody for the Last 13,000 Years*, Vintage, Londra, 1998. [Türkçe basım: Jared M. Diamond, *Tüfek Mikrop ve Çelik*, Tübitak Yayınları, Ankara, 2010, 21. Basım. (y.h.n.)]
2. Diamond, 1998, s. 109.

şekilde yetiştirip depolayacak ve işleyecek bilgiye sahip olduğu koşullarda tarımdan hektar başına gıda olarak elde edilen hasat, avcılık-toplayıcılığı geçmekteydi.

Tarımla uğraşan kesim yerleşik hayata geçerken doğum aralıkları kısalarak nüfus yoğunluğu artış gösterdi; bu da gıda talebinin artmasına yol açtı. Bu etki o kadar güçlüydü ki ilk çiftçiler gıdanın korunması için daha çok zaman harcamak durumunda kaldı. Ayrıca nüfus artışı gıda arzından daha hızlı arttığı için avcı-toplayıcı ataları kadar iyi beslenemiyorlardı. Nüfus ile gıda arzı arasındaki bu ilişki genişleme yönünde bir baskıya yol açtı. Gıda üreticilerinin yoğun nüfusu gıda üretimine geçmeyen avcı-toplayıcıları devamlı olarak yerinden etmekteydi ki bu eğilim bugün hâlâ sürmektedir.

İnsanlık tarihimizin büyük bir bölümünde, türümüzün kabile grupları halinde doğayla gerek avcı-toplayıcı ya da gıda üreticisi gerek bu ikisini bir arada götürerek doğayla iç içe bir yaşam sürdürdüğü çok açık. Kabile halinde yaşayan atalarımızın doğayla uyum içinde yaşayıp yaşamadıkları ise bir muamma. Burada doğa ile uyumdan kastım yaşadıkları çevreyi uzun vadeli hasara uğratmamaktır. Bu hususta tartışmalı da olsa, avcı-toplayıcıların, Avustralya, Yeni Gine ve Kuzey Amerika'da, "megafauna" olarak adlandırılan büyük hayvanların neslinin tükenmesine yol açtığına dair tartışmalı da olsa kanıtlar var, bu hayvanlar insanların ortaya çıkmasıyla aynı anda yok olmuş. Kuşkusuz gerek modern gerek eski avcı-toplayıcı toplumların çevreye zararsız olduğunu gösteren kanıt sayısı oldukça azdır.

Bir Karen çocuk dünyaya geldiğinde baba plasenta ve kordon bağını alıp ormanın derinliklerine gider, orada büyük bir ağaç seçerek döleşini dallardan birine yerleştirerek ağaca sunardı. Yaşamı ve uzun ömrü simgeleyen ağaç, Karen çocuğuna bir ömür boyu sağlık ve esenliğinin, o ağacın sağlığı ve esenliği ile ilişkili olduğunu hatırlatan bir unsura dönüşürdü. ... Çocuk yürüyüp aklı ermeye başladığında baba bu kadim varlığı besleyip büyütmesi gerektiğini anlaması için kızı ya da oğlunu ormana yaşam ağacını görmeye götürürdü.

Seri Thongmak ve David L. Hulse, *The Winds of Change: Karen People in Harmony with World Heritage*, Myanmar ve Tayland platolarının Karen halkı hakkında

Tarımsal üretim, özellikle de geniş ölçekli tarım ile çevresel zarar arasındaki ilişki oldukça güçlüdür. Doğruyu söylemek gerekirse, eski gıda üretici uygarlıkların birçoğu çevrelerine verdiği zarardan dolayı düşüşe geçmiştir. Mezopotamya halkı, ağaçlı tepeleri aşındırarak tuzlu yeraltı sularını açığa çıkarmış ve ekinlerin kökleri etkilenene kadar topraklarını sulamıştır. Belli bir süre boyunca buğday yerine tuza daha dayanıklı olan arpa ekerek gıda üretimini sürdürmüşlerdir. Ancak arkeologlar bize Güney Mezopotamya'da MS 3500'den 1700'e kadar buğdayın arpaya oranının sürekli olarak azaldığını ve nihayet hiç buğday kalmadığını söylüyor. Eisenberg, başlangıçta daha alçak bölgelerde bulunan topraklarda başlayan tuzluluk oranındaki artışın, Sümerlerde politik gücün "suyun yukarı yakasındaki Akadlara ve Babilon'a, ardından yeniden güneye dönerek Urlara ve daha sonda Babilon'dan Nüneveh'e geçişinde önemli bir etken olabileceği"ni[3] ileri sürmektedir. Günümüzde bölgenin büyük bir kısmı hâlâ tuzlu ve gerek arpa gerek buğday hasadı eskiye oranla çok az. Bununla birlikte tarım uygulamalarını çevreyi yok etmeden binlerce yıl boyunca sürdüren ve yağmur ormanlarını ekip biçen Güney Amerika Hintlileri gibi toplumların hâlâ var olduğu da bir gerçek.

İnsan topluluklarının çevreye zarar verip vermediğini belirlemedeki esas unsurun avcılık ve toplayıcılıkla ya da tarımla uğraşıp uğraşmamaları değil, bunu ne şekilde yaptıklarıyla ilgili olması ise pek de şaşırtıcı sayılmaz. Bununla birlikte tarım ve nüfus artışı arasındaki ilişki, geniş tarım alanlarının belirli sayıda ekine ayrılarak vahşi toprakların tarım arazisine dönüştürülmesi baskısını doğuruyor. Yakın zamanda, modern tarım uygulamaları, insanın vahşilikle bağını iyice zayıflatmıştır. Ağrılıkla traktör, tarım ilacı, gübre ve melez ya da genetiği değiştirilmiş tohumlardan oluşan pahalı girdiler kullanan geniş ölçekli tarımın gelişiyle kırsal bölgeler boşaltılmış, küçük çiftçi ve tarım işçisinin yerini büyük gıda toptancıları almıştır.

3. Eisenberg, 1988, s. 124.

Bu da büyük şehirlerde gecekondu nüfusunun aşırı derecede artmasına yol açmıştır.

İnsanlık tarihinin yedi milyon yılının bu kısa ve yüzeysel özetinin bizimle olan ilgisi ise şu: Geçmişte olanlara yaklaşımımızın bugünkü duruşumuz, kim ve ne olacağımız üzerinde büyük bir etkisi bulunmaktadır. Kimileri doğru yolda olduğumuzu; zira teknoloji ve bilim sayesinde en azından bir kısmımızın pasaklı giysiler içinde ateş etrafında oturmaktan, hastalıktan ölmezse bile vahşi hayvanların saldırısını nasıl atlatacağını düşünmekten kurtulup, rahat bir tuvalete oturma imkânına kavuştuğunu düşünmektedir. Kimilerine göre ise bir zamanlar çevreye duyarlı atalarımızın yaşadığı cennetin bahçesinden geldik, bugün ise korkunç derecede yozlaşmış ve ruhsuz insan yansımalarıyız, ya televizyon karşısında şişman bedenimizi yayarak oturmaya ya da gecekondu bölgelerinde pislik ve şiddetin ortasında bir yaşam sürmeye mahkûm korkunç derecede yozlaşmış ruhsuz insan gölgeleri haline geldik. Üçüncü bir bakış açısı da yıkıcılığın insanın doğasında olduğunu ve eski uygarlıkların çoğunun kendi doğalarını yok etmeme nedenini, bizim kadar çok sayıda olmamalarına ya da yeterli teknolojik kapasitelerinin bulunmamasına bağlıyor. Bütün görüşler de, bakış açılarının doğruluğunu kanıtlamak için insanlık tarihinden faydalanmaktadır.

Bana göre ise modern sanayi ya da sanayi sonrası toplumun yıkıcı uygulamaları karşısında yerli halkın meziyetlerini yere göre sığdıramayan modern Yeşiller büyük bir ihtimalle yerli kültürün "yeşilliğini" abartıyor. Cennetteki yerlerinden edilmiş bu insanları doğal olarak bilge ve "asil yaban" insanı olarak resmetmenin cazibesi çok güçlü olabilir. Öte yandan modern toplumun yararlı olan her şeyi bu "ilkel" kültürlerden öğrenebileceği fikrini elinin tersiyle iten bir kısım da bulunmaktadır. Ancak bunların büyük çoğunluğunun, yerli halk hakkındaki bilgisi, görüşlerini aşağıladığı kesimden çok daha az düzeyde; ayrıca yazdıkları satırlar da kültürel önyargılarını ele veriyor.

YERLİ HALKLARDAN ESİNLENME

Ben ne antropolog ne de ekolojistim, hangi uygarlığın ekolojik olarak uygun adımlar attığı hakkında kesin sonuçlar çıkarabilecek bir uzman da değilim. Bununla birlikte Afrika örf ve âdet hukuku ve Güney Afrika ile diğer bölgelerdeki Afrikalı yerli halk üzerine sınırlı deneyim ve anlayışım, beni daha öğrenecek çok şeyimiz olduğuna inandırmaya yeter. 21. yüzyılın hâkim uygarlıklarının, yerli halkların yönetişim yapılarından yönetişim yapılarını günümüz koşullarına uygun çok daha yeryüzü odaklı hale getirmeye yarayacak çok önemli ilke ve yöntemler öğrenebileceğine kesin olarak inanıyorum. Korkunç bir yönetişim krizinin eşiğinde olduğumuz bu dönemde, mümkün olduğunca her tür esin kaynağı bizim için gerekli. Yerli topluluklar, sahip olduğu bilgeliğin önemli bir kısmını zaten yitirmiş durumda, geriye kalanlar ise hızla yok olmakta. Bu nedenle bu toplumları korumak ve onlardan ders çıkarmaya çalışmak büyük öneme sahip. Bunun tersi son derece kibirli, aptal ve müthiş derecede sorumsuzca bir davranış olur.

Yerli uygarlıklara yakından göz atmanın, bu halkların sosyal yönetişime ilişkin bilgisinin değerine şüpheyle yaklaşanlar bakımından dahi faydalı olacağına, en azından şu üç nedenden ötürü inanıyorum: İlk olarak, belli kültürlerin canlı ve cansız varlıklardan oluşan bir büyük topluluğun parçası olarak uzun süre hayatta kalabilmeyi sağlayacak şekilde, insan davranışlarını yönlendirebilecek kanunlarını diğer araçları zaman içinde geliştirmeyi başardıkları anlaşılıyor. Bir başka deyişle, genel olarak, çevrelerine zarar vermekten kaçınıyorlar. Bana göre bu durum bilmediğimiz; ancak bilmemizde fayda olan bilgilere sahip oldukları anlamına geliyor.

İkincisi Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi'nin de gösterdiği üzere, yeryüzü topluluğuyla olan ilişkilerimizi iyileştirecek bir yönetişim şekli geliştirmeye yönelik makul fikirler bulmak hiç de kolay sayılmaz. Üzerinde durduğumuz en temel mesele, yani dünya ile olan ilişkimiz, insanlık tarihi kadar eskidir. Böyle bir durumda binlerce yıl başarılı bir şekilde devam

etmiş olan yönetişim biçimlerinin sunduğu engin hazineden faydalanmazsak aptallık etmiş oluruz.

Yerli halkın bilgeliği ilkel çağlara dayanıyor olsa da, bu bilgelik hem bir birikim; hem de canlı bir kültürel deneyimi ifade ediyor. Bu bilgelik, kütüphanelerde kitap karıştırarak edinilecek türden değildir, toprakla kurulan bağ sayesinde edinilir. Evrenin ham elementleri, aydınlanmanın gerçek kaynağıdır. Evrenle sonsuz bağlarımız olduğu gerçeği bize var olma, aidiyet ve memnuniyet duygusu verir.

Mutang Urud, Kelabit Kabilesi üyesi, Borneo

Üçüncü olarak, bu kadar uzun süre homosferin boğucu ve sanal tek kültürlü yönetişim görüşü içinde hapsolup kaldıktan sonra, dışarıda yatan dünyanın kozmolojisi ve yepyeni bakış açılarıyla karşılaşmanın vereceği ilham ve canlandırıcı etki son derece kuvvetli olacaktır. Bu yönetim biçimleri bize bambaşka bir örnek, düşünme biçimimizi değiştirmemize, yapabileceklerimize dair ufkumuzu genişletmeye yardımcı yeni araçlar sunmaktadır. Avrupa, bu duruma özel bir örnek oluşturuyor. Yeryüzündeki diğer türleri de dikkate alan bir yönetişim yapısı geliştirme yolundaki Batı Avrupa kültürünü tökezleten unsurlardan biri, diğer canlı türleriyle iletişim kuramaması olmuştur. Bu canlıların dilinden anlayamamamız yüzünden onların hayatına karar verme rolünü üstleniyoruz. Diğer taraftan doğanın (ya da mesela balinaların) haklarını yargı karşısında savunmanın doğurduğu aşılmaz bazı güçlüklerin varlığı da kuşkusuz. Bu soruna benim de bir çözümüm yok. Ancak Airlie Merkezi'nde yaptığımız toplantılardan biri esnasında Kolombiya'daki Amazon Hint toplulukları ile yakından çalışan bir antropolog olan Martin Von Hildebrand, bize çok iyi bildiği bir grubun doğal kozmolojisinden bahsetti.

Anlattığı hususlardan biri, her bir topluluktaki şamanların "yaşam enerjisi"nin devamı, topluluk ile avladıkları vahşi hayvanlar arasındaki enerji akışının sürmesi ve bu enerjinin sağlam bir dengede kalmasından sorumlu olmalarına dayanır. Şamanlar, meditasyon ile av hayvanlarının koruyucu ruhuyla iletişime geçerek insanların ne kadar hayvan avlayabileceğini, aşırıya gidilmişse dengenin nasıl yeniden sağlanacağını görü-

şürdü. Bu yaklaşımı ileri götürmek anlamsız değilse de, bu toplumları kendimize örnek alıp yargıçlarımızı da şaman yapalım demiyorum. Belirtmek istediğim sadece bu toplumların doğal işleyişinde var olan yolu görmeden önce diğer canlı türleri ile iletişime geçmenin aklıma gelmemiş olduğudur. Kendi yapım gereği bu tür şeylerin imkânsız olduğuna o kadar şartlanmışım ki kültürel yapının görüş alanımı ne kadar sınırladığının farkına bile varamamışım. Madem şimdi farklı kültürlerin diğer canlılarla iletişime geçmek için belli yollar bulduğunu biliyoruz, biz de aynı amaçla kendi kültürümüze ve zamana uygun araçlar geliştirebiliriz.

Bir yerde, orayı mahvetmeden uzun yıllar yaşayan insanlar doğal değil, akıllı ve şanslılar. Orada uzun süre yaşadıklarından dolayı doğaya ayak uydurmayı öğrenmişler. Bugün yaşayan hiçbir ilkel insan gerçekte ilkel değildir, ellerinde binlerce yıllık deneme ve yanılma deneyimini taşır. Çoğu kez, yüzyıllar boyunca kullandıkları temel bilgiler sayesinde, teknolojinin doğa, insanlar ve hatta kendileri ile ters düşmesi nedeniyle ortaya çıkan sorunlarla dahi baş edebilirler. Buradan bakıldığında asıl ilkel olan onlar değil, biziz.

Eisenberg, *The Ecology of Eden*, s. 317

İkinci Bölüm'de, yaşadığımız sorunun temelinde 21. yüzyıla hâkim toplumların bakışı ya da kozmoloji işleyişinde yer alan kusurlar olduğunu ileri sürmüştüm. Bizim için gerekli olanın "mevcut ezberleri bozarak" dünyadan ayrı olmadığımız, onun bir parçası olduğumuz anlayışını yerleştirmek olduğunu savundum. Tüm bunların yanı sıra bu anlayışa göre şekillenmiş olmamız, insanların yeryüzüne ve dolayısıyla kendilerine zarar vermesini önleyecek yönetişim yapıları da geliştirmemiz gerekiyor. İleri sürdüğüm fikirler toplumun kozmolojisi ile yönetişim yapısı arasında yakın bir bağ olduğu inancına dayanıyor. Eğer bu doğruysa, bambaşka bir kozmoloji üzerine kurulmuş yönetişim yapılarından faydalı dersler çıkarmak gerçekten mümkün olabilir mi?

TUKANO KOZMOLOJİSİ

Bu değerlendirmeleri yaparken, mevcut örneklerden yararlanmayı faydalı buluyorum. Gerardo Reichel-Dolmatoff, Ko-

lombiya Amazonlarında yaşayan Tukano Hintlilerinin, çevrelerini şekillendirmede çok önemli bir rol oynadığını ve uyum sağlayıcı olarak nitelendirdiği bu davranış yönteminin gerek grup gerek birey olarak hayatta kalma şansını artırdığını son derece inandırıcı bir dille anlatmaktadır. Reichel-Dolmatoff, makalesinde şunu ortaya koymaya çalışmaktadır:

> Aborijin kozmolojisi ve söylence yapıları, bu yapılardan gelen davranış biçimleriyle birlikte her bakımdan bir dizi ekolojik ilkenin varlığını ortaya koyar; bu ilkeler doğal kaynaklar ile toplumun ihtiyaçları arasında bir denge kurma çabasına uygun düşen bir sosyal ve ekonomik kurallar bütünü meydana getirir.[4]

Tukano kozmolojisi bu bağlamda özellikle önemli; çünkü günümüz uygarlıklarının kozmolojisinin aksine, bu toplumdaki bireyler kendilerini evrensel bir ilişki ağının parçası olarak görür. Ekolojik dengenin korunması herkes için önem taşır ve her birey çevrenin tüm unsurlarıyla işbirliği içinde davranılması gerektiğini bilir. Onlara göre, dünyanın insanlar, toplum, hayvanlar ve doğa arasındaki enerji akışının bir sınırı vardır. İnsanlar, hayvanlar ve bitkilerin enerjisini tüketim yoluyla kullanabilir; ancak sadece gerektiği kadarını almaya, bu enerji akışının tıkanmadan devam etmesine ve dengeyi sarsmamaya büyük özen göstermelidir.

Bu kozmolojinin Hintlilerin davranışları üzerinde önemli bazı etkileri bulunmaktadır. İlk olarak ormandan ihtiyaçlarından fazlasını almaya yarayacak yeni teknolojiler geliştirmekte yarar görmüyorlar. Aksine çevreleri hakkında daha fazla bilgi edinip, çevrelerinin kendilerinden ne istediğini bulmaya uğraşıyorlar. Reichel-Dolmatoff: "İnsanlar doğal birliğin bir parçası olmak istiyorsa, kendilerini doğaya uydurmak zorunda ve doğanın sunduklarıyla yetinmesi gerekiyor; bu bakımdan, Hintlilerin inandığı bu bilgi yaşam için gereklidir" diyor. Hintlilerin hayvanları yakından izlemelerinin nedeni, hayvanların

4. "Cosmology as Ecological Analysis: A view from the Rain Forest", *Ecologist*, Cilt: 7, Sayı: 1, s. 5.

uyum sağlamak bakımından yapılabileceklere güzel bir örnek olmalarından geliyor. Bir diğer deyişle, Hintliler bir jaguarın çevresine ustalıkla uyum sağlamasına bakıp, yeryüzündeki danslarına daha fazla zarafet katacak davranışlar edinmek için ondan esinlenebiliyor. Aynı şekilde onların doğal yaşamla kurduğu yakınlık da bizim için yapılabileceklere örnek teşkil eden bir esin kaynağı sunabilir.

Tukanolar her ne kadar farklı bağlamlarda ele alınabilse de, çevresel yıkımı önlemeye yarayan çok kapsamlı uygulamalar getirmiştir. Nüfus artışı temel olarak bitkisel ilaçlarla ve cinsel perhizle denetlenmekte ve geniş ailelere hoş gözle bakılmaması sosyal olarak bu uygulamayı desteklemektedir. Hasat miktarı ise gıda kısıtlamasına yönelik âdetlerden, av ve balıkçılığa dair geleneksel törenlere kadar bir dizi yöntemle sürdürülebilir düzeyde tutulmaktadır. Onlara göre av hayvanları, Hayvanların Efendisi'nin ruhu tarafından korunur ve her avcının, Efendi'den bir hayvan öldürmeden önce izin almak için gerekli sıkı şartları yerine getirmesi gerekir. Bu şartlar arasında cinsel ilişkiden kaçınma, gıda kısıtlamalarına uyma ve arınma gibi âdetler vardır. Av hayvanlarından birinin sayısı azaldığında, şamanın Hayvanların Efendisi'yle bağlantı kurmak için uyuşturucu alarak transa geçmesi gerekir. Bu şekilde şaman, hayvanların öldürülmesiyle yok olan enerjiyi yeniden canlandırmak için ölen insanların ruhunu Efendi'nin ambarına göndermeye söz verip karşılığında yeterince av hayvanı sağlanması için görüşür.

Şamanlar, hayatın denetlenmesinde son derece etkin bir rol oynar; belirli bir sürede ne kadar hayvan öldürülebileceğine, hangi balıkların suya geri bırakılması gerektiğine o karar verir. Hastalıklar ve yaralanmalar, insanların aşırı avlanması ya da zor bulunan kaynakları boşa harcayarak ekolojik dengeyi sarsmasının bir sonucu olarak anlaşıldığından, şamanlar çoğunlukla sosyal yapıda meydana gelen çarpıklığı sistemde bozulma yaşanan yeri iyileştirerek gidermeye çalışır. Bu da genel olarak, çevreden aşırı yararlanmanın engellenmesini ya

da istenmeyen nüfus artışından kaçınma yönündeki kuralların yeniden tesis edilmesini gerektirir.

Tukanolar, fizikçilerin dağıntı anlayışına oldukça benzer şekilde, evrenin sürekli olarak bozulduğuna inanır ve bu nedenle evrenin her yönüyle ayinsel olarak yeniden yaratıldığı törenler düzenler. Reichel-Dolmatoff bunu şöyle anlatıyor:

> Bu törenler esnasında, evren ve evreni oluşturan tüm unsurlar yenilenirken, özellikle bir hedef öne çıkar: geçmiş ve gelecek kuşaklar arasındaki bağın yeniden doğrulanmasını ve bununla birlikte toplumun gelecekteki refahından duyulan kaygının ifade edilmesi. Bu törenin önemi, devamlılıkta, toplumu geçmiş ile bağlayan kimliğin yakın bağları ve geleceğe bir temel oluşturmasında yatar. Bu birlik duygusunun çevreye duyarlı olmayı dürtüklediği ve sorumluluk duygusunu teşvik ettiği anlaşılıyor. Soy kütüğünün uzun uzun anlatılması ve geleneksel konuşmaların birleştirici bir işlevi var; bu geleneklerin çoğunda hayvan ve bitkilerin ruhlarının da varlığı ile hepsinin birbiriyle ilişkili olduğu, karşılıklı bağımlılığı ifade edilerek törende bulundukları düşünülüyor. Evrenin ayinsel olarak yeniden yaratıldığı bu törenlerde genellikle bitkisel uyuşturucuların toplu olarak kullanıldığını da belirtmek gerekiyor. Uyuşturucuyla varılmış bu trans hallerinde, ... törende bulunanlar, mitolojik geçmişleriyle bağ kurmakta, esasında ilahi yaratılış anına geri dönerek bu sürece katılmaktadır.[5]

Çoğu hükümetin ya da uluslararası toplumun nesiller arası eşitliğin önemini yaymak için kullandığı acınası derecede yetersiz yöntemler ile Tukanoların yönteminin fiziksel, ruhsal ve duygusal derinliği arasındaki zıtlık çok çarpıcı. Diplomatlarımız, çevreden sorumlu bakanlarımız, salonlarda sürdürülebilirlikten fısıltıyla söz edip, gelecek nesillerin kendine yeterliliğine zarar vermemek gerektiğinin ne kadar önemli olduğuna dair uluslararası belgelerden bahsediyor. Ancak halkımıza tarih bilinci ve ortak bir amaç duygusu veren ortak mitolojik geçmiş ve yaratılış hikâyesinden yararlanmayan bir güce dayanarak konuşmak kolay değildir. Öbür yandan Tukano uygarlığı halkına binlerce yıllık tarihin gücüyle, mitolojik yaratıcıla-

5. A.g.e., s. 11.

rın yetkisi ve tecrübenin diliyle konuşuyor. Her iki yaklaşımın sonuçları ise meydandadır.

YEREL HALKLARDAN ALINACAK DERSLER

Tukanolar, içinde yaşadığı nehir, tepe ve ormanla iç içe geçmiş; oldukça incelikli ve son derece gelişmiş kozmolojiye sahip bir halktır. Her kabilenin ya da her grubun kendi kozmolojisi benzersiz olsa da çarpıcı bir biçimde tüm dünyada birbirine benzeyen ve tekrar eden noktalar bulunmaktadır. Tukanolar gibi birçok kabile kültürü şu noktalarda birleşmektedir:

- Gerçek bir aidiyet ve tüm canlıları, ölmüşleri ve doğacak olanları olduğu gibi insan olmayanları da kucaklayan büyük bir toplumun parçası olma duygusu,
- Diğer canlı türleri ve ölmüşler de dahil olmak üzere insanlar dışındaki varlıklarla bir araya gelmek üzere etkin araçlar geliştirme,
- Değişmez olduğuna inandıkları ve insanlar tarafından yazılmamış kanun ve ilkelere saygı duyma,
- İnsanoğlunun parçası olduğu doğal dünyanın düzgün bir şekilde işlemesini sağlamak gibi önemli bir rolü olduğuna inanma (örneğin Avustralya'daki Aborijin halkı, dünyanın varoluşuna iman etmenin ve onu sürdürüp ilk günkü gibi muhafaza etmenin kendi sorumlulukları olduğuna inanıyordu),
- Dünyayı kendilerine uydurmaktansa doğal hayata uygun bir sosyal yaşam düzeni benimseme gereğinin bilincinde olma,

Kabile kanunları hiçbir zaman bir şeyden türetilmemiş, tümüyle kabul edilmiş kanunlardır. Hiçbiri hayattaki bireylerin komite çalışmaları sonucu ortaya çıkmamış, toplumsal evrimin bir eseri olmuşlardır. Bir kuşun gagası ya da köstebeğin pençesi şeklini nasıl aldıysa onlar da öyledir; bir kabilenin "doğru", "yanlış" ya da "adil" gördüklerine göre değil, her ne işe yarıyorlarsa ona göre şekillenmişlerdir.

Daniel Quinn, *The Story of B*,* s. 314.

* *B'nin Hikâyesi*, Maya Kitap, İstanbul, 2013. (y.h.n.)

- Başta bitki ve av hayvanları olmak üzere çevreye her yönüyle saygı göstermeye, atık üretimi ve aşırı tüketimden kaçınmaya büyük önem verme,
- Karşılıklılığa, her alma eyleminin vermeyi de gerektirdiğini göz önünde bulundurarak evren ile bir tür denge kurmaya sürekli olarak çaba gösterme,
- İnsanlar ile insanlar dışında kalan topluluk arasında bir dengesizlik ya da uyumsuzluk sezdiklerinde sorunu gidermeye yarayan törenler düzenleme ya da kısıtlayıcı uygulamalara gitme,
- Kendi mitolojik tarihleri, dünya görüşleri ve kanunlarının topluluğun tüm üyeleri tarafından içselleştirilmesini sağlamaya büyük özen gösterme.

Bu kültürlerden çıkarabileceğimiz derslere ilişkin yeterli düzeyde bir tartışma bu kitabın sınırlarını aştığı gibi, muhtemelen ucu bucağı da olmayan bir çalışma alanıdır. Öte yandan 21. yüzyıl sanayi sonrası devletlerinde yaşayan çoğu kişiyi, Tukanolarınkine benzer bir kozmolojiye inandırmak da kolay değildir. Dünya liderlerinin bir sonraki G8 Zirvesi'nde uyuşturucu etkisiyle transa girdikleri bir törende, küresel bir ezber bozma eylemine girişmeleri fikrinin çok cazip geldiğini de itiraf etmeliyim. Bununla birlikte bana göre yerli kabile topluluklarının sunduğu işe yarar örneklerin çoğu, esasında, yol gösterici niteliktedir. Kullandıkları yönetişim mekanizmaları ileri teknolojiye sahip 21. yüzyıl toplumlarına uygun değil, ancak yine de, aynı amaca ulaşmayı hedefleyen farklı mekanizmalar geliştirmemiz bir gerekmektedir.

İnuitler insanlar ile hayvanlar arasındaki ilişkinin temelinde, aynı çevreyi paylaşan üyeler olmaktan kaynaklanan bir eşitliğin varlığını kabul etmelerinin yattığını vurgular... Toprağı, hayvanları ve toplumu geçmişi ve bugünüyle bir araya getiren bir yaşam içinde, İnuk avcı, hem kimliği hem de davranışlarının yönü için güven sağlayan bir yaşam portresi edinir, öyle yaşar ve bu yaşamı yeniden üretir. Avcı sadece yemek için değil; topluluğunu yapılandırmak, tanımlandığı ve yönlendirildiği dünyanın bilişsel modelini oluşturmak için avlanır. İnumarik olmak için (gerçek bir insan olabilme süreci), insan ve insan dışı çevre ile aktif olarak, ömür boyu süren etkileşim döngüleri ve bilişsel yorum gerekir.

Stairs, Arlene and Wenzel, George, "I am I and the Environment: Innuit Hunting, Community, and Identity", *The Journal of Indigenous Studies*, Kış 1992, 3: 1, s. 4 & 6

Yeryüzündeki canlılardan biri olarak, unuttuğumuz rolü yeniden bulmak ve varoluşumuzun nasıl olabileceğini görebilmemiz için gerekli unsurlardan biri de, nereden geldiğimizi ve kim olduğumuzu hatırlamaktır. Doğal yaşam ile bağlarını koparmamış kabile toplulukları sayesinde insanlığımızın geçmişini ve geride bıraktıklarımızı görmemiz mümkündür. Yeryüzünün oluşumu ve çok daha geriye gittiğimizde, sürekli gelişim halinde olan engin bir gerçekliğin parçası olduğumuzu, tüm bunlardan ayrı olma fikrinin ise bir yanılsamadan ibaret olduğunu görürüz. Bugün bizim için gerekli olan bakış açısına bilgelikle erişmenin tek yolu, içinde bulunduğumuz durumu gezegenimizin yaşam çizgisi ve türümüzün süregelen ortak evrim süreci içinde değerlendirmektir.

8
Haklar Sorunu

HAKLARI CİDDİYE ALMAK

Yönetişime ilişkin mevcut düşünce sisteminden yeryüzü içtihadına ilerlemenin kendine özgü zorlukları bir anda su yüzüne çıkar. Özellikle de hukukçuların olduğu bir yerde hayvan ya da çevre haklarından bahsedildiğinde bu zorluk çok daha belirgin hale gelir. Sıradan bir hukukçunun buna vereceği karşılık ya dalga geçme ya da şakaya vurma olur. Bu tavır ise, büyük bir ihtimalle bu tür önerilerin bildiğimiz hukukun çerçevesi dışında kalması ve açıkça gülünç olduklarına dair bilinçsizce bir çıkarıma dayanmaktadır. 1971'de "Should Trees Have Standing? - Towards Legal Rights for Natural Objects'"*

* *Ağaçlar da Taraf Olmalı mı? – Doğal Nesnelerin Yasal Hakları.* (y.h.n.)

isimli çığır açan bir makale kaleme alan Christopher Stone, Amerikan hukuk sisteminin, doğanın ağaçlar gibi unsurlarına, insanlar gibi dava açma hakkı tanıması önerisinin, hukuk eleştirmenlerince ciddiye alınmak şöyle dursun nasıl şakaya vurulduğunu kaydediyor.[1] Birçok kişi, Stone'un makalesine verdiği bu tepkileri kaleme dahi aldı, hatta bunlardan biri de Yargıç Douglas'ın Sierra Club-Morton davasında yaptığı atıftır.[2]

HAKLAR SORUNU

Mahkemeler bile bu durumdan çıkar sağlamaya çalışır. Bir ağaç sahibi bir sürücüye ihmal sonucu ağacına zarar vermesinden dolayı bir dava açmış, Oakland, Michigan Bölge Temyiz Mahkemesi, davanın aşağıdaki gerekçelerle reddine karar vermiştir:

> Bir ağaca tazminat ödenmesi için
> Bir dava açılacağını ummazdık hiç.
> Gövdesi ezilmiş bir ağaç adına
> Açılmış bir dava.
> Ezik gövdesi yatmış
> Katlanmış bir arabanın gövdesine karşı.
> Bir ağaç ki, sonsuza dek doldurabilir
> Şefkatli bir elin yerini.
> Üçümüz de birer bitki aşığı olsak da
> Onaylamalıyız ilk mahkemenin kararını.[3]

Stone bile, kendini son derece küçülterek, ağaçların hak sahibi olma ihtimalini ciddi bir şekilde araştırmaya, öğrencileri gözündeki değerini canlandırmak için başladığını kabul etmiştir. Son derece sıkıcı geçen bir ders sırasında, öğrencilerinin dikkatini toparlamaya çalışırken yüksek sesle düşündüklerini şöyle anlatıyor:

1. C. D. Stone, *Should Trees Have Standing? And other essays on law, morals and the environment*, Oceana, New York, 1996. Giriş bölümüne bakınız.
2. 405 ABD 727 (1972).
3. Fisher v Lowe, No. 60732 (Mich. CA), 69 A.B.A.J., 436 (1983).

"Bambaşka bir hukuka dayanan bir bilinç nasıl olurdu acaba? ... Doğanın hak sahibi olduğu bir anlayış... Evet, nehirler, göller, ..." (fikre giderek ısınıyor) "ağaçlar... hayvanlar."[4]

Ne kadar yürekten olsa da son derece muğlak bu düşünceler "dersin boğucu havasına çarpıp tökezlemiş" ve öğrenciler arasında homurdanmalara yol açmıştır. Bundan sonra Stone, gururla bu fikrin gerçek bir dava olan Sierra Club-Morton'un sonucunu etkileme ihtimali olan bir makale yazmak ile tutarsız olmadığını göstermeye koyulmuştur.

Stone'un esas "Trees" makalesi, öncekilerin de yaptığı gibi, mahkemelerin yeryüzü yaşam topluluğunun diğer üyelerinin sahip olduğu hakların, insanların hak arama yolları ile aynı şekilde kullanılmasının önündeki güçlüklerin altından nasıl kalkılacağını incelemektedir. Doğruyu söylemek gerekirse, hukukçulara göre, mahkemelerce tanınmayan bir hak, yok demektir. Bununla birlikte, ben burada yeryüzü yaşam topluluğunun üyelerini mahkeme huzuruna çıkararak, onlara onursal insanlar gibi muamele etmenin yaratacağı karışıklıkları incelemek yerine, bu hakların özüne odaklanmak istiyorum.

İNSANLAR DIŞINDAKİ VARLIKLARIN HAKLARI OLMALI MI?

Thomas Berry'nin, hakların yeryüzü odaklı bir bakış açısıyla düzenlenmesine ilişkin görüşleri *The Origins, Differentiation and Role of Rights* kitabında açık ve öz bir şekilde ifade edilmektedir. Berry'nin, yeryüzü yaşam topluluğunun diğer üyelerine de haklar tanınmasına ilişkin sunduğu gerekçeler son derece zarif ve kanımca oldukça da inandırıcıdır. Bu gerekçelerin özünde, tüm varlıkların haklarının en birinci kaynaktan, evrenden geldiği yatıyor. Evren, onun deyişiyle "nesneler kümesi değil, bir özneler birliği" olduğundan, bunun bir sonucu olarak evreni bir araya getiren tüm unsurlar da hak sahibi olma kabi-

4. C. D. Stone, *Should Trees Have Standing? And other essays on law, morals and the environment*, Oceana, New York, 1996, s. viii.

liyetine sahiptir ve insanlar kadar onların da hakları vardır. Bu yaklaşımın güzel taraflarından biri de, sadece duyguları olan ya da gelişmiş yaşam biçimlerinin hak sahibi olması gerektiğini savunanların çektiği zorlukları içermemesidir.

Hukukçular, hak teriminin olağan koşullar altında bir hukuk mahkemesinde uygulanması anlamında, hukuken korunan bir yararı ifade etmek amacıyla kullanır. Ancak hak, hukukçular için dahi son derece esnek bir terimdir. Esasında Amerikalı yargıç Wesley Newcomb Hohfeld'in meşhur ifadesiyle hak, hukukçular ve yargıçlar tarafından en az dört farklı hukuki kavramı ifade etmek için kullanılır: bir başkasına görev yükleyen haklar, ayrıcalıklar, yetki ve bağışıklıklar.[5] Eğer dar bir hukuki çerçevede yorumlanırsa böcek hakları gibi bir terim anlamsız olacaktır; çünkü hiçbir mahkeme bu hakkı tanımaz ya da böcekler adına bir hakkı uygulayamaz. Bununla birlikte her mahkeme, hukuk tarafından yaratılmış yapay tüzel kişiliklerin geniş hakları elinde bulundurmasına büyük bir memnuniyetle izin verir. Kısacası yeryüzü yaşam topluluğunun diğer unsurlarının haklarının tanınması yaklaşımı kelimenin gerçek anlamıyla hayal bile edilemez. Elbette ki Christopher Stone bunun son derece farkındaydı; öyle ki "Trees" makalesi "Hayal Edilemez Olanı Düşünmek" başlığını taşıyordu.

Ne var ki Berry hak kelimesini normalde hukukçuların ele aldığından çok daha geniş bir anlamda kullanıyor. 2001 Nisan'ında gerçekleştirilen Airlie Toplantılarında kendisine *The Origin, Diffferentiation and Role of Rights* kitabında bu terimi ele alışı sorulduğunda yaptığı açıklamada şunları ifade etmişti:

> Hak terimini kullandığımızda insanların görev ve sorumluluklarını yerine getirmek, doğal ihtiyaçlarını karşılama özgürlüğünü ve kıyas yoluyla diğer doğal varlıkların da yeryüzündeki yaşam topluluğu içindeki görevlerini yerine getirmeye hakları olduğu ilkesini ifade ediyoruz.

5. W. N. Hohfeld, *Fundamental Legal Conceptions as Applied in Judicial Reasoning,* 1946; bu kitap 1913 ve 1917 yıllarında yayımlanmış iki makale üzerine kuruludur.

Berry'nin yeryüzünün bir özneler bütünü olduğu ve hakların insanların yarattığı hukuk ilminden değil, evrenden geldiği yönündeki önermesini kabul edersek; bu durum insanların yeryüzündeki yaşam topluluğunun diğer üyelerinin hakları kabul olmadan insan haklarının da varlığından söz edilemeyeceği anlamına gelir. Daha doğrusu topluluktaki canlıların hakları bölünemez, tüm canlılar için hakkın olmadığı bir durumda, bir kısım için de hak olamaz. Öyleyse yaşamın insanlar dışında kalan unsurlarının hukuki hakları hakkındaki tartışma hukuk sisteminin doğal olarak var olan bu hakları tanımayı tercih edip etmemesine dayanıyor. Bir diğer deyişle hak terimi mevcut hukuk sisteminde yaşamın diğer unsurlarına uygulanamaz nitelikteyse bu sadece o hukuk sisteminin bu hakların varlığı gerçeğini yansıtacak kadar gelişmemiş olduğunun bir göstergesidir. Yeryüzü odaklı bir yerden bakıldığında, bir nehrin akma hakkını, bir türün genetik kirlenmeden uzak kalma, hatta yeryüzünün iklimi sürdürme hakkını göremeyen bir düşünce sistemi son derece inanılmaz hale gelir.

Haklar konusuna ilişkin bu tartışmalara, mevcut hukuk sistemi ve beşeri hukuk felsefesinden yola çıkarak bakarsak karmaşık hukuki savlar içinde boğulup kalırız. Bu sorunun çözümü çok güçtür; çünkü sorunun kendisi insan merkezli bakış açısı tarafından yaratılmıştır ve mevcut hukuk ilmi ya da hukuki çerçeve içinde çözülme olanağı yoktur. Thomas Berry bu güçlükleri ana kaynağa, en temel ilkenin derinine, tüm köklerin de kökenine inerek aşıyor.

HAKLARDAN BAHSETMEK DOĞRU MU?

Birçok kişi, eğer hak dendiğinde hukuk mahkemelerinin anladığı kastedilmiyorsa, bu terimin kullanılmasının ne kadar uygun olduğunu sorgulamıştır. Bu son derece geçerli bir sorudur. Modern hukuk felsefesinin kavramlara ilişkin bağlayıcı yanından kurtulmayı sorgularken, dilin bizi bildiğimiz dünyaya nasıl zincirlediğini defalarca gördüm. Bu homosferden dışarıyı izlerken, içeride hiç var olmayan bir rengin bir anda

gözünüze çarpması gibidir. Bu nasıl tarif edilir ki? Bu gördüğünüz şey bir renkse eğer herkes bunun renk skalasında olmadığını dolayısıyla renklerden biri olmadığını söyler. Buna yepyeni bir isim koyarsanız o zaman da onun bir renk olduğu; ama skalada yer almadığı gibi önemli bir gerçeği çarpıtmış olursunuz.

Yeryüzündeki yaşam topluluğunun insanlar dışındaki unsurlarıyla olan ilişkileri tanımlarken de hak terimine yer vermek güçlüklere yol açar. Biz bir yandan insanların ve tüzel kişilerin, mesela nehirler ya da toprak üzerinde hakları olduğunu bastırırken, diğer yandan nehir ve toprağın da birer özne olarak insanlar üzerinde hakları olduğunu kabul etmek durumunda kalırız. Bunu kabul etmezsek, hukuki anlamda gerçekliği açıklama çabalarımızı engelleyecek temel bir eşitsizlik yapmış oluruz. Diğer yandan, mesela bir nehrin hak sahibi olabileceğini kabul edecek olan hukuk kuralları olsa da, hak ve ödevler dilinin insanlar dışında kalan öznelerle olan ilişkilere genişletilmesi büyük bir kafa karışıklığına yol açabilir. Hak ve ödev gibi kelimeler mevcut hukuk sistemi içindeki tecrübelerimiz ile gelişmiş ve uzlaşmazlıklara verdiğimiz yan anlamlar ile sınırlandırılmıştır. Kullandığımız dilin kendisi homosferin bakış açısıyla şekillenmiştir.

Hukuki anlamda hak teriminin kullanılmasına ilişkin bir karar vermeye çalışmak, yalnızca terimin doğru kullanımını amaçlamıyor. Eğer bir hakkın hukuk dilinde düşünülebilmesi ve tarif edilmesi mümkün değilse yönetişim yapıları da bu hakkı tanımayacak ya da karar alma süreçlerinde buna gereken ağırlığı vermeyecektir.

İnsanlar da dahil olmak üzere, yeryüzündeki yaşam topluluğunun unsurlarının haklarını tarif eden daha uygun bir terim bulunmadığından, ben de diğer yaşam unsurları için bu terimi kullandım. Yeri geldiğinde ise, bir yaşam unsurunun evrenden gelen temel hakkını hukuk sisteminin yarattığı haklardan ayırt etmek için yeryüzü hakkı terimine yer verdim. Hak kelimesinin kullanımının zaman zaman rahatsız edici gelmesi ya da

uygun kaçmaması ise, bizim için hukuk düşüncemizin, hukuk dilinin uygunsuzluğu ve sınırlarını hatırlatması bakımından değer taşımaktadır.

İLİŞKİ VE HAKLAR

Haklar, ilişkiler bağlamında var olur. Daha önce de belirtildiği gibi, Amerikalı yargıç Wesley Hohfeld'e göre hukuk, hukuki ilişkilere dayanarak incelenebilir; bu hukuki ilişkiler bir kişinin sahip olduğu hakları ve bunun diğeri üzerinde doğurduğu ödevlerle olan bağlantısından oluşur, her yetki bir sorumlulukla bağlantılıdır. Elbette herkesin bu tahlille hemfikir olduğu söylenemez. Ancak burada insanların yeryüzünün daha da tahrip edilmesinden kaçınarak kendilerini nasıl idare etmesi gerektiğini tartıştığımıza göre hakları içinde var olduğu ilişkiler bağlamından ayrı ele almak hiçbir anlam taşımayacaktır. Bu yüzden, hakların içinde bulunduğu koşulu yaratan ilişkilerden başlamak en doğrusu olacaktır.

Farklı özneler arasındaki bir ilişkinin birçok yönü olabilir ve bu ilişki çok değişik şekillerde tarif edilebilir. Örneğin, oğlumla olan ilişkim ilişkinin niteliğine göre yakın olarak, biyolojik açıdan da baba-çocuk ilişkisi olarak nitelendirilebilir ya da yasal bir açıdan da tarif edilebilir. Yasal olarak baktığımızda ilişkimizin yapısı, ilişki üzerinde belirleyici olduğu ölçüde her birimizin kendine özgü doğası ve birbirimize karşı ödevlerimiz tarafından belirlenmiştir. Bu durumda, ilişkinin temel doğası hukukun aramızdaki biyolojik bağı tanıması gerçeği ile belirlenir; ancak bu hukuki bağ bir diğer yandan, birbirimize karşı olan görevlerimizi ve bunların zaman içindeki değişimini de etkiler. Oğlumun genç olduğu dönemde onu destekleme yükümlülüğüm varken, bir gün yaşlanıp parasız kaldığımda bu durum tersine dönüp onun bana bakması yönünde bir hukuki ödev doğabilir. Bu bakımdan her bir öznenin hukuki hak ve ödevleri belirli bir ilişki bağlamında var olur ve bu öznelerin kendinde var olan özellikler ile yakından ilişkilidir.

Yönetişim açısından baktığımızda, bir ilişkiyi değerlendirmenin ve tarif etmenin en önemli yolu ona hukuki açıdan yaklaşmaktır. Bunun nedeni, yönetişim yapıları içinde yer alan kurumların bir ilişkiye dahil olup olmamaya karar verirken hukuki değerlendirme yapmasından kaynaklanıyor. Oğlumla olan yakınlık ilişkimi bitirmem devletin umurunda olmaz; ancak hâlâ bağımlı bir çocuk iken ona bakma yükümlülüğümü yerine getirmezsem oğlumun devlet gücünden yararlanarak beni bakmaya zorlama hakkı var. Bir başka deyişle hukukun dili bir kişinin diğeri üzerindeki davranışlarını tarif etmeye ve hukuki ilişkinin şartlarına uyulmamasının sonuçlarını göstermeye yarar.

Hukukun, hukuki ilişkilere dahil olma yetisinde, özne olarak tanımlamadığı varlıklar söz konusu olduğunda ise durum farklıdır. Örneğin kanun hükmünce yasaklanmadığı sürece bir kimse köpeğini hiçbir cezaya maruz kalmaksızın dövebilir. Kanun köpeklerin dövülmesini yasaklamıyorsa, komşuların bu davranışı önlemeye yarayacak hukuki bir hakkı olmaz. Hatta o kimse, komşunun bahçesine girerek köpeğini dövmesine engel olduğu için polisi çağırma hakkını kullanabilir. Elbette birçok ülkede hayvanlara kötü muameleyi yasaklayan, köpeğini döven kişilere sosyal kurumların müdahale etmesini ve nihayetinde kişinin cezalandırılmasını ya da hapse mahkûm edilmesini düzenleyen kanunlar bulunmaktadır. Ne var ki, böyle bir senaryoda köpeğin dövülmeme hakkının var olmadığını görmek de önem taşıyor. Köpek hukukun öznesi olmadığından; hukuk, kişi ile köpek arasındaki ilişkiyi tarif etmiyor. Hukuki değerlendirme sadece insanların ve devlet kurumlarının yetki, hak ve ödevlerinin sınırlarını ele alıyor.

YERYÜZÜ HAKLARI

Yeryüzündeki yaşam topluluğunda hak sahibi tek varlık insan ve bu hakların kaynağı olan insanların yaptığı kanunlar olmasaydı, kendimize şu soruyu sormamız gerekirdi: Yeryüzünün bir bütün olarak hakları neler ve topluluğun diğer üye-

leri hangi haklara sahiptir? Bu soru, ister istemez insanların haklarını tanımlamayı da içine alır.

Yeryüzü sisteminde, gezegenin durumunu bir bütün olarak korumak her şeyden önemlidir. Yeryüzü biyosferinin hiçbir parçası, yeryüzü ekosistemi dışında bir yerde yaşayamaz. Bu da yeryüzü yaşam topluluğunun her bir parçasının yeryüzünün bir bütün olarak iyi durumda olmasından kaynaklandığı ve ondan daha iyi olamayacağı anlamına gelir. Dolayısıyla yeryüzü içtihadının birinci ilkesi tüm yaşam topluluğunun yaşama, sağlık ve refahının; birey ya da insan toplumunun yararından önce geldiğidir. Bu ilkenin uygulanması insanların uzun vadeli yararını korumanın da en iyi yoludur. Yeryüzü topluluğunun bir parçası olduğunu takdir edemeyen ve bu nedenle doğru olan bunun tam tersiymiş gibi davranan tek canlı biziz.

Durumu klasik hukuki terimlerle ifade etmeye çalıştığımızda bugün birçok hukuk sisteminin düzenlediği şekilde devlet ile vatandaş arasındaki ilişkiyi kıyas yoluyla ele alabiliriz. Devlet ve onu oluşturan anayasa, genel olarak insan hakları hariç tutulduğunda, vatandaşların her tür hakkının kaynağı olarak kabul edilir. Devlet vatandaşlarından bağlılık talep ederek kendini yok etmeye kalkışan vatandaşları hain ilan eder ve en ağır ceza ile sorumlu tutar. Yeryüzü içtihadının da aynı şekilde olduğunu söylemiyorum. Ancak bu felsefe, insanlarla dünya arasında hukuki bir ilişki tanımlayacaksa bu ilişkinin temel doğası ve öneminin ortaya konması gerektiğini söyler. Bu ilişki, eşitler arası bir ilişki değil bütün ile parça arasındaki ilişkidir. Dolayısıyla parçanın ihtiyaçları gözetilirken bütünün haklarının aleyhine bir denge kurmaya kalkışmak da uygun olamayacaktır. Bütünün haklarından taviz verilemez.

Bu bakımdan insanın yeryüzüne borçlu olduğu bağlılık, hücrenin bedene olan bağlılığına daha çok benzer. Hücrenin görevi, varoluş amacına uygun olarak çalışmak ve bedenin sağlığına katkıda bulunmayı sürdürmektir. Bunu yapamaz hale geldiğinde ya ölür ya da kansere dönüşür. Aynı şekilde, yeryüzüne karşı ödevimiz, yeryüzü sisteminin işleyişinde var ol-

ması gereken rolümüzü yerine getirerek, yeryüzünün eksiksiz bir bütün olarak varlığını sürdürecek şekilde hareket etmektir. Bunu yapamaz hale geldiğimizde, bizi yaşatan yeryüzü yaşam topluluğuna ve sonuçta kendi türümüze ihanet etmiş oluruz.

YERYÜZÜ TOPLULUĞU ÜYELERİNİN HAKLARI

Yeryüzü ve aslında evren de geniş bir ilişki ağı içinde; aynı zamanda sürekli bir değişim halinde olduğundan, işleyen bir süreç olarak anlaşılabilir. Fizikçiler bize, dağların, nehirlerin, insanların, zambakların ve yusufçukların yeryüzünün farklı unsurları olduğunu, aynı atomaltı parçacıklardan kendilerini belirli bir süre için ve özel yöntemlerle yeniden düzenlediklerini söylüyor. Ne var ki hislerimiz bize etrafımızdaki hayatın bizimkiyle aynı olmadığını söylüyor: aksine yaşam bir çiçek dürbünü gibi, içinde her biri kendi görevini yerine getiren ve birbirinden farklı varlıkları taşıyor. Bir bakıma görünüşte birbirine zıt olan bu yaklaşımların ikisi de doğrudur. Bütünü meydana getiren şey, sistemin birçok farklı parçasının birbiri ile olan etkileşimidir; bu bütün sonuçta kendini oluşturan parçaların toplamından çok daha büyüktür. Ben de kendimden öncekiler gibi, farklı unsurların bir araya getirdiği topluluk benzetmesini, yeryüzünün parçaların birbiri ile olan ilişkisinden meydana gelmiş bir bütün olduğunu ifade etmek için kullanmıştım. Peki, bu ilişkilerin yönetişim ve hukuk diline yansıtılmasını nasıl gerçekleştirebiliriz?

Thomas Berry'nin önerisi şudur: "Yeryüzü topluluğunun her bir parçasının üç hakkı vardır: var olma hakkı, doğal ortam hakkı ve yeryüzü topluluğunun her daim kendini yenileyen işleyiş sürecindeki görevini yerine getirme hakkı." Birlikte ele alındığında, bu haklar topluluğun tüm üyelerinin diğer üyelere ve topluluğun tümüne karşı olan görevlerinin esasını tarif etmektedir. Bu hakların tanınması da, topluluğun tüm üyelerinin bu topluluğun bir parçası olma ve kendini diğer üyelerle ilişkili olarak ifade etme şeklindeki vazgeçilmez hakkın öznesi olduklarının kabulü anlamına gelir.

Bu haklar ister hukuki terimlerle ifade edilsin ister edilmesin; şurası açık ki sistem, yani yeryüzü, bir bütün olarak topluluğun tüm üyelerinin kimliklerini sürdürmesini ve diğer üyelerle bir bağ içinde olmasını gerektirir. Topluluk içindeki bu bağlar, hem bütün hem de her bir üyenin sağlık ve bütünlüğü; aynı zamanda kendilerini en net haliyle tanımlayabilmesi için önem taşır. Xhosa halkının deyişiyle: "Kişi, halktan dolayı kişidir" (*Umntu ngumntu ngabanye*). Kendi insanlığımızı diğerleri ile kurduğumuz ilişki sayesinde tümüyle yaşarız.

Haklar ve ifade bağlamında ele alındığında, bir topluluğun tüm üyelerinin hem o topluluğun bir parçası olma hem de onun içinde ayrı bir varlık olarak tanınma hakkının bulunduğunu söyleyebiliriz. (Bir varlık ayrı olarak tanınmıyorsa, topluluğun üyesi değildir; ancak daha büyük bir varlığın parçası olabilir.) Topluluktaki her bir üyenin diğer üyelerle ilişki içine girebilmesi ve bu şekilde kendi görevini tanımlayarak topluluğa olan katkısını sunabilmesi gerekir. Ayrı bir varlık olarak tanınma hakkı, bu bakımdan, kendi kaderini tayin hakkı olarak tanımlanan hak ile de yakından ilişkilidir. Örneğin, kolonilerden geri çekilme sürecinde, kolonyal imparatorlukların birer parçası olan uluslar, dünya halklarının bir unsuru ve bağımsız birer devlet olarak muamele görmek için savaş verdi. Bu talepleri tanındığında, kendi iç ilişkilerini düzenleme ve diğer devletlerle olan ilişkilerini ele alma hakkına kavuşmuş olacaklardı. Yeryüzü yaşam topluluğunun üyelerinin de ister bir tür ister topluluk olsun, benzer haklara sahip olduğunun kabul edilmesi gerekiyor.

Son yıllarda birçok yerli halk, birbirleriyle ve diğer yaşam ağlarıyla kuracağı ilişkiyi, hukuk kuralları ve kültürün dayatması olmadan, kendi doğal ortamlarında yaşama ve kendi kendilerini yönetme haklarının tanınması için savaş verdi. Şunu belirtmek gerekir ki, genel olarak, bu topluluklar hâkim kültürlerden belirli insan haklarının kendileri için de genişletilmesini hiçbir zaman istemedi. Onlar ulusal hükümetlerin temsil ettiği hâkim kültürün, yerli halkın birbiriyle ve yeryüzü

topluluğuyla olan ilişkilerine, kendilerine göre bir insani görev anlayışı biçmeye çalışmaktan vazgeçmesini talep ediyor. Ulusal hükümetler, kendi kaderini tayin hakkın kabul ederse, bu hakkın uygulamasının zorunlu bir sonucu olarak, kendi etki ve yetki alanlarının sınırlarını daraltarak, yerli halkların kendilerini idare etme hakkını genişletmek zorunda kalacaktır. Aynı şekilde, hukuk felsefesinin atacağı ilk adım da günümüz hâkim kültürlerinin, yaşam ağını bir araya getiren unsurlarının kendi evrim süreçlerindeki görevlerini yerine getirmesinin önüne geçme hakkının bulunmadığını tanımaktır. Bu da, bana göre, yeryüzünün ırmaklara, hayvan ve bitkilere dair haklarının içinde neler olduğunu tam olarak tarif etmeye çalışmaktan daha önemli bir uğraştır.

YERYÜZÜ HAKLARININ İHLALİ

Hâkim kültürün en tehlikeli yanılgılarından biri de beşeri yönetişim sistemlerinin yeryüzüne ya da yaşam ağının unsurlarına yönelik hak ihlallerinin çoğunlukla herhangi bir cezaya tabi olmamasından, bunun bir yaptırımının olmadığının düşünülmesidir. Ancak doğanın yeryüzü hakları gözetilmediğinde kendine göre karşılık verme yolları vardır. Her tür hak ihlali yeryüzü topluluğuna bir tecavüzdür; her seferinde insanlar ve bu ağın diğer unsurları arasındaki ilişki biraz daha bozulur. Biz insanlar, genetik olarak bu ağın bir parçası olmak, ortak bir bilinci paylaşmak üzere yaratıldık ve bu yönde bir evrimden geçtik. Tam da bu nedenle, egemen toplumların yeryüzü topluluğundan giderek kopması ile gün geçtikçe artan bir kayıp ve boşluk duygusu birbiriyle örtüşmektedir. Yaşam ağının diğer unsurlarıyla olan saygı ve hürmete dayalı ilişkinin yerine sömürüyü koyduğumuzda sadece tüm yaşam ağının güzelliğini ve bütünlüğünü değil, kendimizinkini de yitirmeye başlamış oluyoruz.

HAKLARIN TEMELİ, AYRIMI VE ANLAMI

1. Haklar varoluşun kaynağından gelir. Varoluşu belirleyen şey hakları da belirler.
2. Düzendeki varlığı başka bir şarta bağlı olmadığından, evrenin varlığının başlangıç noktası yine kendisidir ve eylemlerini kendi kendine düzenler. Varlığın ve diğer varlık biçimlerinin eyleminin asıl başlangıç noktası da evrendir.
3. Evren, bir nesneler yığını değil, özneler bütünüdür. Evreni oluşturan unsurlar birer özne olarak hak sahibi olmaya da ehildir.
4. Dünya gezegeni üzerindeki doğal yaşamın hakları insanlarınkiyle aynı kaynaktan, onlara yaşam veren evrenden doğar.
5. Yeryüzündeki yaşam topluluğunun her bir parçasının üç hakkı vardır: olma hakkı, yaşam alanı hakkı ve yeryüzü topluluğunun kendini her daim yenileyen işleyişi içindeki görevini yerine getirme hakkı.
6. Tüm haklar canlı türlerine özgü ve sınırlıdır. Nehirlerin nehir hakları vardır. Kuşların, kuş; böceklerin böcek; insanlarınsa insan hakları vardır. Haklar arasındaki fark nicelik değil nitelik farkıdır. Bir böceğin hakkının bir ağaç ya da balık için hiçbir değeri yoktur.
7. İnsan hakları, diğer yaşam biçimlerinin doğal olarak var olma hakkını hiçbir şekilde geçersiz kılmaz. Malvarlığı hakkı mutlak değildir. Mülkiyet hakkı belirli bir insan olan "mal sahibi" ile "mal" arasında her ikisi yararına kurulmuş özel bir bağdan başka bir şey değildir.
8. Canlı türleri ayrı ya da grup halinde var olur: sığır, kuş ya da balık sürüsü gibi. Haklar ayrı ayrı ya da gruplara ilişkin tanımlanmıştır, belirli bir türe genel olarak atfedilemez.
9. Burada da ifade edilen bu haklar dünyayı oluşturan tüm unsurların birbiri ile ilişkisini de meydana getirir. Dünya gezegeni birbirine bağlı ilişkiler ile kenetlenmiş bir birliktir. Bu topluluğun her bir unsuru, kendini beslemesi ve yaşaması için gerekli yardımı almak üzere doğrudan ya da

dolaylı olarak topluluğun diğer üyelerine bağımlıdır. Avcı-av ilişkisini de içine alan bu karşılıklı beslenme döngüsü, yeryüzünün tüm unsurlarının varoluşun geniş bütünlüğü içindeki rolüne de sıkıca bağlıdır.

10. Bu açıdan bakıldığında, insanlar doğal yaşama ihtiyaç duyduğu kadar, bu yaşama erişme hakkına da sahiptir. Sırf fiziksel ihtiyaçlarını karşılamak için değil; aynı zamanda insan zekâsının gereksinim duyduğu harikaları, hayal gücünün gerek duyduğu güzelliği ve insan duygularının gereksinim duyduğu yakınlığı sağlamak için.

Thomas Berry, 2001[6]

İNSAN HAKLARI

İnsanlar, kuşkusuz çok geniş haklara sahip olabilir. Ancak insan hakları terimini kullandığımızda insan olmayı tanımlayan özelliklerin temeline ilişkin olmasından dolayı özel olarak korunması gerektiğini düşündüğümüz belirli bir hak grubundan bahsediyoruz. Hukukçular bu hakların birçoğunun İnsan Hakları Beyannamesi gibi metinlerden kaynaklandığını savunsa da, yaşama gibi insan haklarının özünü teşkil eden haklar genel olarak varlığımızın bir parçası kabul edilir. Bir diğer deyişle, bunları yeryüzü hakları sayarız. Hangi hakların neleri kapsadığı hususu tartışılabilir. Ancak birçok kişi, tüm insanların üçüncü kişilerce gözetilen belli temel haklara sahip olduğunu ve kişiyi bu haklardan mahrum etmenin yasadışı ya da ahlaken yanlış olduğuna inanır. Kanunlar, insan haklarını korumak için çıkarılmıştır ve bu temel hakları yansıtan, tarif eden ve bu haklardan mahrum kalmayı güçleştirmeye yarayan araçlar olarak anlaşılır.

İnsan haklarının korunması doğamızı tam olarak ortaya koyabilmek amacıyla yaşam içindeki görevimizi yerine getirmek için gerekli özgürlüğümüzün bir teminatı olarak görüle-

6. Thomas Berry tarafından Airlie Center Toplantısı'nda sunulan metinden (bkz. s. 11). Gözden geçirilmiş baskıdaki başlık: "Ten Principles for Jurisprudence Revision" *Evening Thoughts: Reflecting on Earth as Sacred Community*, Ek 2.

bilir. Aile kurma, özgür ifade, keyfi tutuklanmadan korunma gibi özgürlükler olmaksızın insanlığımızı tam olarak ifade etmemiz kısıtlanmış olurdu. Devlet ya da üçüncü bir taraf bu özgürlükleri kullanmamızı engellediğinde haklarımızın kötüye kullanıldığını söyleriz. Bugün insanlar, tüm dünyada, her nerede gerçekleşmiş olursa olsun insan hakkı ihlallerine karşı çıkmaktadır. Temel insan haklarına yönelik bir saldırının genel olarak insanlığa yönelik bir saldırı ve bu hakka karşı gelenlere direnmenin ortak sorumluluğumuz olduğu anlayışından gelen bir dayanışma duygusu söz konusudur. İnsan haklarının, soykırım ve apartheid gibi sistematik olmasının yanında, ağır bir biçimde ihlal edilmesini insanlığa karşı suçlar olarak tanımlıyoruz. Bu tür ihlaller son derece ağır sayılmakta ve bu nedenle bazı genel hukuki kurallara üstün gelmektedir. Örneğin, genel kural bir suç ile itham edilen kişinin suçun işlendiği ülke mahkemesinde yargılanması olsa da, insanlığa karşı suç işlemiş bir kimse dünyanın her yerinde yargılanabilir.

Eğer şimdi insanlar değil de nehirlerden bahsettiğimizi düşünseydik, nehrin temel hakkının, insan hakkının nehir için karşılığının akma hakkı olduğunu söylerdik. Akışını gerçekleştiremeyen bir su birimi nehir olmayacaktır; bu nedenle yeterli miktarda su ile akış içinde olma yeteneği nehrin varoluşu için gereklidir. Bundan ötürü; nehir açısından bakıldığında, üzerine çok sayıda baraj inşa ederek nehrin denize akışını kesecek kadar çok su çekmemiz, yeryüzü haklarının ihlali anlamına gelecektir.

İNSAN HAKLARININ TEORİDE SINIRLANDIRILMASI

Beşeri hukuk felsefesinin yüksek ilme dahil olması ve onunla uyumunun sağlanmasını temin etmek için her şeyden önce, bu düşünce sisteminin yüksek ilmin ilkeleri ile zıt düşmemesi ve ikinci olarak beşeri hukuk felsefesinin çerçevesinin sınırlandırılmış olduğunun kabul edilmesi gerekir. Bundan kastım, beşeri hukuk felsefesinin kendisinin, kendi düzenleme alanı dışında var olan belli konuların da bulunduğunu, bu alanın

dışına el attığı sürece yaptığı eylemlerin yetki alanının dışında ve geçersiz olduğunu kabul etmesi gerekiyor.

Bir başka açıdan bakarsak, insan ya da diğer canlı türlerinin, yeryüzü topluluğunda tam ve daimi bir rol üstlenebilmesi için, insan haklarının topluluğun diğer üyelerinin hakları ile sınırlandırılmasını kabul etmemiz gerektiği açık bir gerçek. Bu da yukarıda ele alınan kendi kaderini tayin hakkının yaşama geçirilebilmesi için yeryüzü içtihadının kendi sınırlarını görmesi ve yalnızca beşeri yönetişim üzerinde durması gerektiği anlamına gelir. Önümüzde duran görev, beşeri hukuk felsefesinin yaşam ağının tümüne uygulanmak üzere geliştirilmesi ve genişletilmesi değildir. Böyle bir yaklaşım, insanların yeryüzünün tüm unsurları adına düşünmesi ve onları bir düzene koymaya çalışması anlamına gelir; bu da açıkçası yeni bir tür sömürgecilik anlayışı demektir. Bunun yerine, hukuk felsefesi ve yönetişimin çok daha büyük bir yeryüzü özyönetişimi sisteminin bir parçası olduğunu takdir ederek, kendi düşüncemizin kapsamını sınırlama gereksinimini ve bu düşünce sisteminin diğer yönetişim sistemlerine uyması gerektiğini görmemiz gerekiyor.

Bu nedenle insanların hareket noktası, yeryüzü yaşam topluluğunun tüm üyelerinin bu yaşam ağı içindeki görevlerini yerine getirme özgürlüğü ilkesi olmalıdır. Bu özgürlüğün var olması için insanların, bu yaşam ağındaki varlıkların kendi görevlerini yerine getirmesini engelleme gibi bir hakkı olamaz. Bu da, insanları bir nehre, nehrin ekosistemdeki görevini yerine getirmesini engelleyecek kadar çok sayıda ya da çok büyük barajlar kurmasını veya bir canlı türünün yaşamının bağlı olduğu yaşam alanını yok etmemizi önleyecek bir yönetişim yapısı kurmamız gerektiği anlamına gelmektedir. Ancak örneğin herhangi bir canlı türünün görevini yerine getirmesini veya var olmasını sağlamak üzerimize düşen bir görev değildir. Canlı soyları, insanların bir etkisi olmaksızın da tükeniyor. Bu başka bir mesele; ne var ki canlı türlerinin hayattaki görevlerini yerine getirme imkânını kısıtladığımız ya da bu özgürlüğü

ellerinden aldığımızda canlıların yok oluşuna yol açan şartları yaratmış oluyoruz.

UYGULAMADA İNSAN HAKLARININ KISITLANMASI VE DENGELENMESİ

Yeryüzü içtihadı, insanların temel yaşam ağı mensuplarının sahip olduğu yeryüzü haklarına yaptığı müdahalenin önüne geçecek yönetişim araçları geliştirilmesi gibi bir zorluk içeriyor. Türümüzün yeryüzü topluluğunun mensuplarının Berry'nin ifadesiyle "yeryüzü topluluğunun her daim işleyen sürecindeki rolünü" yerine getirmesi hakkına müdahale etmemesi nasıl sağlanır?

Zebralara bakalım mesela. Yeryüzü içtihadının zebralara yaşamdaki doğal rollerini yerine getirme hakkını tanıması, zebra açısından aslanlara karşı hiçbir koruma sağlamaz. Bir kere beşeri yeryüzü içtihadı aslanlarla ilgilenmez, ikinci olarak ilgilense dahi onlara uygulanmaz ve üçüncüsü zebraların doğal görevinin bir parçası da aslanlara besin kaynağı olmaktır. Bu demektir ki bir aslanın zebrayı yemesi zebranın yaşamının sonunu getirse de o zebra kendi ırkının görevini aslanın sindirim sisteminden geçerken dahi yerine getirmeyi sürdürür; ve bu şekilde canlı türlerinin varoluşunun devamına katkıda bulunmuş olur.

Başka bir açıdan bakıldığında, yeryüzü içtihadı insanlara zebra avlama hakkı verir mi? Kanımca bunun cevabı duruma göre değişir. İçinde bulunulan koşullara ve farklı insan topluluklarına göre yeryüzü içtihadı da değişecektir. Yiyecek bulmak için avlanan orman halkı için bu sorunun cevabı evet olacaktır. Bununla birlikte, ormancının geleneksel yöntemlere uymaması halinde, yeryüzü içtihadı bile avlanma hakkı doğurmayacaktır. Eğer avcı, hamile kısrağı vurarak karnındaki fetüsten tam da tüylü, kahverengi çizgili derisinin oluştuğu aşamada medet umarak ek gelir elde etme peşinde bir kimse ise yukarıdaki sorunun cevabının hayır olması muhtemeldir. İlk örnekte avlanma, o bölgedeki yaşam topluluğunun birbi-

ri ile ilişkisini derinleştirir. İkinci örnekte ise öldürme, vahşi yaşama eşya gözüyle bakan bir kişinin müsrif, saygısız ve zararlı bir eylemidir. Bununla birlikte bu iki uç örnek arasında karar vermesi çok daha güç olaylar olabilir. Bu nedenle, tıpkı Tukanoların yaptığı gibi, (bkz: Yedinci Bölüm) yüksek ilmin gerekliliklerine uygun kararlar vermemize yarayacak çok daha gelişmiş yollar bulmamız gerekiyor.

Zebra avcılığının iyi ya da kötü yanları birçok ülkede gündeme gelebilecek bir konu değildir, bu bakımdan nehir hakları örneğini ele alalım. Küçük bir grup insanın bir dere kenarına yerleşerek nehrin sularından kendi tüketimleri, hayvanlarının içmesi ve sulama amacıyla yararlandığını düşünelim. Yeryüzü içtihadı bakımından insanların nehrin suyunu kullanması, insanlarla nehir arasındaki ilişkiyi güçlendirmesi bakımından iyi bir şeydir. İnsanların nehirden çektiği su nehrin akışını etkilemez; ayrıca su ekosistemi insan ve hayvanlardan gelen ek besinden yararlanır.

Bir de, bu nehir kenarındaki küçük yerleşimin zaman içinde büyüyerek, bir şehir haline geldiğini varsayalım. Böyle bir durumda, nehrin yakınlarında geniş tarım arazileri oluşur ve çiftçiler sulama için büyük hacimlerde su almaya başlar, bu da nehrin akışını azaltır. Bir süre sonra yerel yönetim de nehir üzerine bir baraj kurarak şehir sakinlerinin artan su talebini karşılamak ister. Bu aşamada nehir ile insanlar arasındaki ilişkide gerilimler başlar. Kendi ilişkilerimizden de bildiğimiz gibi, belli bir miktar almak ve vermek iyidir, hatta bir yere kadar vermeden almak hoş karşılanabilir. Ancak uzun vadede dengenin korunması hayati önemdedir. Taraflardan biri çok fazla alarak diğerinin temel özelliklerini etkilemeye başladığı zaman ilişki kötü gitmeye başlar ve sömürücü bir hale gelir.

Yeryüzü içtihadı bakımından, nehrin temel yeryüzü hakkı olan akma hakkı tehdit edildiği zaman, hukuk sisteminin bu tehdidi doğuran insan davranışlarını yasaklaması gerekir. Bu anlayışı yansıtan bir hukuk bu türden tüm faaliyetlere yasak koymalıdır. Ancak diyelim ki nehrin akışı tehdit altında değil;

aksine arada sırada taşıp evsizlerin kenarına kurduğu kulübelere zarar veriyor olabilir. Bu insanlar şehirde yeterli su kaynağı olan tek yer nehir kıyısı olduğundan burayı seçmiş olabilir. Böyle bir taşkında insanlar ölebilir. Bu durumda nehir yatağı değiştirilmeli midir? Bu, nehir haklarının ihlali olmaz mı? Nehrin akışına dair yeryüzü hakkı korunduğu sürece insan haklarının korunması haklı bir gerekçe sunar diyebilir miyiz?

Bunun cevabı nehrin temel doğasını nasıl ele aldığımıza bağlı olarak değişir. Neyse ki nehirler kendi temel doğaları hakkında bize çok şey söylüyor. Akmaları gerektiğini, kaynaktan coşkun bir akışla fışkırarak kayaların üstünden hızla geçip daha alçak kesimlerde ise durgunca akarak kıyı boyunca bir ekosistem meydana getirdiklerini, zaman zaman taşıp, yıktıklarının bir karşılığı olarak geride zengin bir alüvyon bırakarak adeta kendi topraklarının sınırını çizen bir düzlük bıraktıklarını biliyoruz. Daha doğrusu, taşkın bir nehrin kendi doğasına uygun hareket ettiği neredeyse kesin olarak söylenebilir. Dolayısıyla en azından kendi taşma alanı sınırlarında nehrin önceliği olmalı ve kıyıda yaşayan insanların bir başka yere taşınması gerekmektedir. Nehirlerin taşmasını önlemek için yatağını değiştirmek, karıncayiyenlerin, çakalların girmemesi amacıyla yapılan çitlerin altını deştikleri için vurulmasına benzetilebilir. Karıncayiyenler, karıncayiyen olarak kaldıkları sürece toprağı deşecektir, nehirler de nehir oldukları sürece taşacaktır. Bu durum onların doğasının zorunlu unsuru, aynı zamanda ekosisteme verdikleri katkının da bir parçasıdır. Vahşi hukukun koruma altına alması gereken de işte bu vahşiliktir.

Yeryüzü içtihadı bize karıncayiyenleri yok etmememizi ya da nehirleri nehir olmaktan çıkıp beton borulardan geçen bir kanalizasyon akıntısı oluncaya kadar işletmememizi buyuruyor. Bu felsefe, nehirlerin ve karıncayiyenlerin benzersiz niteliklerini tanımamız ve yüceltmemizi mümkün kılacak vahşi kanunlar geliştirerek uygulamamızı gerektiriyor. Bu da evsiz kişilere daha uygun araziler bulunması, su baskını sınırları içinde yerleşim alanı yapılmasının önlenmesi ve taşkınları ön-

leyecek sulak alanlar oluşturulması anlamına gelebilir. Bununla birlikte kanal açmanın bir seçenek olmaktan çıkarılması halinde, insan hünerinin tüm yeryüzü ailesi ile birlikte bir yaşam kurmak için çok daha iyi yollar bulacağından da hiç kuşkum yok.

YERYÜZÜ İÇTİHADI BAKIMINDAN HAKLAR

Yeryüzü içtihadı, haklar sorununa dünya ve dünyanın ortaya çıkış kaynağından başlayarak yaklaşır. Yeryüzü yaşam topluluğunu bir araya getiren ve bu topluluğu tanımlayan ortak zemin budur. Bu başlangıç noktasından yola çıkarak nelerin vazgeçilmez haklar olduğunu kesin olarak anlayabiliriz. Bu yeryüzü hakları şu şekilde anlaşılabilir: topluluk üyelerini birbirinden ayıran unsurları tanımlama, üyelerinin yaşam topluluğu ve yeryüzünün devamlılığı içindeki görevini yerine getirmesi için kendine tanınması gereken özgürlüğü tarif etme. Bu haklar, topluluğun diğer üyeleri ile ilişkili olarak tarif edilir. Söz konusu etkileşim, topluluğun belirli bir aşamasında, sahip olunan hakların sınırlandırılıp dengelenmesine yarar ve bu da topluluğun bir sonraki aşamaya ulaşması bakımından güç kazanmasını sağlar. Yani, bireysel düzeyde avcının beslenme hakkı avın yaşamının sonu olabilir, bu durum av kıtlığının avcının yaşamının sonunu getirmesine dek sürer. Ancak bu devingen dengenin sürdürülmesi, hem av hem de avcının bir parçası olduğu ekosistemin istikrarlı ve düzgün işlemesini sağlar. Sağlıklı bir ekosistemde, bir gün bir tilki de ölse tavşan da, her ikisinin de parçası olduğu ekosistemin yeryüzünün devamlılığındaki görevini yerine getirme hakkı sürdürülmüş olur.

Yeryüzü içtihadına dayanan yönetişim yapılarının, yeryüzü yaşam topluluğunun insanlar dışında kalan hak sahibi olmaya ehil unsurlarını kabul eden bir çerçeve içermenin de ötesinde bu hakları tarif eden bir dil ve bunların tam olarak uygulanmasını sağlayan hukuki araçlar geliştirmesi gerekmektedir. Bu işe alçakgönüllülükle ve doğru bir bakış açısıyla yaklaşmalıyız.

Sanıldığının aksine, mesele biz insanların diğer canlı türlerine ya da çevreye haklarını bahşetme meselesi değildir. Bu haklar zaten vardır; ancak hukuk sisteminde yer almadığı için yok sayılmaktadır. Buradaki mesele daha çok, türümüzün düzen ve nizamının dayandığı felsefi temeli yeniden ele alarak geliştirmekte ve kendi türümüzle birbirine bağlı özneler dünyasının gerçekliği arasındaki uyumu yakalamakta yatıyor.

YERYÜZÜ HAKLARI DİĞER TÜM HAKLARDAN ÜSTÜNDÜR

Kabul etmemiz gereken bir diğer husus da tüm hakların aynı güç ya da ağırlıkta olmadığıdır. Örneğin yaşam hakkı gibi belirli temel hakların, sözleşme yapma ve mahkemeler aracılığıyla uygulama hakkıyla karşılaştırılamayacağını zaten kabul ediyoruz. Ancak aynı yaklaşımı tüm yeryüzü haklarına uygulamıyoruz. Örneğin uluslararası alanda DTÖ'nün ticaret kuralları birçok yeryüzü hakkına karşıdır ve bunlar uluslararası çevre anlaşmaları ve hatta insan toplumlarının sahip olduğu haklar tarafından kısmen koruma altında olan haklardır. Ticaret kurallarına genel olarak öncelik verilmektedir. Yeryüzü içtihadını yaşama geçirmek için geleneksel hukuk felsefesinin desteklediği hakların bir kısmının ortadan kaldırılması ya da ciddi şekilde uyumlaştırılması gerekecektir. Buna şöyle bir örnek verilebilir, bir kez evrene bir nesneler kümesi değil de özneler topluluğu olarak baktığımızda, toprağı ya da canlı varlıkları sahip olunacak ve insanların yararlanacağı birer malvarlığı olarak tanımlamanın hiçbir yararı olmadığını ve yeryüzü topluluğu için bunun ne kadar yıkıcı bir etkisi olduğunu görürüz. Mal varlığı hakları insan öznelerin tek taraflı olarak yeryüzü topluluğunun diğer tüm unsurlar üzerinde hâkimiyet kurmasının doğru ve uygun karşılandığı bir dünya görüşünü yansıtır. Doğrusu, hâkim hukuki düşünce sistemleri bu yaşam ağının geriye kalan tüm unsurları birer nesne olarak tanımlayarak, sadece yaşam ağı ile kurduğumuz sömürüye dayalı ilişkiyi meşrulaştırıp bu sömürünün önünü açmakla kalmaz; aynı

zamanda hukuki haklara sahip özneler arasında iki yönlü bir ilişki kurulmasını da engeller.

Doğal ve karşılıklı bir ilişkinin kavramsal ve yasal olarak tek taraflı ve sömürüye dayalı ilişkiye dönüşümü dengenin de bozulmasına yol açar. Mal sahibinin toprak ya da canlı varlıklarla dilediğini yapabildiği, hiçbir şekilde dizginlenmemiş haklar son derece tehlikeli bir biçimde dengesiz bir güç doğurur. Bu dengesizliğin yıkıcı sonuçları daha açık ve kapsamlı olarak On Dördüncü Bölüm'de ele alınmaktadır.

Bir anlığına bu homosferin dışına adım atmak mümkün olsaydı, Berry'nin hakların doğası ve kaynağına ilişkin olarak gözlemlediği gerçeğin ne kadar açık ve kolay anlaşılır olduğu görülürdü. Bunu engelleyen tek şey, konuya ilişkin hukuki tartışmalara son derece katı bir şekilde insan merkezli bir açıdan bakılmasıdır. Evrenin hak sahibi öznelerden oluştuğu fikri, homosferin hukuki geleneğine saplanmış birine son derece aykırı gelebilir. Ancak bu fikrin bu kadar garip gelmesinin tek nedeni doğa karşısında otistik hale gelmemiz ve on binlerce yıllık kabile tarihimize rağmen kültürel bir hafıza yitimine uğramış olmamızdan başka bir şey değildir. Yerli kabile halklarının gözünden baktığımızda, insanların şirket gibi kurmaca kişilikler uydurarak bunlara geniş yetkiler tahsis etmesi ve bu kişiliklere doğal yaşam alanlarını tahrip etme imkânı tanınması gibi bir düşünce çok daha ters görünebilir.

9
Yeryüzü Yönetişiminin Unsurları

YERYÜZÜ İÇTİHADI

Altıncı, Yedinci ve Sekizinci Bölüm'de, yeryüzü yönetişiminin farklı yönlerini ele aldım. Öncelikle Altıncı Bölüm'de yüksek ilmin tüm unsurlarının kabul edilmesi gerektiğini ifade ederek, Yedinci Bölüm'de yeryüzü yönetişiminin çeşitli biçimlerini uygulayan insan toplumlarının bilgilerinden ders çıkarmanın önemine dikkat çektim ve son olarak Sekizinci Bölüm'de bu yönetişim anlayışının hakların yeni bir bakış açısı ile ele alınmasını gerektirdiğini tartıştım. Bu bölümde, yeryüzü hukuku içtihadı ve yeryüzü yönetişiminin temel özellikleri-

nin bir kısmına dair genel bir açıklama yapmak üzere bu farklı unsurları bir araya getirmeye çalışacağım.

Yeryüzü içtihadının belirli bir insan topluluğunun kendini yeryüzü topluluğunun bir parçası olarak düzenlemesine dair anlayışını yansıtarak, bir parçasını oluşturduğu yüksek ilmin özelliklerini ortaya koymalıdır. Bir diğer deyişle, sağlıklı bir beşeri yeryüzü içtihadı yüksek ilmin türlere göre açıklandığı bir düşünce olmalıdır. Bu düşünce çok değişik şekillerde ifade edilebilir. Bir kitabın sayfalarında da çıkabilir karşımıza, kanun hükmü olarak da. Bunun yanı sıra bir tohum tanesinde de görülebilir. Sıradan bir tahıl tanesi, genlerinde insanların binlerce olmasa da yüzlerce yıl boyunca hangi bölgede hangi tahılın daha iyi yetişeceğine dair seçimini taşır. Bu, uygulamaya dökülmüş bilinçli bir birlikte evrimdir. Çiftçi nesillerinin yöresel çevreleri ile kurduğu yakın işbirliği ilişkisi her iki türün de ihtiyaçlarını içeren tohumlar ortaya çıkarır: Bir yandan çiftçinin emeğinin hakkını vermeye yeter miktarda besin içerir, diğer yandan yörenin iklim koşullarının değişkenliğine uyum sağlayacak dayanıklılıkta ve bulunduğu yerdeki toprak, su ve ışığın miktarına göre kendini uyarlamıştır.

Ancak tohumun içinde barındırmadığı şeyler de vardır. Ekme, yetiştirme, hasat etme, depolama ve pişirmeye dair geleneksel bilgi ve uygulamalar tohumun insanlarca yaygınlaştırılması için gereklidir. Belirli ustalık ve işleme bilgileri ile bu süreçleri kutsayan ve onurlandıran kültürel gelenekler de tohumun yayılmasıyla ilişkilidir. Sıklıkla tohum takasının kendisi sosyal bağları kuvvetlendiren bir araç olabilir, birçok toplumda ekim için ayrılan tohumlar bu bağları kuvvetlendirecek şekilde takas edilir; buna karşılık, yemek için ayrılan tahılların mal olarak satıldığını görürüz. İnsanlarla dünya arasında yakın bir ilişkinin kurulduğu durumlarda, doğa ve insan kültürünün çeşitliliği bitki, hayvan ve toprağın doğasının çeşitliliğinden ayrılamaz durumdadır.

Bununla birlikte, yeryüzü merkezli bu uygulamaların geliştirilmesi zaman alan bir iştir ve Tukanolarda olduğu gibi insan

faaliyetlerini yeryüzüne uyarlama ve bunun aksinden kaçınma gibi bir sürece bilinçli ve sürekli bir şekilde dahil olma taahhüdünü içerir. Bundan kastım insanların yeryüzünde iz bırakmamaları gerektiği değildir; bu kaçınılmaz bir sonuç. Aslında, Tukanolar ve diğer Amazon Hint grupları dahi el değmemiş Amazon yağmur ormanlarını kasten ve ciddi boyutlarda değiştirmiştir. Buradaki farklılık amaçta ve niyettedir. Belirli sosyal ve ekolojik sınırlamalar çerçevesinde bir insan toplumunun yararına olacak şekilde çeşitli toplumlar yetiştirmek ile toptan üretime konu olup kârı ve borsadaki hisse payının fiyatını artırma amacıyla bu genetiğiyle oynanmış tohumları almak arasında ise bir dünya farklılık bulunmaktadır. Bu tohumlar uzun dönemli yakın bir ilişkinin, yeryüzü topluluğunun unsurları arasındaki ezeli ve ebedi birliğin ürünü değil, bunlar şirket laboratuvarlarında steril camlar içine aceleyle tıkıştırılmış birliklerdir. Böyle bir dünyada evrimle gelen deneyim birikiminin getirdiği bilgelik ve yaşam biçimlerinin iç içe geçmişliğinin hiçbir hükmü yoktur; ancak CEO'ların kâr payları her şeydir.

Gezegene hükmetmekte olan beşeri kültür, dünya görüşünü insanların görevinin öncelikle yeryüzünün yapısı ve işleyişine uyum sağlamanın yanında bu sürece faydalı olmak olduğunu bir kez daha özümseyecek şekilde değiştirseydi, yönetişimin amacı da değişirdi. Gayri safi milli hasılanın ulusal düzeyde ya da tüm dünyada her yıl artırılması veyahut bu amaçla uluslararası ticaret hacminin artırılması çabası artık önem taşımazdı. Bunun yerine yönetişim çabaları toplumun kendine dair bakışını yeniden kurgulamaya ve yönetim yapısının daha da geliştirilmesine odaklanarak, insan etkisinin yaşam ağını zayıflatmasındansa güçlendirmesi sağlanırdı. Yeryüzü içtihadının beşeri yönetişim yapısı içindeki ana görevi, bu yönetişim yapısının geliştirilerek uygulanmasına rehberlik edecek felsefi bir altyapı sağlamaktır; zira bu yönetişim yapısı içinde etik, hukuk kuralları, kurumlar, politika ve eylem gibi unsurları barındıracaktır. Kanunlarla ilişkilendirerek baktığımızda, Montesquieu'den ödünç alınmış bir deyimle, hukukun

ruhu gibi, kanunun yüreğine vahşiliği yeniden koyacağını düşündüğüm bir ruh gibi işleyen bir yapı olarak görebiliriz bunu. Belirli bir toplumda var olan yeryüzü içtihadını nitelendireceğini düşündüğüm bazı özellikleri bu bölümde tanımlamayı hedefliyorum.

KANUNLARIN VE HAKLARIN KAYNAĞI İLE MEŞRUİYETİ

Yeryüzü içtihadı, temelinde kendisini şekillendiren ve işleyişini belirleyen çok daha geniş bir bağlam içinde var olduğunu kabul eder. Örneğin, sistem düşünme süreçleri bakımından bunun anlamı, sistemi şekillendiren ve içindeki unsurların işleyişini belirleyenin parça değil, o parçanın içinde bulunduğu çevre olduğunun kabul edilmesidir.

Hukuk felsefesi bağlamında, bu görüşün hukukçular için kanunların kaynağı ve meşrutiyeti açısından önemi vardır. Kanunların işlevlerinden biri de toplum üzerinde yetkinin nasıl kullanılacağını belirlemektir. Bu bakımdan, kanun yapmaya yetkili kişi ve kurumlar ile kanunlara verilen yetkilerin denetlenme usullerinin belirlenmesi çok önemlidir. Örneğin, çoğu devlet, toplumun genellikle erkeklerden oluşan "kurucu babalar"ının, anayasa oluşturma sürecinde bir araya geldiği tarihi bir ana işaret eder. Anayasalar genel olarak, kanun koyucu organın ilgili usullere uymak suretiyle, anayasaya aykırı olmamak üzere kanun yapabileceğini kaydeder. Bu şekilde yapılan kanunlar çeşitli devlet memurlarına ve diğer organlara yetkiler verir; ancak bu yetkilerin sadece yetkiyi veren mevzuata uygun olarak kullanılması gerekir. Batı hukuk sisteminde, yetkinin kaynağı olan mevzuatın sınırları dışına çıkan resmi işlem ve eylemler yetkisiz sayılır ve geçersiz olur. Bu şekilde, toplum bir kanunun meşruluğunu ve çoğunlukla özel bir özgürlüğe kısıtlama getiren kamu gücünün kullanımının geçerliliğini belirlemiş olur.

Ancak beşeri hukuk felsefesi ve hatta yeryüzü içtihadı yüksek ilim düzeninden geliyor olsaydı, tanımı gereği sınırlandı-

rılmış ve bağımlı olurdu. İlk iş olarak onun çerçevesi yüksek ilim tarafından belirlenmiş ve sınırlandırılmıştır. Örneğin, diğer canlı türlerinin hakları doğrudan yüksek ilimden gelirse, bu haklar hukuk felsefesi ile sınırlandırılamaz veya kaldırılamaz. İkinci olarak beşeri hukuk felsefesi ve ona anlam kazandıran anayasa ve kanunlar, yüksek ilme uygun olma anlamında ona tabi olmak zorundadır. Uymadıkları sürece gayri meşru sayılmaları gerekir ve dolayısıyla bu düzenlemeler çerçevesinde verilen yetkilere, ulusal hukuk sisteminde yetkisiz işlemler olarak muamele edilebilir.

Hukuk teorisyenleri çok uzun süre bir hukuk sistemindeki belli kuralların daha yüksek bir hukuk sistemine, genellikle de doğal hukuka uygun olmaması nedeniyle geçersiz sayılması ya da bunlara gerçek kanunlar olarak bakılmamasının kapsamı üzerine kafa yordu. Yüksek ilim ya da bunlara yeryüzü içtihadı ile ilgili olarak buradaki savlara yeniden dönelim demiyorum. Kavramsal olarak yönetişim yapılarımızın, öncelikle yüksek ilme ve sonra toplumun geliştireceği yeryüzü içtihadına uyumlu olması gerektiğini kabul edersek hukuki olan ve başarmamız gerekenin diğer mekanizmaları geliştirmemiz olduğunu düşünüyorum.

DOĞRUYU YANLIŞTAN AYIRMA – ETİK SORUNU

Egemen kültürlerin hukuk felsefesi, kanunları ve özellikle cezai adalet sistemi, ağırlıkla doğruyu yanlıştan ayırmaya dayanmaktadır. Ayırım çizgisi genellikle çok incedir; ancak çizginin "yanlış" tarafında olmanın sonuçları ağır olabilir. Ahlaki ya da etik inançlar toplumun uygunluk sınırlarını etkiler. Gerçek hayatta, bu çizginin nerede olduğunu belirleyen bir dizi etken vardır; bunlar, mevzuat ya da sözleşme metni, maddi olarak ispat edilebilen hususlar, mahkemenin kişinin durumuna dair görüşü ve kişinin davranışlarının ölçüsü olabilir.

Çevre hukuku alanında dahi, bir kişinin yeryüzünün unsurlarından birine zarar vermekten dolayı yaptırıma tabi tutulmasına, insan davranışlarına bir ölçü getiren metinlerin

yorumlanması sonucunda karar verilir. Dolayısıyla, insanların ve çoğunlukla ortaklıkların hakları, zarar görmüş belirli bu unsurları tanımlayan yeryüzü topluluğu bağlamından bağımsız olarak belirlenmiştir. Örneğin, bir şirkete ancak nehre kanunlarla belirlenenden daha yüksek oranda kirli atık dökmesi halinde ceza kesilebilir. Yönetişim yapıları, bütünlüklü bir ekolojik bakış açısından durumu gözeterek, nehre bırakılan atıkların nehri ve insanları içine alan ekosistemin işleyişine olan etkilerini sorgulayacak kadar gelişmemiştir. Stone'a göre, sayısal bir standart temelinde insanların kendi dışındaki varlıklarla ilişkili olarak izin verilen davranışların sınırını çizmek yerine, bizim dışımızda kalan varlıklarla olan ilişkilerimizi düzenleyen hukuk kurallarına, gerçekliğe daha çok yaklaşmaya çalışan kuralları dahil edebiliriz. Bu çerçevede, nehirlerden söz edersek, "milyonda bir gibi rakamlarla ifade edilen standartlar ya da bulanıklık göstergeleri kullanmaktansa, sorunu nehrin 'nehir olma hali'nin tehdit altında olup olmadığına bakarak incelemeliyiz."[1] Kısmi bir haklılık payıyla, bu tür görüşlerin uygulanmasının güç olduğu ve bu standartların uygulanmasının daha çok kirleticinin salınmasına izin vererek eylemin istenmeyen sonuçlara varmasına yol açacağı iddia edilebilir. Bu durumun mevcut yönetişim yapımızın göstergeleri dahilinde gerçekleşmesi de bir o kadar mümkündür. Bununla birlikte, yaşama geçirmeye dair sorunlar konuya yaklaşımımızın temelindeki felsefeyi değiştirmemiz gerektiği gerçeğini değiştirmez. Bu durumu kabul edebilirsek, insan becerisi, varoluşuna uygun olarak uygulamayı geliştirecek yeni yolları hızla keşfedecektir. Örneğin Stone'un da değindiği gibi, Amerikan çevre hukuku bu yaklaşımın uygulanmasına yaklaşan bazı önlemleri zaten içeriyor. Deniz Memelilerinin Korunması Kanunu, balıkçılık ya da benzeri insan faaliyetleri yaşam alanındaki "canlı nüfusunun en iyi düzeyde sürdürülmesi"ni tehdit ettiğinde, mahkemelere domuz balığı gibi tehdit altındaki deniz

1. Christopher D. Stone, *Earth and Other Ethics: The Case for Moral Pluralism*, Harper and Row, New York, 1987, s. 60.

memelilerinin korunmasına müdahale etme imkânı veriyor. Mahkemeler bu hükmü, tehdidin oluştuğu aşamada "ticari balıkçılıktan elde edilecek yarar ile domuz balıklarının varlığı arasında bir denge görmeyerek, domuz balıklarının varlıklarını sürdürmesi gerektiği" şeklinde yorumlamıştır.[2]

Bir insan davranışının yeryüzü topluluğundaki başka bir varlığa zarar vermesinin yanlış olduğuna hükmedilmesi halinde dahi, yönetişim yapılarımız çoğunlukla ya cezalandırmaya gider ya da diğer insanların zararının ödenmesini ister. Ancak bu yaptırımlar, mevcut koşullar içinde sağlıklı ve kendini sürdüren bir ilişkinin sağlığına kavuşturulması sorununa cevap sunmaz. Bugünlerde birçok ülkede çevre kanunları, kirletenin temizleme adı altındaki maliyetleri ödemelerini öngörmektedir. Söz konusu hükümler fiziksel zararı kısmen bırakarak, ekolojik topluluk ile olan ilişkileri güçlendirmeye yönelik olabilirdi. Ne yazık ki, uygulamada bu tür hükümler genellikle kirleten ile örneğin bir nehir arasında yeniden sağlıklı bir ilişki kurarak, benzer bir olayın yeniden yaşanma ihtimalini azaltmaktan ziyade, kamu kuruluşlarının maruz kaldığı masrafları karşılamaya imkân tanımak üzere tasarlanmıştır.

Yeryüzü içtihadı sadece insanlar arasında değil, yeryüzü topluluğunun tüm unsurlarının birbiri ile olan ilişkisini sürdürmesi ve güçlendirmesine dair bir düşüncedir. Bu kapsamda, doğru ile yanlış arasında kesin bir ayrım yapmaya dayalı bir düşünce çoğunlukla yarar getirmez, özellikle de bu ayrımın insanlar tarafından belirlenmiş katı standartlara dayanması halinde bu daha da belirgindir. Her halükârda, mevcut standartların çoğu, insan toplumunun bile uzun vadeli çıkarına hizmet etmez, bu ölçütler sadece toplumda gücü elinde bulunduran belli bir çıkar grubu tarafından kısa dönem yarar getireceğine inandıkları çıkarlar temel alınarak belirlenmiştir. Eğer temel kaygımız yeryüzü yaşam topluluğunun tam ve bütün olarak devamı ise, bir faaliyetin, sistemin bütünlüğü ile

2. Committee for Humane Legislation v Richardson, 540 F.2d 1141, 1151, n.39 (C.A. D.C. 1976), Stone'dan alıntı, 1987, s. 60.

sağlığının devamı ve bu bütünü oluşturan unsurların birbiri ile olan ilişkisinin niteliğini ve yakınlığını ne derece etkilediğini değerlendirmek çok daha yararlı olacaktır.

Bu yaklaşım Aldo Leopold'un arazi etiğine ilişkin meşhur görüşlerine çok benzer: "Bir şey canlı topluluğunun tamlığını, istikrarını ve güzelliğini koruma eğilimi içindeyse, doğrudur. Bunun aksine yöneldiğinde ise yanlıştır."[3]

Ekolojik olarak etik, varoluş mücadelesindeki eylem özgürlüğüne yönelik bir kısıtlamadır. Etik, felsefi açıdan sosyalden anti-sosyale giden ayrımdır. Bir şeyin iki tanımı vardır. Şeyin kökleri birbirine bağımlı birey ya da grupların işbirliği haline doğru gelişme eğiliminde yatar. Ekolojistler bunu ortak yaşama olarak adlandırır... Bugüne kadar etik, tek bir temel üzerinden gelişti. Birey, birbirine bağımlı kısımlardan oluşan bir birliğin üyesidir. Bireyin içgüdüleri o birlikteki yeri için onu mücadeleye yöneltirken, etik inançları ise işbirliğine yöneltir (bunun altında yatan da belki burada mücadele edilecek bir yer olması ihtimalidir).

Aldo Leopold, *A Sand County Almanac*, 1948

Thomas Berry de benzer; ancak daha kişisel bir yöntemle buna ilişkin bir örnek sunar. Henüz on bir yaşına iken, güneşli bir öğleden sonra evinin yakındaki dereyi geçtiğinde bembeyaz zambak çayırlığına rastlamış ve karşılaştığı bu manzara yaşamında çok önemli bir mihenk taşı haline gelmiştir. Berry, yaşadığı bu anıyı, bir biçimde belirleyici olarak tarif eder; zira bundan sonra bir şeyi iyi ya da kötü olarak tartarken hep bu zambak tarlasını düşünecektir. Onun deyişiyle, "Bu çayırı kendi dönüşümünün doğal döngüsü içinde koruyan ya da geliştiren her şey iyi, çayıra karşı gelen ya da onu inkâr eden hiçbir şey iyi değildir. Hayatımın gidişatı bu kadar basittir."[4]

Earth and Other Ethics isimli 1987 tarihli kitabında Christopher Stone kendisinin "çoğulcu ahlakın savunması" olarak tarif ettiği şeyi somutlaştırıyor.[5] Her durumda doğru cevabın ne olduğunu bulmaya yarayan bir ilkeler bütünü geliştirmeye çalışma şeklindeki klasik yaklaşımı reddediyor. Stone, içinde birbirinden farklı ilke ve görüş-

3. Aldo Leopold, *A Sand County Almanac*, s. 24–25.
4. Thomas Berry, *The Great Work*, s. 13.
5. Christopher D. Stone, *Earth and Other Ethics: The Case for Moral Pluralism*, Harper and Row, New York, 1987.

ler barındıran değişik ahlaki çerçevelere bir çeşitlilik halinde ihtiyaç duyduğumuzu ileri sürüyor. Bu sav, etik ya da ahlaki çerçevenin uygunluğu anlamına gelmiyor, yalnızca buradaki çeşitliliğin önemini de kabul etmemiz ve saymamız gerektiğini ifade ediyor.

Bana göre evrenin, tıpkı bir dans gibi, herkesin dahil olduğu işbirliği içinde yürüyen ilişkiler sayesinde var olduğunu kabul ettiğimizde, yönetişimin yapılarının da yeryüzü topluluğundaki yakın ilişkileri güçlendirmeye ve beslemeye odaklanması gerektiği ortaya çıkacaktır. İlişkilere odaklanmak aynı zamanda yeryüzü topluluğunu oluşturan bağları güçlendirmekte ya da zayıflatmakta olup olmamasına göre neyin iyi neyin kötü olduğunu belirlememiz gerektiğini de söylemektedir. Başka bir şekilde ifade edersek, bütünün tam ve güzelliği ile açılımına faydalı olan bir şeyin bütünü eksilten şeylere tercih edilmesi gerekir. Bu durumun nasıl belirleneceği ise şeyin yüksek ilim ile uyumuna bağlı olarak değişir. Yüksek ilmin kendisi çeşitliliği tanımakla kalmaz, çeşitliliğin sürmesini diretir.

DENGE, KARŞILIKLILIK VE ADALET

Yeryüzü içtihadı bakımından doğal yaşam dengesini hesaba katmak büyük önem taşır. Adaletin terazisinin her kefesinin eşit düzeyde durduğu bir denge değil, her daim değişken olan akışının, evrenin yaratıcı dengesizliğinin de daima hareket halinde, daima değişen; ancak dengeyi bulmak ya da tekrar bir kalıba girmek için geri dönmeksizin uzun bir süre tek yöne gitmeyen bir dengedir. Yin ve Yang sembolünün şekilsel olarak da ifade ettiği gibi, Yin dalgalanırken Yang süreç tersine dönene kadar azalmalıdır; ancak tepki ve karşı tepki döngüsü her zaman bütünün varlığını sürdürür.

Denge sorununa eş bir diğer mesele de karşılıklılık ilkesidir, her alışın bir verişi olmalıdır. Her iyi çiftçi bilir ki, topraktan aldığımızın karşılığında alınanın yerini doldurmalı ve toprağı beslememiz gerekir; aksi takdirde toprağın bereketi gider. Yerli kabile kültüründe başta avlanma ve hasatla ilgili olmak üzere

birçok geleneksel törende bu ilkenin kabulünü ve ilkeye verilen büyük değeri görürüz. Dünyanın her bir yanında, avcıların ölmüş ya da ölmekte olan hayvanlara yaşamını feda etmesinden dolayı teşekkür eden kısa törenleri vardır. Avcı, ailesinin yaşamı için şükürlerini sunar ve günü geldiğinde bu kez yeryüzü sistemine bedenini besin ve enerji olarak sunanın kendisi olduğunu kabul eder. Bu tür uygulamalar söz konusu ilkelerin halkın zihnindeki varlığını korumasını sağlar, aynı zamanda yeryüzü yaşam topluluğuna bağlılık içinde olmak bakımından gerekli bir saygı ve alçakgönüllülük ifadesidir. Evrenin ruhani enerjisinin gelgit döngüsü olarak anlaşıldığı durumlarda belirli bir seviyenin ötesinde biriktirmek dengesizliğe gitmekle eşanlamlıdır.

Günümüz hukuk felsefesi insanların sahip olduğu haklar arasında bir denge kurulması görüşünü kısmen kabul etmektedir; zaten adalet terimi de çoğunlukla bu anlayışın uygulanması olarak görülür. Yargıç ve siyaset bilimciler bile yönetişim yapılarında hak ve ödevler arasında bağ kurmanın önemini kabul etmektedir. Hak ve ayrıcalıklar ne kadar büyük olursa sorumlulukların da ona göre artması gerekir. Hayat tecrübesi de bize sorumlulukları dengeleyen bir unsur olmadığı durumlarda kontrolsüz gücün, altında kalan her şeyi yok edeceğini göstermektedir. Üstelik Çiçero'nun da kabul ettiği üzere, yalnızca bir kişinin sınırsız yetkisi geriye kalan herkesin özgürlüğünü yok etmeye yeter. Yine de yeryüzündeki diğer canlılara göre çok daha büyük bir güç ve inanılmaz yeteneklerle dünyaya gelme ayrıcalığının buna karşılık gelen büyük sorumluluklar olmadan var olamayacağı gerçeğini görmezden geliyoruz. Bir başka şekilde ifade edersek, bu yaşam ağı içinde insanlara düşen görev sıra dışı yetkiler kadar ödevleri de kapsar; ayrıca karşılıklılık ilkesi de geçmişte yeryüzünden bu kadar çok almamızın gelecekte büyük şeyler vermemizi gerektireceğini söyler.

YERYÜZÜ YÖNETİŞİMİ

Dünya üzerindeki demokratik devletler "halkın yararına, halkın hükümeti" olduklarından övünüp durur. Bu beyana birçok vatandaş sadece gülüp geçerek aslında bunun ne anlama geldiğini gösterir: "halkın pahasına, şirketler yararına elitler hükümeti." Ancak biraz dışarıdan bakıp yeryüzü odaklı bir bakış açısından hükümetlerin görevlerini düşündüğümüzde beşeri yönetişim kavramının kendinden çok daha geniş olan yeryüzü topluluğuna yalancıktan dahi olsa bir faydası olmadığı ortaya çıkar. Gerçek anlamda "halkın yararına, halkın hükümeti" bile, kendini insan refahının ana kaynağı olan yeryüzünün dirliğine bilinçli bir yönelimde bulunmadığı, önceliğini bu alana vermediği sürece yıkıcı olmaya mahkûmdur.

Bu bakımdan, yeryüzü yönetişimi, insanlar tarafından oluşturulan ve insanların yer aldığı, yalnızca yeryüzü için var olan bir hükümettir. Bu yönetişime ulaşabilmemiz için yönetişim ve demokrasi anlayışımızı sırf insanları değil, tüm yeryüzü topluluğunu içine alacak şekilde genişletmemiz gerekir. Bu bakış açısı Dr. Vandana Shiva'nın kaleme aldığı Hindistan'daki yeryüzü demokrasisi hareketinde yansıtılmaktadır:

> Yeryüzü demokrasisi insanlara yeryüzü ailesinin bir üyesi (*Vasudhaiva Kutumbkam*) ve yaşamımızı zenginleştiren kültürel çeşitliliğin bir parçası olarak yeni bir anlam kazandırır.[6]

Yeryüzü yönetişimi, kendimizi bilinçli bir şekilde insan refahının ana kaynağı olan yeryüzü sisteminin dirliğine odaklanmadığımız ve bunu bir öncelik haline getirmediğimiz sürece uzun vadede insanlığın gelişemeyeceği kabulüne dayanır. Tüm sistemin sağlığının hedeflendiği yeryüzü yararına bir yönetişim anlayışı geliştirerek halkı da idare etmiş oluruz; çünkü kendi refahımızın kaynağı da bu sistemin kendisidir. Doğrusunu söylemek gerekirse, yeryüzü yönetişiminin gerektirdiği

6. Shiva, Vandana, yayımlanmamış makalesinden, Temmuz, 2002. Makalenin yayımlanmış versiyonu: "Paradigm Shift: Earth Democracy. Rebuilding true security in an age of insecurity", *Resurgence*, Sayı: 214, Eylül/Ekim 2002.

uzun vadeli bütünlüklü bir bakış açısının insanlığa getireceği yarar, yönetişimin kısa vadeli siyasi hedeflerinin yerine getirilmesi ve siyasi avantaj sağlama temeline dayalı mevcut yönetişim sisteminden çok daha büyüktür. Bununla birlikte, yeryüzü yönetişiminin yeryüzünün her bir unsurunu yönetme gibi bir anlam taşımadığını kavramak da önem taşıyor.

Yeryüzü yönetişiminin amaçlarını yerine getirmek için, beşeri yönetişim yapılarının insan davranışlarını yönlendirmede kullandığı araçların, özgürlükleri yaşama geçirirken, yeryüzünün diğer sakinlerinin refahını ortadan kaldırmamak ve evrimsel görevlerine mani olmamak zorundadır.

Yeryüzü içtihadı, yukarıda anılan yönetişim yapıları için düşünsel ve teorik bir temel sağlayarak vahşi hukukun güçlenmesini sağlayacaktır. Bu felsefe, toplumdan topluma değişse de her bir görünümün ortak bazı unsurları olacaktır. Yukarıda da tarif edilen bu unsurları şöyle özetlemek mümkün:

- Yeryüzü topluluğunun parçası olan tüm unsurların, temel yeryüzü haklarının kaynağının beşeri yönetişim yapısı değil, evrenin kendisi olduğunun kabul edilmesi,
- Yeryüzü topluluğunun insanlar dışındaki unsurlarının rollerini kabul eden ve insanları onların bu rollerini oynamalarını haksız yere önlemesini engelleyen bir araç olması,
- Karşılıklılık ve yeryüzü topluluğunun tüm unsurları arasındaki devingen dengenin sistemin topyekûn iyiliği, yeryüzü adaletinin sağlanması amacıyla sürdürülmesi düşüncesini taşıması,
- İnsan davranışlarının yeryüzü topluluğunu kuran bağlara yaptığı etkiye göre, bu davranışların mazur görülmesi ya da kınanması yönünde bir yaklaşım sergilemesi.

Dördüncü Kısım

Vahşiliğe Yolculuk

Yaşam okyanustan geldi, her birimiz suyun rahminden doğarız, dalgaların gelgitleri nefes alışımızın gelgitleri kadar canlıdır. Doğaya ayak uydurduğunda hiçbir güç yıkamaz seni.
Kaderin seninle bir olur, sana kulak verir, yeni ufuklar sunar. Ruhanilik ritme ayak uydurmaktır.

John O'Donohue, *Anam Cara*

10
Yeryüzü İçtihadına Doğru

Üçüncü Kısım'da yeryüzü yönetişiminin ne şekilde gerçekleşebileceğine dair bir fikir vermeye çalıştım. Bundan sonra, Onuncu Bölüm'den On Dördüncü Bölüm'e kadar olan beş bölümde ise yeryüzü yönetişimine nasıl ulaşacağımızı irdeleyeceğim.

Yeryüzü içtihadını keşfetme deneyimim tıpkı uzun bir sessizliğin ardından vahşiliğin içine dalmak gibi oldu. Mevcut yönetişim yapılarının yeryüzü ile kurduğu yararsız bağlardan umudunu yitiren herkese tavsiye edebileceğim ürkütücü, keyifli, sarsıcı ve son derece memnuniyet verici bir serüvendi. Vahşilik gibi, yeryüzü hukuku ve vahşi hukuk da ruhun gıdası olabilir.

ARABADAN İNMEK

On yıl Avrupa'da kaldıktan sonra 1999'da ailemle birlikte memleketim Güney Afrika'ya döndüm. 2001 Nisan'ında Virginia'daki Airlie Merkezi'nde, Thomas Berry ile yaptığımız görüşmeler esnasında Robert Greenway'le tanıştım. 1960'lardan beri vahşilikle olan deneyimleri psikolojik yönden inceleyen Robert, bana en son ne zaman vahşi bir ortamda bulunduğumu sordu. Şaşkınlıkla, çalılıklarla yüzeysel rastlaşmaların ötesine geçen en son anımın üzerinden yıllar geçtiğini fark ettim ve doğayla bağlantımı bir an önce yenilemeyi aklıma koydum. Airlie Merkezi'ndeki toplantının katılımcılarından biri de Güney Afrika, Durban Vahşi Yaşam Liderliği Okulu'nun müdürü ve yaşamının büyük kısmını çalılık arazilerde geçirmiş olan Bruce Dell'di. Amerika'dan birlikte döndük ve en kısa sürede onunla yola çıkmaya karar verdim.

2001 Eylül'ünde, Umfolozi avlanma bölgesinde beş gün boyunca vahşiliğin izinden gittim. Yol göstericimiz Bruce'du, Zulu'ların yaşadığı bölgelerin birinden gelen yerli Mandla Buthelezi de ona yardım ediyordu. Bölgenin iç kesimlerine doğru ilerledik, sonra kol saatlerimizi araçlarda bırakıp giyinip kuşandık, Bruce ve Mandla'nın ardından yola koyulduk. Daha birkaç yüz metre gitmeden av patikasının ilerisindeki büyük çalılığın ardından küçük bir kuş uçarak bir alarm çığlığı attı. Uçan kuş, av hayvanlarının dostu ve tecrübeli gezginlerin muhbiri bir okspekerdi. Bruce ile Mandla'nın uyarısıyla hepimiz olduğumuz yerde durduk. Aynı anda kocaman boynuzlu bir kafa, okspekerin uyarısına yanıt verip birkaç metre önümüzde bitiverdi. O esnada çalılıkların arasında kestirmekte olan bir gergedanın, başının aşağıya ve arka ayaklarının bize dönük olması sayesinde kurtulduk. Rehberimizin uyanıklığı ve çalılığın mesajlarını anlaması sayesinde sessiz ve güvenli bir şekilde gergedan sürüsünün etrafından geçtik, birkaç dakika sonra da fundalıklara gizlenmiş bir bufalo sürüsünü atlattık.

Kısa bir süre sonra aslan izlerine rastladık, çok tehlikeli görünen bir yerde kendimizi zayıf ve korunmaya muhtaç his-

setmeye başladık. Bizi koruyan araçlarımızı bırakmıştık, av tüfeklerimiz olmasına rağmen elimizdeki teknolojinin gücünü teslim ettiğimizin ve durumun artık kontrolümüz altında olmadığının bilincindeydik.

Sonraki günlerde bu algımız tamamen değişti. Tam olarak nerede olduğumuzu, saatin kaç olduğunu ve nereye gideceğimizi bilme gerekliliğinden yavaş yavaş kurtuldukça korkumuz da yerini bir aidiyet duygusuna bırakmaya başladı. Hepimiz, farklı bir şekilde ve derinden, bu dünyanın bir parçası olduğumuza dair beklenmedik ve belki kısmen gerçekdışı bir özlem duygusuyla dolduk. Bizim için artık güvenliğimizi sağlayan şeyin rehberlerimizin elindeki silahlar değil, çalılıkla kurduğu yakınlık ve elindeki bilgi olduğu çok açıktı. Buranın geldiğimiz yere göre pek çok açıdan güvenli olduğunu şaşkınlık içinde fark ettik. Burada su birikintilerinden su içebiliyorduk; çünkü burayı hastalıklarla kirleten insanlar yoktu. Burada vahşi aslan, sırtlan, hipopotam ve timsahların varlığına rağmen, diğer canlılara varlığımızı bildiren sıcak bir ateşin yanında açık havada güvenle uyuyabiliyorduk. Şehrin pek çok bölgesinde, açık havada bu kadar güven içinde uyuyamaz, saldırıya uğrar ya da daha kötüsünü yaşardık.

Bugün, 21. yüzyılın başında, kendimizi nasıl yöneteceğimize dair yeni bir bakış açısına umutsuzca muhtacız. Güzel gezegenimizin hızla bozuluşu ve altıncı büyük yok oluşun başlarında olduğumuzu gösteren kanıtların hızla artması insan davranışlarının ne kadar korkunç bir yanlış içinde olduğunu söylüyor. Gerçek anlamda sürdürülebilir bir beşeri yönetişim örneği sunan yegâne canlı örnek, geriye kalan birkaç yerli halk topluluğundan ibarettir. Doğayla uyum içinde yaşayan bu halkların bilgi düzeyi ise sınırlı. Uzaya gittiğimiz, küresel iletişim ve nanoteknolojinin geliştiği bu çağda ise bu halkları taklit etme gibi bir öneri kulağa mantıksız geliyor.

Bugüne kadar yöneticilerin (hükümetlerin, uluslararası örgüt ve büyük şirketlerin) müdahelesi, teknolojiye daha fazla yatırım yaparak doğanın daha fazla denetim altına alınması

için oldu. Bu tür bir yaklaşım biraz, vahşi doğanın ortasında olup da arabadan dışarı çıkamamaya benziyor. Bunun güven verdiği kesin; ancak bu şekilde çevreyle iletişim kurma imkânı zayıf ve uzun vadede bu yolla hayatta kalma şansı sınırlıdır. Er ya da geç arabanın benzini biter, yiyecek aramak için dışarı çıkmak zorunda kalır ya da arabanın içinde sözde güvenli bir şekilde ölümü beklersiniz. Bunu görmek, vahşilikle çevrelenmiş bir teknoloji balonuyla kuşatılmışken çok da zor olmasa gerek. Ancak bugün, arabaların dünyası vahşiliği büyük ölçüde yok etmiş durumdadır. Vahşiliği, yollarla ve şehirlerle ne kadar çok çevrelersek arabadan neden inmemiz gerektiğini görmemiz de o kadar güçleşir. Asfalt bir park yerinde ise arabanın içinde oturmak son derece normaldir; hele ki etraftaki ağaçlar da kesilmişse, dışarıya çıkmak için hiçbir neden yoktur.

Arabadan inip vahşiliğe doğru yürümenin ürkütücü gelmesinin nedenlerinden biri de bu tavrın halk arasındaki yaygın inanışa kafa tutmasından kaynaklanıyor. Bu, bize "vahşi"nin tehlikeli olduğunu; ihtiyacımız olanın her türlü olasılığın sağlama alındığı, ayıklanmış ve kontrol altına alınmış bir dünya olduğunu söylüyor. Esasında, toplumun bu bildik aklı, üzerine dayandığı önyargı ve boş inançları içine almakta, önümüzde duran başlıca engellerden birini oluşturmaktadır. Yeni bir idareye yönelik arayışımız; uyanık olmayı, sorgulamayı ve toplumun gerçek saydığı şeylerden kurtulmamızı gerektiriyor. Sosyal olarak farklı bölümler halinde yapılandırılmış bilgi birikimimizi aşıp, aynı zamanda içinde yaşadığımız kültürden sıyrılarak düşünmeye çalışmak güç bir iş.

İYİLEŞMİŞ DEVLETİ GÖRMEK

Genellikle gelecek hakkında düşündüğümüz zaman geçmiş ve bugünden yola çıkarak tahminde bulunmaya çalışırız. Ancak yönetişime dair bakış açımızı tümüyle değiştirmeyi istiyorsak bunun hiçbir yararı yok. Kendi açımdan, geçmişten yola çıkarak geleceği tahmin etmekten kaçınmamı sağlayan yollardan biri, ileriye sıçrayarak varmak istediğim şeyi elde et-

miş olsaydım neler olacağını hayal etmektir. Mesela canlı varlıkların üretken ve değerli bir üyesi olarak yaşayan bir insan topluğu hayal etmeye çalışabilirim. Sonra, böyle bir toplumun ne tür kanunlara ve yönetişim mekanizmalarına sahip olabileceğini düşünmeye başlarım. Robert Greenway'in iyileşmiş devlet dediği şeyi kurgulamış iken, modern toplumlara bakarak bizi çok uzaklarda duran geleceğin sağlıklı devletine yaklaştıracak şeyi görmek çok daha kolaydır.

Bu yaklaşımın da kendi içinde sınırları var. Kültürüm, beni soyutlamalar ve teoriye yöneltmek üzere yetiştirmiş ve eğitmiştir. Bu soyutlama ve teorilere ulaşmaya çalışırken yerden çok yükselmekten kaçınmak her zaman büyük bir zorluk olmuştur benim için. Earth Island Institute'tan Carl Anthony'nin gözlemlediği üzere: "Soyutlama, anlık deneyime, fazlasıyla somut ayrıntılara mesafe koymadır, hissedilen belirli bir gerçekliği uzaktan işaretlemektir. Ancak ekoloji de budur: gerçek çetrefillik."[1] Yönetişimi "ekolojik" bir yaklaşımla ele almanın sırf teoriyi yaşama geçirmeyi değil, aynı zamanda duygusal ve fiziki bir aşamadan da geçmemizi gerektirdiğinden kuşku duyuyorum. Toprağı anlamaya başlayacaksam parmaklarının arasından dolanarak yumuşakça süzülüşünü hissetmeli, dokusundaki zenginliğe hayranlıkla bakmalıyım. Yeryüzü içtihadını açık bir şekilde görebilmemiz için hayal gücü ve mantığımızdan fazlası gerekecek. Bu düşüncenin anlamını tam olarak hissedebilmemiz için parmak uçlarımızı ve kalbimizi de işin içine katmak zorundayız.

EKOLOJİK DÜŞÜNCE

Ekolojik duyma ve anlamanın yollarının doğamın bir parçası haline gelmesini umuyorum; ancak şu anda sürekli olarak kendi düşünme sürecimi gözlemleme gereksinimi duyduğumu anlıyorum. Bu anlamda, yaşamın bugüne kadar bana öğ-

1. Theodore Roszak vd., "Ecopsychology and the Deconstruction of Whiteness", *Ecopsychology: Restoring the Earth, Healing the Mind*, Sierra Club Books, San Francisco, 1995, s. 272.

rettiği birkaç basit dersi aklımda tutmakta yarar görüyorum. Birinci olarak, önyargılarımın neler olduğunu tanımlayarak bunlardan kurtulmalı ve alçakgönüllülüğün önemini aklımda tutarak zihnimi özgürleştirmem çok önemlidir. İkincisi, en basit gerçeği ararken her zaman en temel ilkeye geri dönerim. Üçüncüsü, kendime öğrenmenin hiç bitmediğini ve yeni fikirlere nasıl açık olunacağını öğrenmem gerektiğini hatırlatırım. Son olarak, dinlemeyi ve üzerinden geçmek istediğim toprakları bilen, buraların ustası olan kişilerin rehberliğine dayanmayı son derece değerli buluyorum.

ÖNYARGILARLA BAŞ ETMEK

İnançlarımın çoğunun bana ait olmadığının bilincine henüz on yedi yaşında Rotari Genç Değişim Programı ile Yeni Zelanda'da bir okulda okurken vardım. Bunu ilk kavradığım an okuldaki çocuklardan birinin Nijeryalı mektup arkadaşının kız kardeşinin fotoğrafını gösterdiği an oldu. Ben de Afrikalı olduğum halde mektup arkadaşını tanımadığım için uğradığı hayal kırıklığı geçtikten sonra heyecanla mektup arkadaşının kız kardeşinden bahsederek okula bir resmini getirmek istediğini söyledi. Kızın fotoğraftaki gülen yüzünü gördüğüm anda, sırf arkadaşım kızın güzel ve seksi olduğunu söylediği için beyaz birini görmeyi beklediğimi anladım. Tam o anda tahminimin ne kadar saçma olduğu tüm kuvvetiyle bir tokat gibi indi yüzüme. Nijeryalı bir kızın beyaz olma ihtimali son derece azdır; yine de içinde büyüdüğüm beyaz Güney Afrika bakış açısı gözlerimi beyaz olmayan bir kadının cinsel olarak çekici olabileceğine kör etmişti.

Yaptığım varsayım karşısında şaşkınlığa düşmüş ve korkmuştum. Hiç farkında olmadan bu kadar saçma bir fikre nasıl kapılmış olabilirdim? İçinde büyüdüğüm apartheid toplum düşünce yapısını nasıl olup da hiç sorgulamadan ve bilinçsizce özümsemiş olabilirdim? İki farklı ırktan insanların evliliklerin hukuken yasaklanmasını dahi desteklememiştim! Bunun üzerine, sivilceli bir okul çocuğuyken Güney Afrika sokakların-

da bilinçsizce, kalabalığın içindeki çekici kadınlara baktığım zamanları hatırladım. Yeni bir şaşkınlıkla farkında olmadan baktığım kadınların çoğunu renklerine göre ayırdığımı fark ettim. O zamana kadar bu bilinçsizce geliştirilmiş önyargının beni ne kadar yoksunlaştırdığını söylememe gerek yok. Şimdi, düşünmeden süzgeçten geçirdiğim için kaçırdığım daha ne güzellikler olduğunu düşünmeden edemiyorum. Kendimin ve diğer insanların günbegün diğer varlıklar ile kurabileceğimiz ilişkinin doğasına dair önyargılar ile ne derece yoksunlaştığımı da üzülerek tahmin edebiliyorum.

Thomas Berry'nin çalışmalarına rastlamam aynı zamanda bazı önyargılarımın yüzüme vurulmasına da yol açtı. Bir yandan yazdıklarındaki mantığın güzelliği ve basitliğinin bendeki düşünsel ve duygusal düzeydeki yankısı çok açıktı, diğer yandan ise söylediklerinin etkilerini düşünmeye başladığımda içgüdülerim bir kez daha fazla radikal ve fazla yeşil görünen çıkarımlardan irkilip geri çekilmek üzereydi. Daha önce çevre hukukunda hayvan hakları konusuna iyi niyetli olmakla birlikte işe yaramaz ve bilimsel koruma yöntemleri bakımından geriye götürme potansiyeli taşıyan bir görüş olarak bakmıştım. Yaşlı sirk aslanlarını Afrika'ya getirip burada ölmelerine neden olmak hayvanseverleri ne kadar memnun etse de vahşi aslan sürülerini kırıp geçirecek hastalıklara da neden olabilirdi. Diğer yandan hayvan haklarını Batı hukuku sistemine yerleştirmeye çalışmanın getireceği zorlukların da farkındaydım. Christopher Stone gibi akademisyenlerin iddia ettiklerinin aksine mahkemelerde sadece hayvan haklarının değil; ağaçların, dağ ve nehirlerin haklarının da tanınması gerektiği fikrinin uygulanabilmesinin mümkün olmadığı açıktı.

Sonra üniversiteye ilk gittiğimde nasıl hissettiğimi hatırladım. "Sol" kanada bağlı öğrencilerin bakış açısına hem düşünsel hem de duygusal olarak yakındım. Esasında, 1980'ler Güney Afrikası'nda sağcı apartheid hükümeti dışında kalan hemen hemen tüm siyasi görüşler "sol kanat"ta sayılıyordu. Bununla birlikte, yaklaşık altı ay boyunca bu görüşlerin aykırı

olarak gördüğüm sonuçlarına karşı durdum. İleri sürdüğüm her sav birbiri ardına çürütülüyordu, sonunda karşı çıktığım görüşlerin çok daha iyi olduğunu kabul ettim. Ancak geçmişteki duruşumdan ayrılmamın bu kadar uzun sürmesinin nedeni lise çağlarında bilmeden de olsa aykırı ya da sol kanatta olmanın bir şekilde yanlış olduğu inancını özümsemiş olmamdı. Afrika'da beyazların ayrıcalığı ve apartheidin çökmesinde aktif olarak görev almaya iten düşünsel ve duygusal değişimi gerçekleştirebilmem için önce sarmalandığım önyargıları fark ederek bunlardan sıyrılmam ve kendime bakışımı değiştirmem gerekmişti.

Bu fikirlerle karşılaşan birçok kişi, özellikle de hukukçular yeryüzü odaklı yaklaşımının açıklığı ve esas gerçekliği ile karşılaştıklarında benzer bir sarsıntı yaşar. Kendilerini modern toplumun hassas ve saygıdeğer üyeleri olarak görmekten hoşlanan kişiler için bunun gibi bir kitap okumak dahi gizliden gizliye bir utanç duygusu doğurur. Belki kitabı bir hukuk firmasında ya da devlet dairesinde ya da sağduyunun bir başka burcunda okuyacaksanız koyu renk kâğıtla kaplarsınız. Kuşkusuz karşınıza çıkan zorluğun büyüklüğü karşısında geri çekilme isteği duymak ve deli kılıfına sokulma korkusuyla düşünsel açıdan tavizler vererek yavanlığın içine dalmak son derece anlaşılır ve iyi bir şey. Ancak korkunun ötesine geçerek çok daha engin ve umut veren bir geleceğe adım atmak için bunun da aşılması gerekiyor.

Yeryüzü içtihadının keşfedilmesi ve geliştirilmesi bir ölçüde tevazu da gerektiriyor. Bütün insanları geliştirmedeki görevlerimizi kavrayabilmemiz için mütevazı olmalıyız. Bir başka deyişle, her birimiz takım içinde nasıl davranılacağını öğrenmeliyiz.

BÜTÜN OLMAKTAN YOLA ÇIKMA

Eğer hukuk ve beşeri yönetişim anlayışımızı bütünüyle yeniden tanımlayacaksak, temel ilkelere geri dönerek baştan başlamamız çok önemlidir. Dini inançlarımız ne olursa olsun

bildiğimiz her şeyin ana kaynağı evrendir. Evrenden önce bir şey var olduysa dahi bunu bilmemiz mümkün değil, bu konudaki fikirlerimiz de inanca dayanmaktadır. Bu bakımdan, evrenin kaynağının en işe yarar başlangıç noktası olduğunu düşünüyorum. O halde, parçası olduğumuz "bütün" burasıdır.

Yeryüzünün sadece içinde yaşadığımız yer olmaması; aynı zamanda bizim gerçek anlamda bir parçası olmamız son derece can alıcıdır. Sadece toprağın üstünde yaşamadığımız; ancak toprağın olduğumuzu, varlığımızın ve bütünlüğümüzü yerine getirme imkânımızın topraktan geldiğini unutuyoruz. Thomas Berry bunu şöyle ifade ediyor:

> İnsan, yeryüzünde bir varlık olmaktan çok onun bir boyutu, hatta evrenin kendisidir. İnsanlık rolümüzü şekillendirmemiz şeylerin oluşturduğu bu karmaşık düzenin desteği ve rehberliğine bağlıdır. Evrendeki diğer her şeyin anlık ilgisi dahilindeyiz. Sonuç olarak, temel bir konuya dair üstleneceğimiz yol gösterme görevinin bu karmaşık kaynaktan doğup gelmesi gerekir.
>
> *The Dream of Earth*, s. 195

Düşünsel düzeyde tek bir sistemin parçası olduğumuzu kavramak nispeten kolaydır. Nihayetinde, Batılı fizikçiler dahi bazı atom ve atomaltı parçacıklarının pazartesi günü toprakta iken salı günü bitkide, çarşamba günü ise vücudumuzda olabileceğini onaylamaktadır. Bu temel birlik gerçeğini daha derin ve düşünsel olmayan düzeyde bilmek ya da idrak etmek, özellikle doğal yaşamla bağımız yoksa çok daha güç olabilir.

Orta büyüklükte bir Güney Afrika kasabası olan Pietermaritzburg dışındaki tepelerde kurulmuş küçük bir çiftlikte büyümek benim için büyük bir ayrıcalıktı. Evimizin üç tarafı ekili alanlarla ve içinde geyik türlerini [bushbuk], maymun, kirpi ve daha birçok hayvan ile bitki ve kuşu barındıran çalılıklarla çevriliydi. Çocukken o tepelerde yürüyerek derelerde oynamak bana doğal yaşama bağlılık ve empati duygusu kazandırdı. Bununla birlikte, bu bütünün bir parçası olduğumun bilincine ancak yirmili yaşlara geldiğimde varabilmiştim. Bu anı çok net

olarak şöyle hatırlıyorum: Ixopo'daki Budist tapınağına doğru düşünerek yürüyordum, birden büyük bir açıklıkla tıpkı vücudumdaki hücrelerden biri gibi tek bir bütünün parçası olduğum bilgisine kavuştum. Bunu açıklayamam ve kesinlikle her daim bu farkındalığa göre de hareket etmiyorum. Ne var ki o andan beri bunun böyle olduğunu iliklerime kadar biliyorum. Bu açıdan, bir nehri kirletecek olsam, bu davranış tıpkı kendi kolumu yaralamam gibi benliğim için de yıkıcı olurdu. Dolayısıyla başka bir yol varken bir dereyi kirletip kirletmemek gerektiği sorunu doğmaz. Dereyi kirletmekten kaçınma kararı hukuka ya da hatta ahlaki ilkelere uygun davranmaktan değil, sadece kirletmenin saçma olmasından gelir.

KÖKLERE İNMEK

Londra'da emekli profesör bir arkadaşım bana her zaman "ana ilkeye geri dönmeyi" hatırlatırdı. Çoğu kez bunun iyi bir tavsiye olduğunu düşündüm, özellikle de çok az bilgim olduğunda ve karmaşık bir sorunla karşılaştığım zamanlarda. O zamanlar, ağırlıkla "uluslararası uzman bir hukukçu" olarak çalışıyor; gelişmekte olan ülkelere, yönetişim yapılarına yönelik tavsiyelerde bulunmak ya da mevzuat taslaklarına yardım etmek üzere gönderiliyordum. Bu iş birkaç hafta içinde bir ülkenin kanunlar da dahil olmak üzere yönetişim yapısına dair temel unsurlarını çözmemi gerektiriyordu. Bu kadar kısa zaman dilimi kesinlikle yetersizdir. Buradaki temel sıkıntı, genellikle ne bilmediğimi bilmememdi. Bir başka deyişle, ne kadar öğrenirsem öğreneyim, bir yerlerde her zaman bilmediğim çok daha önemli kanunlar ya da başka gerçekler olma ihtimali vardı. Ancak ülkenin varmaya çalıştığı yeri dikkatli bir şekilde ele alırsam genellikle doğru soruları sorduğumu fark ettim. Bu da bir başka açıdan, ilkesel olarak belli önemli gerçekleri bilmesem dahi bulunduğum tavsiyelerin işe yarar ve doğru olabileceği anlamına geliyordu.

Kanımca arkadaşımın tavsiyesi, bizi evrenin en gizemli halleri ve anlayışımızın sınırları ile yüzleştiren bir arayış olan yer-

yüzü içtihadına ulaşma arayışında uygulanabilir. Zaten ben de, hukuk ve yönetişimin içinde olan birçok kişiye alakasız görünecek olsa da, kitabın büyük bir bölümünü bu yüzden evrenin ve gerçekliğin doğası hakkındaki teorileri tartışmaya ayırdım. Kuşkusuz, bu teoriler yanlış da olabilir ya da ben bunları yanlış anlamış olabilirim. Ancak her halükârda bu yanlışlığın zaman içinde düzeleceğinden kuşkum yok. Yine de, yaklaşımımızın yeryüzünün doğası ve evren hakkındaki bilgilerimize geri dönerek, yönetişim yapılarımızı bu ilkelerle uzlaştırmanın çok önemli olduğunu düşünüyorum.

Arkadaşımın tavsiyesinin bana hatırlattığı bir diğer şey de, bir problemi çözmek için, ortaya çıkan belirtileri düzeltmeye çalışmaktansa sorunun köklerine (radiks) inme bağlamında aykırı bir yaklaşımın ne kadar önemli olduğuydu. Bu benim muhalif bir öğrenci iken öğrendiğim bir şeydi; ama bu düşüncenin toplumun durağanlığına rahatça yerleşmiş kişilere ne kadar tehlikeli görünebileceğini düşünmek beni hâlâ hayrete düşürüyor. Bu korkunun nedeni, reformcuların aksine radikallerin sistemik olduğu anlaşılan bir sorunun varlığı halinde tüm sistemi kökünden sökmenin olasılığını dışlamaları olabilir.

ÖĞRENMEYİ ÖĞRENMEK

Ayrılık yanılsamamız ve insanı efendi olarak gören bir dünya mitinde yaşamamıza rağmen hâlâ yeryüzünün insanlarıyız. Bu demektir ki, içimizde hâlâ kendini evrenin işleyişinde gösteren yüksek ilmi anlama kudreti bulunmakta; yine de bu yeteneğimizi geliştirmek için biraz çabalamamız gerekebilir. Neyse ki hâlâ ders alabileceğimiz vahşi yerler ve yerel kültürler mevcut. Yine de öncelikle bunlardan nasıl ders alacağımızı öğrenmemiz gerekiyor.

Yeryüzü içtihadının temellerini kabul etmenin hukuk felsefesi, hukuk ve yönetişim çalışmalarına bazı temel etkileri bulunmaktadır. Bugün hukuk felsefesi ve hukuku, doğayı özenle dışarıda bırakan hukuk kütüphanelerinden, sınıflardan

öğreniyoruz. Yeryüzü odaklı bir yaklaşımdan bakıldığında bunun anlamı hukuki felsefelerimizi ve kanunları ana metne; yani doğanın kendisine hiç bakmadan geliştiriyor ve yanıtları hiçbir cevap sunmayan kütüphanelerde arıyoruz. Bu önerme hukukçuları ve hukuk fakültelerini rahatsız edebilir. Hatta etmelidir de. Bu dünyanın Yaleleri, Oxfordları ve Sorbonlarının benimsediği görüşlerin yanlış olma ihtimali gerçekten var mı? Sanıyorum, adeta bir küfür gibi olan bu önerme üzerinde ciddiyetle kafa yormaktansa, yeryüzü içtihadının tümden reddedilmesi birçok kişiye çok daha kolay gelecektir.

Evrenin dili temel olarak deneyseldir. Bize sıcak ve soğuğun, güzellik ve korkunun, olayların izlediği seyrin, işaretlerin ve bir arada olmanın dilinden konuşur. Ancak bu dili "duyabilmek" için onunla irtibata geçmeliyiz. Kitap ezberlemek ya da bilimsel gerçeklik bizi ancak bugüne getirebildi. Bunun ötesinde doğayı doğrudan yaşamamız, bu yakınlık ve duyguyu tecrübe etmemiz gerekiyor. Bu bakımdan, ekolojik okuryazarlığımızı geliştirmek için bir kez daha yeryüzündeki yaşamı idare eden ilkelerin farkına varmalı, vahşilik ve doğa ile ve mümkünse yaban hayatla yeniden bağlantıya geçerek kesin bir irtibat kurmalıyız.

Daha sonra, gözlemlemeli ve dikkatle "dinlemeliyiz", yaşamın ve etrafındaki evrenin zenginliğinin tam olarak farkına vararak dinlemeliyiz. Türümüzün görevini ve kendimizi idare şeklimizi yeni bir bağlama oturtmak için önyargılarımızı, teorik görüşlerimizi ve olanakların sınırlarına dair görüşlerimizi bir kenara koymalıyız.

Bu özellikle Batı merkezli kültürden gelen kişiler için önemlidir. Hâkim kültürlerin inanç ve dünya görüşleri bilincimizi öyle doldurdu ki, toplumun doğayla bütünleşmiş bir şekilde işlediğini hayal etmek bile çok zordur. Bu alandaki kişisel deneyimimiz oldukça sınırlıdır. Toplulukların yeryüzü ailesinin diğer üyeleri ile karşılıklı gelişen bir ilişki kurmasının üzerinden yüzlerce, binlerce yıl akıp geçti. Çoğu kez bunun nasıl gerçekleştiğini ağızdan ağıza aktararak öğreten gelenekler çok

uzun zaman önce yok oldu. Sonuç olarak, insanın biyosferdeki görevine ilişkin bakış açıları insanlık tarihinin belki de yüzde 99'luk bir bölümünde kabul edilmiş olduğu halde 21. yüzyılın uygar insanlarının kulağına tuhaf ve son derece radikal geliyor.

Kanada Kızılderililerinin öğretisine göre dinlemek diğer her şeyden başkadır. Kanada Kızılderili halkı çevreyi, rüzgârı, kayaları nasıl dinlemeleri gerektiğini öğrenir. Her bir şeyi nasıl dinleyeceğimizi öğreniriz. Bazı büyüklerimiz gençlerin dinlemeye geri dönmek için yardıma ihtiyaç duyduklarını söylüyor.

Vernor Harper, Kuzey Kızılderililerden, Kanada

Bu bakımdan, dinlemeyi öğrenmek için önce algılarımızı temizlemeli ve William Blake'in söylediklerini yorumlamalıyız.[2] Yaşamı doğrudan tecrübe etmeye izin vermeye çabalamalı ve yaşadıklarımızı yorumlarken dünyaya baktığımız pencerenin kültürün etkisi ile bozulma ihtimali olduğunu da akılda tutmalıyız. Bunun kolay olması gerekmiyor, evrenin şarkısını duymaya başlar hale gelebilmek için biraz adama ve yakın ilgi gerekebilir. Bu bakımdan deneyimli bilge kişilerin rehberliği ise son derece değerlidir.

Tabiat Ana bize kolayca anlayabileceğimiz bir dilden seslenmez. Soylarını tükenme tehdidi altında bıraktığımız hayvanlar da kuşlar da konuşmaz bizimle. Peki yeryüzündeki yaşamı meydana getiren, döngüsünü sağlayan doğa ve ruhsal enerji adına söz söyleyen kimdir? Her bir kıtada, tıpkı size benzeyen; ancak kendilerini topraktan ve doğadan ayırmamış insanlar var. İşte doğa bize o insanların ağzından seslenir.

Thomas Banyacya, Hopi bilgesi, Hotevilla, Kuzey Arizona Çölü

Her ne kadar kaçınılmaz olarak insan gibi düşünecek olsak da, yeryüzünü daha fazla duyabilen bir anlayışa ulaşmak için dünyayı farklı bakış açılarından da görmeye çalışmalıyız. Türlerin ve kültürün önündeki zihinsel engellere yol vererek engin yaşam ağı ile tam olarak bağlantıya geçeceksek sadece Aldo Leopold'un önerdiği gibi bir dağ gibi düşünmeye değil, aynı zamanda bir ağaç gibi nefes almaya ve zihnimizin su gibi dalgalanmasına da çaba sarf etmemiz

2. "Algı kapıları açılsaydı, her şey insana olduğu gibi görünürdü, sonsuz." William Blake'ten (1757–1827) alıntı, *Cennet ve Cehennemin Evliliği*, Altıkırkbeş Basın Yayın, İstanbul, 2003.

gerekiyor. Burada, yeryüzü ailesinin diğer üyeleri ile ortak ve birbirini destekleyen yaşam ilişkimizi hissetmeyi, bu deneyimin bilincinde olmayı, oksijen alıp karbondioksit vermeyi, besin ve enerjinin sürekli değişimini kastediyorum. Bunun yanı sıra, mecazi anlamda bilincimizin toprağın en derinliklerine inerek yeryüzünün kadim yeraltı sularına ulaşana kadar süzülmesi için bırakmalıyız. Kendimize bilmenin yeni yollarını tatma özgürlüğü tanıyana kadar bir bilinç düzeyini paylaşma gücünün romantik bir benzetmeden çok daha ötesi olduğuna inanmamız mümkün değil.

Evrenin bilgisinin sadece etrafımızdaki yaşamı dikkatle gözlemlemekten gelmediğini hatırlamakta da fayda var. Evrenin kendine has özellikleri bedenimizdeki her bir hücrede de bulunmakta: Her nefeste ve her kalp atışında bizi harekete geçiren yaşam gücü budur, zihnimiz ise bedenimizin dışında olanlar ile bilinçli bir bağ kurmuştur. Bu nedenle, evreni dinlemek ve anlamak, aynı zamanda her birimizin içinde var olan sezgi ve bilgeliği de dikkatle dinlemek anlamına gelmelidir.

Toplum, haklı olarak, deneysel yolla doğrulanmış bilgiye dayanan eylemlere itibar eder. Ancak bilimsel akıl yürütmenin her yere sinmiş olmasından dolayı, bilgi ve bilgeliğe başka yollardan da ulaşabileceğimizi kabul edemiyoruz. Bunun bir sonucu olarak, bilimsel yollarla doğrulanma imkânı olmayan ve yaygın inanca uygun düşmeyen; ancak içten gelen kişisel deneyimlerin kazandırdığı bilgiye dayanan görüşleri ileri sürebilmek belirli bir özgüven sahibi olmayı gerektiriyor. Bununla birlikte, sırf "bilimsel" araçlara dayanmadan da, hem mantığımızı koruyup hem ego ve önyargılarımızın saptırmalarına imkân vermeden bir fikrin ortaya atılması ve geliştirilmesini sağlayabilecek yollar bulmalıyız. Elbette kişiye özel tecrübeleri aşırı genelleştirme gibi bir tehlikeyi de unutmamak gerekiyor.

HER DERDE DEVA ÇÖZÜMLERDEN KAÇINMAK

Özellikle hukuk felsefesi teorilerini birden yüksek ilmin bir yansımasına dönüştürecek muhteşem bir çözüm geliştir-

me gibi bir eğilime bürünmekten kaçınmak zorundayız. Zaten hâkim kültürler bugün geldiği durumda vahşiliğin, çeşitliliğin ve inceliğin pahasına; aşırı basitleştirme, tektiplilik ve sığlığı besleyip duruyoruz. Hiçbir topluluk kendini meydana getiren ilişkileri sığlaştırıp, aradaki bağları gevşeterek büyüyemez. Unutmamalıyız ki, yeryüzünün evrimi tektipliliğe değil, çeşitliliğe yatkındır.

11
Hayatın Ritmi

ZAMAN VE ZAMANLAMA

Uyum ve ahenksizlik temaları bu kitabın içinde bir ezgi gibi işlenmektedir. Hayatın, yaşamın ve doğanın müziğe benzetilmesi hem zihnimizde hem de kulaklarımızda adeta tınılardır. Hem gerçek hem de mecazi anlamda müzik, ahenksizlikleri iyileştirmek ve uyumu desteklemek bakımından değerli bir unsurdur. Eisenberg'in belirttiği gibi: "Göz bireyselleştirdiği ve kulaklar da birleştirdiği içindir ki, müzik uzun zamandır insanlara kendileriyle ve evrenle birlik olma duygusu verebilen en iyi sanat sayılmıştır."[1]

1. Evan Eisenberg, *The Ecology of Eden*, Picador, Londra, 2000, s. 292.

Müzik biraz da ritim, vuruş ve zamanlamadır. Zamanlama zamanla ilgilidir; ancak bahsedilen modern toplumların kullandığı doğrusal, duruşlu, parçalara ayrılıp sunulan, sonu belli bir zaman değildir. Müzik, dinlemektir; zile ne zaman vurulacağını bu sayede bilirsiniz; müzik, dansın bütünlüğüyle davulcuya, oradan dansçıya uzanan ses dalgaları her yanı doldurana kadar, kalbinizin davulla aynı atmasıdır.

Memleketimde ritim hayatın ruhudur; çünkü tüm evren bir ritim etrafında döner, ritmin dışında kaldığımızda başımız dertte demektir. Bu nedenle insan sesiyle birlikte davul en önemli çalgımızdır. Özeldir.

Babatunde Olatunji, Nijeryalı davulcu

Zaman ve zamanlama aslında yönetişimin de aklımıza çok gelmeyen yönlerinden biridir. Önemli bir sürenin sonuna yaklaşmaktan korktuğumuzu belirtmek için toplumumuzun çok hassas bir zamanda olduğunu söylüyoruz, geçildiğinde birçok canlı türünün ölümünü belirleyecek olan bir zamandayız. Zamanın böyle doğrusal bir şekilde anlaşılmasının gerçeklik payı var, hatta insanlara acele etme gereğini göstermesi bakımından yararlı da olabilir. Bununla birlikte, düşünce yapımızda zaman ile eylemi de birbirinden ayırmamakta fayda var, tıpkı müziğin vuruşlarının davulun derisine vurulması ve bu hareket için seçilen andan oluşması gibi, bir olayı da meydana gelen olay kadar meydana geldiği anın birleşimi olarak düşünmeliyiz. Bu açıdan bakıldığında, doğru adımı ne zaman atmamız gerektiğini ve ne zaman durmamız gerektiğini belirlemek için etrafımızda olanlara dikkat kesilmeliyiz. Yeryüzü yönetişimi, dikkatle dinlemektir; bilgeliğin zamanın geldiğinde doğmasına izin vermek, harekete geçme ve durma anını yakalamaktır. Yeryüzü yönetişimi, bir şeyin bugün ya da yarın yapılmasının fark yarattığını; çünkü farklı zamanlarda yapılan şeylerin aynı olay olmadığını ve kozmos üzerindeki etkilerinin farklı olabileceğini bilir. Önemli olan zamanlamadır, zaman değil.

Eylem planlarını, zaman çizelgelerini illa da olduğu gibi bir tarafa bırakmamız gerektiğini söylemiyorum. Aslında, bir yönetişim yapısının bu unsurlar olmadan nasıl işleyeceğini ha-

yal etmekte güçlük çekiyorum. Belirtmek istediğim, evrenin işleyişi ile kendi davranışlarımız arasındaki tutarsızlığı görebilmek için gerçeği kontrol etmenin başka bir alan olduğu. Bilgelik ayın üçüncü çarşambasının günlük satırlarına sıkıştırılabilecek bir şey değildir. Bilgeliğin gelişebilmesi için telaşsız bir boşluğa, zamanın olgunlaşmasına gereksinimi vardır. İşte bu nedenle, kapsamlı konular üzerine bilgeliğin getirdiği büyük içgörülerin Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi gibi büyük uluslararası toplantılardan çıkma ihtimali zayıftır. Bilgeliğin yeri, çıkar grupları ile hükümetlerin sıkış tıkış buluştuğu alanlar değildir; ki tüm bu grupların zirveden önceki yaklaşık bir yıl boyunca coşkusu giderek artan eylemleri hazırlık komitelerinin ve bakanlar toplantısının girdaplarında ve türlü diğer deliklerde zamanla kaybolup gider. Bir süre sonra bunlar da geçecek, bu telaş bir süreliğine azalacak ve bitecek. Daha bilge olmasak da, muhtemelen kendimizi çok daha kısa vadelerle dahi işlerin yoluna koyulacağını söyleyen bir dizi yepyeni cilalı vaatle rahatlatacağız.

ZAMAN VE PARANIN DESPOTLUĞU

Çalıştığım hukuk firmasında her bir dosya üzerinde harcadığımız zamanı kaydeden özel bir bilgisayar programı kullanıyoruz. Bu bizim zamanı paraya çevirmemize yarıyor. Muhtemelen müşterilerimiz kadar durup bunu düşünen bizler de verdiğimiz hizmetin değerini hizmet sağlama süresiyle ölçmenin ne kadar saçma olduğunu biliyoruz. Buna rağmen müşteriler de avukatlar da ufak tefek farklılıklar olsa bile bu düzende ısrar ediyor. Çünkü bu sayede bir görevi ne kadar sürede yaptığımızı ölçebiliyoruz ve zamanın da para olduğunu düşünüyoruz. Belirli bir bilgi ve beceriyi fiyatlandırılmış bir mala dönüştürmek her ne kadar yetersiz olsa da temel olarak rahat bir yöntem. Örn: Deneyimli Bayan X'ten saat başı şu kadardan ya da deneyimsiz Bay Y'den yarı fiyatına yararlanabilirsiniz.

Birçoğumuz gibi ben de meşgul bir insanım. Bizim dünyamızda bu, zamanımız yok demektir. Elbette çalışmaya, çocuk-

larımla geçirmek için ayırmaya zamanım var; ancak sanki hiçbir zaman yeterli vaktim yok. Kendimi, kendime ya da yakın ilişkilerime; tatile çıkmak ya da bunun gibi bir kitap yazmak için ayıracağım yeterli zamanım olmadığına inandırıyorum. Bu tür şeylere çok zaman "harcadığımda" kendimi müsrif ve nefsine düşkünmüş gibi hissediyorum. Yıllar geçtikçe hayatın giderek daha hızlı aktığını hissedebiliyorum. İçinde yaşadığım kültür, azalan zamanın bir kısmını "boşa harcamayayım" diye beni hep daha fazlasını yapmaya özendiriyor. Aslında, yaşamaya dahi vaktimin kalmamasının an meselesi olduğundan eminim.

Elbette bunların hiçbiri doğru değil. Ancak işyerinde kötü geçen günlerde o kadar gerçek görünüyor; ki bunun tamamen doğru olduğuna yemin eder, hatta size doğru olduğunu da kanıtlarım.

Bir tek ben de değilim. Zaman zaman diğer insanların da, tekno-hayatlarını meşguliyet ve aceleyle geçirirken hiç de inandırıcı olmayan bir şekilde "gülleri koklamaya zaman ayırmak"tan bahsettiklerini duyuyorum. Sanki doğayla ve gerçek dünyayla olan duygusal deneyimle yeniden bağ kurmanın değerini teyit ediyorlarmış gibi geliyor kulağa. Ancak benimki gibi kaynağı doğrulanmamış çıkış noktaları, bu tür faaliyetlere homosferde belli bir zaman ayırmak gerektiği anlayışına dayanıyor. Bunun varoluşun temel amacından farklı bir yöne çevrilmesi gerekiyor. Biraz zaman ayırmayı kabul edebiliriz, sorun yok; ancak çok zaman ayırdığınızda zaman çalmış olur ve topluma vermeniz gereken faydayı sağlamamış olursunuz.

VAHŞİ ZAMAN

Birkaç yıl önce, bir konferansa katılmıştım ve biraz "boş" vaktim olduğundan Jay Griffiths'le sohbet ediyorduk. Jay, kelimelerin belirsizliğindeki yaratıcılığa bayılan ve gösterişliliği delmede usta, capcanlı, riayetsiz bir kadındı. Bana *Pip Pip: A Sideways Look at Time* kitabını verdi.[2] Kitabı okudukça, tabii

2. Jay Griffiths, *Pip Pip: A Sideways Look at Time*, Flamingo, Londra, 1999.

ki yeterli vaktim olmadığından kitabı aralıklarla okudum, zamanın doğrusal olarak kurguladığımız halinin yönetişim yapılarımızın devamı açısından ne kadar önemli olduğunu anladım. Jay, kitabında açık bir şekilde doğanın döngüsel ve bol zamanından, şeylerin Greenwich zamanıyla üç buçukta değil de zamanı geldiğinde meydana geldiği zamandan nasıl koptuğumuzu açık bir şekilde göstermektedir. Şu an eski Yunanların kaza eseri çocuklarını diri diri yutmasıyla meşhur Kronos tanrılarıyla ilişkilendirdikleri doğrusal, ölçülebilir bir zamanda yaşıyoruz. Zaman tanrısı Kairos ile ilişkilendirilen niteliksel yönleri unuttuk. Bu, doğal dünyayla ayrılmamızı güçlendiren önemli bir unsur oldu. Jay Griffiths'in de dediği gibi: "Bir zamanlar en büyük kamusal saat doğaydı, ortaklaşa yapılan işlerin zaman birliğini oluşturan, doğal bir olayın ya da mevsimlerin ortaklaşa gözlenmesi, ekim ve hasadın birlikte yapılmasını gerçekleştiren zamanın ritmiydi."[3]

Kendi bilincimde benzer düşüncelerin gelişimini izlemeye çalışarak bu düşünceleri kâğıda dökme sürecinin kaygısı üzerinden yeniden düşündüğümde, bunların zamanımın hesabını yapmadığım, vakit tutmadığım sırada aklıma geldiği çok açıktır. Her şeyi en açık gördüğüm ve duyduğum zamanlar, "üretken geçirdiğim vakitler" ya da çok çalıştığım zamanlar değil; ancak doğrusal zamanı bir kenara bıraktığım anlardır: uykudan hemen sonraki gerçekle düş arası bilinç hali, sabah duşunun verdiği duyguların ortasında olma ya da orman örtüsünden süzülen güneşin güzelliğidir beni ana döndüren. İç görü ve bakış açılarış bilince kronolojik zamanın karşı konulmaz ilerleyişine karşı isyan bayrağı açıldığı zamanlarda, bölünmüş, ölçülüp satılmış, ara verdiğim zamanlarda girer.

Zamanı doğrusal, planlanmış ve hızlandırılmış halinin dışında düşünmek çok zor. Ancak yine temel ilkeye geri dönerek doğaya, evrene ve yerli toplulukların doğada nasıl yaşadıklarına bakarsak yeryüzü zamanının ne kadar farklı olduğunu görürüz. Yüksek ilmin bir parçasını oluşturan zaman esnek ve

3. A.g.e., s. 21.

Yaşamımızın doğal yaşamla çakışmasını inanarak muhafaza edelim, emniyet altına alalım, koruyalım... Söğüt ağacının yaşamı ne kadar bahara bağlıysa, benim yaşamım esas olarak şu ana bağlıdır. Şimdi, şu anda söğüt salkımları açılıyor, sarı kabuğu ışıldıyor, özü dışarı akıyor; bu kabuktan ya şimdi ıslık çalarsın ya da asla.

Henry Thoreau (akt. Griffiths 1999, s. 21)

ilerici olduğu kadar döngüseldir de. Jay Griffiths'in de işaret ettiği gibi, zaman: canlı, sınırız ve vahşidir. Tükenmez, öyle bol ve esnektir; ki çocuklar bilir, şair William Blake'in deyişiyle "bir saate sonsuzluğu sığdırmak" mümkündür. Önemli olan, geçen zamanın ne kadar dolu ve zengin olduğudur, vadeler değil. Bir meyveyi toplamanın zamanı olgunlaştığı andır, bunun haricinde dayatılan hiçbir çizelgenin bir anlamı yoktur.

ÖLÜMÜNE YARIŞ

"Vahşi zaman"dan bahsetmek modern kulaklara saçma ve romantik gelebilir. Ben de özellikle zamanın bol olduğu gerçeğine tutunmakta zorluk çektim. Ne var ki, vahşi zamanın ve zamanlamanın önemine yer vermeksizin her şeyi saat zamanıyla idare etmenin çok ciddi sonuçları vardır. Bunu fark etmenin en kolay yolu Kronos'un modern uşağına bir bakmaktır: hız! Hız öldürür. Bunu biliyoruz; ancak bizim başımıza geleceğine gerçekten inanmıyoruz. Öldüreceğini bilsek de hız bize öyle güzel, parlak, ego şişirici şekillerde geliyor ki dayanmak çok zor. Öte yandan hız kronolojik zamanı paraya çeviren bir simyadır.

Hızın yüksek ilmin vahşi zaman boyutuna karşı durduğu yerlerden biri genetik mühendisliği alanıdır. Bugün bu mühendisliğe konu organizmalar, uzun bir evrim sürecinde yeryüzü yaşam topluluğunun bir parçası olarak birlikte evrilip bugüne gelmiştir. Mevsimler nasıl dönerse, yaşam ağının üyeleri de birbiriyle çeşitli yollardan tekrar tekrar etkileşime geçer ve her biri diğerini şekillendirir. Zamanla en başarılı ilişkiler ayakta kalırken diğerleri söner. Meyve özlerini yiyen güneş kuşunun incecik gagası da içinde yaşadığı çevre de bu şekilde yerel çiçeklerin mevsimi ve şekline uyum sağlar, çiçekler ve

mevsimler de güneş kuşuna. Bir zaman geldi ve ilk insanlar bilinçli bir şekilde, tahıl türleri ile insanlara en yararlı özellikler sergileyenler, hayvanları besleyerek evrimini yönlendirmeye başladı. Ancak bunun, bu canlı toplulukları üzerindeki etkisi çok büyük değildi ve hatta simbiyotik yaşamın yeni bir türü olarak dahi anlaşılabilirdi.

Birkaç ülkenin genetiği değiştirilmiş yaşam biçimlerine ilişkin malvarlığı haklarını kullanmak amacıyla hukuktan yararlanmaya başlaması her şeyi değiştirdi. Bunun çok sayıda etkisi oldu. Birincisi, şirketler bir organizmayı değiştirerek organizmanın tümünü özelleştirip tekelleştirme imkânı buldu; bununla birlikte yeryüzü yaşam topluluğunun bugüne kadarki yaşam deneyimi hücrelere kaydedilmeye başlandı. Jay Griffiths bunu son derece etkili bir şekilde ifade ediyor: "Genetik mühendisliği, patent hukukunu çit kazıkları gibi kullanarak, sırf üç beş çokuluslu 'zaman-sahibi' kendi özelleştirmesinden kâr edebilsin diye herkesin ortak geçmişini çalmaktadır."[4]

İkincisi, bu kanunlar; yeni bir mal varlığı çeşidi yaratarak, aynı zamanda doymak bilmez devasa şirketlere yeni ve dayanılmaz bir beslenme kapısı daha açmaktadır. Mal varlığı, elbette paraya dönüştürülebilir. Daha çok para kazanmak için ise hızlı olmak, pazara ilk giren olmak ve daima yeni bir şey sunmak çok önemlidir. Bu sürecin içindekiler, her dört ayda bir kâr artışını bildirmesi beklenen ve hisse sahibi yöneticilerce idare edilen kamuya açık şirketlerin dahil olduğu durumlarda bu baskı daha da artar. Hız düğmesine basılmıştır.

Şirketler kendi biyoteknoloji "yarış"ında liderliği elde tutma telaşı içinde birbirlerini yemeye başladı. Hükümetler ise politikacıların yönlendirmesiyle partilerinin gücünü koruma amacı güden kısa vadeli hedeflere odaklanarak "geride kalmadan önce" biyoteknolojiyi destekleme yarışına girdi. Kanun yapıcılara basın yoluyla ihtar çekildi, kapalı kapılar ardındaki görüşmelerde genetik mühendisliği türlerinin gelişiminin

4. A.g.e., s. 274.

yavaşlatılması ya da klonlamanın kısıtlanmasının doğuracağı tehditlere karşı uyarıldılar. Gecikme kötü, hız iyidir!

Birçok açıdan kapitalist dünyada her gün yaşanan olaylardan bahsediyoruz. Tek fark şimdi yeryüzü yaşam topluluğuna temelde bu toplumda evrim geçirmiş türlerden farklı yeni yaşam biçimleri dağıtıyoruz. Genetiği değiştirilmiş bu yeni organizmalar bilinçli olarak tasarlanmış, büyük bir hızla mühendislerce düzenlenmiş ve kârın en üst düzeye çıkarılması için seri halde üretilmiştir. Normalde bu organizmalar mühendislerin insan kaynaklı sorunlara hızlı teknolojik çözüm sunduğuna inandıran bir yön içerir, bu süreç çoğunlukla geniş çaplı tek kültürlü üretimden geçer. Doğal organizmaların aksine bu organizmaların hayatta kalmak için belirli bir yeryüzü yaşam topluluğunu uzun süreler içinde aşındırmadan geliştirebilme yeteneğini ortaya koyması gerekmiyor. Kuşkusuz bazılarının yeryüzü yaşam topluluğuna fayda sağladığı ortaya koyulabilir; ancak bugün bu canlıların uzun vadede fayda sağlayacağı düşüncesi bilim ya da mantığa değil, sadece inanca dayanıyor. Elbette, doğaya saldığımız genetiği değiştirilmiş bu canlı organizmalar yeryüzünün sorumlu birer vatandaşı haline gelirse şanslı çıkacağız; ancak bu bizim bilinçli bir tasarımımız olmayacak. Bu varlıkların tasarlanma nedeni yeryüzü yaşam topluluğunun bütünlüğüne katkıda bulunmak değil, kârı en üst düzeye çıkarmaktır.

Genetik mühendisliği üzerine dönen tartışmaların ortaya koyduğu şeylerden biri de yönetişim yapılarımızın yüksek ilimle dengesini bozmuş olmamız ve zamanımızın tükendiğidir. Sıklıkla işaret edildiği üzere, içinde bulunduğumuz siyasi yapılar kısa vadeli hareket etmeyi özendirmekte, hatta bunu istemektedir. Siyasetçiler en fazla dört yıl gibi bir ufuk sunan sonraki seçimlerden çok ötesini düşünmez. Yeryüzü odaklı bir bakış açısından ise bu yaklaşım gülünç denecek kadar kısadır. Genetik mühendisliği söz konusu olduğunda evrim sürecinin gidişatını baş döndürücü bir hızla artırmaya çalıştığımızı söyleyebiliriz, üstelik oturup bu yaptığımızın ne kadar bilge bir

davranış olduğunu düşünmeye bile zaman ayırmadan ya da sonuçlarının ne olabileceğini ölçüp tartmadan.

YERYÜZÜNÜN RİTMİNE AYAK UYDURMAK

Kimilerine göre, yeryüzünün de ölçülebilen bir kalp atışı, yeryüzüyle bağımızı yenilemek ve kendimizi yeryüzüyle uyumlu hale getirmekte yararlanabileceğimiz bazı notalar bulunmaktadır. Müziğin evrenin düzeninde bir rolü, ritim ve müziğe duyduğumuz içsel arzu ile kozmik senfoni arasında bir bağlantı olduğu fikri eskiden beri savunulagelmektedir. Örneğin Avrupa kültüründe, MÖ 6. yüzyılda ölen Yunan filozof, mistik ve matematikçi Pisagor'un takipçileri gök cisimlerinin düzenli hareketlerinin insan kulağının duyamayacağı; ancak arıtıcı ve ilahi bir müzik yarattığına inanıyordu. "Kürelerin müziği" fikri nesiller boyu şairlerin hayallerini süsledi, evrensel armoni bugün hâlâ güçlü bir düşünce olarak varlığını koruyor.

Nasıl işlediğini ne istediğin bilmeden Gaia (Dünya) ile nasıl işbirliği kurarsınız? Bana göre bunu Dünya cazı çalarak yapıyorsunuz. Doğaçlama yapıyorsunuz. Esnek ve duyarlısınız. Küçük ölçekte çalışıyor, bir çırpıda yön değiştirebiliyorsunuz. İnsan ya da değil, her bir oyuncuya yeterince esneklik sağlayarak çeşitliliği özendiriyorsunuz. Tanrıça'yla takas halindesiniz: çalıyor, Dünya'nın yanıtını dinliyor, karşılık veriyor, dinliyor ve tekrar yanıt veriyorsunuz. Doğru, bazen Dünya'nın yanıtı yüzyıllar boyunca anlaşılmayabilir. Zaten kimse bunun kolay olacağını söylemedi.

Eisenberg, *The Ecology of Eden*, s. 294

Elbette herkes müziği sever ve duyduğunda tepki verir. Nereye baksanız, türümüzün tempo tutup mırıldandığını, salınıp sallandığını, ayak vurduğunu, hoplayıp zıpladığını, dans ettiğini görürsünüz: Dünyanın ses kartlarıyız biz. Her mutlu çocuğun içinden şarkı söyleyip dans etmek geçer. Müzik insan doğanımızın her alanında vardır. Hayal gücünü harekete geçirerek duyguları temizler ve vücudumuzun sallanmasına, tempo tutmasına yola açar, mimiklerimizi harekete geçirir.

Evan Esinberg, "insan ve insan doğası"[5] incelemesinden sonra şunu öne sürer: "Gezegen fetişçileri", var olduğunu hayal ettiği doğanın armo-

5. Evan Eisenberg, *The Ecology of Eden*, Picador, Londra, 2000.

nisinde ufak da olsa bir parça olmayı isterken, gezegen yöneticileri, tüm dünyanın kendileri tarafından bestelenip yönetilen bir senfoni çalmasını bekler. Eisenberg iki görüşü de reddeder ve doğayla ilişkimizde, türümüzü, yeryüzü cazı çalan bir bebop dörtlüsünde saksafoncu olarak hayal etmemiz gerektiği sonucuna varır.[6] Kendimizi yeryüzünden ayrı bir grup lideri olarak görme fikrine katılmıyorum; sonuçta yeryüzünün yazdığı yüksek ilmin akordunu tutturamadığımız sürece uyumu yakalamamız mümkün olmayacak. Yine de Eisenberg'in benzetmesi; özellikle dikkatle dinleme, duyarlı ve esnek bir şekilde yanıt vermenin önemini göstermesi bakımından uygun bir benzetmedir. Ayrıca kurulacak ilişkinin zaman faktörünün, önceden belirlenmiş bir doğrultuda gitmesindense, aktörlerin etkileşimi sonucu oluşan gelgitlerin vuruş ve ritmi temelinde oluşmasına imkân tanımanın önemini de ortaya koyuyor.

Ritim, müzik ve zaman yönetişimle ilişkili kavramlardır. Farkında olmasak da, her bir yönetişim yapısı farklı zamanlarda farklı bir ritimde işler. Bazı yapılar karar alma süreçlerini, şirketlerin istediği gibi baş döndürücü bir hızla işletir. Bir kısım bürokratik yapı ise adeta bir Viyana valsinin içindeymiş gibi görkemli bir dünyada sadece kendiyle meşgul olur. Ancak hepsi, doğrusal bir zaman üzerinden düşünür ve karar vermek için doğru zamanın gelip gelmediğine bakmaz. Siyasi olarak uygun fırsat o an doğmuş olabilir; ancak bu anın yeryüzünün ritmiyle ilişkisi değerlendirilmez.

Yeryüzü yönetişimi, özellikle de karar alma süreçlerinde yönetişimin zaman yönünü yeniden düşünmemizi gerektirecektir. Gerektiğinde hızla hareket etmemiz gerekebilir, gereken hallerde de karar vermeye hazır olmadığımızı kabul edecek bilgeliğe ve zamanı gelene kadar hareket etmeyi erteleyecek güvene sahip olmamız gerekir. Yeryüzü topluluğunun dansına tam olarak dahil olabilmek için, ritmi dikkatle dinlemeli ve zamanlamamızı ona göre ayarlamalıyız.

---

6. A.g.e., s. 294.

12
Toprağın Kanunu

KUTSAL TOPRAKLAR

Toprak, yeryüzünün bir diğer adıdır. Biz de topraktan geldik, topraktan gelen mineraller ve toprağa kök salmış bitkilerle şekillendik. Zihnimiz ve güzellik anlayışımız; toprağın çizgisine, rengine, dokusuna, tadına ve kokusuna göre belirlenmiştir. Öldüğümüzde toprağın içine karışacak şekilde tasarlandık. Birçok kültür ve düşünce sistemi bizi harekete geçiren yaşam gücü ya da hayati enerjinin topraktan, kayalardan ve bitkilerden geldiğine; buralarda yoğunlaştığına inanır. Dahası, bu inanışlara göre yeryüzüyle ortak ve öznel bir varlığı, bir ruh ya da bilinci de paylaşırız. Bir diğer deyişle toprağı can-

Toprak kültürümüzdür. Bu toprağı kaybedersek geriye ne kültür ne de ruh kalır.

Kuna Elder, Panama

sız bir nesneden ziyade bir canlının fiziki bedeninin parçası olarak görmek çok daha gerçekçidir. Dünya üzerindeki yerli halklar, insanların toprağa ait olduğuna ve toprak tarafından şekillendirildiğine inanır, toprağın insana ait olduğuna değil. Bu gerçek, bir zamanlar tüm uygarlıklarca olmasa da çoğunluğu tarafından kabul edilmekteyken, bugünün hâkim kültürlerince tamamen unutulmuştur. Doğrusu, klasik hukuk felsefesi, sırf dini törenlerin gerçekleştirildiği bir yer olmasının aksine, toprağın kendisinin kutsal bir varlık olduğuna dair olasılığı dahi reddetmektedir.

Çocuklarımıza ayakları altındaki yerin dedelerinin külleri olduğunu öğretmek zorundasınız. Böylece toprağa saygı duyarlar, çocuklarımıza toprağın soydaşlarınızın canıyla zenginleştiğini anlatın. Çocuklarınıza bizim kendi çocuklarımıza öğrettiğimiz şeyi, toprağın anamız olduğunu öğretin. Toprağın başına ne gelirse, oğullarının başına da aynısı gelir. İnsan toprağa tükürürse, toprak da ona tükürür. Toprak insana, insan da toprağa bağlıdır. Biz bunu biliriz.

Şef Seattle'ın (Seatlh) Ocak 1854'teki konuşmasından.[1]

Yeryüzünün kutsal yönleri olduğuna ister inanın ister inanmayın, toprağın insan aklı ve kalbi üzerindeki gücü yadsınamaz. Kültürümüz gençken topraklarından ayrılan insanların hüzünlü sürgün şarkılarıyla dolu. Evlerinden, memleketlerinden ayrı düşmüş yurttaşlar; memleketlerinin manzaralarını, kokusunu, oradaki yerleri bu şekilde hatırlayarak bağlarını canlı tutar. Gerek eski gerek modern milli marşlar ulusları tanımlayan toprağın güzelliği üstüne şarkılar söyler. Devrimciliğin lügatinde toprak, kan ve acıyla aynı değerdedir.

Toprak yeryüzünün bir parçası olduğundan, insanla toprağın ilişkisi yeryüzü yönetişimi ve yeryüzü içtihadındaki en

1. Birleşik Devletler Başkanı'nın halkın yerleştiği toprakları satın almak üzere verdiği önergeye karşılık yapılan bu konuşmanın tam içeriği tartışmalıdır. Konuşmanın tam metninin bir dökümü bulunmamakta ve çok farklı şekillerde aktarılmaktadır. Konuşma metni ilk kez 29 Ekim 1887'de Seattle Sunday'de basılmıştır; 1960'larda William Arrowsmith ve 1970'lerde ise Ted Perry başta olmak üzere şiirsel bir dille yeniden kaleme alanlar olmuştur.

önemli unsurdur. Günümüzde, hâkim kültürlerin kanunları insan topluluklarının toprak ve dolayısıyla yeryüzüyle yakın bir ilişki kurmasını güçleştirmektedir. Aşağıda da ele alındığı üzere, kanunların toprağı ele alış şekli toprağın bir mal olduğu mitini yansıtmaktadır. Her ne kadar satılmak için yaratılmadıysa da, toprağa, mesela bir masa gibi üzerinde sahiplik kurulabilecek bir mal olarak bakılması, hukuki yapıların yeryüzünün sömürülmesini özendirmekte ve meşrulaştırmaktadır.

TOPRAK MÜLKİYETİ

Hâkim kültürler toprağı mülk olarak görür. Kanunun gözünde toprak alınıp satılabilen bir şeydir ve tanımı gereği kişilikten ve kutsal özelliklerden mahrum bırakılmıştır.

Hukukun gözünde toprağa saygı duymak puta tapmaya benzer. Toprağa özen göstermek, ekonomik açıdan ihtiyatlı bir davranış olabilir; ancak bu, mal sahipliğine özgü bir tutum değildir. Mal sahibi, üzerinde egemenlik kurduğu kendi toprağıyla dahi kişisel bir bağ kurmaz. Daha da beteri şu ki, eğer mal sahibi bir tüzel kişiyse, şirket gibi bu tür kişilerin toprağı sevme kabiliyeti zaten yoktur.

Her birimiz bu güzel ülkenin toprağına sıkıca bağlıyız. Ne zaman toprağa dokunsak kişisel bir yenilenme duygusu hissederiz.

Nelson Mandela (Güney Afrika Cumhurbaşkanı olarak göreve başladığı resmi konuşmadan, Mayıs 1994)

Yeryüzü, üzerini kaplayan topraktan ayıran ölçme işlemleri ve sınırlarla, kurmaca bir metaya dönüştürülmüştür. Parsel ve arsaları gösteren kadastro sınırları haritalara işlenir ve toprağa iri demir çiviler çakılır. Harita üzerinde bölünüp kazıklarla işaretlenen toprak, piyasada metrekare ya da hektar hesabı ile satılır. Yeryüzünün sınırları çizilmiş bölümünün büyüklüğü ve konumu ile mal sahibine ait bilgiler tapu siciline kaydedilir.

Tapu sicili, toprağı hem mekân hem de zamansal anlamda tanımlar ve sınırlar. Eski hak sahiplerini göstermekle birlikte, onların toprak üzerindeki hakları yeni sahibin kayıt tarihinden itibaren ortadan kaldırılır. Gelecek mal sahipleri hesaba

katılmaz. Üst hakkı, malın hayat boyu ya da belirli bir süre kullanma ve yararlanma hakkını verir, sadece mal sahibinin haklarını kullanmasını bu süre boyunca erteler, toprağı işgal edecek gelecek nesillerin çıkarlarını ise korumaz. Mevzuatta toprağın kullanım şeklinin değiştirilmesini öngören kurallar olsa dahi, geçmiş mal sahiplerinin kimler olduğu, toprağı nasıl kullandıkları, mevcut mal sahibinin haklarını doğrudan etkilemez.

Yönetişim yapılarının birçoğu, mevcut mal sahibine toprak üzerinde neredeyse mutlak haklar verir; ki buna bu hakların belirli bir süre ya da sürekli devredilmesi de dahildir. Özel mal sahibinin genellikle toprağın fiziksel özelliklerini değiştirme serbestisi vardır; mesela yol inşa edebilir, toprağı sürebilir, toprağın verimliliğiyle istediği gibi oynayabilir. Bazı ülkelerde bu haklara yeraltı toprağı ve kayalıklardan maden çıkarma da dahilken, bazı ülkeler maden hakkını sadece devlete ait görecek kadar değerli kabul eder.

Klasik hukuk felsefesi toprağı meta olarak gördüğünden, toprak sahipleri kural olarak toprağa ya da içinde yaşayan organizmalara özen gösterme gibi bir yükümlülük altında değildir. Esasında, toprak sahibinin toprağı kişisel çıkarları için sömürmeye yetkisi vardır, hatta kimi zaman da buna özendirilir. Bu yetkiler içine sadece ekin yetiştirme ve yerel hayvan besiciliği değil, aynı zamanda vahşi hayvanların avlanması, balıkçılık ve toprakta yeşeren vahşi bitkileri toplamak da girer.

Birçok ülke, toprak sahiplerine, toprağın tarım ya da sanayi amaçlı kullanılacağını belirtmek suretiyle belirli kullanım şekillerini yasaklayan dolaylı kısıtlamalar getirmiştir; bunun yanı sıra izinsiz atık bırakma ya da vahşi yaşamda soyu tükenmekte olan türlere zarar vermeme gibi yasaklanmış uygulamalar bulunmaktadır. Ne var ki, yargısal yapıların birçoğunda toprak sahibinin toprağı istediği amaç için ve istediği her şekilde kullanması esastır. Sonuçta, hukukun toprak sahibinin yetkilerini kamu sağlığı gibi sadece mutlak olarak gerekli hallerde kısıtlayabileceği varsayımı geçerlidir.

BİR GÜÇ UNSURU OLARAK TOPRAK

Tarihsel olarak toprak sahipliği siyasi güçle ilişkilendirilmiştir. Örneğin, Ortaçağ Avrupası'nda gelişen feodal sistem toprağın kiralanması esasına dayanmıştır. Feodal sistemin en üst basamağında monarşi vardır, monarşi dünyevi gücünü çoğunlukla toprak üzerindeki tüm hakların kaynağının krallık olmasından alır. Kral kendisine sadakat gösteren kişileri toprak üzerinde haklar bahşeden hukuki belgelerle ödüllendirir, hainler, topraktan sürülürdü. Kendilerine toprak bahşedilen baron ve aristokratlar, karşılığında toprakların kullanım hakkını kendilerine sadakat gösteren derebeylerine verirdi. Bu şekilde, serflerden baron ve prenslere kadar giden sosyal tabakalar geçimini topraktan değil, sosyal piramitte kendilerinden üstün olanlara gösterdiği sadakat ve itaatkârlıktan sağlardı. Bugün bile, toprak sahipliğine bağlanan farklı hukuki ve siyasi yetkiler bulunmaktadır. Mesela, bir toprak sahibi ya da toprağı işgal eden kişinin yerel politikacılara oy verme yetkisi ve bulunduğu yerde toprağını uygun şekilde kullanmayan kişileri bundan men etme hakkı vardır. Birçok ülkede, yabancıların toprak sahibi olmasını ya da toprağı kullanmasını önleyen kanunlar bulunmaktadır.

TOPRAK İDARESİ SİSTEMLERİ

İnsanın toprak üzerinde daha çok yer edinmesiyle, toplumda toprağın kullanım amacının belirli alanlarda sınırlandırılması ihtiyacı doğdu. Bu sınırlandırma ihtiyacı çeşitli nedenlere dayanmaktadır; örneğin, toprak sahipleri arasında meydana gelebilecek uyuşmazlıkların önlenmesi veya park, hastane, okul gibi kamusal kullanım için toprak ayrılması öne çıkmaktadır. Birçok ülkede arazi kullanım planlamasına ilişkin mevzuat, başta belediyeler olmak üzere kamu kurumlarınca belirli bölge ve alanlarda genel olarak hangi kullanım şeklinin devam edeceğini göstermesine imkân tanır. Bu kullanım şekilleri genellikle arazi kullanımı ya da arazi yönetim planlarında kayıtlı olan imar planlarına yansıtılır.

Arazi kullanım planlama sistemleri, çoğunlukla belirli bir bölgenin kullanım şeklini düzenleyen kalkınma planlarıyla da ilişkilidir. Çoğunlukla, bina inşa etmek ya da diğer kullanım şekilleri, özellikle de arazi sahiplerinin kullanma ve yararlanma haklarını etkileyebilecek nitelikte olanlar izne tabidir. İznin verilip verilmemesi kararı, genel olarak arazi kullanım planı ya da imar planlarına göre verilir.

Günümüzde giderek daha çok ülkede bu tür izinlerin verilmesinde, yapılmak istenen faaliyetin çevre üzerindeki olası etkilerinin değerlendirilmesi de aranmaktadır. Ancak her ne kadar arzu edilen konu, çevrenin korunması amacıyla arazi kullanımının kısıtlanması olsa da, çevreye zararlı toprak kullanımına, çoğunlukla insanlar bakımından kısa vadeli yarar sağladığının gösterildiği durumlarda izin verilmektedir. Bir başka deyişle, çevre hukukunda bile bir arazinin çevreye zarar verecek şekilde kullanımına izin verilip verilmemesi kararı, faaliyetin insanlara olan faydasıyla ölçülmektedir.

MAL VARLIĞINA DAYALI TOPRAK YÖNETİŞİMİNİN ETKİLERİ

Toprağa malvarlığı hukukunun uygulanması, insan öznelerin birer nesne olarak görülen yeryüzü topluluğunun diğer öğeleri üzerinde tek taraflı olarak hâkimiyet kurmasını doğru ve uygun gören bir bakış açısını yansıtır. Toprağı meta olarak tanımlamak, hâkim hukuk felsefesinin yeryüzüyle kurduğumuz sömürüye dayalı ilişki biçimini meşrulaştırır. Bu düşünce ayrıca yeryüzüyle ya da toprakla saygı üzerine kurulu bir ilişkiyi temel alan yönetişim yapıları geliştirmemizi engelleyerek, bu ilişkinin öznelerarası bir ilişki olduğunun kabul edilmesinin de önüne geçer. Bu da doğayla olan yabancılaşmayı derinleştirir.

Doğal olarak karşılıklılığa dayanan bir ilişkinin gerek kavramsal gerek hukuki olarak tek taraflı sömürüye dayalı hale getirilmesi dengesizlik doğurur. Hukuk, arazi üzerinde hak sahibi olanlara araziyi istediği gibi idare etme, hatta ortadan

kaldırma yetkisinin yanı sıra topraktaki canlılar üzerinde sınırsız haklar tanır. Tanınan bu haklar son derece tehlikeli ve dengesiz bir güç doğurur. Bu yıkıcı gücün yarattığı dengesiz sonuçları ise tüm canlı türlerinin yaşam alanlarının her yerde toptan tahrip edilmesinde görebiliriz.

DERİN BİR İLİŞKİ

İnsanlarla toprak arasındaki ilişki temeldir. Bu ilişki, bireyin zihnini ve yüreğini, bir ulusun kimliğini şekillendir. Buna dair anlayışımızı ve kabullerimizi değiştirmek, yeni bir yönetişim anlayışına geçmenin temelini oluşturur. Öte yandan, yerel uygarlıklar ve kadim bilgeliğin yol gösterdiği en değerli alanın bu olması da şaşırtıcı değildir.

Yönetişimin bu alanının yeryüzü topluluğunun bir unsuru olan insanlar ile yeryüzüne, fiziki ve zihinsel olarak ayakta durma gücü vermesi arasındaki bağın kabul edilmesi, değişimin önündeki ilk adımdır. Toprakla iç içe yaşayan insanlar bilir ki, bu derin duygusal ve hatta ruhsal bağların söz konusu olduğu bir ilişkidir. Bu ilişkiyi efendiyle eşya arasındaki ilişki olarak nitelemek, hem bizi yoksunlaştırır hem de gerek yaşamımızın gerek bu ilişkiden en üst düzeyde faydalanmamızın önüne geçer.

Tüm kaynaklarımızı topraktan alırız, bu da bizi toprağın bir parçası haline getirir. Bulunduğumuz bölgedeki yetişen gıdanın kaynağı topraktır; hayatımızı kuran odur. Otuz bin yıllık efsaneler ağızdan ağıza aktarılarak, bize varlığımızı sürdürmenin ve geçimimizi sağlamanın yollarını öğretir. Bunu sürdürmek için ise bu kaynakları bozmadan yaşamak zorundayız.
David B. Andersen Guçince, Doğu Alaska

İnsanlarla, bağlı oldukları toprak arasındaki ilişki eşitler arası bir ilişki değildir. Birçok kültür bunu besleyici ana ve ona bağlı olan çocuğa benzetmiş, tıpkı bu ilişkide olduğu gibi saygıyla nitelendirilmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Ancak bu ilişkide çocuk rolünde olanın kendini besleyen toprağa bakma görevini üstlenmesi gerekiyor. Modern zamanlarda, yeryüzünün belirli bir bölümünün bakımıyla ilgilenen insanlar giderek o bölgenin bütünlüğünü diğer insan-

lardan korumak durumunda kalıyor. Eski insanların ve halkların toprağın koruyucusu olma anlayışını yeniden canlandırarak bu görevi toprağın sürekliliğini gözeten kutsal bir ödev olarak benimsemesi, ortaya çıkmakta olan yeryüzü içtihadının da bir parçası haline gelmek üzeredir.

İnsanın bakıcılık ve koruyuculuk ödevi, toprakla kişisel yakınlık kurmaktan geçiyor. Bu tür bir yakınlık için ise gerçek kişilere ihtiyaç var; rüzgârı hissedebilen, sabah güneşi tenine değdiğinde karıncalanan gerçek bir bedene sahip insanlara, yara almış yeryüzünün acısını hissedebilen, o bilinci anlayabilecek aklı olan insanlara, zehirli suyu tadabilecek dili, kirli şehrin kapkara ziftini çekebilecek burunları, tertemiz dağ havasını neşeyle içine çekebilecek ciğerleri olan gerçek insanlar gerek.

Biz kendimizi toprağın emanetçileri sayarız, toprak bize göre kumdan ve taştan ibaret değildir. Toprak bütün yaratılıştır; karanın, suyun, havanın ve her yeri saran yaşamın, insanların da yaratılışıdır. Tüm bunlar Düşler Ülkesi'nde birbirine bağlı, birbiriyle ilişkilidir.

Pauline Gordon, Aborijin, Bunjalung Kabilesi, Avustralya

Bu sayılan özelliklerin hiçbiri tüzel kişilerde bulunmaz. İnsanla yeryüzü arasındaki ilişki mal sahiplerinin hukuken yaratılmış ve toprakla yakın ilişki kurma yeteneği olmayan şirketleşmiş kişilerden oluşması ile iyice hızlanmıştır. Tüzel kişilerin böyle bir yetenekten yoksun olması; aynı zamanda yeryüzü topluluğu ile iletişim kuramayacağı ve onun bir parçası olarak hareket edemeyeceği anlamına gelir. Toprak sahibinin aksine, toprağa bakan kişinin bir kalbi olması ve empati kurabilmesi gerekir. Bu görevi ancak toprakla gerçek bir fiziki bağ kurabilecek olan gerçek insanlar yerine getirir.

TOPRAĞIN İLMİ

Toprağa bakmak bir tek kişinin işi değildir. Bu iş, toplu halde ele alınması gereken bir ilişki ya da bir birlikteliktir. Yeryüzündeki bir yere bakılıp korunmasının gerektirdiği daimi özeni ancak yaşamlarına o bölgenin kokusu ve dokusu işlemiş bir

insan topluluğu gerçekleştirebilir, çocuklarını, ta ki onlar da o toprağın olduklarını anlayana kadar, o toprağın hikâyeleriyle büyüten ve onlara o topraktaki canlıları ve özel yerleri göstererek içlerine toprağın ilmini işleyen insanların bakımıyla. İnsan ve toprak arasındaki ilişki, ne kadar yoğun olursa olsun hiçbir zaman bir kişi ile bir arazi arasında kurulan tamamen kişisel bir ilişki olmamıştır. Bu ilişkiye her zaman başka birçok varlık da dahildir, geçmişte yaşamış ve gelecekte yaşayacak olanlarla arazide bizimle birlikte yaşayan diğer varlıklar gibi. Bu bakımdan yönetişim araçlarımızın, bir araziyi işgal eden kişinin araziyi kullanımına kesinlikle çok daha engin ve geniş olan yaşam topluluğu pahasına müsaade edilmemesi gereği kabul edilmelidir.

Ezgilerinde doğanın tüm seslerini taşıyan şarkılar söyledik: suyun akışını, rüzgârın fısıldayışını ve hayvanların seslerini. Bunları çocuklarınıza öğretin ki onlar da doğayı bizim kadar sevebilsin.

Amerikan Hintlileri Büyük Ateş Konseyi, 1927, Papua Yeni Gine

Bu ilişkinin temelinde saygı ve denge yatmaktadır. Birçok kişi bu tür bir ilişkinin kutsal bir yanı olduğunu, bu bakımdan ancak sevgi, hürmet ve şükran ile nitelendiğinde olması gerektiği gibi gelişeceğini iddia etmektedir. Saygı ve hürmet göstermek, sevmek hukuk zoruyla yapılması güç eylemler; ancak etrafımızdaki diğer kültürlere bakarsak işimize yarayacak birçok yöntem gözlemleyebiliriz. Örneğin saygısız olduğu bariz şekilde ortada olan eylemler yasaklanabilir. Bundan başka, kutlamalar insanlara yeryüzünün bahşettiği yiyecek ve besini hatırlatır; insanların yeryüzü ve diğer canlılarla olan ilişkilerinde alçakgönüllülüğünü hatırlatan, hürmet ve şükranını açıkça sunan âdetler vardır. Bunlardan belki de en önemlisi, bir iş yaparken bazı kısa mısraları söylemekten tarlanın bir kısmını nadasa bırakmak ya da vahşi hayvanlarını hayatını sürdürmesi için ekmemeye uzanan ve bu ilişkinin yakınlığını artırmak için uygulanan sayısız toplumsal adaletten bazılarıdır.

Yapmamız gereken belki de toplumun kendisini toprakla birleştirerek, bir toplum olarak var olduğu sürece toprağı sevip

Bu törenleri yapmamamız, o yıl bitkilerin çiçek açmayacağı anlamına gelmiyor. Bunu yapmazsak saygı ve şükran sunmayı bırakmış demektir. Sonra yiyecek yemek bulamaz oluruz; çünkü saygımızı yitirip, yağmur ormanlarını baltalar, suyu kirletir ve dengeyi bozarız. Bu mesajın altında yatan gerçeklik budur.

Leandis, Meksikalı şifacı, Kuzey Meksiko

değer vereceğine söz verdiği yeni âdetler geliştirmektir. Şehir halkı, gıda aldığı belli bir tarım toplumu ile bağ kurarak toprakla olan bağlarını yeniden keşfedebilir. Biraz romantik mi geliyor kulağa? Belki de öyle; ancak mesele şu ki insanın toprakla ilişkisinin en önemli şey olduğunu kabul eden ve bu ilişkiye yeniden hayat veren yeni araçlar ve âdetlere ihtiyacımız var. Herkesin en azından bozulmuş ya da kötüye kullanılmış küçük bir bölgeyi bile daha sağlam bir bağ kuracak şekilde iyileştirmeye çalışması halinde yeryüzü yönetişimi ve adaletin kısa sürede gelişeceğinden kuşkum yok.

TOPRAĞI MALVARLIĞI OLARAK GÖRMEMEK

İnsanla toprak arasındaki gerçek doğayı en doğru şekilde ortaya koyabilecek bir dil ve yönetişim araçları bulmak için insanlar açısından toprak üzerindeki haklarımızı ileri sürmektense, toprağa karşı olan sorumlulukları öne çıkarma gereğini de kabul etmeliyiz. Bazı durumlarda ise, toprakla yakın bağları olan ve bu bağlardan yoksun kimselere direnen insanların haklarını güçlendirmemiz gerekebilir. Mesela, birçok ülkede çiftçilerin ve kırsalda yaşayan halkın bölgelerine genetiğiyle oynanmış ekinlerin girmesini önleme imkânı bulunmuyor, hatta şirketlerin buralardan arazi alarak bu arazileri saygısızca işlemesine engel olamıyorlar.

Toprakla sahiplik temelinde bir ilişki kurmaktan uzaklaşmak, özne ile nesne arasında değişmez ve mutlak bir ilişki değil; ancak aynı sistemin farklı unsurları arasında hareketli bir ilişkiye değer verdiğimizi gösterir. Öte yandan bu bize arazinin kullanım amaçlarına odaklanmaktansa bu ilişkinin niteliğine dikkate etmemiz gerektiğini söyler. Tarımsal bölgedeki bir arazinin tarım amaçlı kullanılıp kullanılmadığını sormak toprağı

işgal edenin araziyi sadece insanlar değil, dünya yararına da olacak şekilde muhafaza edip koruduğunu ve faydalı hale getirdiğini sorgulamak kadar önem taşımaz. Özellikle de toprakta yaşayan küçük yeryüzü yaşam topluluğunun durumunu sormak çok daha önemlidir. Bütünle bir araya gelmeye yaklaşıyor muyuz; yoksa bu noktadan uzaklaşıyor muyuz?

Geleneklerimize, toprakla bu kadar yakın bağ kurmamıza ve toprağın üzerinde yetişen her şeye gülüp geçebilirler. Yine de, tüm ağaçların, hayvanların, balıkların, böceklerin, sürüngenlerin ve hatta dağların bile bizim için özel bir anlamı var.

Batı Papualı bir büyük, Papua Yeni Gine

Ancak ve ancak bir zamanlar kutsal olan sorumluluklarımızı kabul ederek toprağa özen gösterip aramızdaki yakın ilişkiyi daimi olarak derinleştirdiğimiz ve hasar gördüğünde onardığımız zaman tamamen insan olabiliriz. Malvarlığı haklarına dair mevcut anlayışın sürdürülmesinin maliyeti yeryüzü yaşam topluluğundan sürgün ve aforoz edilmenin yanı sıra kendi benliğimize de yabancılaşmaktır. Malvarlığı hukukunu tamamen yeniden ele almak radikal gelse de, daha geniş kapsamlı bir fayda maliyet gelişimi çerçevesinde tamamen yerinde görünecektir. Şu an karşımızdaki güçlük, toprakla doğru bir ilişki kurmamızın önüne geçen malvarlığı düzenini çözme sürecini gerçekleştirmek, onun yerine işe yarar bir çözüm sunmaktır.

13
Topluluklar Birliği

HOLON VE HOLARKİ

Hiç yürüyüşe çıktığınızda önünüzdeki eğreltiotuna ya da akasya ağacının yapraklarına benzer bir yaprağa baktığınız oldu mu? Yakından bakıldığında, bütünün farklı aşamalarda tekrarlanan bir düzenden oluştuğu görülür. Eğreltiotunun bileşik yaprakları mesela, küçük damarların dallandığı bir orta çizgi etrafına kurulmuş incecik yapraklardan yapılmış gibi görünür. Yapraklardan birinin yapısı ise eğreltiotunun her bir ince dalı etrafındaki minik yaprakların bir araya gelişinde tekrarlanır. Yapraklardan oluşan bu küçük Noel ağaçları bitkinin tamamını oluşturmak üzere daha kalın dallar etrafında benzer

bir şekil oluşturarak dizilir. Bütün, en küçük yapraktan bile görebileceğimiz şekilde, merkezdeki dalın izlerinin ve dallanan damarların etkin bir şekilde tekrarlanması ile oluşur. Her bir parça bütünün bir parçası ve onunla uyumlu bir alt unsur halinde oluşur.

Doğadaki her şeyin benzer bir düzenlemeye bağlı olduğu görülebilir, ekosistemdeki hücre topluluğunun içindeki hücrelerdeki moleküllere ya da organizmadaki organdaki hücrelerdeki moleküllere... Bu tür bir anlayış, iç içe geçmiş sistemlerin ya da holonların, sağlıklı kalabilmek için kendilerini saran holarkinin sağlığına yararlı olmasına dayanır. Bağımsızlıklarını birbirine bağımlılıkla, anatomilerini holonomiyle ya da üyeliklerini holarkiyle her daim dengelemeleri gerekir... Kısacası, canlı bir holarkinin her aşamasında kendi çıkarını eşzamanlı olarak koruma tüm bu aşamalarda devingen ve sürekli bir anlaşma yoluyla işbirliğine götürür.

Sidney Liebes, Elisabet Sahtouris ve Brian Swimme, *A Walk Through Time*, s. 166-167

Bütün, parçaların toplamından büyüktür. Aynı şekilde, yukarı gidildikçe her bir aşamada yepyeni özelliklerin doğduğu görülür. Akasyanın en küçük yaprakçığı rüzgârın dokunuşuna ancak boşlukta sallanarak cevap verebilir. Ne var ki bütün bileşik yapraklar aynı anda farklı boşluklarda; ancak bir hizada sallanabilir. Bu familyanın bazı bitkileri, yapraklarına dokunulduğunda birden sönüp kapanabilmektedir.

Öyle görünüyor ki, doğa; parçaların, bütünü farklı büyüklükteki seviyelerde aynı şekle sokabilmesini sağlamak üzere bir kalıbı farklı seviyelerde ve ölçülerde tekrarlayarak karmaşık şekiller meydana getirmeye meyillidir. Bu durum 1996 tarihli *The Fractal Geometry of Nature*'ın yazarı Fransız matematikçi Benoit Mandelbrot tarafından tarif edilmiştir. Capra, Mandelbrot'nun, karnabaharın tepesini, karnabaharın bütününün şekli ile aynı şekilde olan küçük küçük parçalara bölerek doğadaki şekillerin benzerlik gösterdiğini anlatır.

Ekolojistler canlı varlıklar ile sistemlerin, küçük bütünlüklerin kalıbından bütünler yaratarak benzer şekilde evrimden geçtiğini ortaya koymuştur. Birinci Bölüm'de sözünü ettiğim akkarınca tepeciklerinin karmaşık bütünlüğü dahi daha küçük bütünlerden oluşmuştur. Her bir akkarıncanın karnında

minicik tek hücreli organizmalar olan protistler yaşar, bunlara *Mixotricha paradoxa* denir ve her birinin içinde milyonlarca bakteri bulunur. Ekosistemde yüzlerce akkarınca tepeciği bulunabilir, her birinde on binlerce akkarınca, her birinin içinde on milyonlarca protistten oluşan bir evren ve bunların içinde de trilyonlarca bakteri. Arthur Koestler bu yapıları holarkideki holonlar olarak tarif etmektedir.[1] Öyle görünüyor ki doğanın bütünü bu şekilde düzenlenmiştir. Her seviyede aynı anda daha büyük bütünün parçası olan bir bütün ya da holonun var olduğu gerçeği, belirli bir seviyedeki holonların kendi çıkarları ile kendilerini saran holarkinin çıkarları arasında bir gerilime yol açar. Bu gerilim ise ancak işbirliği ve daimi bir anlaşma çabasıyla çözülebilir, tabii tüm ekosistem sağlıklı bir şekilde kalabilirse.[2]

YERYÜZÜ TOPLUMLARI

"Yeryüzü toplumu"nun, adına dünya dediğimiz sistemin tamamının sarmaladığı farklı seviyelerdeki küçük toplulukların tamamı tarafından meydana getirildiğini düşünebiliriz. Ben hem ailemin bir ferdiyken; aynı zamanda içinde yaşadığım bir nehir yatağındaki ekolojik topluluğun, ülkemin ve uluslararası çevreciler toplumunun da bir üyesiyim. Ancak yönetişimden bahsettiğimize göre, insanların içinde yer aldığı ve kendilerini yaşadığı yerle ilişkilendiren halklar ekseninde gideceğim. Ne var ki bu bölümde bahsettiğim yerli toplumlar sadece insanları değil; bölgenin toprak, hava, su ve biyotik toplum olarak adlandırılabilecek diğer unsurlarını da içine almaktadır. Diğer bir deyişle, bahsettiğim bir insan toplumundan çok yeryüzü toplumunun yerel bir topluluğudur.

Yeni bir yönetişim yapısını tartışırken toplumlara özellikle değinmenin bazı nedenleri vardır. Birincisi, toplumun kendini oluşturan bağlarını güçlendirmek demek, yeryüzü toplumunu ve

1. Arthur Koestler, *Janus: A Summing Up*, Pan Books, Londra, 1978. Akt. Liebes, Sahtouris ve Swimme, 1998.
2. Liebes, Sahtouris ve Swimme, 1998, s. 167.

böylece bütünün sağlığını da güçlendirmek demektir. Yeryüzündeki küçük toplumlardan tüm topluma yayılan ilişkiler ağı güçlenir. Bu birliktelik olmaksızın yeryüzü toplumu da var olamaz.

Toplum, hareket eden ya da etmeyen tüm canlıların birbiri ile kurduğu yakın ilişkidir.

Mike Bell (2001), aborijin topluluğun tanımından alıntı

İkincisi, yönetişim sistemleri kurulu yapılar gerektirir, yerel toplumlar ise buna yol gösterici örnekler sunmaktadır. Yerel toplumlar Altıncı Bölüm'de bahsedilen farklılaştırma, çeşitlilik ve kendi kendini düzenleme ilkelerini tipik olarak ortaya koyar. Buna insanlar açısından bakarsak, yerel toplumlardaki insanlar kendilerini kültürel olarak komşu toplumlardan az ya da çok farklı olarak tanımlar, kendilerini kendi gelenek ve dünya görüşlerine uygun ölçüde idare etme haklarını dile getirir. Kısacası, sürdürmek istedikleri bir grup kimliği vardır. Biyolojik açıdan, bu toplumun farklı bir ekosistemin oluşmasına yol açacak bir etkileşim doğuran farklı unsurlardan; hayvanlar, bitkiler, toprak, su ve havadan oluştuğu söylenebilir. Her iki açıdan da toplum, üyeleri arasındaki karşılıklı ilişki sayesinde var olur. Tüm bunlar bütünü sürdürme temelinde var olmazsa, toplum da bozularak yok olur ve başka toplumların doğmasına fırsat yaratır.

Toplumun temel direği bireycilik değil, bireyselliktir. Bireysellik özgünlükle eşanlamlıdır. Bu da bir kişinin kendi özgün niteliklerinin yerinin doldurulamaması anlamına gelir. Toplum, tüm üyelerinin gelişmesini ve gücünü olabildiğince kullanabilmesini ister. Aslında, toplumun kendisi ancak her bir üyesi gelişip kendi amacı doğrultusunda tüm gücünü kullanabildiği ölçüde gelişip hayatta kalabilir. Bir toplumun üyelerine değer verip desteklemesi o toplumun kendi çıkarınadır.

Malidome Some, *The Healing Wisdom of Africa*, s. 92

Üçüncüsü, yerel toplumların hakları ve hatta varlıklarının devamı, hâkim kültürün her şeyi aynılaştıran devasa gücü tarafından hemen her yerde tehdit altında bırakılmış durumdadır. Bu güç en çok küreselleşme denen fenomen kapsamında görünür durumdadır. Bu bakımdan, toplumların var olma ve kendi kendini düzenleme haklarının yeniden onaylanması, istikrarlı ve kalıcı yönetişim yapıları kurmak için gerekli çeşitliliği koruma mücadelesinin de bir parçasıdır.

Bir malokanın her bir parçası kozmolojik örneklerle, astronomik fenomenlerle, anatomik ve fiziksel işlevlerle, akrabalık nosyonuyla, geleneksel yönlerle ve arazinin özellikleriyle ilişkilidir; kısaca, insan deneyimine şekil veren ve hikâyeye katkısı olan tüm unsurlara. Maloka, kozmik bir modeldir; bir ormandır, akraba ve yakınların bir aradalığıdır, rahimdir, mezardır, kaplumbağadır, içindeki her bir parçanın isimlendirildiği ve her bir parça arasındaki ilişkinin mevcut bütüne bağlandığı bir organizmadır.

Rechel-Dolmatoff, *The Forest Within*, s. 49

Son olarak, sağlıklı toplumlar insanların gerçek güçlerine ulaşmalarına yardımcı olan bir çevre sunar. Bir kez daha belirtmek gerekir ki, yerli halklara bakarak öğreneceğimiz çok şey var. Malidoma Some'un geleneksel Batı Afrika toplumlarındaki bireyin görevini tarifi sadece insan topluluklarının değerini vurgulamakla kalmaz; aynı zamanda sağlam bir yeryüzü toplumunun da tarifini oluşturabilir. Aynı şekilde, Reichel-Dolmatoff'un tarif ettiği Tukano Amazon Hintlilerinin birden çok aileyi barındıran uzun maloka evleri evrenin ve yaşamın bir örneğini sunar, insan toplulukları ile içinde yaşadıkları yeryüzü toplumunun bütünleşme derecesine dair güzel bir örnek teşkil eder. Atalarınızın ayağınızın altındaki toprağa gömüldüğü komünal bir evde yetişmenin bir kimsenin yaşama bakışına olan etkilerini bir düşünün, ailenizin yanınızda olduğu ve çok daha geniş bir evreni taklit eden bu yapının kendi eviniz olduğunu bir düşünün.

MEVCUT YÖNETİŞİM PARADİGMALARI İÇİNDEKİ TOPLUMLAR

Hâkim kültürlerin hukuki teorileri, özellikle yerel toplumlar üzerinde zararlı etkiler doğurmuştur. Bu uygarlıkların yargı sistemleri, bireylere ve tüzel kişiliklere haklar verirken, sınırlı istisnalar hariç olmak üzere ortak ya da grup haklarını tanımamaktadır. Toplum anlayışının temelinde belirli hak ve ödevlerin bir toplum olarak ortak yarar adına üstlenilmesi ve uygulanması yatar. Birleşik Krallık'ta kamu arazilerinin koyun çiftçileri yararına çevrilmesinde olduğu gibi, bu haklara her saldırı toplumu göz ardı eder. Bu durum çoğu zaman toplumu

bir yaşam oluşturmak için gerekli araçlardan mahrum bırakır. Daha da önemlisi, toplumun farklı üyeleri arasında işbirliği kurmak yerine rekabeti özendirerek toplumu yaratan ilişkileri göz ardı eder.

Hâkim yönetişim anlayışı ile toplum odaklı yaklaşım arasındaki bu uyuşmazlık günümüzde genetik kaynak olarak adlandırılan kaynaklara ve bu kaynakların kullanımına ilişkin geleneksel bilgiye erişim bakımından çok daha belirgin haldedir. Doğayla iç içe yaşayan toplumlar, bağlı oldukları yeryüzü toplumuna ait özel bilgiler geliştirerek bunları işlemişlerdir, bitkilerin tıbbi ve diğer amaçlarla kullanımı bu duruma örnek verilebilir. Binlerce yıl süren titiz bir eleme sonucu, en iyi tahılları, çevre koşullarına en uygun evcil hayvanları ve bunların daha iyi yetişmeleri için en iyi zirai teknikleri geliştirmişlerdir. Bu bilgi ve ustalık o toplumun kültürünün bir parçasıdır. Bunun kimi yönleri kutsaldır ve ancak topluluktaki birkaç kişiye aktarılır, bir kısmı ise herkesçe bilinir ve serbestçe paylaşılabilir.

Ancak uzak diyarlardaki hâkim uygarlıklar, eskiden ilkel olarak aşağılanan ve hiçbir faydası olmadığı kabul edilen bu kültürlerin, aslında metalaştırılıp gelişmiş dünyanın piyasalarında satılabilecek nitelikte bilgilere sahip olduğunu anlamasıyla problemler doğmaya başladı. Sorun, bu bilginin ticari dünyanın bir parçası olmamasıydı; çünkü bilgiyi elinde bulunduranlar bunu bir mal olarak tanımlamamış ve alım satımın bir parçası haline getirmemişti. Her ne kadar bilginin ilk kez ediniminde alım satım fayda sağlasa da, bundan büyük kârlar elde etmek güç olacaktı; çünkü sonraki değişimleri de alım satıma konu etmenin hiçbir yolu yoktu.

Bu bakımdan, öncelikle yerlilerin bilgisini özel mülkiyete konu olan bir mal olarak tanımlamak gerekiyordu. Bu da patent hukukunun genişletilmesi ve çarpıtılmasıyla gerçekleşti. Bu kanunlar, icat sahibine icat ettiği şeyi on beş ila yirmi yıl gibi bir süre boyunca kullanma hakkı vererek insanların sosyal olarak yararlı araçlar icat etmelerini özendirmek için yapılmıştır. Bir patent hakkının verilebilmesi için icadın yeni olması

gerekir, icat sahibinin özgün bir şey yaratması, var olan bir şeyi keşfetmemesi gerekir, bu kural sanayideki uygulama bakımından çok fazla öne çıkmadığından işe yaramaktaydı. Amerika ve diğer ülkeler patent kanunlarındaki değişikliklere giderek farklı bazı ölçütler getirerek icat edilmesine imkân olmayan belirli yaşam formları[3] ve doğal bileşimlerin belirli kullanım yollarının patent altına alınmasına imkân sağlayan haklar vermeye başladı. Bu bitkisel içeriklerin çoğu binlerce yıldır farklı şekillerde çeşitli toplumlarca kullanılmakta olan içeriklerdi ve hiçbirinin yeni bir kullanım şekli getirdiğini söylenemezdi. Ancak hâkim uygarlıklar, kendi yaklaşımlarını tüm dünyaya dayatmak için uluslararası hukuku, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ve Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü gibi uluslararası örgütleri bir araç olarak kullandı.

Bu yolla gerçekleştirilen ve uzaktan karar alma mekanizmalarıyla yapılan hukuki değişiklikler, yerel toplumların değerli bilgilerine, doğrulukla ya da hileyle, dışarıdan erişimi sağlayarak ve edinilen bilgiyi hâkim hukuk sisteminin, malvarlığı olarak tanıdığı bir şekle dönüştürmeye hizmet etti. Bilgiden faydalananlar hukuken, neredeyse tamamı şirketlerden oluşan patent sahiplerine bir telif ücreti ödemekle yükümlü kılınabilirdi. Örneğin bir şirket geleneksel olarak tıbbi amaçlarla kullanılan bir bitkiden elde edilen bir bileşiminin patentini, belirli tıbbi durumlarda kullanılmak üzere aldığında, artık bilgiyi sağlayan toplumun üyesini bile bileşimi bu şekilde kullanmaktan men edebilir hale gelmişti.

Bugün ekinlerin şirketlerce genetik mühendisliği yoluyla değiştirilmesi, özellikle dünyanın çeşitli yerlerinde yaşayan yerel toplumlar için büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Genetiği değiştirilmiş bu organizmaların yeryüzü topluluğunun sağlığına verebileceği tehlikelere ek olarak, şirketler tahıl zararlıları-

3. Diamond v Chakrabarty 447 US. 303 (1980) davasında; Birleşik Devletler Yüksek Mahkemesi doğal olarak gelişen değil, insan becerisin sonucu olarak üretilen organizmalara patent verilebileceğine hükmetti. Dolayısıyla doğal olarak meydana gelmeyen özel bir bakterinin yararlı olabileceği gerekçesiyle patent iddiasına ilişkin davayı kabul etti.

na karşı ve gübreyle ilişkili olarak geliştirilmiş bu tohumların patent hakkını elinde tuttuğundan bu tohumların kullanımı yerel toplumları dışarıdan takviye almaya ve her daim şirket denetimine tabi olmaya zorlamaktadır. Bu durum sırf yerel insan toplumlarının özerkliğini zayıflatmakla kalmaz, aynı zamanda geleneksel yenileyici tarım sistemini ve biyolojik çeşitliliğin sürdürülmesini de göz ardı eder.

YERYÜZÜ YÖNETİŞİMİ HOLARKİSİNDE BİRER HOLON OLARAK YEREL TOPLUMLAR

Altıncı Bölüm'de ele alındığı gibi, yeryüzü içtihadı ve yeryüzü yönetişimi yüksek ilmin ilkelerini saymamızı ve bunlara uymayı gerektirir. Öyle görünüyor ki, evrenin işleyişine bakarak beşeri yönetişime uygulanabilecek bir ilkeler bütünü görebiliriz. Holon ve holarki kavramları özellikle desteklenmesi gereken sosyal yapılarının seçimi ile hukuki sistemler ve yönetişim yapılarının oluşturulması bakımından yararlı olabilir.

Klasik yönetişim yapısı örneklerini tersyüz etmek de bu kapsamda fayda sağlayabilir. Bunun yerine, mimarinin yönetişim yapısı için bir örnek tasarlamasındansa, yönetişim yapısı organik olarak yaratılmış olması halinde nasıl görünebileceğini düşünebiliriz. Doğal yapılaşmaya dair bilgimizden yola çıkarak, sağlam "organik" yapıların, dünyaya dayatılan yapıların aksine birbirini tekrarlayan küçük "kalıplar"dan başlayarak daha gelişmiş kalıplara doğru gelişen yapılar olduğu hipotezi üzerinden gidilebilir. Bunun için, birbiriyle yakın ağlar kurmuş "taban örgütlenmeler"inden gidersek doğru veya ufuk açıcı örnekler bulabiliriz. Ne var ki çoğu yerde artık işe yarar örnekler kalmamış olabilir, bu gibi durumlarda küçük örgütlenme örneklerini atlamamız gerekebilir. Küçük ölçekli modeller daha geniş kalıbın benzerini teşkil edeceğinden en küçük yapının şekli onu meydana getiriş biçimimiz konusunda büyük önem taşır. Bir bakıma bu durum amaca giden yolun araçtan geçtiğini de ifade etmektedir. Ne yaptığımız da elbette önemlidir; ancak bu örgütlenmeyi oluşturma biçimimiz, örne-

ğe şekil veren asıl unsur olması bakımından ehemmiyetlidir. Bu yolla başarılı bir şekilde meydana getirilen örnek, kendini yeniden şekillendiren ve daha geniş bir bütünü meydana getiren bir yapı haline gelebilir.

Tüm bunlar çok teorik gelebilir; ancak farklı alanlarda bu örgütlenmelerin öncülleri var. Örneğin Güney Afrika'daki apartheid mücadelesi sırasında Birleşik Demokratik Cephe (BDC); ticaret birlikleri, gençlik kulüpleri ve sivil dernekler gibi ayrı ve çeşitli örgütlerin bir ittifakı olarak kuruldu. BDC, ırkçı olmayan demokratik bir ülke meydana getirmeye çalışıyordu. Halk daha önce ne demokrasi ne de ırkçı olmayan bir toplumu deneyimlemişti. BDC'de bu kavramları gerçek kılan ve yaşama geçmesine yardım eden yollardan biri, cepheyi oluşturan örgütlenmelerden her birinin kendini demokratik olarak düzenlemeyi şart koşması oldu. Bu şekilde, kasabalardaki gençlik gruplarının görevlilerinin seçim yoluyla getirilmesi grubun kendi içindeki ilişkileri sağlamlaştırmakla kalmıyor, aynı zamanda gerçek anlamda ülkede demokrasinin kök salmasına da yardımcı oluyordu.

Peki, yeryüzü yönetişiminin gelişmesine yardımcı olmak için aranacak yahut ortaya çıkarılacak özellikler neler olabilir? Kanımca, başlangıç olarak sosyal örgütlenmenin her bir kalıbının belirli bir bütünlük taşıması gerekir. Bir diğer deyişle her bir kalıp kendi kendini düzenleyebilen, varlığını uzun süre ayakta tutabilen ve içindekilerin, sistemin devamı için harcadığı enerjiden daha büyük bir fayda edindiği birimler olmalıdır. Ayrıca sosyal grubun düzgün işlemesi için, içindekileri bir araya getiren, yönlendiren ve faaliyetlerini oluşturan belli ortak çıkarlara dayanması da zorunlu bir unsurdur.

Bu tür bir örgütlenme şekli aynı zamanda sosyal bir yapı içindeki bireyin yaşam şeklinin de hayati önemde olduğunu gösterir. Kuşkusuz bunun sarsıcı bir anlayış olduğu söylenemez; çünkü bu anlayış tüm eski ilmi ve dini geleneklerin bir parçasını oluşturmaktadır. Yeryüzü yönetişimi bakımından ise olabildiğince çok kişinin yeryüzü topluluğunun üretken ve so-

rumlu bir üyesi olarak yaşamasının çok önemli olduğu açıktır. Bunun yanı sıra hem kendimize hem de dünyaya yarar getiren ve aynı zamanda devamını getirebileceğimiz, sürekliliği olan yaşam uygulamalarını hayatımıza katmamız gerekiyor. Bu şekilde küçük ancak devamı gelen, özenli uygulamalar; büyük bir ihtimalle, tek bir büyük hareketten ya da bir dünya zirvesinden, bunların yeri ayrı olsa da, çok daha değerli olacaktır. Benzer görüşten kişilerin, karşılıklı desteğe dayalı bir birlikteliği anlamında, toplumun bireysel kalıpları kolektife taşıyacak bir mekanizma sunması gerekir.

Bu çerçevede iki ana özellik sergileyen politika ve örgütlenme şekillerini tercih edersek uygun yönetişim yapılarına ulaşmaya daha da yaklaşabiliriz. Bu özelliklerden birincisi, uygulayacağımız politika ve örgütlenme şekillerinin yeryüzü topluluğu üyeleri arasındaki ilişkiyi güçlendirmesi ve yakınlaştırması gerekir, buna insan ilişkileri de dahildir. İkincisi ise, bu uygulamalar parçası olduğu geniş sistemin sağlığına; yani bütünün devamlılığına yardımcı olmalıdır.

Egemen toplumlarda geçerli olan yönetişim yapılarını dönüştürmenin kolay ve hızlı olacağını söylemiyorum. Ancak işin olumlu yanı, tepeden başlamak zorunda değiliz; kendimizle, çevremizdekilerle, küçük, başarılabilir ve değiştirilmesi mümkün, faydalı değişikliklerle başlayabiliriz.

ÖLÇEK SORUNU

Bir bireyin günlük yaşam şekli ve etrafındaki ilişkileri bir holon olarak görürsek, bunun en üst düzeye yansıması, bu kişinin birbirini karşılıklı olarak destekleyen bir ilişkiler ağı ve belli bir düzeyde aynı ilkelere bağlılık ile bir araya gelmiş bir insan topluluğunun parçası olarak hareket etmesi halinde gerçekleşir. Malidome Some'un da belirttiği gibi, bireyle toplum arasındaki sağlıklı ilişki her ikisini de geliştirir.

Birçok kişi bu tür bir ilişkinin köylerde ya da şehirlerden uzak yerlerde mümkün olabileceğini zanneder. Etrafınızda olup bitenlere değen toplum aslında son derece şahsidir. Top-

lum; sığlaşmadan, ilişkilerdeki yakınlık düzeyi seyrelmeden büyüyemez. Bu durum sağlıklı toplumlara özgü bağlılık duygusunun, yönetişim hiyerarşinin yukarı basamaklarına tırmanan kişilerde ortadan kalkma nedenlerinden biri de olabilir. Çok daha yapay hukuki kişilikler olan devlet ve uluslararası organizasyonların bir araya geldiği uluslararası toplum seviyesinde, yakınlık ve ortak amaç duygusu tamamen ortadan kalkmıştır. Yeryüzü yönetişiminin karşılaşacağı zorluklardan biri de toplum örgütlenmesinin olumlu yönlerini daha geniş sosyal yapılara yansıtan yollar bulmak olacaktır.

Yönetişime biyolojik bölge yaklaşımını uygulamak bu kapsamda işe yarayabilir. Bu yaklaşım karar alma sürecini belirli bir biyolojik bölge topluluğuna yöneltmeyi savunur. Sosyal örgütlenme kalıplarının bireyden yerel yönetime, buradan bölge hükümeti ve ulusal hükümetler ile uluslararası topluma aktarılmasının yerine, biyolojik toplumlar adres gösterilerek aktarıldığında çok farklı sonuçlar görüleceğini hayal etmek zor değildir. Örneğin, küçük bir vadide yaşayan insanların o vadide yeryüzü topluluğunun bütünlüğünü koruyan kararları toplum olarak aldığını gözümüzün önüne getirelim. Bu toplum daha sonra, örneğin bir nehir sisteminin tüm su havzasıyla ilgili karar alma birimine katılabilir. Bu birim de belli bir iklim ya da bio-fizyolojik bölgenin şekillendirdiği bir toplumun ya da belki nehrin aktığı okyanusla ilişkili daha büyük bir toplumun parçası olabilir ve bu süreç böyle gider.

Biyolojik bölge yaklaşımının yönetişim yapılarına sağlayacağı faydalardan biri de küçük örgütlenme kalıplarının sorunsuz bir şekilde daha büyük, tutarlı yönetişim yapıları oluşturmasına imkân tanımasıdır, tıpkı bileşik yaprakların eğreltiotunu oluşturması gibi. Karşılıklı bağımlılık ve ilişkili olma hali yönetişim yapılarının içinde inşa edilebilir; böylece yapıya daha fazla istikrar kazandırılmış ve işbirliği geliştirilmiş olur. Bu tür bir yönetişim kalıbı içinde doğal kaynaklar uğruna diğer topluluklarla savaşmak ya da mesela bir nehir havzasından diğerine aşırı miktarda su çekmek için savaşa girmek artık

yersiz hale gelir. Bütünün düzgün işleyişi ve bireyin refahının dünya için üzerine düşeni yapan ve bulunduğu yerdeki yeryüzü topluluğunun sağlığı adına uğraşan topluluklara bağlı olduğu artık apaçık bir gerçektir. Eğer insan toplumunun bunu yapma yeteneği varsa, bir üst seviyedeki örgütlenmenin sağlığı ve işleyişi de başka hiçbir şey yapmaya gerek kalmaksızın iyileşecek, bu iyileşme en sonunda bütünü daha sağlıklı hale getirecektir. Bu tür bir yönetişim yapısı da, bütünün sağlığının iyileştirilmesi, küçük birimlerin daha etkin işlemesini kolaylaştıracağından ötürü olumlu bir geri dönüş yaratacaktır; tıpkı sağlıklı su havzalarının, nehrin aşağı kesimlerindeki erozyonu azaltması gibi. Bugün ise dünyada gördüğümüz bunun tam tersidir. Belli bölgelerde fosil yakıtların savurganca kullanılması sonunda yeryüzünün iklimi değişiyor, bu da toplumun geçim kaynaklarını elinden alıyor, toplumun yeryüzü topluluğunun uyumlu bir parçası olarak yaşama yeteneği kendi elinde olmayan etkenlerle göz ardı ediliyor. Bu etkenlerin uluslararası yönetişim yapılarında, en üst düzeyde gündeme getirilmesi gerekmektedir. Ne var ki, çoğunlukla görüldüğü üzere, yönetişim düzeyindeki örgütlenme yapısı ve düşünce sistemi, bu konuların gerçek bir toplumun yapacağı kadar etkin bir şekilde gündeme getirilmesini son derece güçleştirmektedir.

Bahsetmekte olduğumuz yaklaşım kısa vadede karar alıcılar ile bu kararın etkilerinin görüldüğü yerler arasındaki mesafeyi de daraltır. Avrupa Birliği'nin yetki devri ilkesi olarak nitelendirdiği uygulama bir ölçüde bu anlayışın kabul edildiği bir alana işaret eder. Yetki devri ilkesi esas olarak kararların mümkün olan en alt seviyede alınması gerektiğini göstermektedir. Buna göre, kararın doğası, kararın alındığı seviyeyi belirleyebilir, örneğin uluslararası ilişkilere dair sorunlara köy seviyesinde karar alınamaz. Doğru uygulandığında bu ilke kararın daha üst düzeyde alınmasını gerektiren daha önemli bir neden olmadığı sürece, kararların bundan en çok etkilenecek ve konuyla en yakından ilgili olan toplum tarafından alınmasını ifade eder. Her ne kadar bunu kabul eden ülkelerde bile

yetki devri ilkesinin yürürlüğe konması uzun zaman alacak bir işse de, yeryüzü yönetişimi bakımından yerel bir yeryüzü topluluğunu etkileyecek kararların mümkün olduğunca o toplum tarafından alınması son derece akla yatkın bir yoldur. Bu yaklaşım ayrıca yönetişim yapılarının en iyi şekilde geri bildirim verebilmesi ve yerli yeryüzü topluluklarının farklılıklarına en iyi şekilde uyum sağlaması bakımından da son derece faydalıdır.

YERYÜZÜ İÇTİHADININ KAYNAĞI OLARAK YENİ YERYÜZÜ TOPLULUKLARI

Yönetişim yapılarımızın topluluklar ve topluluk toplulukları etrafında şekillenmesi gerektiğini savunmam, köylere bölünmüş, kırsal bölgelerden oluşan sanayi öncesi topluma dönüşü ve özerk kabilelerde yönetişimi savunduğum anlamına gelmiyor. Gerçi, bu tür bir dünyanın da bize sunacağı çok şey var, geriye kalan kabile kültürü ve toplumların varlığını sürdürmesini kesinlikle destekliyorum. Ancak zamanda geriye gitme imkânı olduğunu düşünmüyorum. Dünya fazlasıyla değişmiş durumda. Bir kez daha yüzümüzü dünyaya dönebilmek, bize rehberlik edecek bilgelik ve ilhamı edinebilmek için hem geçmişteki kabile hayatımızdan hem de bunun arkasında yatan dünya tarihinden çıkaracağımız dersler var.

Yeryüzü odaklı ya da çevre odaklı bakış açılarına dayalı sosyal hareketler çoktan başladı. Hindistan'daki Yeryüzü Demokrasisi Hareketi bunlardan biri ve On Dördüncü Bölüm'de de kısaca ele alınıyor. Güney Afrika'daki eylemciler bir Yeryüzü Adaleti Hareketi (YAH) oluşturabilmek için diğer ülkelerdeki gruplarla bağlantı kurdu. YAH ne bir sivil toplum örgütü ne de bir örgütler birliğidir. YAH ortak bir dünya görüşüne dayanan farklı grup ve bireylerin birbirlerini, insanlarla yeryüzü topluluğu arasında sağlıklı bir ilişki kurmak amacıyla desteklediği bir topluluktur. Bu bakımdan, belirli bir eylem planı üzerinden hareket etmemekte; ancak üyelerinin yaptıkları şeyi daha etkin yürütmelerine imkân verecek karşılıklı desteğe dayanan ilişki-

ler kurarak bu ilişkileri güçlendirmeye odaklanmaktadır. Bu tür sosyal hareketlerin bu kitapta tarif edilmekte olan yeryüzü topluluğu yönetişimini destekleyecek bir etkide bulunup bulunmayacağını şimdiden tahmin etmek çok zordur. Bununla birlikte, ortak bir yaklaşım etrafında bir araya gelmiş ve belirli bir konu üzerinde çalışan yapıların yanı sıra, yeryüzü topluluğu merkezli bir felsefe benimsemiş "topluluk toplulukları"nın ortaya çıktığına dair örnekler de var.

Tahmin edileceği gibi YAH da kendini meydana getirme sürecinde hiçbir büro çalışanı olmayan bir topluluk olarak, diğer örgütlenmelerin yaşadığı çeşitli zorlukları yaşadı. Bir hareket olarak etkinlikten ödün vermeden demokratik bir şekilde karar alma yolları bulmakla boğuştu ve ortaya çıkan küçük uyuşmazlıkların çözümü için araçlar geliştirirken sıkıntılar yaşadı. Örnek olacak yeni bir uluslararası topluluğun doğuşuna dahil olduğum bu süreçte, küçük çaplı uygulamaların gelişerek ortak görüş haline gelişini gözlemlemek benim için hayranlık vericiydi. Oluşum sürecinde, bu yeni sosyal örgütlenme biçimleri yeryüzü topluluğu hukuku felsefesi ve yeryüzü yönetişiminin kendilerine özgü biçimlerini meydana getirir. Umarım benzer tecrübeler tüm dünyada yayılır, nitekim halihazırda binlercesinin olduğunu zannediyorum. Bir kısım örgütlenmeler oluşup gelişirken, bir kısmı şöyle bir görünüp ortadan kayboluyor. Tüm bu süreçler bir araya geldiğinde, toplumun yeryüzü yönetişimini keşfederek geliştirebileceği örnekleri çıkarmak için gerek duyduğu bir sosyal deneyleme sürecini ifade ediyor.

YERYÜZÜ İÇTİHADI VE TOPLULUK HAKLARI

Bugün dünya üzerindeki toplumlar kendilerine giderek düşman hale gelen bir dünyada hayatta kalma mücadelesi vermektedir. Hâkim uygarlıklar kültürel azınlıklarla daha fazla etkileşime girmekte, bu toplulukların kendi dil ve kültürlerini bırakmaları yönünde büyük baskı uygulamaktadır. Yukarıda da ele alındığı gibi, dünya üzerindeki kültürleri, kendi gele-

neksel yollarından vazgeçerek küresel piyasada birer tüketici ve üretici olmaları için yapılan bu baskılar giderek artmaktadır.

Biyolojik ve kültürel çeşitlilik bakımından hâlâ zengin olan gelişmekte olan ülkeler, Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'ni (BÇS) önemli bir teminat olarak görmektedir. BÇS "yöresel toplumların sürdürdüğü, biyolojik kaynaklara yakın ve geleneksel yaşam tarzını, bu toplumların sahip olduğu geleneksel bilgi ve yenilikçi uygulamalar ile biyolojik çeşitliliğin korunması ve bu çeşitlilikten sürdürülebilir bir şekilde yararlanmaktan doğan faydanın eşit bir şekilde paylaşılması arzusu"nu tanıyan bir sözleşmedir.[4] Ancak uygulamada bu faydaların paylaşımını başarılı bir şekilde yaşama geçiren örneklerin sayısı çok azdır. Bu örneklerin birçoğunda, yöresel bilgiden faydalanarak biyolojik araştırma yürütmek üzere yabancı şirketlerin hükümetlere, bazen de yerel halka büyük paralar ödediği görülür. Bu şirketlerin yaptığı anlaşmalar, araştırmanın ticari olarak başarı getirebilecek bir sonuç vermesi halinde büyük telif ücretleri ödenmesi vaadi öngörüyor. Bana göre bunun gerçekleşme ihtimali çok zayıf; çünkü bunlar uygulanması son derece güç sözleşmeler. Uygulansa dahi, kimi durumlarda yerel bir topluma büyük paralar ödemek bu yerel toplumların hızla yok olmasına bile yol açabilir. Bununla birlikte, BÇS'nin faydanın paylaşılmasına dair hükümleri, yeryüzü içtihadı çerçevesinde uygulanacak olursa fayda sağlayabilir. Örneğin, elde edilecek en temel fayda olarak para ve teknoloji sağlamak yerine, sürece dahil olan kişiler ile kaynağın elde edildiği yeryüzü topluluğu arasındaki ilişkinin güçlenmesini sağlayacak bir düzenleme arayışı tercih edilebilir. Bir diğer hedef de, bitkilerin iyileştirici özelliğini keşfeden yöresel toplum ile bu bitkilerden ilaç yapan insan topluluğu arasında, her iki tarafın da geçimini sağlayan bu yeryüzü ağı parçasının korunmasına yönelik yollar geliş-

4. Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi, Giriş Bölümü. Faydanın paylaşılması meselesi ayrıca Sözleşme'nin amaç maddesinde de (md. 1) belirtilmekte ve ayrıca genetik kaynaklara erişme (md. 15), ilgili teknolojilerin transferi (md. 16, 19) ve mali destekle ilgili maddelerde de (md. 20, 21) düzenlenmektedir.

tiren yakın bağlar kurmak olabilir. Böyle bir yaklaşımın sonuçları, fikri mülkiyet haklarının birbiri ardına bir çokuluslu şirketten diğerine aktığı bildik işleyiş ile ulaşacağımızdan çok daha farklı olacaktır.

14
Hukukun ve Yönetişimin Dönüştürülmesi

Şimdiye kadar yönetişim düşüncemizi neden yeniden ele almamız gerektiği, doğa ve yönetişimin amacının yeniden tanımlanmasından doğan güçlüklere nasıl yaklaşabileceğimiz üzerinde durdum. Modern toplumların; daha büyük bir yapı ya da çerçeve içinde bulunduğu, içinde bulunduğu bu çerçeveyi dikkate alması ve yönetişim yapılarımızın yüksek ilim olarak adlandırdığım ilkeleri gözetmesi gerektiğini ileri sürdüm. Ayrıca yeryüzü yönetişimine yönelik yapıların dönüşümünde bize rehberlik edecek yeryüzü içtihadı olarak adlandırdığım yeni bir hukuk felsefesi oluşturmamız gerektiğinden bahsederek, bu felsefenin bazı özelliklerini tarif etmeye çalıştım. Ancak

şu ana kadar yeryüzü içtihadı yaklaşımının kabul edilmesinin mevcut hukuki ve politik yapıların dönüşümünde nasıl bir rehberlik sunabileceğinden fazla bahsetmedim. Bu bölümde bu kadar kapsamlı bir dönüşüme varmanın gerçekçi bir umut olup olmadığını, bu tür bir dönüşümün nasıl gerçekleşebileceğini ve yeryüzü yönetişimine varmak için bugünden yapılabilecek ufak değişikliklere ilişkin bazı fikirleri ele alacağım.

HAYALİ Mİ UYGULANABİLİR Mİ?

Son yıllarda yeryüzü içtihadı ile tanışan birçok kişi, hukuk teorileri ve yönetişim yapılarına yönelik bu denli köklü bir eleştiriyi pek de hoş karşılamadı. Kimileri ise mücadele edilecek çok daha acil alanlar varken homosfere ön cepheden yapılan bu saldırının ne kadar doğru olduğunu sorguladı. Kuşkusuz, insanların yarattığı en güçlü kurumların kendilerine duyduğu inanç karşısında yeryüzü içtihadının genel kabul görmesi en iyi ihtimalle güç elde edilir bir sonuç olarak görülebilir, en kötü ihtimalle de uydurma. Önümüzdeki görevin büyüklüğü ve mevcut durumun korunmasında büyük çıkarları olan kesimlerin sahip olduğu güç, kimilerinin cesaretini kırabilir, kimileri de bu görüşleri işe yaramaz addedip ellerinin tersiyle itebilir.

Kimi zaman insanların doğal sistemler ile uygarlık ve toplumun gidişatını geri çevirmek şöyle dursun, yaklaşan yıkımı yavaşlatabilecek yeteneği olduğuna dair inancı korumak bile oldukça güç olmaktadır. Çok karamsar hissettiğim zamanlarda kendime modern hayatın, özellikle de insanların doğadan ayrı olmalarının çok yeni ve geçici olduğunu umduğum bir durum olduğunu hatırlatıyorum. İnsanlık tarihinin son iki milyon yılına bakarak modern toplumları ve inançları ele aldığımızda bugün bize normal gelen şeylerin bir anda değiştiğini görürüz. Doğrusu, uzun vadeli düşünüldüğünde, geçerli olanın yeryüzü içtihadına dayalı bir bakış açısı olduğu ve toplumumuzun durumunun bunun dışında olduğu görülecektir. İnsan uygarlığının gelişimine daha geniş bir zaman aralığından bakılması,

zamanında büyük güç sahibi olan uygarlıkların bile tarihe karıştığını göstermektedir. Şaşırtıcı bir şekilde, Yedinci Bölüm'de de belirtildiği gibi, bazı durumlarda toplumun bağlı olduğu çevredeki bozulmanın kimi zaman hızlı bir çöküşle gerçekleştiğine dair göstergelerde bir artış var.

Yönetişime ilişkin felsefenin tamamen yeniden düşünülmesi önermesi, hem ulusal hem de uluslararası anlamda giderek mevcut hukuki ve yönetişim yapılarının tümüyle ortadan kaldırılması şeklinde anlaşılmaya başlandı. Ancak bahsedilen bu değil. Bu ikisi birbiriyle ilişkili; ancak birbirinden tamamen ayrı hususlardır. Bir başka deyişle, On İkinci Bölüm'de toprağa bir meta olarak muamele etmenin yanlış bir anlayış olduğunu ifade ederken mülkiyete ilişkin kanunların bir gecede kaldırılmasını söylemiyorum. Böyle bir şey olursa doğacak karmaşayı kestiremiyorum. Asıl söylediğim şey, Thomas Berry'nin hukuk ve yönetişimin günümüzdeki şekillerinin faydasız ve tıkayıcı olduğu, tamamen yeni bir düşünce sisteminin gerekliliği konusunda söylediklerinin tamamen doğru olmasıdır. Vahşi hukuku geliştirerek uygulamaya sokmadığımız sürece, bir yeryüzü içtihadı anlayışı geliştirmenin de hiçbir yararı yoktur. Bunun nasıl yapılacağı ise bir başka konu. Zaman alacağı kuşkusuz; ayrıca vahşi hukukun çoğunlukla belirli bölgelere özel olarak geliştirilip genele uygulanamayacağını tahmin ediyorum. Bu bölgesel uygulamalar da vahşi hukukun bir parçası olarak kabul edilecektir; çünkü hepsi ortak bir yeryüzü içtihadı ve yeryüzü yönetişim anlayışı temelinden doğar.

Bu bölümde mevcut yönetişim yapılarına vahşiliği nasıl getirmeye başlayacağımıza dair örnekler vererek, bu fikirlerin uygulanabilir nitelikte olduğunu göstermeyi hedefliyorum. Aslında birçok hukuk sisteminin vahşi hukukun kimi unsurlarını gösterdiğini ve bazı alanlarda tesadüfen de olsa çevre merkezli bir bakış açısının kabul edildiğine dair işaretler olduğunu biliyoruz. Önerdiğim tarifler işe yaramasa da asıl mesele işe yarar yöntemler geliştirip ortaya çıkarabilmek için bu dönüşüm sürecini bilinçli olarak başlatmamız gerektiğidir.

DEĞİŞİMİN DİNAMİKLERİ

Kimi zaman kökten bir değişimin gerekli olduğuna inansak da, bunun ne şekilde gerçekleşeceğini göremeyebiliriz. Bu demek değildir ki istenen değişim meydana gelmeyecek. Örneğin, birçok insan yıllarca Güney Afrika aparthedinin çöküşünü bekledi. Sonunda dönüşüm gerçekleştiğinde her şey o kadar şaşırtıcı bir hızla gerçekleşti ki sürecin içinde olanlar da dahil hiç kimse çöküşten kısa bir süre öncesine kadar değişimin geldiğini öngörememişti. Elbette ırk ayrımcılığını reddeden demokratik bir toplum hedefiyle yürütülmüş uzun bir özgürlük mücadelesi olmasaydı değişimin gerçekleşmeyeceği de bir gerçektir.

Şunu da unutmamak gerekir ki her şey gibi toplum da durmaksızın bir değişim ve dönüşüm içindedir. Mesele, toplumların, hukukun ve siyasi yapıların değiştirilmesi değil; ancak bu değişimin nasıl ve ne yönde yapılacağıdır. Bu da mevcut durumun değiştirilmesi için yapılan ayrıntılı tariflere değil; ancak sürece ve değişimin doğasını etkileyen unsurlara odaklanmanın çok daha önemli olduğu anlamına gelir. Düşünürlerin ve liderlerin önünde duran zorluk ise halka, geldiğimiz yeri hatırlatarak, Brian Swimme ve Thomas Berry'nin *The Universe Story*'de yaptığı gibi[1] sonunda varacağımız yerin ilhamını vermek olacaktır.

EKOZOİK ÇAĞ MI TEKNOLOJİK ÇAĞ MI?

Bana göre insanlar toplumun yönetişim yapısını değiştirme ve doğal hayattaki evrim yoldaşlarımızla olan ilişkimizi zayıflatmak yerine güçlendirme fikrini er ya da geç destekleyecektir. Yani içinde bulunduğumuz memeliler devri sona yaklaşırken, Berry'nin deyişiyle ekozoik çağa ve artık teknolojik çağdan ekozoik çağ yönetişimine geçişe destek artacaktır. Gene de yanılıyor olabilirim. Kuşkusuz son birkaç yüzyılda edindiğimiz bulgular doğrultusunda, toplumumuzun, gezegenin yönetiminde teknolojik yeterliliğin geliştirilmesine yöne-

1. *The Universe Story* (Bkz. Altıncı Bölüm).

lik inancını, ta ki geri dönülmez çevresel bir felakete varana dek sürdüreceğini söylemek yersiz olmaz.

Konuya iyimser yaklaşmamın asıl nedeni, bir köşede Gaia'nın hâlâ duruyor olması. Yeryüzünün kendi denge durumunu koruyan öz-düzenleyici bir varlık olduğunu kabul eden Gaia Teorisi kabul edilirse, bilimsel doğrulama olasılığı olmasa da, yeryüzü sisteminin kendi bütünlüğüne gelen her tür saldırıya bir karşılık vermesi fikri son derece makul görünüyor. Karamsar bir yaklaşım ise sorunun temelinde yatan insanlar olduğundan, yeryüzünün ya da tanrının bir hastalık ya da felaket getirerek bizi yeryüzünden silip atacağını düşünebilir.

Daha iyimser ve akla yatkın bir yorum ise biz insanların da dünyanın unsurlarından biri olmamız nedeniyle aslında iyileşmenin de bir parçası olabileceğimizdir. James Lovelock ve Lynn Margulis gibi bilim insanları, yeryüzünün (Gaia'nın) bir çeşit süper organizma gibi işlediğini ortaya koymuştur. Daha önce de ele alındığı gibi, tüm canlı organizmalarda bir tür bilinç halinin varlığı görülmektedir (bkz: Altıncı Bölüm). Eğer durum böyleyse, en azından bir kısım insanın, parçası oldukları bu yapının yaşadığı sıkıntı düzeyini fark ederek buna bir tepki vermesini beklemek çok da mantıksız olmaz. Elbette örneğin Joanna Macy ve Molly Young-Brown gibi kimselerin öğreti ve eserleri bu bağlamda güçlü kanıtlar sunmaktadır.[2] Bu bakımdan, yaşanan rahatsızlığın sebeplerini hedef alarak karşılık verdiğimiz ölçüde, biz de yeryüzünün öz-düzenleyiciliğin ve kendi varlığını sürdürme kabiliyetinin bir parçası haline gelebileceğiz.

YÖNETİŞİM YAPISINI İÇERİDEN DEĞİŞTİRMEK

Yeryüzü içtihadına dair bir anlayış geliştirmeye ek olarak, mevcut yönetişim yapıları içeriden değiştirerek de işe başlayabiliriz. Esasında, dünyadaki yönetişim yapıları içinden sızan vahşiliğin bazı belirtilerini görmek mümkündür. Almanya ve

2. Joanna Macy ve Molly Young-Brown, *Coming Back to Life: Practices to Reconnect Our Lives, Our World*, New Society, Gabriola Island, BC, Kanada, 1998.

İsviçre zaten hayvanları varlık olarak tanımış durumda; Ekvador ise Anayasası'nda, kitabın ekinde verilmekte olan Toprak Ana Hakları'nı tanıyor.

Tüm dünyada çevre kanunları toplumun içinde yaşadığımız çevreyi etkileyen kararları alma süreçlerine dikkat çekiyor, bir anlamda değişim sürecine odaklanıyor. Bugün birçok ülkede çevresel etki değerlendirme analizleri, bir projenin izin süreci için aranan şartlar arasında yer almaktadır. Bazı ülkeler kamuya ilişkin politika, program ve planların stratejik çevresel değerlendirmesini şart koşarken, kimi ülkeler de kamu görevlilerinin çevreyi etkileyecek bir karar alırken uymaları gereken ilkeleri tarif ediyor.

Mevcut vahşi hukuk örneklerinin ne ölçüde varlık gösterdiğine dair değerlendirme yapmanın yeri burası değildir. Elbette yeryüzü içtihadını yansıttığı söylenebilecek hukuki hükümler ve yönetişim yapılarının çoğu yeni bir yeryüzü odaklı düşünce sisteminin uygulama iradesi sonucu ortaya çıkmadı. Bunlar muhtemelen belirli sorunlara verilmiş zekice ve bilinçli karşılıklardır. Yine de, bu yöntemlerin uygulanması yeryüzü içtihadının geliştirilmesi bakımından değerli katkılar sunabilecektir. Nelerin yapılabileceğine dair daha detaylı fikirler aşağıda ele alınmaktadır.

YERYÜZÜ ODAKLI BİR KÜLTÜRÜN GELİŞEBİLECEĞİ AÇIK ALANLAR

19. yüzyılda Britanya'da, kamusal arazilerin büyük bir kısmı çitle çevrilerek özel mülk sahiplerine, öncelikle de koyun çiftçilerine verilmiştir. Bu topraklar çok eski zamanlardan beri sırf hayvan otlatmak ve geçimini sağlamak için değil, aynı zamanda doğayla bir arada olmak amacıyla, çeşitli festival ve törenlerin gerçekleştirildiği yerler olarak da kullanılmıştır. Toplumu bu ortak kullanım alanlarından mahrum etmek, toplum yaşamında sarsıcı bir etkide bulunmuş ve Britanya sosyal yaşamını kökten değiştirmiştir. Benzer bir çevreleme süreci de bizi hem fiziksel hem de zihinsel olarak yeryüzü yaşam toplulu-

ğundan ayırmıştır. İnsan ile içinde yaşadığı çevre arasında, son derece çeşitli ilişki biçimlerinin iç içe geçtiği gösterişli yapının üzeri, her şeyden arındırılmış küresel ve tek örnekli otopark örtüsü ile kaplanmıştır.

Yeryüzü içtihadını ortaya koymak için yapabileceğimiz şeylerden biri, hâkim hukuki yapılar içinde, toplulukların yeryüzü odaklı bir bakış açısını ortaya koyabilecekleri açık alanları yaratma iradesini ortaya koymak olacaktır. Bunu çok çeşitli biçimlerde yapmak mümkün, yerel halkların kendi kültürlerine göre yaşam haklarını destekleme, onaylanmış çeşidin dışında kalan tahılları ekme hakkının geri alınmasını savunma, genetiği değiştirilmiş organizmaların olmadığı alanlar isteme örnekler arasında sayılabilir.

İNSAN ODAKLI KARAR ALMA SÜREÇLERİNİN GENİŞLETİLMESİ

Yaşadığımız toplumun ilerleme yönünü etkileme yollarından biri de, karar alma süreçlerini yeryüzü odaklı bakış açısını daha fazla yansıtacak yönde değiştirmektir. Örneğin hâkim hukuk kültüründe kamu organlarının aldığı kararların birçoğu kamu yararını gözetmek ya da kamuya yararlı olmak zorundadır. İlgili mevzuatlar, karar vericilerin dar yorumuyla sadece insan çıkarını gözetmek yerine, tüm yeryüzü topluluğunun yararını gözetecek şekilde değiştirilebilir ya da bu yönde yorumlanabilir. Bu şekilde bütünün varlığını sürdürmesini sağlayacak öz-düzenleyici bir sisteme doğru yönelebiliriz. Bu tür bir değişimin dahi alınan kararlar üzerinde etkisi başlangıçta sınırlı olmakla birlikte, eğitim ve bilinç değiştirme amaçlı bir işlev görebilir.

Yeryüzü içtihadı kabul gördükçe diğer hukuki kalıplar da yeniden ele alınıp, yeniden yorumlanmaya başlanabilir. Mesela hukuki yapıların birçoğu, hukukun ulusal çıkar ya da milli güvenlik gibi gerekçelerle aşılmasına izin vermektedir. Peki, neden belirli önlemlerin alınması bir bölgenin istilacı organizmalar tarafından tehdit edildiği durumlarda olduğu gibi bi-

yolojik güvenlik ya da yeryüzünün bütünlüğü temelinde haklı görülmesin?

Karar almayı insan merkezli olmaktan biraz daha uzaklaştırabilmek açısından karar vericilerin daha geniş kapsamlı bilgileri ele alması, insan faaliyetlerinin uzun vadeli toplam etkilerini değerlendiren çalışmaları dikkate alması ya da belirli ilkeleri uygulaması; yani canlı varlıkların insanlara sağladığı faydaya bakılmaksızın kendilerine özgü bir değeri olduğunun kabul edilmesi ilkesini tanımak gerek. Her iki halde de kararın, ticari temelde ve sadece insan odaklı faktörlerin etkisinden arındırılması mümkün olacaktır.

İNSANLARIN GÜCÜNÜN SINIRLARINI DARALTMAK

İnsanlar son derece kısa bir süre içinde, özellikle de 19. ve 20. yüzyıllarda, yeryüzünü fiziki yönden büyük ölçüde etkilemiştir. Ancak teknolojik ve fiziki gücümüzün sınırlarının inanılmaz boyutta genişlediği bu sırada, kendimizi üzerinde güç sahibi olduğumuz şeyi yönetmenin doğru olduğuna inandırdık. Doğal yaşamı idare etmedeki dikkate şayan başarısızlığımız, bugün türümüzün diktatörlüğündeki aşırılıkları düzeltmeye yarayan çevre yönetimi tekniklerinin geliştirilmesine verdiğimiz önemde ifadesini bulmaktadır.

Doğrusu çevremizdeki her unsuru değiştirebilecek gücümüzün olması, yeryüzünün tüm bu unsurlarını yönetmemiz ve hukukun konusu haline getirmemiz gerektiği anlamına gelmez. Çevre yönetim tekniklerini boş yere daha da mükemmel hale getirerek, yeryüzünü daha iyi bir şekilde yönetmeye çalışmak yerine, hukuk felsefesi ve hukukun daha doğru bir alanına, insanlığın öz-düzenleyiciliğine odaklanmalıyız.

Bu kapsamda iklim gibi bazı hususların kontrolümüzde olmadığının kabul edilmesi gerekiyor. Yeryüzünün ikliminde köklü değişiklikler doğuran iradi faaliyetler ya da başka türlerin yaşam alanlarının, kaçınılmaz olarak o türün varlığını tehdit edecek şekilde yok edilmesi gibi belirli insan davranışlarının, hukuk felsefesi kapsamında hukuki meşruiyetinin bu-

lunmaması gerekiyor. Yeryüzü topluluğu açısından, bu tür kararlar yasadışı ya da geçersiz sayılarak, yüksek ilim temelinde haksız görülecektir. Bu tür eylemlerde bulunmak isteyenlere karşı, insanların parçası olduğu yeryüzü topluluğunun temelini sarsan eylemlere yetkili olmadığını söyleyen bir hukuk felsefesine gereksinimimiz var. Ayrıca insanların, yeryüzü topluluğuna karşı olan, en temel yükümlülüklerine sırtını dönen uygulamalara direnmek de bir görevidir.

İnsanların yönetim gücüne ilişkin tüm bu sınırlamaların, yönetişim yapılarımıza, ulusal politikaları belirleyen politikacıların kısa vadeli siyasi kariyerlerini ön plana almayan bir gözle yansıtılması gerekmektedir. Bunun yapılması halinde, yeryüzünün tehdit edilmesine neden olan hiçbir kanun ya da izin geçerli sayılmaz ve hukuki etki doğuramaz.

YÖNETİMDE DEMOKRATİK KATILIMA GEÇİŞ

Sekizinci Bölüm'de de ele alındığı gibi, insanların hem yeryüzü topluluğunun diğer üyelerinin kendi kaderini tayin hakkını tanıması hem de bu haklara saldırmaktan kaçınması gereklidir. Bununla birlikte daha da öteye geçerek, bu topluluk içindeki diğer öznelerle bağlantı kurarken demokrasi benzeri bir yaklaşım sergileyerek, yönetim odaklı uygulamalardan da ayrılmamız gerekiyor. Bunu kelimenin tam anlamıyla, her türe bir oy hakkı verilsin anlamında söylemiyorum. Ancak ve ancak insanların sahip olduğu gibi bir yeryüzü demokrasisi sözü olan tüm unsurların haklarını tanıyabilir ve bu temelde küçük bir grubun çıkarlarının tüm yaşam topluluğunun demokratik olarak belirlenmiş iyiliği temelinde sınırlanması meşru hale gelebilir.

Mevcut kültürel çerçeve içinde böyle bir aşamaya ulaşmak gerçekçi gelmeyebilir; bununla birlikte insanların, yeryüzü demokrasisi kapsamında yeryüzü ailesinin diğer üyelerinin çıkarlarını koruması gerekliliğinin kabul edilmesi temelinden yükselen ve tabandan gelen sosyal hareketler büyümeye başladı bile. Örneğin, Hindistan'daki Yeryüzü Demokrasisi Hareketi şu anlayışa dayanmaktadır:

- Yeryüzündeki hiçbir yaşam biçiminin özgürlüğü birbirinden ayrılamaz,
- Adalet, barış ve sürdürülebilirlik birbirinden ayrılamaz; çünkü gerçek adalet, sürdürülebilirlik ve yeryüzünün nimetlerine adil erişim olmadan var olamaz ve adalet olmadan barış da olmaz,
- Her tür yaşam biçimi doğası gereği değerlidir. Çeşitlilik özgürlüğü temsil ettiği için kutsanır; bununla birlikte, tek kültürlülük bir tür, çeşit, ırk ya da dinin geri kalanlar üzerindeki hâkimiyetine dayanarak üretilir.[3]

YERYÜZÜ YAŞAM TOPLULUĞUNA DEĞER VEREN VE SAYGI GÖSTEREN UYGULAMALARI DESTEKLEMEK

Her toplulukta olduğu gibi, yeryüzü yaşam topluluğu ile birlikte uyum içinde var olma durumu, diğer unsurların ihtiyaçlarını anlama ve saygıyla kabul etmeye dayalı belirli özelliklerin gözetilmesini gerektirir. Uygarlığımız bir zamanlar insanlara, öldürme ya da topluluğun diğer unsurlarından yararlanma hakkımız olmadığını hatırlatan törenleri bünyesinde barındırmaktaydı. Diğer yaşam biçimlerinin kutsallığına saygı duyma ve insanların hayatta kalması için hayvan ve bitkilerin kendi hayatlarından feragat etmesine hürmet göstermesi, bağış, kurban ve şükran törenleriyle sosyal hayatın yapısına ilmek ilmek işlenmişti. Enerji ya da başka bir güç ile dengenin korunmasına verilen önem duygusu, çoğunlukla, toplumun yaptıklarının dengeyi bozup bozmayacağına ya da diğer varlıkların haklarına tecavüz edip etmeyeceğine gösterilen özeni ve gerektiği yerde bu davranışların düzeltildiğini ortaya koymaktaydı.

Bugün doğaya saygı duyma çağrısı yapan çok sayıda uluslararası bildirge ve sözleşme olduğu halde, bunu gerçekleştiren törenler ve diğer tüm araçlar ortadan kalkmıştır. Hâkim top-

3. Vandana Shiva, "Paradigm Shift: Earth Democracy. Rebuilding true security in an age of insecurity", *Resurgence*, Sayı: 214, Eylül/Ekim 2002.

lumlar içinde yaşayan insanlar artık yeryüzü yaşam topluluğunun diğer unsurlarının özelliklerini ya da bu topluluğa dair etik kuralları gözetmiyor, bunun yerine çevre yönetimine dair kararları bilimsel kalıplar ve ekonomik temellerin bir bileşimi üzerinden alıyor. Homosfer bakış açısının dışına çıkıldığında, kıt kaynakların insanlar arasında mümkün olduğunca etkin bir şekilde dağıtılmasına dayalı ekonomik teorilerin yeryüzüyle saygın bir ilişki kurmak için sağlam bir temel sağlayamayacağı açıkça görülür. Esasında, yalnızca ekonomik kaygılar temelinde şekillenen insan ilişkilerinin karşılıklı saygıdan yoksun ve gerçek bir yakınlık kurmaktan uzak olduğunu biliyoruz. Bu temelden bakıldığında sürdürülebilirlik gibi kavramlar bile sağlıklı bir denge kurmaktan ziyade, kaynakların uzun sürede mümkün olan en üst düzeyde işletilmesi üzerine kuruludur.

AŞAĞILAYICI KANUN VE UYGULAMALARI RAFA KALDIRMAK

Hukuk doğru ve yanlışın göstergesi olarak görülmektedir. Kanunların insanların etik davranışlarını şekillendirmedeki rolü genellikle aksi yöndedir. Büyüdüğüm yer olan Güney Afrika'da apartheid bakış açısı, farklı etnik kökenden gelen kişilerin aynı bölgede oturmasını, aynı okula gitmesini, hatta birbirleriyle cinsel ilişkide bulunmasını dahi engelleyerek kendini göstermekteydi. Bu kanunlar apartheid içindeki yanlışlıkları sürekli hale getirmekle kalmadı, ırkçılığa inanmayanların bu yargılarla yaşamasını da neredeyse imkânsız bir hale getirdi. Nihayet 1994'te Güney Afrika'ya demokrasi gelerek ayrımcı kanunlar kaldırıldığında toplum bir anda ırkçılığa karşı olmadı. Ancak özellikle de temelde ayrımcılığı yasaklayan İnsan Hakları Beyannamesi'nin de uygulanmasıyla, bu kanunların kaldırılmasının çok daha adil bir toplumun doğması için gerekli koşulları yarattığı kuşkusuz.

Daha yeryüzü odaklı bir yönetişim sistemine doğru ilerlemenin en iyi yolu, halkın yeryüzü topluluğundaki sorumluluklarının farkında olduğu bir yer edinmesini engelleyen hukuki

öğreti ve teorileri sistemli bir şekilde tanımlayarak; bunları değiştirme, yerine başka öğreti ve teoriler koymak sürecini uygulamaktır. Yaşayan varlıkların nesne olmadığının, birer özne sayılması gerektiğinin hukuki olarak kabul edilmesi başlangıç noktasıdır. İnsanların, üzerinde yaşadığı topraktan ve üzerindeki varlıklardan sorumlu olması da kabul edilebilir. Bu tutum özellikle de sorumluluk yüklenmeyenlerin zararı kişisel olarak karşılamak için zaman ayırması ve bu sayede toprakla bağ kurma fırsatı yakalaması bakımından özellikle önemli ve eğitici bir adım olabilir.

YENİ DÜZENLEYİCİ MEKANİZMALAR GELİŞTİRME

Yeryüzü topluluğunun diğer unsurlarının yeryüzü haklarına karşı müdahaleleri önleyecek etkin yollar geliştirmek her ne kadar zor olsa da, kendi türümüz bakımından çok büyük önem taşıdığını hep aklımızda tutmamız gerekir. Modern toplumlar ve doğal yaşamla iç içe yaşayan kabile toplulukları arasındaki en çarpıcı farklardan biri bu toplulukların genellikle insan davranışlarını kontrol altına almak için hapishanelerden faydalanmamasıdır. Topluluk üyeleri, çoğunlukla buradaki aidiyetine ve topluluk içindeki karşılıklı saygıya dayanan ilişkinin devamına o kadar büyük bir değer verir ki, topluluğun örf, âdet ve kanunlarını gözetmeye büyük bir özen gösterir. Yeterli özeni göstermediklerinde bozulan ilişkinin düzeltilmesi için kimi âdetler ve sosyal mekanizmalar devreye girer.

Bugün çoğumuz birçok açıdan asosyalleştirilmiş bir küresel toplumda yaşıyoruz, gerçek bir toplumda asla var olamayan bu asosyallik özellikle şirket ya da ulus-devletler söz konusu olduğunda çok daha geçerli. Bu durum geleneksel toplumlarda kullanılan yönetişim tekniklerinin modern toplumlara uyarlanamama nedenlerinden de biridir. On Üçüncü Bölüm'de de ele alındığı gibi, ortak değerler üzerine sağlam bir toplum kurmak, toplumun düzenlenmesinde bir güç unsuru olacak sosyal yaptırımların yeniden kurulmasında önemli bir adımdır. Yeryüzünün kutsal yönünü yeniden sezebilmek bu kapsamda

önemlidir. Modern yönetişim yapılarını yeryüzü topluluğu ile kurulacak ilişkilerini düzenleme bakımından kabile toplulukları ile karşılaştırırsak yaptırımın değil, kutsallığın daha çok işe yaradığı görülür.

ÖNCELİKLERİ YENİDEN TANIMLAMAK

Kimi zaman bazı hukuki hak ve meselelerin diğerlerinden daha önemli olduğunu ve başka türlü bir muamele gerektirdiğini unutmuş gibi görünüyoruz. Dünya Ticaret Örgütü'nü ele alalım mesela. Buradaki ticaret kurallarının, Biyolojik Çeşitlilik gibi çok taraflı çevre anlaşmalarında yer alan, çevrenin korunması yükümlülükleri bakımından üstünlüğü olup olmadığına dair uluslararası düzeyde yürütülen tartışmalar maalesef gülünç olmaktan çok, üzücü düzeyde seyrediyor. Sadece en müreffeh küçük bir kesimin büyük kazançlar elde etmesine yarayan serbest ticareti geliştirmek üzere tasarlanmış hukuk kurallarının, yeryüzü topluluğunun asli unsurlarını korumayı hedef alan yükümlülüklerle eşdeğerde olması gerektiği anlayışı saçma ve yanlış bir anlayıştır. En az şirketlerin bin yıl boyunca ortak evrim sürecinden geçen bitkileri değiştirmekten kâr elde etme haklarının yoksul çiftçilerin tohum ayırma ve yeniden üretme haklarına üstün gelmesi kadar saçma ve yanlıştır... Artık tüm dünya hükümetlerinin şirket yancılığını bir kenara bırakıp, yeryüzü topluluğunun temel yeryüzü haklarının, ticaret ve sözleşme özgürlüğü gibi insanlar tarafından icat edilen kanunlardan gelen haklar ile dengelenemeyeceğinin açıklığa kavuşturulması gerek.

BİLGELİĞİ GERİ ÇAĞIRMAK

Önümüzdeki en büyük zorluklardan biri de yönetişim makamlarında bilgeliğe bir yer bulmak olabilir. Elbette yeryüzündeki hükümetler içinde akıllı insanlar da var. Ancak yönetişim yapılarının kurumsal düzenlemesi ve bu sistemlere hâkim özendirme mekanizmalarının akıllı karar alma yollarını geliştirmek ya da ödüllendirmek için yapılmadığı gerçeğiyle

yüzleşmemiz gerek. Aslında yeryüzüyle olan ilişkilerimizi iyileştirmek için gerekli akıl, sırf yetkili otoritelerce aşağı görülmüyor, bu akıl aynı zamanda çok uzun süredir tozlu raflarda örümcek bağlamış haldedir. Bu konuda ilham ve rehberlik almak için kadim geleneksel uygulamalara danışmakta yarar vardır.

KARAR VE ETKİLERİ ARASINDAKİ MESAFENİN AZALTILMASI

Öyle görünüyor ki siyasi ve düzenleyici yapılar geliştikçe verilen talimatlar da karmaşıklaşıyor ve görüşülecek bürokratik aşamalar artıyor, karar alıcılar ile konuyla ilgili olanlar ve kararın sonuçları arasındaki mesafe de giderek açılıyor. Bu zincir ne kadar uzarsa kararlar da o derece insan ve çevre topluluğu bakımından o toplulukta deneyim sahibi olmayan yabancılar tarafından alınmış oluyor. Mesela merkezi bir hükümetin çevre kurumunun, özellikle de güçlü kişi ya da şirketlerin etkisi altında olan yerel bir toplumun çevresel olarak zararlı kararlar almaktan kaçınması bakımından hayati bir rolü olduğunun farkındayım. Bununla birlikte, uzun vadede, topluluğun istikrarını sağlamak için ekosistemle mümkün olduğunca uzun vadeye yayılan ilişkiler kurmak çok daha fazla önem taşır. Eğer yönetişim yapılarımız daha üst düzey bir gelişime doğru ilerleyecekse kendini yerel şartlara göre ayarlayabilmelidir.

Beşinci Kısım

Önümüzdeki Topraklar

Tabiatın sessizliği engin bir mevcudiyeti gizler.
Yer sadece konum değildir. Yer, derin bir şahsiyettir. Çimli
ve taşlı yüzeyin dokusu yağmur, rüzgâr ve ışıkla kutsanır.
Tabiat tam bir ihtimamla kendini olduğu gibi Tanrıça'nın
tutkusuna sunarak mevsimlerin ayinini kutlar.

John O'Donohue, Anam Cara

15
Dağ Yolu

DAĞLARA DÖNÜŞ

Altıncı Bölüm'de yüksek ilmi Cape Yarımadası'nın penceremden görünen dağlarına benzetmiştim. Dağlar bu hikâyede benim hep etrafında dönüp durduğum yoldaşım oldu. Daimi ama hep değişen yoldaşım... Sabahın alacasında karanlık ve durağan duran dağlar... Şu anda kış ortasının bu ilk uzak ışıkları altında, bayırlar, dik yokuşlara karşı keskin çizgilerle duruyor, geçitler hâlâ gölgeler altında. Güneş farkında olmadan manzaraya kahverengileri, bejleri, yeşilleri üflüyor. Yükseklerde hadeda kuşları uçmaya başlıyor, önlerinden beyaz kanatlı Mısır kazları çiftler halinde tıslayarak yemleyecek-

leri yola doğru geçiyor ve her yere bir sakinlik çöküyor. Güneş yükseldikçe yarlardaki karanlıklar yüksek çıkıntılara doğru gerileyerek orman arazisine çekiliyor.

Dün dağlar bulutlar arasında kaybolmuştu; ama bugün durağan, açık ve sakin. Bu güzellik, aramızdaki mesafeden bana kadar gelerek kalbime dokunuyor ve kafamı kitaplardan kaldırarak hayal gücümü harekete geçiriyor. Binlerce yılın aşındırdığı keskin uçlu tepelere orman ve finbo fundalıkları el açar gibi uzanır, daha yakın durmak için eğilmiş taçlarla saygıyla yaklaşır; ama dağların sarp görünümünü kapatmaya da cüret etmez. Dağlar bir şey yapmaz, sadece var olur. Yine de, varlıkları ve varoluşlarındaki jeolojik değişim ile tepelerine doluşan biyolojik topluluklara çok şey katar. Susuzluklarını bulutlardan zirveye akıp giden amber renkli sularla giderir. Benim gibi gözlerini kaldırıp eski granit ve kumtaşı yamaçlarına kafa yoranları tamamlar.

Umuyorum ormanlar gibi bizim de yeryüzünün kanatları altında yaşadığımızı ve kendimizi dağlara uydurmamız gerekliliğini ve bu amacı, uygarlığımızı dağların şekline uydurmayı, köklerimizi ta ki nerede başlayıp nerede bittiğini bilemeyecek kadar derin bir şekilde dağların toprağına salınayı anlamamız gerektiğini bir kez daha hatırlarız.

Bu kitapta kimi zaman şafakta kaybolan kimi zamansa hayal gücümde açıkça görülen manzaralarda gidip geldim. Tökezlediğim çok oldu, bazen de taşlar arasında boşluklar buldum. Bu son bölümde, önümüzde duranlara bakmadan önce bir uçtan bir uca geçtiğimiz bu manzaraya dönüp bir kez daha göz atmak istiyorum, bir yandan da hem zekâ hem da kalple görmeyi aklımda tutmaya çalışıyorum.

MANTIK

Hepsi olmasa da çoğu ülkedeki yönetişim yapılarıyla uluslararası hukuki ve siyasi düzenin temelden değiştirilmesi için güçlü mantıki nedenler olduğuna inanıyorum. Dünya hızla bozuluyor. Hâkim kültürlerin görünen ekonomik başarısı

yeryüzünün doğal sermayesini tüketip harcamaya; insanlar arasındaki, insanlarla yeryüzü topluluğunun diğer üyeleri arasındaki eşitsizliği artırmaya dayalı. Her yıl uyarılar daha da görünür hale geliyor ve zararın geri dönülmez boyutları artıyor. Bu durum sonsuza kadar süremez. Bu durum özellikle atalarımız ve yeryüzü toplumunun diğer üyeleri için son derece üzücüdür. Tamamen insan odaklı bir bakış açısından bakıldığında dahi, insanların bu yıkıcı yoldan vazgeçmeleri gerekiyor.

Yeryüzünün bozulma sürecini durdurup geri çevireceksek idare şeklimizi yeniden ele almak zorundayız. Thomas Berry ve diğer yazarlar, bunun için bugün dünyaya egemen olan kültürümüzde büyük yeri olan bazı temel inanç ve mitolojilerimizden vazgeçmemiz gerektiğine dikkat çekmekte haklıdır. Özellikle de insanların yeryüzünden ayrı olduğu şeklindeki yanlış algıyı reddederek refahımızın her bakımdan yeryüzünden geldiğini kabul etmemiz gerekiyor. İnsan toplumlarının bilinçli bir şekilde yeryüzü toplumu ile bir araya getirmek ancak yerimizi tüm varlıklardan oluşan geniş bir topluluğun ayrılmaz bir parçası olarak tanımlamaya imkân veren bir yeryüzü içtihadını idrak ettiğimiz zaman mümkün olacak.

Hukuki ve siyasi anlamda, Thomas Berry'nin "yeryüzünde karşılıklı gelişmeye dayalı bir insan varlığı kurabilme"[1] çağrısına yanıt vermek isteyenlerin önünde duran güçlük, insan davranışlarını idare etmek için daha uygun kanunları ortaya çıkarmak bakımından, uyumlu bir felsefi temel geliştirmekte yatıyor. Kanunların vahşilik unsurunu içinde barındırması gerekiyor. Yeryüzü içtihadını, vahşi hukuku ve işler bir yeryüzü yönetişim sistemini geliştirebilmek için, doğanın geniş bağlamına ayak uydurmalıyız. Kendilerini yeryüzüne başarılı bir şekilde uydurmuş toplulukların aklından faydalanmalı ve teorilerimizi deneyimin ışığında terbiye etmeliyiz.

Önümüzde duran, özellikle de bu homosferde, insanların ayrı, üstün ve egemen olduğu miti içinde doğup büyüyenler için zorlu bir görevdir. Bu görevi başarmak için kültürümüzün

1. *The Universe Story* (Bkz. Altıncı Bölüm), s. 250.

dünyayı anlayış şeklinin sınırlarına bağlı kalmadan düşünmeyi öğrenmemiz gerekiyor. Bu kültürün dünya görüşü öylesine yaygın ki sosyal hayatın hemen tüm yönlerine işlemiş durumdadır. Kendimizi, zamanı, ruhsallığı, manayı ve insan olarak varoluş amacımıza dair anlayışımızı etkilemiş durumdadır. Bunları tartışmak da son derece güç; çünkü kullandığımız dil dahi bu dünya görüşü ile kirlenmiş haldedir. Yönetişime ilişkin hak ya da adalet gibi temel bir görüşü düşünmek ve ifade etmek için kullandığımız kelimeler ve kavramlar mevcut kültür ile sarmalanmış halde ve mevcut sistemin işe yaramaz anlam ve ortaklığı ile sınırlandırılmış durumdadır.

Önümüzde duran son derece acil bir görevdir. Yönetişim yapılarını değiştirmek genelde son derece yavaş işleyen bir süreçtir. GEO-3 raporunda da görüldüğü gibi: "Önümüzdeki otuz yıl boyunca meydana gelecek çevresel değişikliklerin çoğu, geçmiş ve bugünkü eylemlerimiz ile harekete geçirilmiş durumdadır... Önümüzdeki otuz yıl içinde yürürlüğe girecek çevre politikalarının birçok etkisi uzun bir süre boyunca hissedilmeyecek."[2] Bu esnada yeryüzü yaşam topluluğu birçok olay sonucu artan bir hızla, tamiri mümkün olmayan bir hasara uğratılmaktadır. Bu durum elimizdeki imkânları azaltmakta ve uygarlığımız bir gün ekolojik olarak sürdürülebilir bir hale gelirse eğer yapılmak zorunda kalınacak fedakârlıkları da inanılmaz bir şekilde artırmaktadır.

Eylemciler, siyasetçiler, kamudaki karar alıcılar, kanun koyucular ve ilgili kişilerin, toplumun yeniden yön değiştirmesi ve yeniden kurulmasına bir temel oluşturmaya, bu değişime rehberlik sunmaya uygun bir düşünce sistemine umutsuzca gereksinimleri vardır. İnsan davranışlarını yeryüzünün bütünlüğünü destekler bir yönde düzenleyecek bir görüş oluşturmadığımız sürece homosferin bakış açısı hükmen baskın gelecek. Bu da, mevcut yapının yetersizliklerine rağmen, tüm yeryüzü topluluğunu derinlemesine etkileyen kanun ve kuruluşların biçiminin, bir tek türün oluşturduğu hâkim toplum içindeki

2. *Global Environment Outlook 3*, s. 14.

açgözlü, yıkıcı bir azınlık tarafından belirlemeye devam edeceği anlamına geliyor.

Mantıki bir açıdan yaklaşıldığında bu kitapta öne sürdüğüm argümanlar üç aşağı beş yukarı aşağıdaki şekilde ifade edilebilir.

1. Biz insanlar yeryüzü sisteminin bütünleyici ve ayrılmaz bir parçasıyız.
2. Bu asli birlik, insanların ve sosyal yapının daha büyük bir yeryüzü topluluğuna kopmaz bağlarla bağlı olduğu ve bu bağlamdan etkilendiği anlamını taşımaktadır.
3. Bu bakımdan, kendimizi idare şeklimiz, bu bağlamla uyumlu olma ve insanların refah arayışının bu refahın ana kaynağı olan yeryüzünün bütünlüğünü göz ardı etmeden sağlanması amacını gütmesini gerektirmektedir.
4. İnsanın kendini tamamlaması yeryüzündeki geniş yaşam topluluğu ile sağlıklı bir ilişkiler ağı kurmaksızın erişilemez.
5. Toplumun ve hukuki yapıların kapsamlı bir dönüşümden geçmesi ancak ve ancak toplumun parçası olduğu yeryüzü topluluğunun gerçekliğini ve belli evrensel ilkeleri yansıtan bir hukuk felsefesi oluşturarak mümkün olabilir.
6. Yönetişim yapılarının yeryüzü içtihadını yansıtacak bir yönelime girmesi için özünde vahşi olan kanunlar kurmalıyız, bu kanunlar yaratıcılığı ve insanın doğayla olan bağlarını bastırmak yerine daha da güçlendirmelidir.
7. Vahşi kanunları etkin bir şekilde uygulamak için yeryüzüne ve doğada var olduğu haliyle topluluklar ve topluluk topluluklarına dayalı sosyal yapılara uyan kişisel ve sosyal uygulamaları yeşertmeliyiz.

RUH

Bu mantıki argüman hikâyenin tümünü kapsamıyor. Bundan daha da önemlisi, yönetişim olarak adlandırdığımız

şeyin bir de ruh gerektirdiğinin kabul edilmesini savunuyorum. İkisi arasında paralellikler olsa da, ölümsüz ruh anlamında bir ruhtan değil, derinlik ve bağlılık ile duygusal ve zihinsel bir özden bahsediyorum. Bu derinlik ve bağlılık insan kalbinden çıkıp, mirasımız ve ait olduğumuz kaynağı teşkil eden vahşi yer ve zamana açılan vahşi yaratıcılık ile yakından ilişkilidir.

Halk olarak rolümüzün daha açık anlaşıldığı bir toplumun kurulması ve idaresi ile davranışlarımızın düzenlenmesine yönelik anlayışlar arasında bir bağ kurduğumuzda fiziki dünyada var olma ve eylemde bulunma süreci daha da açık hale gelir. Birey olarak kim olduğumuzu diğerleriyle kurduğumuz ilişkiye göre tanımlarız. Örneğin diğerleriyle olan ilişkimizde gerçekten dürüstsek bu dürüst bir insan olduğumuz anlamına gelir. Dürüst davranma, karşımızda birçok seçenek dururken belirli değerlere uygun şekilde davranma yolunu seçmenin bir sonucudur. Bu bakımdan, bir kimse ancak diğerleri ile sürekli olarak belirli bir şekilde davranma yolunu seçtiğinde dürüst olabilir. Aynı şey toplum için de geçerlidir. Toplum yolsuzlukla mücadelede istikrarlı tercihler yapmazsa da kendi içindeki mensupları da yozlaşır.

Yeryüzü yönetişimi birey, topluluk, toplum ve tür olarak kim olduğumuzla ilgilidir. Tek başına dış politika ya da uluslararası hukuk alanında var olabilecek bir husus değildir. Yeryüzü yönetişiminin bölünemeyen bir şey olduğuna da giderek daha çok inanıyorum. Yani, her alanda kendimizi idare etmek üzere kurduğumuz sistemlerin kim olduğumuzu ve neye dönüştüğümüzü şekillendirmede önemli bir yeri olduğunun anlaşılması gerekiyor. Evsel atıklarımızı ayırdığımızda da, kirletenleri çevreye verdikleri zararlardan sorumlu tutan kanunlar çıkardığımızda da neye değer verdiğimizi; yani bugün kim olduğumuzu belirliyor ve olacağımız şeyi şekillendirmeyi uygun görüyoruz. Ancak yönetişim yapılarımız sıradan insanlardan ne kadar uzak ve mesafeli olursa bunun bizimle ilgili ya da birey olarak kim olduğumuzla ilgili olduğunu görmek de o

kadar zor olur. Doğrusu, birçoğumuz çevrenin korunması görevinin hükümetlere bırakılması gerektiğini düşünmekle yanılıyoruz. Çevrenin ilk kez 1972 yılında düzenlenen Stockholm Çevre Konferansı'nda gündeme alınmasından ve ardından 1992 Dünya Zirvesi'nde[3] öne çıkarılmasından bugüne kadar geçen yıllar bu tutumun yetersizliğini göstermiştir. Yeryüzü topluluğunun geri kalanıyla nasıl bir bağ içinde olduğumuz kim olduğumuz bakımından o kadar temel ki, her birimizin, davranışlarının yeryüzü yönetişiminin gelişimine yardımcı olma sorumluluğunu alması gerekiyor.

Bu küresel konuların aynı zamanda bu kadar kişisel olmasının bir nedeni de yeryüzünün tahrip olmasının kendi ruhumuzu ve derin benliğimizi de tahrip etmesidir. Thomas Berry'nin de ortaya koyduğu gibi, dış dünyaya yaptığımız her şey iç dünyamıza döner. Günbatımını izlemek için oturmak, ruhumuza enerji verir, zihnimize güzellik doldurarak içimizi yaşamın nefesiyle doldurur. Yüzey toprağını, bitkileri ve zengin yaşam topluluğunu topraktan ayırıp betonla kaplama ise kendi iç dünyamıza da bir hakarettir. Bu yolda gitmeye devam edersek kendi bilincimiz ve bizden sonra gelecek nesiller güzellik, çeşitlilik ve doğanın beklenmedik güzellikleri ile bir etkileşim kurarak şekillenmeyecek. Beton park yerleri ancak tektip, çorak, öngörülebilir ve kutsal ya da doğaüstü anlamdan yoksun otopark zihinlerini besler. Bir otopark kaç sanat ya da edebiyat eserine ilham verebilir? Hangi kanun, hangi kanun kitabı bu görünüşten etkilenip yazılmıştır?

Ne var ki, modern toplumlarda, yönetişim yapısının ruhu olup olmadığını hangi hukukçuya sorsanız size tuhaf bir bakış fırlatacaktır. Böyle bir soru bildiğimiz ezberde hiçbir anlam ifade etmez. Mantık mahkemesinde bu sorunun yeri yoktur ve sonuçta kabul edilmez. Yine de, üzerinde durulması gereken bir sorudur. Bu ciddi özen isteyen ve duygusal ölçüsüzlük sayılıp elden düşürülmemesi gereken bir meseledir.

3. Birleşmiş Milletler'in, Brezilya, Rio de Janerio'da gerçekleştirilen Çevre ve Kalkınma Konferansı.

Bir yönetişim yapısının belirli yönlerinin amaç ve özünün değerlendirilmesi sürecine başlamanın bir yolu yüksek ilimle ya da yeryüzü içtihadı ile çatışan yönlerini ele almaktır. Örneğin hukukun, insanların diğer varlıklara karşı belirli yükümlülüklerle dengelenmemiş haklar doğurup doğurmadığı sorulabilir. Bu hakların, yeryüzünün diğer vatandaşlarının kendi kaderini tayin hakkını engelleyip engellemeyeceği sorulabilir. Ya da belirli bir kanun veya hukuk kuralının ardındaki gaye ve fiili etkisinin ne olduğu sorulabilir. Bunların, yönetişim yapısının nihai amacıyla uygunluğu nedir? Bir kanunun temelindeki amaç ve yönetişim yapısının nihai amacının birey ve toplum olarak kim olacağımıza etkisi nedir? İstediğimiz şey bu mu?

Sadece yönetişim yapısının yeryüzü içtihadının gereklerine hangi açılardan uymadığını ele almak değil, aynı zamanda yeryüzü yönetişimine ne ölçüde katkıda bulunduğunu düşünmek de önemlidir. Bir diğer deyişle, kanun, kural ya da yönetişim yapısı vahşiliğin ve toplulukların gelişimine elverişli bir çevre yaratıyor mu, yaratmıyor mu? Bu da kanunun, yer, zaman ve toplulukların farklılıklarından doğan ihtiyaçları karşılamak için gerekli görüş farklılıklarının gelişimine ne ölçüde imkân tanıdığının sorgulanması anlamına gelir. Yerel ekosistemlerin ve toplulukların önümüzdeki birkaç yüzyıl boyunca sürecek değişimleri bundan nasıl etkilenecek? Bunun bir yaşam şekline dönüştürülmesi mümkün mü?

Hukuk ve yönetişimde bu tür bir ruhun varlığını ararken ilişik olmaya dair sorular yardımcı olur. Kendinize yönetişim yapısının belirli bir yönünün doğurduğu etkinin ilişkilerin yakınlığını azaltma ya da artırma ihtimalini sorun. Toplumun aidiyet duygusunu güçlendirir mi? Örneğin, bu tür sorular Beşinci Bölüm'de ele alınmış olan iyileştirici adalet anlayışına dayalı uyuşmazlıkların çözüm yolları bağlamında sorulduğunda farklı cevaplar, öç almaya dayalı cezai adalet sistemi bağlamında sorulduğunda farklı cevaplar sunacaktır.

Ruh ya da ruhsuzluk, her ikisi de birçok toplum için gerçek bir meseledir. Çoğu insan bugün büyük ve belirsiz bir kayıp ile kaybolma hissi içinde. Bu his gecekondu bölgelerinden

lüks semtlere her yerde geçerlidir. Bu duygu, kalbimizin ve ruhumuzun yeryüzü topluluğuna yabancı hale gelmesinden kaynaklanıyor. Hepimiz aynı topraktan geldik ve aynı havayı nüfuz ediyoruz. Buna rağmen bir aile olarak birlikte evrim geçirdiğimiz varlıkları tanımayacak kadar dünyadan uzaklaştık. Bu tür bir akrabalıktan bahsetmek çoğu insana deli saçması gelebilir. Kopma ve ruhunu yitirme kavramlarını yönetişim ile ilişkili olarak kullanma ise kulağa çok daha garip gelir. Ancak bu konuları daha fazla göz ardı edemeyiz. Yönetişimin içinde olanlar artık ruh meselesini, biyologların hayatın içinde var olan yaratıcılık ve bilinci göz ardı etmelerinden daha fazla kulak ardı edemez. Yönetişim yapılarımız, neyi nasıl yaptığımıza karşı duyarlı olmak ve kendimizi yeryüzü topluluğu içindeki görevimize ayak uydurma amacını ifade etmenin gerekliliğini idrak etmek zorundadır.

UYGULAMA

Tek başına ruhun gerekliliğini kabul etmek yeterli değil. Yeryüzü içtihadının tek başına bir teori değil, yaşamın içinde bir uygulama, bir yaşam biçimi olması gerekiyor. Yeryüzü içtihadını hayatımıza yeryüzünü sayan, hürmet eden ve kutsayan küçük törenleri dahil ederek, kendimizi bütünle olan bağımızı derinleştirmeye yeniden adayarak, kendi kişisel gözlemlerimizi yaşama geçirmeyi de öğrenmemiz gerekiyor. Birçok dini ve eski felsefenin bize öğrettiği gibi, küçük gözlem ve saygı eylemlerini yaşama geçirmek hayatımızın anlamını derinleştirmenin bir yoludur. Mevcut durumda, hem yeryüzü hem de kendimiz için yeryüzü odaklı uygulamaları insan olarak olduğumuz kimliğin içine dokumamız gerekiyor. Bu şekilde bu uygulamalar toplumun yapısına da işleyecek ve ait olduğumuz türün de bir parçası olacaktır.

Kendi toplumumuzun uygulamalarını da göz önünde bulundurmalıyız. Törenlerin ve uygulamaların, örneğin yeryüzü topluluğuyla olan ilişkimize dair karar alırken ortaya koyduğu nedir? Bu uygulamalar toplum olarak olmak istediğimiz şeye

Bugün bize İnuitlerin hiçbir zaman kanunları ya da maligait, uyulması zorunlu şeyleri olmadığı söyleniyor. Neden? Çünkü hiçbiri kâğıt üzerinde yazılı değil. Kâğıt yırtıp atılabilen bir şeydir, üzerinde yazılı kanunlar da yırtınca uçup gider. İnuitlerin maligaiti kâğıtlarda değil; ancak halkın kafasında ve parçalanıp atılınca yok olmayacak cinsten. Bir kimse öldüğünde dahi bu maligait yok olmaz. O kimsenin bir parçası olarak kalır. Bu da insanı güçlü yapan şeyin ta kendisidir.

İnuit yaşlılarından,
Mariano Aupilaarjuk[4]

doğru gitmemizi destekler mi, engeller mi? Bu tür soruları sorarsak, birçok karar alma sürecinin yeryüzü gerçekliğiyle olan bağımızı engelleyecek şekilde gerçekleştiği ortaya çıkacaktır. Yerli yeryüzü topluluklarının kaderine belgelere dayanarak, uzaktan, bu topluluğun söylediği şarkılara kulak vermeden kapalı odalar ardında, sahip olduğu güzellikleri görmeden karar veriyoruz. Zaman çizelgelerine biat ederek, etkin olamama korkusuyla kâğıtları elden ele aceleyle dolaştırırken, aptallığımızdan pişmanlık duymaya bir sonsuzluk ayırıyoruz. Çok istisnai hallerde, mesela Dünya Ticaret Örgütü'nün uyuşmazlık çözüm usullerinde, insanları dışarıda bırakan ve çevrenin korunması gibi ekonomik verimlilikten daha önemli hususların tümüyle görüşülmemesini sağlayan kurallar koyuyoruz. Ulusal kanun ve diğer önlemlerin meşruiyetine, uluslararası ticarete en az yük getirmesi temelinde demokratik olmayan organlar tarafından uzaktan karar verilmektedir. Üstelik bunu yaparken kararın yeryüzüne olan kısıtlayıcı etkileri hiçbir şekilde hesaba katılmamakta, ticaret kurallarını yeryüzü yararına geçersiz kılacak herhangi bir üst merci de bulunmamaktadır. Durum böyleyken DTÖ'nün yargılama sonuçlarının yeryüzü ve içindeki toplumlar için yıkıcı olmasına şaşırmalı mıyız?

Artık yönetişim yapısında bilgeliğe de yer ve zaman açmanın vaktidir. Her daim en acil görünen şeyleri önceliğe almak yerine, artık neyin en çok önem taşıdığına bakmalıyız. İşin garip tarafı, yeryüzünün korunması da son derece acil bir mesele

4. "Perspectives on Traditional Law: Interviewing Inuit Elders", *Nunavat Arctic College*, Iqaluit, Nunavat, 1999. Mike Bell'in "Thomas Berry and an Earth Jurisprudence" makalesinden alıntı.

ancak o kadar görünür değil; çünkü karar mercilerindeki kişilerin çoğu kısa vadeli politik döngüler içinde, doğanın uzun vadeli döngü ve ritmine karşı duyarsız bir halde bulunmaktadır. Bilgeliğe yer açma ve önemli olana bakmanın birçok yolu vardır. Siyasi memurlar ve diğer ilgililer için durup her zaman yaptıkları şeye bakmak ve geri çekilerek bu konuları ele almak iyi bir başlangıç noktası olabilir.

Bizi yaşama bağlayan vahşiliği hatırladığımızda onunla yeniden bağlantı kurabileceğiz. Yeryüzü topluluğundaki görevimizi bir kez daha yaşama geçirdiğimizde toplumun idare şeklini kim olduğumuzdan ayrı düşünemeyeceğimizin farkına varacağız. Yerel halkların bildiği üzere, bizi gerek toplum gerek birey olarak biz yapan şey kanunlarımız ve uygulamalarımızdır.

YOL

Yeryüzü içtihadı aynı zamanda yürünecek bir yoldur. Onun varlığı bana güven veren bir şeydir, sırf ayağımın altından geleceğe aktığını gördüğüm için değil, aynı zamanda bu felsefeyi bir dağ yolu olarak gördüğüm için de. Yoğun şehir ovalarını bilgeliğin sessiz doruklarına bağlayan bir yol bu, yaşama ve yeryüzü topluluğunun yıkımından uzağa giden vahşi bir yol.

Mevcut yollar içinde kendine belirli yol seçip yürüyen her kimse bir yaşam amacı da seçmektedir. Bu dağ yolunu yürümek aynı zamanda insanlık için topluluk içinde belli bir görev üstlenmek demektir. Birçoğumuz, türümüz adına tüm kalbimizle tanımlayabileceğimiz bir görev arayışı içinde olduk. Kültürünüzü ve halkınızı reddetmek dışında bir çıkar yol bulamıyorsanız kendi toplumunuzun yıkıcı bir rol üstlendiğini seyretmeye dayanmak çok güçtür. Benzer şekilde, apartheid rejimi sırasında, birçok Güney Afrikalı genç, içlerine işlemiş suçluluk ve pişmanlık duygusuyla yıpranmıştı. Yeryüzü yönetişimi yolunu keşfetmenin en olumlu yanlarından biri, bu yolun tüm yeryüzü topluluğu ve türümüz için özel bir sorumluluk içermesidir. İnsanlar, topluluğun son derece yetenekli bir

üyesidir. Bilgi birikimi ve ustalığımız, hayret verici bir hayal gücüne sahip olduğumuzu, irade gücümüz ile kurguladıklarımızı fiziki yaratıma dönüştürmeye odaklanabileceğimizi ortaya koymaktadır.

Ancak yeryüzüne karşı sorumluluğumuz onu korumak değildir, bir sonraki dönüşüm sürecinde yeryüzüne mevcudiyetimizi sunmaktır. Geçmiş yüzyıllardaki evrim sürecinde farkında olmadan üstesinden geldiğimiz gibi, şimdi de süreci bir anlamda yönlendirip, ona hareket vermenin zamanı gelmiştir.

Thomas Berry, *The Great Work*, s. 173

Yeryüzünün geleceğinin ortak yaratılışında görev üstlenmeye bilinçli olarak kalkıştığımızı ve elimizdeki yetenekleri tüm topluluk yararına kullandığımızı bir düşünün.

Pratik zihinli bir okur için sözünü ettiğim yönetişim krizini çözen adımlara dair bir tarif vermemek can sıkıcı olabilir. Her ne kadar yapılabilecek belirli şeylerin olduğunu ima ettiysem de, bu aşamada en önemli şeyin yeryüzü yönetişimi, yeryüzü içtihadı ve vahşi hukukun neyden bahsettiğine dair anlayışımı iletmenin daha önemli bir iş olduğuna inandığımdan dolayı belirli bir tarif vermekten de kaçınmaya çalıştım. Bununla birlikte, bu yolda ilerlerken önümüzde duran adımların neler olabileceğine dair bir algı yaratarak son vermenin de yerinde olduğunu düşünüyorum.

Bizim gibi, rekabetçi ilkel bakteriler de şehirler, kirlilik krizleri, soykırımlar ve büyük eşitsizlikler yarattı. Ancak sonunda üstün bilgi birikimlerini çok daha büyük ve ortaklaşa yaratılmış hücrelerle paylaşmayı öğrendiler. Şimdi, en güncel çok hücreli canlılar arasında, yeryüzünü birlikte, hem kendi aramızda hem de diğer canlılarla birlikte yaşamamız gereken dev bir hücre olarak kabul etme görevi bizim mi?

Liebes, Sahtouris and Swimme, *A Walk Through Time*, s. 191

Başlıca zorunluluğumuz, bu fikirlere dair tartışmanın yaygınlaştırılarak farklı içgörü ve bakış açılarına sahip daha çok kişinin söz konusu yaklaşımların gelişmesine katkıda bulunmasını sağlamaktır. Yaptığımız sorgulamaları da derinleştirmemiz gerekiyor. Yerel kültürlerden alabileceğimiz dersler ve bilimsel keşiflerin derin anlamı olmak üzere, birçok önemli konuya dair yaptığım tartışma, özellikle de canlı sistemlerin doğası ile ilgili olanlar, şu ana kadar son derece yüzeyseldi.

Yeryüzü yönetişimine dair yaklaşımımızı geliştirecek son derede değerli derin çalışmalar zaten birçok alanda ve pek çok kişi tarafından yapılmış durumdadır.

Eğer kendimizi ve toplumu yeryüzü için idare etmeye başlayabilirsek, gezegenin ortak evrimine kendi isteğimizle iyi birer yeryüzü vatandaşı olarak katılıp, yeteneklerimizi bu topluluk yararına kullanabilirsek, insanlığın önünde büyük bir potansiyel durmaktadır. Öte yandan eyleme de geçmemiz gerekiyor, yeryüzündeki ekolojik toplulukların birçoğu, ayrıca yeryüzü yaşam destek sistemlerinin birçoğunun içinde bulunduğu hassas durum bunu gerektirmektedir. Yeryüzü içtihadının sunduğu bakış açıları, bugünkü ham haliyle bile sosyal ve çevre eylemcileri, özellikle de bir topluluk içinde faaliyet gösterenler için değerli ve kullanışlı bir kaynak sunabilir. Farklı sosyal ve çevre mücadeleleri de bu yaklaşım sayesinde ortak bir çerçeve içinde bir araya getirilebilir. Çoğu kez, aslında yönetişimdeki belirli kusurların farklı belirtilerinden ibarettir. Ancak yeryüzü içtihadı sadece mevcut sistemin eleştirisi için faydalı bir dayanak noktası değil, aynı zamanda yerine neler koyulabileceğine dair iyi bir rehberdir de. Umarım bu kitapta ele alınan fikirler mevcut hukuk anlayışının içinde olan kişilerin, çevre için gerekenin sadece hukukun içinde çevre başlıklı yeni bir alan yaratılmasıyla verilemeyeceğini anlamasına yardımcı olur. Sonuçta hukukun tümünün, bunun yanı sıra toplumdaki kurumsal tüm yapıların yeryüzü içtihadına dayanarak bu anlayışı yansıtması gerekir. Bu gereklilik hepimiz için kendi içimize dönerek, yeryüzü ile bağımızı sağlamlaştırma, yeryüzü yönetişimini içten dışa geliştirme ve yeryüzü odaklı bir yaşamı keşfetme gibi bir zorluk sunuyor. Atacağımız bir sonraki adım, toplumun gidişatından endişe duyan kişilerle bu fikirler hakkında konuşmak olabilir. Hatta bu fikirleri derinlemesine tartışan grup toplantıları düzenlenebilir. Bir işbirliği ağı kurarak, neler yapılabileceğine dair en iyi uygulama örneklerini yayabilir ve böylece ufkumuzu genişletebiliriz, ortaya çıkan teorileri yeryüzünün gerçekliğine dayandırmayı ve bunları deneyimin

ışığında sınamayı her zaman akılda tutarak, farklı deneyim ve bilgilerin zenginliğinden yararlanabiliriz.

Karmaşık soyutlamalar içinde kaybolduğumuzu; yahut kafamızın karıştığını hissettiğimiz anlarda, en başa dönerek ortak temelimize bağlanmayı unutmamak önemlidir. Ta ki kim olduğumuzu yeniden hatırlayana kadar, şafak vakti soğuk çimlerde ıslak ayakla yürümek, temiz hava solumak, elimizde pürüzlü bir taş parçasını döndürmek önemli şeylerdir. Dilerim her birimiz yeryüzü topluluğunun samimi yuvasına giden yolu buluruz.

Sonsöz:
Vahşi Hukukun Doğuşu

FİLİZLENEN BİR TOPLULUK

Tomurcukların asi bir tarafı vardır. Doğaları gereği sır vermezler. Hiçbir zaman bir tomurcuğu açarken görmedim. Tek gördüğüm, günler uzadıkça bahar geliyor mu diye çıplak dallara göz attığımda narin kış dallarının üzerindeki sert, kahverengi yumrular olurdu. O anda, tanecikler kabarıp yaprağa dönecekmiş gibi gelmezdi ama dönerdi. Güneşli bir tılsım, tomurcukları bir anda ihtiyatı elden bırakıp kadife gibi salkımlar halinde kıvrılıp narin yapraklarını patlatması için cezp eder. Fotosentezin verdiği sarhoşluk tomurcuklara o mahremiyet ve korunma durumunu bir kenara bıraktırır. Uçuk yeşil saçaklar,

ihtiyat halinden çıkıp, karbon yüklü havayı çekip en değerli ışın huzmelerini yakalamaya çalışan uçurtmalar gibi her tür etkene açık, havada sallanır. Bir an önce açılmaya çalışarak, damarlarını ve kanatlarını açar; bu kanatlar toprağın karanlık güçleriyle, havanın gözle görünmez yapısıyla, güneş ışığının muhteşem ışınlarıyla karıştıkça yeşillenip sertleşerek yaşama ve besin zincirine girer. Mucizevi bir şekilde bir önceki haftanın goncaları şimdi tırtıllarla yaprak bitlerinin, yırtıcı larva ve böceklerin, bu nimetler üzerinde yağlanıp tüylensin diye karınlarını doyurmayı bekleyen yavruların besin kaynağı haline gelir.

Orman kış boyunca bu anı bekleyip durdu. Ağaçlar dahi sararmış sonbahar yapraklarından özlerini çekip kendini bahara hazırladı. Bir önceki mevsim düşen yapraklar, içindeki besinlerini humuslu toprağa bırakarak geri dönüşlerini hazırladı. Güçler; toprağın sessizliğinde birleşip, içine gömülü kökleri harekete geçirerek, yeryüzünün yüzünü tekrar güneşe ve sıcağa dönüp yeşermeye başladığı an için el altından yeni hücreler meydana getirdi.

Fikirler de tomurcuklar gibidir. Bazıları erken açıp soğuk havalarda kuruyup kalırken bazıları da kısa bir süre muhteşem çiçekler açar. Bir kısım fikirler ise ortak bilincin verimli topraklarından yavaş yavaş çıkar ve başlangıçta masummuş gibi görünür. Ortaya çıkışları sıradan görünebilir, tam bir mana kazanıp gücünü toplayana kadar birbirine sıkıca bağlı halde dururlar, ta ki büyük bir düşünce akımının dalgalar halinde üzerlerine aktığı ana kadar. Gizli bir alanın etkisi altında enerji dolup, ortak bilincimiz üzerinde böğürtlen çalısı gibi koca bir düşünce ağı örercesine dallarını yaymaya başlar.

Vahşi hukuk ve yeryüzü içtihadına dair fikirlerin de tomurcuklar gibi olduğunu ancak şimdi görebiliyorum. Düşünürlerin, yazarların, ağızdan ağıza yaydığı fikirlerle beslenip gelişimlerini sessiz ve sakin bir şekilde başlattılar. Ancak yerin derinliklerinde, ortak şuursuzluğun karanlığının içinde dolaşan bir şeyler daha vardı ve tomurcuklar birden bire enerjiyle

dolup belirmeye başladı. Bir anda her yeri tomurcuk kapladı, yepyeni bir *Zeitgeist*'ın özünün yükseldiğini, vahşi bir akımın eski damarları yıkarak yayıldığını hissedebiliyorum.

Vahşi Hukuk'u yazmak, temel olarak düşüncelerimi daha etkili bir yolla anlatma isteğimin verdiği itkiyle başladığımı hesaba katarsak, aslında bir tür siyasi eylem. Fikirlerimi insanlara kısa konuşmalarla açıklamak zor olduğu için, kitap yazmanın daha iyi bir yayma yöntemi, daha doğrusu bir iletişim aracı olduğunu düşündüm. Ancak başlangıçta kitabın kendisinin de daha büyük bir şeyin tomurcuğu olduğunu, dünyanın her yerinden insanların faydalandığı o vahşi özün benim yazdıklarımı da besleyip bu özün anlamını kavramaya başladığını anlayamamıştım. Bugün *Vahşi Hukuk*'un bu fikirleri yönlendirmekten çok uzakta; ancak her yerde yükselmekte olan yeni bir *Zeitgeist*'ın ayak sesleri olduğundan eminim. Dünyanın her bir yanında, vahşi bir bilinç isyankâr bir büyüme içinde. Üstelik bu tam da sanayi uygarlığının gelişiminde başı çeken daha iyi bir gelecek umudunun enerjisinin söndüğü, kafa karışıklığıyla bulandığı bir zamanda, yaklaşan krize nasıl tepki verileceğinin şaşkınlığının yaşandığı bir zamanda oluyor. Tüketimden yana, aralıksız ekonomik büyüme ve fosil yakıtların müsrifçe tüketilmesine dayalı bir toplum, yine aynı güçlerin doğurduğu iklim değişikliği gibi yıkıcı zorluklarla nasıl baş edebilir? Sanayi toplumunun itici gücü olan psişik ve fiziki enerjiler aynı zamanda kendini yok eden güçlerin de itici gücü. Bu zorluklar, kendini meydana getiren dünya görüşü içinde çözülemez. Sonuçta, yeni bir bakış açısı benimsenmediği sürece hiçbir çözümün görünür hale gelmesi mümkün değildir.

Son birkaç yıl içinde yeryüzü içtihadı ve vahşi hukuk düşüncesi büyük kabul gördü. Tüm dünyada giderek daha çok kişi kendisini ve içinde bulunduğu toplumu, yeryüzü topluluğunun bir parçası olarak idare edecek yeni yollar aramaya adamış durumdadır. Tüm bu insanlar aynı zamanda sosyal adalet ve ekolojik sağlık üzerine kurulu yeni toplumların meydana gelmesi için çabalayan milyonlarca kişiden oluşan bir toplulu-

ğun içinden geliyor. Kendini bu yola adamış örgütler ve insanlar yıllardır, belki daha da uzun süredir vardı; ancak bir topluluk olarak doğuşu şimdi gerçekleşiyor. Bu topluluk kendini bir bütün olarak şimdi yansıtıyor ve içindeki grupların, aynı değer ve hedefleri paylaşan ortak bir kültürel DNA'yı taşıdığını fark ediyor. Bu ortak değer sayesinde bir bütün olarak birleşme ve kendini meydana getiren bölümlerden daha büyük bir toplam haline geliyor.

Bu topluluğun oluşumunu, içindeki unsurlara daha büyük bir bütünün parçası olduklarını görmelerine yardımcı olarak hızlandırmaya çalışanlar oldu. Paul Hawken'in çalışmaları buna çok güzel bir örnektir. Hawken, toplumdaki birey ve örgütlerin, haritadaki konularını tarif etmelerine ve kendilerini görünür kılmaya yarayan *Wiser Earth* internet sitesinin kurucusudur. Bana göre, bahsettiğim bu öz farkındalığın ya da kendini bilme durumunun geliştirilmesi, bahsettiğimiz bilinçle işleyen bir topluluğun doğumunun elzem unsurlarındandır. Bununla birlikte, böyle bir topluluğun etkinliğinin sağlanması için, kendini meydana getiren ortak değer ve inançların açık bir şekilde ifade edilmesi gerekir; ki bu da çok büyük kültürel farklılıkların olduğu bir dünyada hiç de kolay değildir. Gelişmekte olan bu toplulukta yer alan insanlar arasında çok temel kültürel, felsefi, dini ve siyasi farklılıklar olmasına rağmen, halihazırda belirli temel hususlar üzerinde uzlaşma sağlanmış durumdadır. Birçok kişi, insanların daha geniş bir yaşam ağı içinde var olduğunu ve bu ağa tümüyle bağımlı olduğumuzu kabul edecek, yeryüzünü tahrip etmeyen toplumların kurulduğunu, burada her varlığın temel haklarını kabul edildiğini görmek isteyecektir. Onları harekete geçiren itki korku, hâkimiyet ve rekabet değil, karşılıklı anlayış, ilgi ve sevgidir. Bu değerler klişe görünebilir; ancak hukuki, siyasi, ekonomik ve sanayi uygarlığının toplumsal diğer yapıların bu değerleri yansıtacak şekilde yaratılmadığına da kuşku yok. Öte yandan, yeryüzü içtihadının ilkelerine dayanan bir yönetişim sistemi tam da bu değerleri besler.

Yeryüzü içtihadının katkısı uzun vadede hukuk alanında değil de yeryüzü topluluğunun ortak dili ile hareket etmeyi göstermesi bakımından olabilir, bu da toplumun her yönüyle kendini yeryüzü sisteminin temel ilkelerine uyumunun sağlamasına yardımcı olabilir. Bu yaklaşım bizi, hepimizin ait olduğu yeryüzü topluluğunu anlamamıza yarayan ortak bir dil geliştirmek için ortak değerler yaratma çabalarımızı tersyüz eden, çokkültürlü ideolojilerin ve dinin şekillendirdiği tehlikeli bir alana sürükleyebilir. Yaratmak üzere olduğumuz bu toplumu harekete geçirecek ve yönlendirecek ortak bir bakış, değer ve ilkeler meydana getirmek istiyorsak eğer; yeryüzüne geri dönmeli, yeryüzünün refahını sağlayan şartlara uyum sağlamayı ve bu şartları benimsemeyi seçmeliyiz. Bu anlamda yeryüzü içtihadı, mutluluğun peşinden gitmenin en iyi yolunun yeryüzünün bilgeliğini rehber alma anlayışının bir parçası olarak düşünülebilir.

Benim için *Vahşi Hukuk*'u yazmanın en iyi tarafı, bu sayede tanıştığım insanlar oldu. Bu insanlar, beni cesaretlendirip ilham veren, benimle tartışıp benimle gülen ve parçası olmak istediğim ortaklığın tam da böyle olduğuna ikna eden insanlardı. Kimileri hukukçu kimleri ise çevreciydi. Diğerleri arasında: çevre danışmanları, çiftçi, psikolog, ebeveyn, öğrenci, sanatçı, yazar, yönetmen ve iş adamı vardı; ama hepsi de hâkim uygarlığın gidişatından kaygı duyan ve bunu değiştirmek için bir şeyler yapmak isteyen kişilerdi. Gerek bireysel gerek toplu olarak yeryüzü içtihadı mesajını yerküreye yayarak vahşi hukuku yaşama geçirmenin önünü açan insanlardı.

AFRİKA'DA ÖRF VE ÂDET HUKUKUNUN KÖKENİNE YENİDEN İNMEK

Afrika'da yeryüzü içtihadı fikri ile yerli halkın örf ve âdet hukukundan esinlenme vurgusu; hukuk bilginleri, avukatlar, eylemciler tarafından coşkuyla karşılandı. Afrika Biyolojik Çeşitlilik Ağı, Londra Gaia Vakfı, geleneksel şifacılar ile Colin ve Niall Campbell gibi Afrika örf ve âdet hukuku hocalarının desteğiyle, hukukçu ve eylemcilerin dikkatini insan ve toprak

arasındaki bağın iyileştirilmesi için yüzyılların birikimini yansıtan yerel bilgelikten yararlanabileceğimiz yönüne çekti.

Etiyopya Kamu Hizmeti Koleji'nde hukuk dersleri veren Profesör Melesse Damtie, kamu görevlilerinin bölgelerine giderek unutulmaya yüz tutmuş kadim Afrika örf ve âdet hukukunu yeniden keşfederek hem insanlar hem de yaşadıkları yere uyum sağlayacak etkin bir yönetişimin geliştirilmesi bakımından esinlenebilmelerini teşvik etmiştir. Kenya'da insan hakları hukukçusu merhum Ng'ang'a Thiong'o ve bir sivil toplum örgütü olan NGO Porini, insanlara yeryüzü topluluğuna hürmet etme ve özen göstermeyi öğreten yöresel âdetleri yeniden keşfetmek için eski Afrika hukukunun kökleriyle olan bağların yenilenmesinden etkilenmişlerdi. Bu yaklaşım yaşlı kabile üyelerinin bilgeliğine başvurulmasını, topluluklara kutsal bölgeleri koruma ve yönetme hakkının verilmesi için davalar açılması ve bu davaların kazanılmasını sağladı. Diğer birçok Afrika ülkesinde de genç eylemciler ve çevre aktivistleri, yaşlıların tavsiyelerine başvurarak "ekolojik toplum yönetişimi"[1] denen bir uygulama geliştirdi.

HİNDİSTAN'DA YERYÜZÜ DEMOKRASİSİ

Hindistan'da ünlü bir çevre eylemcisi olan Dr. Vandana Shiva, kendi kurduğu örgüt olan Navdanya'nın savunduğu siyasi hareketin dünya görüşünü tarif eden "*Yeryüzü demokrasisi*" sözünü türetti. Dr. Shiva'nın açıklaması şöyle:

> Yeryüzü demokrasisi hem kadim bir dünya görüşü hem de yeni ortaya çıkan siyasi bir barış, adalet ve sürdürülebilirlik hareketidir... Bizim Hindistan'da *vasudhaiva kutumbkam*, yeryüzü ailesi dediğimiz şeyi alır içine, yeryüzünün beslediği tüm varlıkların oluşturduğu topluluğu. ... Yeryüzü demokrasisi sadece bir fikir değildir, halkın ortak değerlerini, beslendiği kaynakları, geçimini, özgürlüğünü, itibarını, kimliğini ve huzurunu geri kazanmak istediği çok çeşitli âdetlerle şekillenmiştir.[2]

1. Bkz. http://gaiafoundation.org.
2. Vandana Shiva, "Paradigm Shift: Earth Democracy. Rebuilding true security in an age of insecurity", *Resurgence*, No: 214, Eylül/Ekim 2002.

Yeryüzü demokrasisi hareketi, Hindistan'daki Navdanya'nın amacıyla ilgili olarak şunları söylüyor:

> İnsanların yeryüzü ailesince kucaklandığı farklı bir dünya görüşü sunmayı amaçlıyoruz. Birbirimize sevgiyle, tutkuyla bağlıyız, nefret ve şiddetle değil, ekolojik sorumluluk ve ekonomik adaletin olduğu yerde açgözlülük, tüketim alışkanlıkları ve rekabet, insan hayatının amacı olmaktan çıkar.[3]

Yeryüzü demokrasisi hareketinin başarılı olma nedenlerinden biri de, tohumun, yiyecek ve suyun kutsal sayıldığı tüketim öncesi kültürel anlayış ile halk arasında yeniden bağ kurmasıdır. Navdanya, sömürgeci güçlere direnme geleneğinden de faydalanmıştır; örneğin, tohum ve diğer yaşam biçimlerini patent altına almaya imkân veren kanunlara direnmek için Mahatma Gandhi'nin mutlak *satyagraha* stratejisini kullanmışlardır.[4] Yeryüzü içtihadı, Afrika'da olduğu gibi halkın, kutsal toplum yaşamından gelen eski kimlik ve başarma duygusu ile bağlarını yenileyen başka kuruluşlar ve görüşler tarafından da yayılmaya devam etmektedir.

BİRLEŞİK KRALLIK VE AVUSTRALYA'DA VAHŞİ HAFTA SONU GEZİLERİ

Vahşi hukuka dair düşünceler bende ilk kez Büyük Britanya'da kök saldı. Eski bir iş arkadaşım olan Donald Reid, David Key rehberliğinde İskoçya'nın uzak uçlarından Knoydart Yarımadası'nın vahşi doğasına muhteşem bir gezi düzenlemişti. İnsan yerleşimin olmadığı büyüleyici vadileri tırmandığımız, çalkantılı havadan barakaya sığınıp ateş etrafında oturduğumuz sıralarda vahşi hukuka dair fikirleri bir yandan keşfediyor bir yandan da tartışıyorduk. Vahşi doğa, her zamanki gibi etkisini gösterip bizi varlığının içine hapsetmişti. Yerlerinden göç etmek zorunda kalan güçlü klan halklarının,

3. Bkz. www.navdanya.com.

4. Mahatma Gandhi'nin tuz üretimini tekelleştiren haksız Britanya Krallığı yasalarına karşı şiddet içermeyen bir direniş biçimi (*satyagraha*) olarak, Hintleri kendi tuzlarını üretmeye teşvik edişi. Bkz. www.navdanya.com.

bölgedeki vahşi hayvanların, kürklü geyiklerin, boynuzlu Kelt tanrısının verdiği his ta içimize işliyordu. Bir yere ait olmanın, oranın yerlisi olup herkese akraba olmanın, yörenin klanı, ezeli soyun bir parçası olmanın nasıl olacağını hissetmeye başladık.

Daha sonra, vahşi hukuk fikri Elizabeth River'ın zihninde de yer etti, kendisi bu fikri daha sonra Simon Boyle gibi, vahşi hukuku Birleşik Krallık Çevre Hukuku Derneği'nin (UKELA) temeline taşıyacak kişilere tanıtacaktı. Vahşi hukuk ve yeryüzü içtihadı üzerine ilk konferans 2004 yılında Brighton Üniversitesi'nde yapıldı ve bu konferans "vahşi hukuk hafta sonu" adı altında taşrada düzenlenen organizasyonlara dönüştürüldü. 2008'de UKELA resmi bir vahşi hukuk çalışma grubu oluşturarak vahşi hukuk hafta sonları ve benzer faaliyetler organize etmeye başladı ve yeryüzü içtihadı üzerine araştırmalar yapılarak üniversitelerde öğretilmesine ön ayak oldu. Londra Gaia Vakfı da Thomas Berry'nin *Great Work* çalışması ve yeryüzü içtihadı çalışmalarını merkezine almıştır. Burada; konuşmalar, araştırma faaliyetleri ve internet üzerinde paylaşılan bir bilgi ağı ile bu görüşlerin yayılması yönünde çalışmalar yürütmektedir. Gaia Vakfı ayrıca, Devon'da bulunan Schumacher Koleji'nde yeryüzü içtihadı ve ilgili hususlarda dersler vermeye başlamıştır.

Vahşi hukuk konferansları, Avustralya'da da kök salmaya başladı. Peter Burdon, 2009'da Adelaide'de ilk kez bir konferans düzenledi, ertesi yıl Alex Pelizzon, Sydney yakınlarında bir konferans düzenledi ve bir yandan 2011 yılının konferans hazırlıkları da başlatıldı.

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NDE YERYÜZÜ İÇTİHADI VE YEREL DEMOKRASİ

Yeryüzü içtihadına adanmış ilk kurum 2006 yılında Florida'da Barry ve St. Thomas Katolik Üniversiteleri hukuk fakülteleri ortaklığıyla kuruldu. Temel olarak Thomas Berry'nin eserlerinden esinlenen Patricia Siemen ve Margaret Galiardi kardeşler, Yeryüzü İçtihadı Merkezi (YİM) kurmak için mali

kaynak buldu ve ilk yeryüzü içtihadı seminerini 2007 Bahar'ında Berry Hukuk Fakültesi'nde verdi. YİM, doğal hayatın haklarını tanıyan ve insanları yeryüzü topluluğuna bağlı bir öğe olarak gören bir felsefe ve hukukun geliştirilmesine doğru çok yanlı bir yaklaşım benimser. Kurumun kendine biçtiği görev, hukuk ve yönetişimin, yeryüzü topluluğunun sağlık ve refahının bir bütün olarak destekleyen ve koruyan bir gözle yeniden tasarlanmasıdır.

ABD'nin Pensilvanya eyaletinde bulunan Çevre İçin Hukuki Savunma Toplumsal Fonu'ndan (Çevre Fonu) Thomas Linzey'le bağlantı kurmam yeryüzü içtihadında yepyeni ufuklar açmama yaradı. *Orion* dergisi, benden Christopher Stone'un Sekizinci Bölüm'de ele aldığımız, "Should Trees Have Standing" makalesi üzerine bir yazı kaleme almamı istedi. Derginin editörlerinden biri bana Thomas Linzey'in e-posta adresini verdi ve kendisinin doğa hakları üzerine çalışan bir hukukçu olduğunu belirterek, aramamda fayda olacağını söyledi. Thomas'a hemen bir e-posta attım, ertesi gün bana yazdığı cevapta, önceki gün Tamaqua Şehri Borough Konseyi'nin, ABD'de ilk kez, doğal toplulukların haklarını hukuken tanıyan ve şirketlerin, hukuka aykırı olarak arıtma çamuru döken medeni haklarının elinden alınmasını öngören bir düzenlemenin kabul edildiğini söyledi. Birleşik Devletler'de vahşi hukukun modern bir örneğinin var olduğunu öğrenmek beni hem şaşırttı hem de heyecanlandırdı, üstelik Thomas daha önce ne yeryüzü içtihadını duymuş ne de *Vahşi Hukuk*'u okumuştu.

Daha sonra yaptığımız yazışmalar ve kendisinin kitabını okumasının ardından, Thomas beni 2007 yılında "doğa hakları" konuşmaları yapacağı, ABD'deki on bir hukuk fakültesinde gerçekleştirilecek olan bir tura davet etti. İlk karşılaşmamız Florida'daki Yeryüzü İçtihadı Merkezi'nden Rahibe Pat Siemen'in düzenlediği konferansta oldu ve Florida'dan Spokan'a, oradan yeniden Pensilvanya'ya kadar neredeyse durmaksızın konuştuk. Thomas gibi zeki bir hukukçu ve eylemcinin ve Çevre Fonu'ndan arkadaşlarının bambaşka bir yol izleyerek benim-

le aynı sonuca vardığını görmek hem heyecan hem cesaret vericiydi. Onları harekete geçiren; ABD'deki mevcut hukuki yapının şirketlerden yana ve bu durumun hem kendileri hem de gelecek nesiller için sağlıklı bir çevre kurmak isteyen yerel toplumun amacına engel olmasıydı. Başlangıçta idarenin halkta olduğunu söyleyen Amerikan Cumhuriyeti'nin ideallerinin, şirketler ve bu şirketleri yönlendiren kişileri tutar hale gelmesi, Çevre Fonu'nu, yerel toplumun kendini ancak yerel halkın temel haklarını koruyan yerel kanunlarla savunabileceği, yalnızca bu kanunlarla ekolojik toplum ve yerel halkın çıkarının şirketlere karşı korunabileceği sonucuna götürmüştür. Toplumsal Fon ve Vakıf'ın demokrasi okulundan geçen kişilerin uğraşları sayesinde ABD'deki belediyeler doğa haklarını tanıyan yerel karar ve şartlar kabul etmeye başlamıştır.

LATİN AMERİKA

Bugüne kadar yapılan en önemli ilerleme, 2008 Eylül'ünde Ekvador halkının, devlet ve vatandaşlara doğayla uyumlu bir yaşam ve doğa haklarını tanıyan bir refah anlayışını hedef almayı taahhüt eden bir anayasa kabul etmesi oldu. Anayasa'nın giriş bölümü, açıkça Ekvador halkının "vatandaşlar için uyumlu ve çeşitliliği kabul eden yeni bir yaşam alanı kurulması niyetini açıkça ifade eden, refah terimini İspanyolca, *el buen vivir* ve Kuiçva dilindeki *sumak kawsay* terimleriyle belirtilmiştir. Anayasa'ya göre, "*El buen vivir*, tüm bireylerin, toplulukların, halkların ve ulusların kendi haklarından sonuna kadar faydalanmasını, kültürel çeşitlilik içinde üzerlerine düşen görevi yerine getirmelerini, doğayla uyum içinde yaşamalarını gerektirir." (Md. 275)

Doğanın temel hakları Anayasa'nın 7. Bölüm'ünde yer almaktadır: "Yaşamın yeniden üretilerek varlığını sürdürdüğü doğa ya da *Pachamama*, yaşama, var olma, devamlılığını ve varlığını sürdürme hakkına, yaşam döngülerini, yapısını, evrim sürecindeki işlevini yeniden üretme hakkına sahiptir." (Md. 72) Ekvador anayasası ayrıca, zarar görmüş doğal sistem-

lerin yenilenme veya kişi ya da grupların tazminat haklarından bağımsız olarak iyileştirilmesi ve bütünlüğünün yeniden sağlanmasını da öngörmektedir.

Daha da önemlisi Anayasa, halka, tüzel kişilere ve devlete, doğanın haklarına saygı duyma ve varlığını devam ettirme görevi verir. Ekvadorlu tüm kadın ve erkeklere "doğaya saygı gösterme, çevrenin sağlığını koruma ve doğal kaynaklardan makul, doğru ve sürdürülebilir şekilde yararlanma" [md. 83 (6)] görevi yükler ve tüm bireylerin, halkın, topluluk ve ulusların, kamu kurumlarından doğa haklarının tanınmasını talep edebileceklerini söyler.

Anayasa, doğa haklarını güvence altına almak (md. 277), "insanlara daha iyi bir yaşam sunan üretim şekillerinin teşvik edilmesi ve bu hakları ya da doğayı tehdit eden yöntemlerden uzak durulmasını..." desteklemek (md. 319) ve "biyolojik çeşitlilik ve ekosistemlerin kendilerini yenileme kapasitesini koruyan, sürdürülebilir, dengeli ve kültürel çeşitliliğe saygılı bir kalkınma modeli" temin etmek [md. 395 (1)] suretiyle günümüz ve gelecek nesillerin gereksinimlerini temin etmek amacıyla, devlete *buen vivir*i teşvik etmesi yetkisi vermektedir.

Bu hükümler Ekvador'un diğer ülkelere benzer şekilde gayri safi milli hasılanın sınırsızca büyümesi gibi erişilmesi güç, sosyal olarak ve çevre bakımından da zararlı bir hedefin peşinde koşmak yerine, insanların refahını doğanın haklarını tehdit etmeden sağlamasını taahhüt etmektedir.

Bu çarpıcı hükümler, Ekvador'daki yerel halk ve çevre örgütlerinin işbirliği ve ABD'den Çevre Fonu'nun desteği ile yeni anayasayı hazırlamakla görevli Anayasa Komisyonu Başkanı Alberto Acosta'nın desteği ile yaşama geçirilmiştir. Ekvador'da yerel halk ve çevre konularında çalışan bir sivil toplum örgütü olan Fundacion Pachamama, Thomas Linzey ve Çevre Fonu'ndan Mari Margil'i Ekvador'a çağırır, burada doğa haklarının tanınması fikrinin çok hızlı yankı bulduğunu görürler. Bunun nedeni ise, bu düşüncenin yerel halkın dünya görüşüyle tam olarak ölçüşmesidir.

Ekvador Anayasası'nda doğa haklarının savunulması, o günden beri gerek yerel halkın gerek sanayi uygarlığı ve küreselleşmenin yol açtığı sosyal ve çevresel yıkımı durdurmayı amaçlayan örgütler için birleştirici bir çağrı haline gelmiştir.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 22 Nisan 2009'da, Bolivya'nın önerisiyle 22 Nisan'ı "Uluslararası Toprak Ana Günü" ilan etti. Aynı gün, Genel Kurul'a yaptığı konuşmasında, Bolivya Devlet Başkanı Evo Morales Ayma, 20. yüzyıl nasıl insan hakları yüzyılı olduysa, 21. yüzyılın da Toprak Ana hakları yüzyılı olması umudunu dile getirdi. Morales, tüm üye devletleri, tüm canlıların yaşama hakkını kabul eden Toprak Ana Hakları Evrensel Beyannamesi'ni kabul ederek, Toprak Ana'nın, kirlenmeden uzak, tüm varlıklar ile uyumlu ve dengeli bir yaşam sürme hakkının kabul edilmesi çağrısı yaptı.

Bir sonraki ay, 21 Mayıs 2009'da yerel kiliseler, Birleşmiş Milletler Yerel Meseleler Forumu'nda yaptıkları ortak açıklamada, Forum'a, Toprak Ana'nın hukuki bir özne olarak kabul edilmesi ve insan haklarının tüm yaşam biçimlerine genişletilmesi tavsiyesinde bulundu. Açıklamaya göre:

> Yaşama hakkının yalnızca insanları değil, aynı zamanda tüm yaşam biçimlerini ve bize göre canlı bir varlık olan Toprak Ana'yı içine aldığını kabul ediyoruz. İçimizdeki ruhsallık, birbirimize bağlı bir yaşam sürmemize imkân tanımaktadır, biliyoruz ki yaptığımız her hareket dünyanın hassas dengesini etkilemektedir. Engin ruhani yanımızı politik mücadelemizden ayrı görmüyoruz.

Bu gelişmeleri 17 Ekim 2009'da, Latin Amerika İçin Bolivarcı İttifak'ta (ALBA) yer alan dokuz ülkenin Toprak Ana Hakları Evrensel Beyannamesi'nin kabul edilmesi için yaptığı çağrı takip etti. Beyanname, yeryüzü içtihadının temel ilkelerini büyük bir açıklıkla ifade ederek şöyle diyor:

> 1. 21. yüzyılda, Dünya gezegeni ve doğanın hakları kabul edilmediği sürece insan hakların tam olarak yerine getirilmesi imkânsızdır. İnsan haklarını teminat altına almanın tek yolu Toprak Ana'nın hakla-

rını da güvenceye almaktır. Yeryüzü gezegeni insanlar olmadan var olabilir ama insanlar yeryüzü gezegeni olmadan var olamaz.

2. Tıpkı 2. Dünya Savaşı'nın 1948'de doğurduğu insanlık krizinin İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin kabulüne yol açması gibi, bugün iklim değişikliğinin eseri olarak yaşadığımız sıkıntılar Toprak Ana Hakları Evrensel Beyannamesi'ni gerekli kılmaktadır.

3. Küresel ısınmayla birlikte yaşadığımız çevre felaketi, yüzyıllardır yerli halkların savunmakta olduğu çok temel bir ilkeyi apaçık yüzümüze vuruyor: İnsanlar, bitki, hayvan, tepeler, ormanlar, okyanus ve havadan oluşan birbirine bağlı bir sistemin bir öğesidir, bu sisteme saygı duymamız ve ona özen göstermemiz gerekir. Yeryüzü, el koyabileceğimiz varlıklardan değil, doğal varlıklardan oluşur; bu varlıklarla uyum ve denge içinde, haklarına saygı göstererek yaşamayı öğrenmeliyiz.

Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Taraflar Konferansı'nın Ekim 2009'da Kopenhag'daki toplantısının (COP 15), iklim değişikliğiyle mücadelede uluslararası hukuki bir araç üzerinde uzlaşma sağlayamaması üzerine Bolivya Devlet Başkanı, Nisan 2010'da Bolivya'da Dünya Halkları İklim Değişikliği ve Toprak Ana Hakları Konferansı'nı gerçekleştireceğini duyurdu. Konferansın, Toprak Ana Hakları Evrensel Beyannamesi projesi, İklim Adaleti Uluslararası Mahkemesi ve Toprak Ana'nın haklarının birlikte savunulması için eyleme geçilmesine yönelik stratejiler üzerinde tartışılıp karar verileceği bir forum sunması hedefleniyordu.

Dünya Halkları Konferansı'na katılmak için internet üzerinden çok sayıda kişi kayıt yaptırdı, yaklaşık 15.000 kişilik katılım bekleniyordu. Konferansa günler kala İzlanda'daki volkanik patlamanın külleri Avrupa'daki hava limanlarını kapatarak Avrupa ve Asyalı katılımcıların yanı sıra dünyanın diğer bölgelerinden gelecek bazı kişilerin katılımına engel oldu. Tüm bunlara rağmen 22 Nisan 2010'daki Toprak Ana Günü'nde 35.000 kişi bir araya gelerek bir Halklar Anlaşması kabul etti ve Toprak Ana Hakları Evrensel Beyannamesi'ni ilan etti. (Beyanname Ek'te sunulmaktadır).

Toprak Ana Hakları Evrensel Beyannamesi, konferansın on yedi çalışma grubundan biri tarafından ortaya çıkarıldı. Beyanname taslağı, daha önce hazırlanmış ve internette yayımlanarak üzerinde yorumlar toplanmış, daha sonra Koçabamba'da Konferans'tan hemen önce yerel halk örgütlerinin düzenlediği bir toplantıda ele alınmıştır. Çalışma grubunun eşbaşkanı olarak, 300–400 kişilik bir grubun saatler süren toplantılara kendini tutkuyla vererek katılması beni hayrete düşürmüştü. Herkes birbiri ardına Toprak Ana'ya olan sevgisinden, Toprak Ana'nın savunulması ve ana su kaynakları olan And Buzulu'nun korunmasının acil bir ihtiyaç olduğundan, Toprak Ana ve hayatın kendisinin sürekli olarak aşağılanmasının sorumluluğunun ekonomik ve siyasi yapı olduğundan bahsetti. Kırsal bölgeden gelen çiftçilerden, akademisyenlere ve meslek erbaplarına kadar çeşitli kesimlerden gelen bu kişiler, uluslararası toplumun anlayacağı bir dilde kendi bakış açılarını ifade eden sözcükler bulmak için bir işbirliği içinde çalıştı. Kendi kozmolojilerini bastırarak yadsıyan kültürler tarafından yaklaşık beş yüzyıl önce sömürgeleştirilmiş oldukları halde, bölgenin yerel halkı hâlâ sevdiği toprağı ve analarını savunmaya kesin kararlı bir halde, ateşli bir tutkuyla konuşmaktaydı. Herkes, yeryüzü ve yaşama yönelik sistematik ve kasıtlı aşağılamanın durdurulması için kararlılıkla hareket etmenin aciliyetinden bahsediyordu.

Koçabamba ve Kopenhag arasındaki fark çok çarpıcı. Kopenhag COP 15 toplantısına hâkim olan ve daha çok teknik hususlardaki tartışmalar, bir iklim değişikliği felaketine varmadan, atmosferi tam olarak hangi oranda kirletme imkânımızın bulunduğunu, güçlü ulusların ne kadar karbon bütçesi ayıracakları ve uyum fonları yoluyla sorunun çözümüne en az katkıda bulunduğu halde yaşanan sıkıntılara en çok maruz kalanlara ne kadar katkıda bulunacakları üzerine yapılan pazarlıklar üzerinde döndü. Her şey ulusal çıkarlar, kâr ve paraya dairdi ve sonuç olarak, küçük bir grup ülkenin arka odalarda yaptığı görüşmelerde Kopenhag Mutabakatı ortaya çıktı. Bu metin,

uygulandığında, birçok küçük ada devletinin yok olmasıyla, geniş arazilerin yaşanamaz hale gelmesi ve milyonlarca kişinin mülteci olmasıyla sonuçlanacak türden bir mutabakattı. Tam da bu esnada, resmi toplantıların yapıldığı yerin çevresinde kurulan barikatların öbür yanında, polis, tüm dünyadan toplanıp gelen ve dünya uluslarına ortak hareket ederek durumun gerekliliğine uygun adımları kararlılıkla atmak üzere uzlaşmaları çağrısını yapan grubu döverek gözaltına almaktaydı.

Kopenhag COP 15'e, Bolivya Hükümeti'nin düzenlediği Toprak Ana hakları konulu bir yan etkinlikte konuşma yapmak üzere gitmiştim. Toplantılar sırasında gördüklerim, bana bir kez daha gösterdi ki, uluslararası toplumun kısa vadeli ekonomik çıkarları ve günü geçmiş dünya görüşüyle kapanmış dar görüşlülüğü, yeni fikirleri ve gerekli eylemleri kararlılıkla gerçekleştirme iradesini içine alamayacak kadar katı bir hale gelmiştir. İnsanları Kopenhag'da, resmi görüşmeleri etkilemek gibi umutsuz bir çaba içinde bir araya gelmeye iten enerjinin kendini ifade edebileceği yeni kanallar bulması gerekiyor.

Dört ay sonra Bolivya'da gerçekleşen Halklar Konferansı tam da bu kanalı açmaya başlamıştı. Burada insanları dışlayan barikatlar yoktu. Katılım herkese açıktı, kayıt için sabırla bekleyen insanlar tozlu yollarda uzun kuyruklar oluşturmuştu. On yedi çalışma grubunun her birinde yüzlerce kişi vardı. Her biri insanın yeryüzünü sömürmesine yarayan siyasi, hukuki ve ekonomik yapının yol açtığı sosyal ve çevresel yıkıma dair deneyimlerini aktardı. Kopenhag eylemcileri "İklimi değil sistemi değiştir!" sloganını atıyordu, sistemin değiştirilmesi tam da Halklar Konferansı'nın tartıştığı konu oldu. Koçabamba'daki konuşmalar, sorunun kökünde yatan nedenleri ortaya çıkarıyor ve türümüzün yeryüzü topluluğuyla ilişkisinde değişime gitmenin yollarını arıyordu. Bu Konferans, Toprak Ana'nın sağlığının geri getirilmesi üzerineydi, sömürü uygulamalarımıza devam etme yolları ya da sakat bir gezegen üzerinde yaşamaya nasıl uyum sağlayacağımız üzerine değil. Sadece iki buçuk gün içinde çalışma grupları temel konular

ve bu konuların çözümü için yapılması gerekenlere dair ortak bir anlayış ortaya koydu. Tüm zorluklara rağmen, bu ortak anlayış, Konferans sayesinde son derece bütünlüklü, tutarlı ve ayrıntılı bir metinle karar altına alındı. Uluslararası süreçteki gelenekten farklı olarak, çalışma grubu başkanları, elde ettikleri sonuçları Konferans'a katılan devlet başkanı ve diğer hükümet temsilcilerine sundu.

Toprak Ana Hakları Evrensel Beyannamesi'nin ilan edilmesi, dünyaya hâkim olan hukuki, siyasi ve ekonomik sistemin temelden değişmesi sürecinde kilit rol oynuyor. Beyanname yeryüzünü, birbiriyle ilişkili, birbirine bağlı hak sahibi varlıklardan oluşan bölünmez bir topluluk ve canlı bir varlık olarak benimser. Bu Beyanname ile Toprak Ana'nın bir parçası olarak var olan tüm doğal varlıkların, bitki, hayvan, nehir ve ekosistemlerin doğal ve bölünmez olarak var olma hakkı ve bu varlıklar topluluğunda kendine düşen görevi yerine getirme hakkı olduğu kabul edilir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nden farklı olarak burada, diğer varlıklar ve bir bütün olarak topluluğa karşı, insanların üzerine düşen sorumluluklar da tarif edilir. Bu sorumluluklar, her bireyin üzerine düşen saygı duyma ve Toprak Ana'yla uyum içinde yaşamaktan, toplumun üzerine düşen Toprak Ana'nın haklarının korunması ve muhafaza altına alınması için etkili kurallar ve kanunlar koymaya kadar uzanmaktadır.

Beyanname, modern devletlerin sorunun bir parçası olduğunu ifade eden bir anlayış yansıtmaktadır. Dünya Halkları Konferansı'nda kabul edilen Halklar Anlaşması'na göre: "İnsan türünün sadece bir öğe olarak bulunduğu, bağımlılık ilişkisine dayanan bir sistem içinde, sistemin bütününün dengesini sarsmaksızın, sırf insanlardan yana haklar tanınması mümkün değildir. İnsan haklarını güvence altına alarak doğayla uyumun yeniden kurulmasının tek yolu, Toprak Ana'nın haklarının kabul edilerek uygulanmasıdır."

ULUSLARARASI ALANDA YERYÜZÜ İÇTİHADI

Yeryüzü içtihadının uluslararası siyasi alana girişi inanılmaz derecede hızlı oldu. İlk kez 2008 Eylül'ünde Ekvador Anayasası'na girmesinin ardından, Toprak Ana Hakları Evrensel Beyannamesi'nin yazılarak ilan edilmesi iki yıldan az bir zaman aldı, üstelik BM Genel Kurulu'nun gündemine alınması yönünde geniş bir kamu desteği kazandı. Beyannamenin resmi Birleşmiş Milletler yapılarınca kabul edilmesine yönelik itirazlar beklense de, ilk izlenimler böyle bir halk belgesinin geniş çapta mevcut ağları ve hareketleri birleştirme gücüne sahip olduğunu gösteriyor.

Bu Beyanname, yerel halk örgütleri, çevre örgütleri, insan hakları grupları, Hindistan'daki arazi hakları grupları, uluslararası su hakları hareketi ve gelişmekte olan iklim değişikliği adaleti hareketine destekleyici bir çerçeve sunmaktadır. Eğer bu kadar farklı türden sivil toplum örgütü Toprak Ana Hakları Evrensel Beyannamesi'nde ortaya koyulan dünya görüşü temelinde bir işbirliğine giderse, sırf insanlar arası ilişkilerin ya da insanlarla doğa arasındaki ilişkinin düzeltilmesi için yapılan mücadelenin dayandığı suni ayrım ortadan kalkmaya başlayacaktır. Beyanname, eğer sanayi sonrası uygarlıklarının temel değerlerini ve yönetişim yapılarını dönüştüremezsek, insanlığı bekleyen temel sorunları da ele alamayacağımız anlayışını paylaşan geniş bir koalisyonu bir araya getiren bir bildiriye dahi dönüşebilir. Aynen Kopenhag'daki yürüyüşçülerin haykırdığı gibi, "iklimi değil, sistemi değiştir"!

Sosyal sorunlar ve çevre sorunları arasındaki ayrım, Latin Amerika'da çoktan kaybolmaya başladı. Örneğin, Karayip ve Latin Amerikalı dokuz ALBA ülkesi, bugün iklim değişikliği ile karşı karşıya olmamızın nedeninin, ister kapitalist ister sosyalist olsun, siyasi yapıların çoğunluğunun kendi özünde yıkıcı olduğunu çünkü insanlar ile yeryüzü topluluğunun diğer unsurları arasında bir denge kurulması gereğini hesaba katmadığını ileri sürmekte. Bu dokuz ülke, tıpkı bir yaprağın sadece verimli ve yeterli su alan topraklarda yetişen sağlıklı bir

bitkinin dalında yeşerebilmesi gibi, bireysel insan refahının da sadece sağlıklı ekolojik topluluklarda, sağlıklı toplumlar inşa edilerek sürdürülebileceğine işaret etmektedir. Bu geleneksel anlayış her zaman olduğu gibi bugün de geçerli. İnsan hakları, yeryüzü hakları olmadan hiçbir anlam taşımaz ve yaşatılamaz. Yaşama hakkı, yiyecek ve su olmadan bomboş bir slogandır, yiyecek de su da ancak ve ancak yeryüzü tarafından karşılanabilir.

KÜRESEL BİR HAREKET DOĞUYOR

Halklar Anlaşması bir yandan da, "dünya çapında ortak eylem düzenleyecek geniş bir demokratik alan açacak ve bütünleyicilik ilkesi ile kaynağın ve içindeki öğeler arasındaki farklı görüşlerin çeşitliliğine saygı duyma temelleri üzerine kurulu bir Toprak Ana Küresel Halk Hareketi oluşturulması" çağrısında bulunmaktadır. Her ne kadar, henüz küresel bir hareket için bir araya gelinmiş olmasa da oluşum süreci çoktan başlamış durumdadır. Koçabamba'daki konferansın üzerinden daha beş ay geçmeden, doğanın haklarının hukuken tanınması fikrinin yayılması için aktif olarak uğraşan bir grup, Ekvador'da bir araya gelerek Küresel Doğa Hakları İttifakı'nı kurdu. İttifak, nehre akan akarsu kolları gibi, birçok kişiyi ve örgütü bir kanalda toplayarak, Toprak Ana Hakları Evrensel Beyannamesi'nde benimsenen fikirleri geliştiren güçlü ve etkin araçlar kurmayı hedeflemekteydi.

Gerek İttifak'a gerek Beyanname'ye destek giderek büyüyor. Fahri Profesör, Başpiskopos ve Nobel Barış Ödülü sahibi Desmond Tutu gibi saygın liderler, insanlara Beyanname'nin uygulanması için çaba gösterme çağrısı yaptı. Tutu'nun sözleri şöyle:

> Yeryüzü topluluğuyla uyumlu bir yaşam süren sağlam bir toplum meydana getirmek için, kendini adama ve planlı bir eylem çizgisinde gitmek gerekir. Toprak Ana Hakları Evrensel Beyannamesi hepimize yeryüzü topluluğundaki tüm varlıklarla olan bağımızı benimsememiz ve tüm varlıkların haklarını tanımamız, onlara saygı

duymamız ve onları savunmamız çağrısı yapıyor. Bugün bu çağrıya cevap vermenin tam zamanıdır.[5]

GELECEK ÖNGÖRÜLERİ

Latin Amerika'da "Toprak Ana'nın haklarını koru" sloganı sadece çevrenin korunmasına yönelik değil, aynı zamanda sosyal adalet ve kültürel emperyalizmin yıkıcı sonuçlarından kurtulma mücadelesinin de sesi haline gelmiştir. Bu hakları düzenleyip yaşama geçirmek bizi bekleyen işlerden biri, aynı şekilde, yeryüzü dediğimiz muhteşem topluluğa kendimizi yepyeni bir bağlılıkla yürekten veren bir anlayışı yansıtan bireysel ve ortak yaşama biçimleri meydana getirmemiz de bir diğeri. 2010 yılında Bolivya'da gördüğüm hareket, hem çok eski hem de yeni ortaya çıkan, canlanmakta ve büyümekte olan bir oluşumdu. Kökleri halkın toprak ve yeryüzü sevgisine bağlı bir harekettir. Bugün bu hareket ilerlemekte, insanın yaşama isteğinden, bizimle var olan tüm varlıklarla yakın olma güdüsünden can bulmaktadır. Korku ve hırstan beslenen güç odakları buna ne kadar dirense de, sonunda kozmosun gelişimini şekillendiren bir birliğin akışına mani olamaz.

5. Bkz. Merkezin internet adresi: www.earthjuris.org.

Ek:
Toprak Ana Hakları Evrensel Beyannamesi

GİRİŞ

Biz, dünya halkları ve ulusları;

Toprak Ana'nın bir parçası olduğumuzu; ortak bir kaderi paylaşan, bölünmez ve birbiriyle ilişkili, birbirine bağımlı bir varlıklar topluluğu olduğumuzu göz önünde bulundurur;
Toprak ananın; yaşam, bilgi ve besin kaynağı olduğunu, iyi bir yaşam sürebilmemiz için gereken her şeyi sağladığını şükranla kabul eder;
Kapitalist sistem ve her tür yağma, sömürü, suistimal ve kirlenmenin Toprak Ana'nın yıkımına, zarar görmesine ve bozulmasına yol açtığını, bugünkü yaşamımızı iklim değişikliği gibi olgularla tehlikeye attığını kabul eder;

Karşılıklı olarak birbirine bağımlı, canlı bir toplumda yalnızca insanlara hak tanıyan bir düzenin Toprak Ana'nın dengesini sarsınadan mümkün olamayacağına inanır;
İnsan haklarını güvence altına alabilmek için, Toprak Ana ve içindeki tüm varlıkların haklarının kabul edilerek korunması ve bunu gerçekleştiren kültür, âdet ve kanunların bulunduğunu teyit eder;
İklim değişikliği ve Toprak Ana'yı tehdit eden diğer sorunların nedeni olan yapı ve sistemleri dönüştürecek kararlı ve ortak bir eyleme geçmenin aciliyetinin idrakinde olarak;
Toprak Ana Hakları Evrensel Beyannamesi'ni ilan eder ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nu bu Beyanname'yi dünyanın tüm halkları ve ulusları için ulaşılması gereken ortak bir standart olarak kabul etmeye, tüm birey kurumları, sorumluluk alarak eğitim, öğretim ve bilinç yükseltme yoluyla bu Beyanname'de tanınmış olan haklara saygı duyulmasını teşvik etmeye, burada yer alan hakların dünyadaki tüm halklar ve devletler tarafından evrensel olarak ve etkin bir şekilde tanınması ve kabul edilmesi için, ulusal ve uluslararası alanda hızlı, ilerici yol ve mekanizmalar kurmaya çağırır.

Madde 1. Toprak Ana

1. Toprak ana canlı bir varlıktır.
2. Toprak ana, tüm varlıkları besleyen, içine alan, meydana getiren ve birbirine bağlı varlıklardan oluşan, tek, bölünmez ve kendi kendini düzenleyen bir yaşam topluluğudur.
3. Her varlık, Toprak Ana'nın ayrılamaz bir parçası olarak, etrafıyla kurduğu ilişkiye göre tanımlanır.
4. Toprak ananın doğal hakları varoluşla aynı kaynaktan gelmesi bakımından vazgeçilmezdir.
5. Toprak ana ve diğer tüm varlıklar, canlı ve cansız olması, tür, köken, insanlara yarar sunma ya da başka nedenlerle hiçbir ayrım gözetmeksizin bu Beyanname ile tanınan doğal haklara sahiptir.
6. İnsanların, insan haklarına sahip olması gibi, diğer tüm varlıklar da kendi türü ya da cinsine özgü ve var oldukları topluluk içindeki işlev ve görevine uygun haklara sahiptir.
7. Her varlığın hakkının sınırı bir diğerinin hakkıyla çizilir. Haklar arasında doğabilecek çatışmalar Toprak Ana'nın bütünlüğünü, dengesini ve sağlığını sürdürecek şekilde çözümlenmelidir.

Madde 2. Toprak Ananın Doğal Hakları

1. Toprak ana ve onu oluşturan tüm varlıklar, aşağıdaki doğal haklara sahiptir:

a) Yaşama ve var olma hakkı,
b) Saygı görme hakkı,
c) Hayati yaşam döngüsü ve süreçlerini, insanlarca zarara uğratılmadan sürdürme hakkı,
d) Kimlik ve bütünlüğünü ayrı, öz-düzenleyici bir varlık olarak ve diğer varlıklarla ilişki halinde sürdürme hakkı,
e) Yaşam kaynağı olan suya erişme hakkı,
f) Temiz hava hakkı,
g) Bütünsel sağlık hakkı,
h) Kirlilikten, zehirli ve radyoaktif atıklardan korunma hakkı,
i) Bütünlüğünü ya da yaşamsal ve sağlıklı işleyişini tehdit edecek şekilde genetik yapısının değiştirilmesinden ya da genetik yapısına zarar verilmesinden korunma hakkı,
j) Bu Beyanname'de tanınan hakların insan faaliyetleri sonucu ihlal edilmesi durumunda bu hakların gecikmeksizin ve tam olarak geri verilmesi hakkı,

2. Her varlığın, Toprak Ana'nın uyumunu sağlamak üzere, üzerine düşen görevi yerine getirmeye ve bunun için uygun bir yere hakkı vardır.
3. Her varlığın, refah içinde ve insanların işkence veya zalim davranışlarından korunarak yaşama hakkı vardır.

Madde 3. İnsanların Toprak Anaya Olan Yükümlülükleri

1. Her insan Toprak Ana'ya saygı duymak ve onunla uyum içinde yaşamaktan sorumludur.
2. İnsanların, tüm devletlerin, tüm kamu kuruluşu ve özel kurumların aşağıdakileri yerine getirmesi gereklidir:

a) Bu Beyanname'de kabul edilen hak ve ödevlere uygun davranma,
b) Bu Beyanname'de kabul edilen hak ve ödevleri tanıma ve bunların tümüyle yerine getirilmesi ve uygulanmasını teşvik etme,
c) Bu Beyanname'ye uygun olarak Toprak Ana ile uyum içinde yaşamanın yollarını ve bu yolların öğrenilmesi, incelenmesi, yorumlanması ve yayılmasını teşvik etme, bu faaliyetlere katılma,
d) Bugün ve gelecekte insan refahına yönelik faaliyetlerin Toprak Ana'nın refahını da iyileştirmesini temin etme,

e) Toprak ananın haklarının savunulması, korunması ve muhafaza edilmesini sağlayan etkili kurallar ve kanunlar koyma, bunları uygulama,
f) Toprak ananın yaşam döngüleri, süreçleri ve dengesine saygı gösterme, koruma, muhafaza etme ve gerektiğinde iyileştirme,
g) Bu Beyanname'de tanınan doğal hakların ihlali sonucu oluşan zararların giderilmesi ve ilgili kişilerin Toprak Ana'nın bütünlüğü ve sağlığını iyileştirmekten sorumlu tutulmasını temin etme,
h) Toprak ana ve diğer varlıkların haklarının korunması için, insanlara ve kurumlara yetki verme,
i) Türlerin neslinin tükenmesine, ekosistemlerin yok edilmesi ve ekolojik döngülerin zarar görmesine yol açan insan faaliyetlerine karşı ihtiyati ve kısıtlayıcı tedbirler alma,
j) Barışı güvence altına alarak; nükleer, kimyasal ve biyolojik silahlardan arınma,
k) Kendi kültür, gelenek ve âdetlerine uygun şekilde, Toprak Ana ve diğer varlıklara saygı duyan uygulamaları teşvik etme ve destekleme,
l) Bu Beyanname'de tanınan haklara uygun olarak Toprak Ana'yla uyum sağlayan ekonomik yapıları teşvik etme.

Tanımlar

1. Varlık terimi, Toprak Ana'nın bir parçası olarak var olan ekosistemleri, doğal toplulukları, türleri ve diğer tüm doğal oluşumları kapsar.
2. Bu Beyanname, hiçbir varlığın doğal hakkının tanınmasını sınırlayacak şekilde yorumlanamaz.

Dizin

1992 Dünya Zirvesi 243

A
Acosta, Alberto 261
Afrika 10, 33, 37, 70, 72, 74, 96, 118, 119, 123, 170, 174, 175, 176, 177, 196, 209, 213, 217, 224, 231, 255, 256, 257
Afrika Biyolojik Çeşitlilik Ağı 255
AIDS 70
Airlie Merkezi 14, 19, 124, 170
akkarınca 34, 35, 37, 38, 206, 207
Allot, Philip 81, 83
Alman Anayasası 43
Amazon 124, 156, 209
Amerikan Anayasası 82
amfibiler 55
Anonim Şirketler Kanunu 93
Anthony, Carl 173
apartheid 77, 96, 146, 174, 175, 213, 231, 247
Aquinas, St Thomas 98
atomaltı parçacık 65, 66, 108, 141, 177
Avrupa Birliği (AB) 97, 216,

B
Bacon, Francis 62, 63, 64
bakteri 113, 207
Balon Yasa 93
Barış ve Uzlaşma Komisyonu 96
belirsizlik ilkesi 65
Bennett, Daniel 92
Berry, Thomas 14, 15, 16, 18, 19, 29, 38, 39, 40, 64, 68,

73, 76, 83, 90, 111, 115, 134, 135, 136, 141, 145, 148, 153, 161, 170, 175, 177, 223, 224, 239, 243, 246, 248, 258, 259
bileşik yaprak 205, 206, 215
bilim insanı 66, 72, 97, 112
bilim insanları 11, 48, 59, 73, 75, 85, 113, 225
Bilimsel Devrim 64
bio-fizyolojik 215
Birleşik Demokratik Cephe, BDC 213
Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) 50
biyolojik bölge 215
Biyolojik Çeşitlilik 56, 219, 233, 255
Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi (BÇS) 219
biyolojik toplum 215
biyosfer 14, 68
biyoteknoloji 190
biyotik toplum 207
Bohm, David 112, 113
Bohr, Niels 65, 86
Boyle, Simon 258
Brown, Lester 4, 43, 51, 225
Budist 68, 178
Burdon, Peter 258
Buthelezi, Mandla 170
Büyük Britanya 80, 257

C-Ç
Campbell, Colin 255
Campbell, Niall 255
Capra, Fritjof 63, 65, 66, 85, 206
Cicero 98
çağ 224
çiftçi 121, 162, 255, 275

D
Damtie, Melesse 256
Dell, Bruce 170
Descartes, René 24, 62, 63, 64, 66
doğa 10, 13, 14, 23, 38, 41, 42, 61, 65, 68, 97, 102, 104, 110, 120, 125, 126, 153, 155, 180, 181, 206, 221, 257, 259, 260, 261, 262, 267
Doğa İçin Dünya Şartı 40
doğal hukuk 98, 101
dünya 9, 12, 24, 26, 27, 28, 29, 39, 42, 44, 61, 62, 63, 64, 72, 73, 75, 76, 78, 80, 82, 86, 87, 88, 89, 113, 123, 130, 140, 142, 151, 152, 155, 156, 172, 179, 180, 204, 207, 208, 214, 216, 217, 218, 233, 240, 253, 256, 257, 261, 265, 267, 268, 270
Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü 211
Dünya Koruma Birliği 55
Dünya Sağlık Örgütü 57

Dünya Ticaret Örgütü, (DTÖ) 48, 211, 233, 246

E
eğreltiotu 205, 215
Eisenberg, Evan 74, 75, 76, 121, 125, 184, 192, 193
ekoloji 173
ekolojik 10, 20, 50, 51, 54, 58, 59, 67, 68, 86, 105, 116, 123, 126, 127, 156, 159, 160, 173, 180, 207, 240, 249, 253, 256, 257, 260, 268, 273
ekolojik ayak izi 50
ekolojist 51, 123, 206
ekosistem 52, 53, 60, 150, 207
ekozoik çağ 224
erozyon 216
evren 26, 65, 97, 115, 128, 130, 141, 179, 185, 207

F
filozof 19, 29, 63, 99, 192
Finnis, John 101
fosfor 51
fosil yakıt 216, 253
fotosentez 47

G
G8 Zirvesi 130
Gaia 11, 15, 19, 60, 75, 112, 192, 225, 255, 258
Gaia Teorisi 11, 60, 112, 225
Galiardi 258
Galilei, Galileo 62, 63, 64
gayri safi milli hasıla 156, 261
GEO-4 50, 52, 54
gezegen 13, 28, 75, 112, 193, 265
Global Environmental Outlook 50, 53
Greenway, Robert 170, 173
Griffiths, Jay 187, 188, 189, 190
Grotius, Hugo 275
Güney Afrika 275

H
Hadada ibisi 33
hak 26, 80, 90, 91, 93, 100, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 142, 143, 144, 145, 151, 153, 163, 196, 199, 209, 233, 240, 266, 271, 272
hâkim uygarlık 72, 123, 210, 211
Halsbury Kanunları 102
Hart, H. L. A. 101
hava 23, 29, 49, 53, 57, 72, 102, 207, 250, 263, 272
havza 215, 216
Hawken, Paul 254
Heisenberg, Werner 64, 65, 86
Hildebrand, Martin Von 124
HIV 70

Hohfeld, Wesley 135, 138
holarki 212
holon 214
homosfer 79, 102
hukuk 13, 15, 16, 17, 25, 40, 41, 42, 43, 44, 61, 63, 79, 80, 82, 83, 84, 86, 88, 89, 90, 91, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 109, 114, 115, 133, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 146, 147, 149, 152, 156, 157, 158, 159, 163, 169, 176, 179, 180, 182, 186, 195, 197, 199, 202, 211, 221, 222, 223, 226, 227, 228, 229, 233, 241, 242, 244, 249, 252, 253, 255, 256, 258, 259
hukukçu 14, 98, 99, 100, 101, 178, 255, 259
hukuk felsefesi 15, 17, 84, 97, 98, 115, 147, 157, 158, 163, 179, 182, 195, 197, 221, 228, 241
Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli (HİDP) 53
Hume 99

İ
iklim 10, 11, 52, 53, 54, 55, 58, 59, 60, 95, 155, 215, 228, 253, 263, 264, 267, 270
iklim değişikliği 10, 11, 52, 55, 58, 59, 253, 264, 267, 270
İngiliz deneyci filozofları 62
İngiliz Krallığı 80
insan hakları 140, 144, 145, 256, 262, 267
İnsan Hakları Beyannamesi 145, 231
insan toplumu 55, 102
İnuitler 130

K
kabile kültürü 129, 217
Kanada Kızılderilileri 181
karıncayiyen 150
Katolik Kilisesi 62
Kimbrell, Andrew 36, 37
Koestler, Arthur 207
Kopernik 62, 64, 85, 115
Kopernik Devrimi 85
kozalaklı ağaçlar 55
Kozmogenetik İlke 111
Kuhn, Thomas 84, 85
kuramsal fizikçi 112
kuş türleri 55

L
Latin Amerika İçin Bolivarcı İttifak (ALBA) 267, 272
Leopold, Aldo 28, 161, 181
Linzey, Thomas 259, 261
Londra Gaia Vakfı 15, 19, 255, 258

Lovelock, James 11, 60, 75, 112, 113, 225

M
Macy, Joanna 225
Malidome Some 208, 214
maloka 209
mal sahibi 26, 144, 196
malvarlığı 42, 43, 152, 190, 199, 203, 204, 211
Mandelbrot, Benoit 206
Margil, Mari 261
Margulis, Lynn 113, 225
Masa Dağı 107, 111
matematikçi 62, 63, 192, 206
memeliler 99, 224
Metzner, Ralph 64, 68
mikroorganizma 113
Millenium Ecosystem Asesment (MA) 52
Morales Ayma, Evo 262

N
Namibya 37
Navdanya 256, 257
nehir 42, 51, 55, 129, 137, 144, 146, 149, 150, 159, 160, 207, 215, 266
Newcomb 135
Newton, Isaac 62, 64
NGO Porini 256
nitrojen 51

O-Ö
organizma 39, 62, 111, 113, 114, 225
ortak değer 254
örf ve âdet hukuku 123, 255
öz-düzenleyici 48, 76, 112, 114, 116, 117, 225, 227, 272

P
patent 190, 210, 211, 212, 257
Pelizzon, Alex 258
Protestan 71
protist 207
Puffendorf 98

R
Reichel-Dolmatoff, Gerardo 125, 126, 128, 209
Reid, Donald 257
River, Elizabeth 258
Russell, Peter 113

S
sanayi uygarlığı 262
saykadlar 55
Senozoik Çağ 53
Shiva, Vandana 164, 230, 256
Siemen, Patricia 258, 259
Şirketler Kanunu 93, 94
sivil toplum örgütü 79, 217, 256, 261, 267
Smuts, Jan 111, 112
Some, Malidoma 209
soykırım 95, 146
Spengler, Oswald 22, 23, 24

Stockholm Çevre Konferansı 243
Stone, 133, 134, 159, 161
su 11, 12, 37, 42, 49, 51, 53, 60, 65, 66, 93, 112, 132, 146, 149, 150, 155, 171, 181, 207, 208, 215, 216, 264, 267, 268
su hakları 267
sürdürülebilir 20, 21, 28, 52, 53, 54, 58, 75, 127, 171, 219, 240, 261
sürdürülebilirlik 58, 59, 230, 231, 256
Swimme, Brian 38, 103, 110, 111, 206, 207, 224, 248

T
Tabiat Ana 181
Tao 65, 66, 109
Taocu 68
tarım 51, 119, 121, 149, 197, 203, 212
tarım arazisi 121
Tebeşir Dönemi 47
Teilhard de Chardin 113
teknoloji 24, 28, 61, 73, 75, 122, 172, 219
teknolojik 12, 23, 24, 56, 73, 122, 191, 224, 228
Thiong'o, Ng'ang'a 256
tohum 43, 155, 233, 257
tohum takası 155
topluluk toplulukları 217, 218
toprak 13, 29, 33, 49, 55, 59, 137, 153, 155, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 207, 208, 255, 269
Toprak Ana 8, 10, 13, 73, 226, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273
Tukanolar 127, 128, 129, 156
Tutu, Desmond 96, 268
tüzel kişilik 95, 135, 209

V
vahşi hukuk 13, 42, 43, 86, 169, 226, 253, 258
vahşilik 41, 180, 239
vahşi toprak 121

W
Wiser Earth 254

X
Xhosa 118, 142

Y
Yang 41, 162
yargıç 135, 138
yerbilimci 14, 29
yerçekimi 108, 110
yerküre 113, 255
Yeryüzü Adaleti Hareketi (YAH) 217
yeryüzü demokrasisi 116, 164, 229

Yeryüzü Demokrasisi Hareketi 217, 229
yeryüzü içtihadı 15, 28, 86, 109, 110, 113, 148, 155, 157, 158, 212, 219, 221, 222, 223, 244, 248, 249, 253, 255, 258, 259
Yeryüzü Şartı 40
yeryüzü topluluğu 11, 77, 96, 152, 159, 201, 214, 217, 218, 219, 233, 245, 247
yeryüzü toplumu 208, 239
yeryüzü yaşam topluluğu 230, 240
yeryüzü yönetişimi 164, 195, 203, 212, 217, 248
yeryüzü yönetişim sistemi 104, 239
yeşil 13, 28, 48, 55, 119, 175, 251
yetki devri ilkesi 216
Yin 41, 162
Young-Brown, Molly 225
Yucatan Yarımadası 47

Z
Zeitgeist 12, 253
Zukav, Gary 66
Zulu 118, 119
Zulu dili 118

Tek yaşam alanımız yeryüzünü hızla tahrip ediyoruz. Artık belli oldu ki doğanın tahribatını kolaylaştıran ve meşrulaştıran günümüz hukuk sisteminin baştan sona gözden geçirilmesi zorunludur. Ama nasıl? İşte Cormac Cullinan *Vahşi Hukuk* kitabında bu sorunun yanıtlarını arıyor.

Cormac Cullinan'a göre, doğal topluluklar ve ekosistemler yasal hakları olan tüzel kişilerdir. Biz insanlar iklim değişikliği gibi büyük krizlerle baş etmek istiyorsak, sorunun kaynağına inmeliyiz; kim olduğumuzu yeniden düşünmeli, doğal dünyayla kopan bağlarımızı yeniden kurmalıyız. Yani dünya anlayışımızı kökünden sorgulamalıyız. Doğayla uyum içinde yaşamak için gerekli olan paradigma değişikliği ise Batılı anlayışı sorgulayıp yerli halkların bilgeliğinden yararlanmaktan geçiyor.

İnsanlar da dahil, yeryüzünde canlı hayatın sürmesi için, yasaları değiştirmek yerine, hukukun ve yönetişimin doğası ve amacı konusundaki anlayışlarımızı kökten değiştirmemiz gerekiyor. Doğayı gerçekten yaşamayı, doğanın sesine kulak vermeyi öğrenmeliyiz.

Tüm bunlardan hareketle, işte bu kitap, yeryüzünün doğal yasalarıyla uyumlu insani yasalar anlamına gelen vahşi hukuk kavramını ele alıyor ve doğayla uyumlu yasaların uygulanabilirliğini pratik örnekleriyle gösteriyor.

"Dünya yönetişimi" ve "yeryüzü içtihadı" gibi yeni anlayışlar eşliğinde, yeni bir yeryüzü hukukunun nasıl olması ve bu hedefe ulaşmak için hangi pratik adımların atılması gerektiği üzerinde duran *Vahşi Hukuk*, politika, hukuk teorisi, kuantum fiziği ve yerli halkların kadim bilgeliğini bir araya getirerek ilginç ve kolaylıkla okunup anlaşılabilecek bir öneriler dizisi ortaya koyuyor.

Yalnızca hukukçuların değil, dünyanın ve üzerindeki canlıların akıbetine ilişkin kaygı duyan herkesin mutlaka okuması gereken bir kitap.

Bu çevre yıkımını durdurmak için hukuki ve idari yapıları acilen gözden geçirmemiz gerekiyor. Vahşi Hukuk'taki radikal fikirler hem hukukçulara hem de taban hareketine bu süreçte ihtiyaç duyacakları araçları sunuyor.

Michael Meacher, Britanya Eski Çevre Bakanı.

AYRINTI • İNCELEME
ISBN: 978-975-539-930-0
9 789755 399300

THG 0797337 CCY

22 TL